azur journal

Zvonimir Bukovina

KUSTOŠIJANSKE MINIJATURE

ZAGREBAČKA BIBLIOTEKA

Zvonimir Bukovina

KUSTOŠIJANSKE MINIJATURE

ZAGREBAČKA BIBLIOTEKA

KNJIGA 1

Zagreb, 1991.

PREDGOVOR

ZAGREBAČKI PANOPTICUM

Nakon što je svojom romansiranom kronikom »Zemlja – kolijevka i smrt« evocirao život dijela Hrvatskog zagorja, Z. Bukovina nam se sada s »Kustošijanskim minijaturama« predstavlja kao kroničar prošlosti i sadašnjosti jednog od prvih i najvećih zagrebačkih slamova – Kustošije.

Njegov originalni i životvorni fičerski zapis, koji se sastoji od 35 zasebnih priča o životu, radu, moralu i nemoralu, stare i sadašnje Kustošije predstavljaju zaista dijakronijsko-sinkronijski panopticum. Balzakovsko-krležijanskom manirom Bukovina u ovim pričama izvodi na scenu vječnosti jedan isječak iz života radnika, verglaša, policajaca, zvonara, boksača, gostioničara, iznajmiteljica tijela, džeparoša, usidjelica, nasilnika, tvorničara i predstavnika vlasti. Svi oni na relativno malom kustošijanskom prostoru, što je njihova zajednička scena, defiliraju, sukobljavaju se, komuniciraju, žive svoj nepatvoreni mali i teški život. Bolje je zajedno s Bukovinom reći da taj malo voljeni i teški život živi njih! Poput somnabula i lutaka na koncu svevišnje sudbine gaze oni kustošijansko blato, piju svoje gemište i troše život kao bateriju, nepovratno i neopozivo, da bi opet došli na zajedničko ishodišno mjesto – na mirogojsko, miroševačko ili vrapčansko groblje.

Za razliku od pejtonske storije, Dinastije i dalaske kronike, »Kustošijanske minijature« su bliže klošmerskom presjeku velikog i malog, tragičnog i komičnog. Literarna naracija Z. Bukovine je prva sinteza sirovog naturalnog života. Da on sam u Kustošiji nije živio desetljećima i da nije svakodnevno promatrao svoje buduće likove in concreto, s njima se rukovao, pozdravljao ih i otpozdravljao, teško bi mogao sastaviti ovakav živopisni mozaik. Saint Simon je sociolozima savjetovao da prije pisanja o životu rudara najprije i sami in vivo prožive taj teški život; bez osobnog doživljaja, svi će njihovi radovi biti umjetno slaganje riječi u rečenice, rečenica u tekst. Slijedeći taj naputak, Bukovina je svakoga dana i godine u sebi nesvjesno sažimao i sintetizirao taj rasuti kustošijanski život malih ljudi koji su se tu sakupili iz svih krajeva Hrvatske (s juga i sa sjevera, s istoka i sa zapada). Zagrebačka Kustošija kao stari i novi zagrebački slam predstavlja tako novu babilonsku kulu gdje se govore iskrivljeno brojni jezici, dijalekti na podlozi dominantne kajkavštine.

Ovaj mozaik, koji veže i održava u zajedništvu samo tlo i duh koji tinja i na momente proplamsava, čitateljima je lakše pratiti od pejtonovske naracije kroz život nekoliko likova (jedne obitelji), jer od njih ne iziskuje napor pažnje i pamćenja. Ako počnete čitati bilo koju Bukovininu priču, nećete se izgubiti, jer je ona cjelina za sebe; tako je ovdje sve u svemu i jedno u svemu – Kustošiji kao modernom Babilonu gdje ljudi govore ali se ne razumiju, jer za to nemaju vremena ni pretpostavki za veća udubljivanja. U ovom glinenastom vašaru, stalno obavijenom maglom i dimom što suklja iz tvorničkih dimnjaka, život se ne može doživjeti u oštrim konturama Lorce, nego samo u svojim temeljnim trendovima. Izabrani likovi, iako imaju svoje ime i prezime i premda predstavljaju povijesnu zbilju Kustošije, zahvaljujući majstorstvu Bukovine pomalo se oslobađaju toga vela svakodnevlja i pred našim očima izranjaju sa svojim jadima i malim srećama. Mi ih vidimo bolje i dublje nego što su i oni sami sebe mogli zamijetiti u međusobnoj komunikaciji. Čisteći tako život od svega suvišnog i destilirajući ga u svojoj maštovitoj retorti, Bukovina pred našim očima stvara jedan živi muzej voštanih figura. Kad to ustvrđujem ne mogu a da ne istaknem i jednu usputnu misao da bi »Kustošijanske minijature« mogle biti izvrstan predtekst za izradu prve zagrebačke TV storije, koja bi bila drugačija od »Malog mista« i »Gruntovčana«.

Osim svoga literarnog značenja, ovaj panopticum Custiniensis ima i ništa manje povijesno i sociološko značenje, jer ocrtava život u svoj njegovoj dijalektičkoj i dramskoj složenosti. U konkretnim sudbinama i preko njih naziru se i opći zakoni društvenih kretanja koji nad svakim junakom vise kao Damoklov mač ili kao lutkarski konac koji je demijurg svega onoga što se ispod njega na pozornici zbiva. Više od golih kronika i sociooloških anketa i izvješća, ovaj način fičerskog kazivanja Z. Bukovine oživljuje prošlost u sadašnjosti, te tako daje naslutiti dolazeću budućnost malog čovjeka iz predgrađa, iz industrijske zone u kojoj se sve mijenja – da bi ostalo isto. Naime, tu se zatvaraju stare i otvaraju nove tvornice, bircusi se pretvaraju u otmjenije kafiće i lokale s igrama na sreću gdje je dopro i hašiš, mijenjaju se kostimi, pa pomalo i govor, ali na tome istom tlu živi i jedan tip istog izmučenog, prezrenog prigradskog čovjeka koji u svemu oskudijeva, koji je svega željan pa otuda i silna dinamika u načinima njegova strukturiranja. Središte grada, pa tako i Zagreba, nema toliko raznolikih likova, toliko sretno-nesretnih sudbina. Ovdje prosto nema tipizacije nego izrazitih tipova koji žive svoj poseban život kao jedan veliki experimentum mundi; to je zaista ljudska komedija, tragedija i drama u malom.

Zato će ovo Bukovinino izvješće o tome životu rado čitati brojni čitatelji, a posebno oni koje je taj život makar tangencijalno dodirnuo: stari da osvježe svoje uspomene, osrednji da bolje vide gdje su sada (gore ili dolje od kustošijanske razine), a mladi da se ogledaju i tako lakše sazriju. Jednom riječju, Bukovinine »Kustošijanske minijature« su i mnogo više od panoptikuma, jer svaki je panoptikum dvodimenzionalan prikaz života, a one su trodimenzionalni hologram koji se spontano nadaje i onome tko ovaj život sam i nije proživio.

Valja nešto reći i o jeziku Z. Bukovine. Kao odličan poznavalac kajkavštine, sve do njenih kustošijanskih izopačavanja u originalnosti, i suvremenog književnog jezika on je svojom tehnikom sinkronijsko-dijakronijske analize i sinteze uspio mozaički staviti u funkciju, u suživot, jedan i drugi govor. Zahvaljujući komentatorskoj naraciji prisutno-neprisutnog pisca u književnom jeziku, »Kustošijanske minijature« su lako prijemljive svim čitateljima. Kajkavska naracija se ovdje rabi za koloriranje samog nepatvorenog života, jer kad bi se taj život i u dijalogu transponirao u književni jezik, on bi izgubio na svojoj životvornosti.

Sve u svemu, za poželjeti je da se od ovoga specifičnog pisca dobiju i prikazi drugih regija života u napaćenoj Kroaciji.

dr. Nedjeljko Kujundžić

U knjizi naše nemirne kronike
Ništa se ne da strgati ni zbrisati,
Sve ćemo svoje uzdahe i poklike
Ponovo čitati, nanovo disati...

(Juraj Jurjević – »VIHOR TIŠINE«)

U šarolikom su svijetu kustošijanskom bezbrojni ljudi gacali prašnim i blatnim hodnicima, skromno odjeveni, mrzovoljni, snuždeni, ne sluteći u svom beznadnom stanju što im donosi novi dan.

Sirotinja se tu vrtila, klatila, borila za čistu opstojnost, za goli život i samo poneki uglednik, trgovac, švercer ili »neke druge fele sin«, kojemu je išlo sve »kak po žnorici«... Većina bi živjela u siromaštvu, pouzdavajući se u neki neoznačeni dan, koji bi trebao donijeti nešto bolje, nešto ljepše – neku sretniju opstojnost...

U tom čekanju tu se uvijek mnogo pilo i jako patilo i mnogo plakalo; i svađe se redaše više negoli molitve, nevjerstva smjenjivaše odanost, a uzgojene mržnje – nedosanjane ljubavi.

Tu se uvijek rano ustajalo, budeći promrzle ili čvrsto snene zore, proklinjući još u svanuću tek naslućeni dan.

Malo se i rijetko mislilo o smislu trajanja življenja, a gotovo stalno o borbi za – samoodržanje! No, govorilo se često prema pradavnom, udomaćenom iskustvu i nepobitnoj istini:

»Kakav je život bez vina, kad je ono stvoreno za veselje ljudima?!«

A kad se popilo, navirale su misli...

Iz davnih bi dana, iz uspomena, iz baštine sjećanja izvirali – sada već nestali mesari, koji su rado varali i zakidali na vagi; i svodilje iz malih gostionica, koje nuđaše sladostrašća za mukom stečeni dinar; i doušnici, koji pričinjahu zlodjela onoj već zaboravljenoj sirotinji; i zločeste, blebetave, slaboobrazovane i nejakoumne one žene »kaj na vse su strane grdo, gadno, odurno tračlale i spentravale se tam z nekakvim pohabanim kurviši, teri su s panduri i z drugim čudnim svetom bili v stalnoj zvezi«; i »one črne barabe i mutikaše, kaj su bezimene na tanki led pelale, pak ih gnjurili v nepovrat«; i one žene nepromišljene i muževi oni ludi što bi se lakomisleno rastajali, ostavljajući djecu ulicama, a istodobno dovodeći u svoje domove »stranjske muže i tuđe babe« za jednu noć ili možda čak i za neki mjesec, pa tada zapadaše ponovo u novi očaj, u nova razočarenja, u novo bespuće...

Predgrađe! Krvava periferija!

Kustošija! Odakle joj ime?

Vlasnici kurija na Kaptolu bijahu – kustosi prvostolne katedrale. Svaku takvu kuriju Zagrepčani zvaše – Kustošija.

Kakve li slučajne podudarnosti. Jedan između zapadnih predjela staroga Zagreba – sadašnja Kustošija, razvio se na posjedima, kojih su vlasnici bili kanonici – kustosi. I tako se, eto, taj predjel prozvao po kustosima katedrale.

Još i danas pojedina pobrđa u Kustošiji poglavito stariji stanovnici zovu – kaptolsko imanje, premda je sve to prodano građanima.

Oživljavaše oni ciglarski prostori, one sušare, gdje se nekad, u posljednjim danima drugoga rata, krala mast i prisvajao šećer; gdje se otimalo ulje i brašno; odakle neki napuniše smočnice, a drugi – oni pošteni i glupi – ostadoše gladni i – jadni!

Neki se opet domogaše zlata i vrednota. Bogatstva. Pa – ništa... Vrijeme prebrisa zbivanja ali ne i prisjećanja...

Zadržale se i one istine o ciglarskom bageru, kako je krivorijeko nazvano omanje jezerce, uvijek ispunjeno vodom, uz koje su nekadašnji dječaci odlazili po voće na Müllerov brijeg. U tom bi se bazenu, u tom umjetno izdubljenom prostoru, napunjenom vodom, pokušali i okupati. A nesmiljeni ih nadzornik, skriven u prikrajku, dočekivao, hvatao, pa im rastopljenim katranom čepio – ne zamjerite pjesničku slobodu – gole guzice. Oholo. Huljski i samovoljno okrutno!

Žive još kao sjene magloviti spomeni na ledanu preko pruge, to izvorište nepatvorena, izvorna leda za potrebe »Pivovare«, što bi ga radnici sjekli u velikim komadima i odvozili kamionima, ali i narodno sklizalište, gdje bi se zimi okupljala mladež. A ta se odavna odrasla omladina, sada već ostarjeli ljudi, neki – štoviše – i pomrli, poslije sklizanja – bilo zbog neke djevojčice ili neke preotete ljubavi, ili pak zbog ponekog posve desetoga razloga, okupljala u dvije grupe: Kustošijanci i Trešnjevčani (pretežno oni iz Zagorske ulice, iz gradskih kuća, te iz okolnih uličica), pa zametnuvši između sebe kavgu – udari... Tuklo se tu žestoko i nemilosrdno, do zadnje snage, do posljednje odvažnosti, sve pak zbog prestiža i ugleda kod propupalih djevojčica.

Svakako se prisjećanje na tu i takvu nekadašnju Kustošiju i na one izmučene ciglarske radnike, što bi svaku prigodu iskoristili da »čez kakvu lukju v plotu prebežiju na fraklec pijače«; pa na slučajno zalutale pandure, »pravičnije rečeno« – žandare, kojih tu zapravo nije ni bilo, jer su se i sami bojali da ih ne dohvati pokoja letva, kolac ili kamen, »gda su se dečki ciglarski, podgriti pijačom, raskuražili kak prave junačine«. Gradski pak policajci nisu smjeli preko gradske granice, omeđene Velikim potokom, ili kako ga uobičajeno, premda s nepravom, mnogi još uvijek zovu – potok Črnomerec.

I tako bijaše sve do poslije rata.

Tisuću devet stotina četrdeset i sedme Kustošija je službeno pripojena Zagrebu.

Kustošijanska se razglednica pomalo mijenjala, ali vrlo sporo, jako polako. Nije tu bilo još ni vodovoda ni kanalizacije, pa ni asfalta na pločnicima. Ništa!

Sve su te suvremene tekovine uvedene znatno kasnije...

Mnogi su starosjedioci iselili. Otišli. Nestali. Naiđoše novi. Isprva polako, pa sve brže i snažnije.

Iznikoše i nova stambena naselja. Nove privatne obiteljske kuće.

Jedno je obilježje stare Kustošije ipak neopozivo znatnim dijelom nestalo. Novo ju je izmijenilo i temeljito preobrazilo. No, nije to više ni ona Kustošija, kakvu su starosjedioci dotad ćutili u svojim žilama, u svojoj krvi i u svome srcu.

To je drugi svijet, koji je donio nove navike, a one izmijeniše život prebivalaca stare Kustošije.

Došljaci donesoše nove običaje, nova shvaćanja... Proći će zacijelo podosta vremena, da se te struje stope ili da se barem nekako usklade. Vrijeme

će ugraditi svoj smisao, pravu istinu o jednom prastarom dijelu Zagreba, gdje nekada življaše sirotinja, a sada je to već davna prošlost. Jer, u Kustošiji posljednjega desetljeća dvadesetog stoljeća obitavaju posve, posve drugi ljudi.

Kustošijanske su minijature preslikana stvarnost jednog doba i vremena, što je odavno nestalo i iščezlo ili se tek ponegdje još održava u posljednjim izdancima bivanja u zalazu...

Osjetio sam se ponukanim, da na svoj način otmem zaboravu jednu takvu stvarnost, pa među »Kustošijanske minijature« uklopih istinske slike nekadašnjih događaja, ljudi, osoba i likova. Njima su, međutim, ponajčešće nadjenuta slobodno odabrana imena. Valja ih zato jednostavno shvatiti, pa i doživjeti kao dio jednog minuloga, ili čak i upravo prohujalog vremena.

Sve bi drugo bilo nedosljedno oslikavanje tog dragog krajolika.

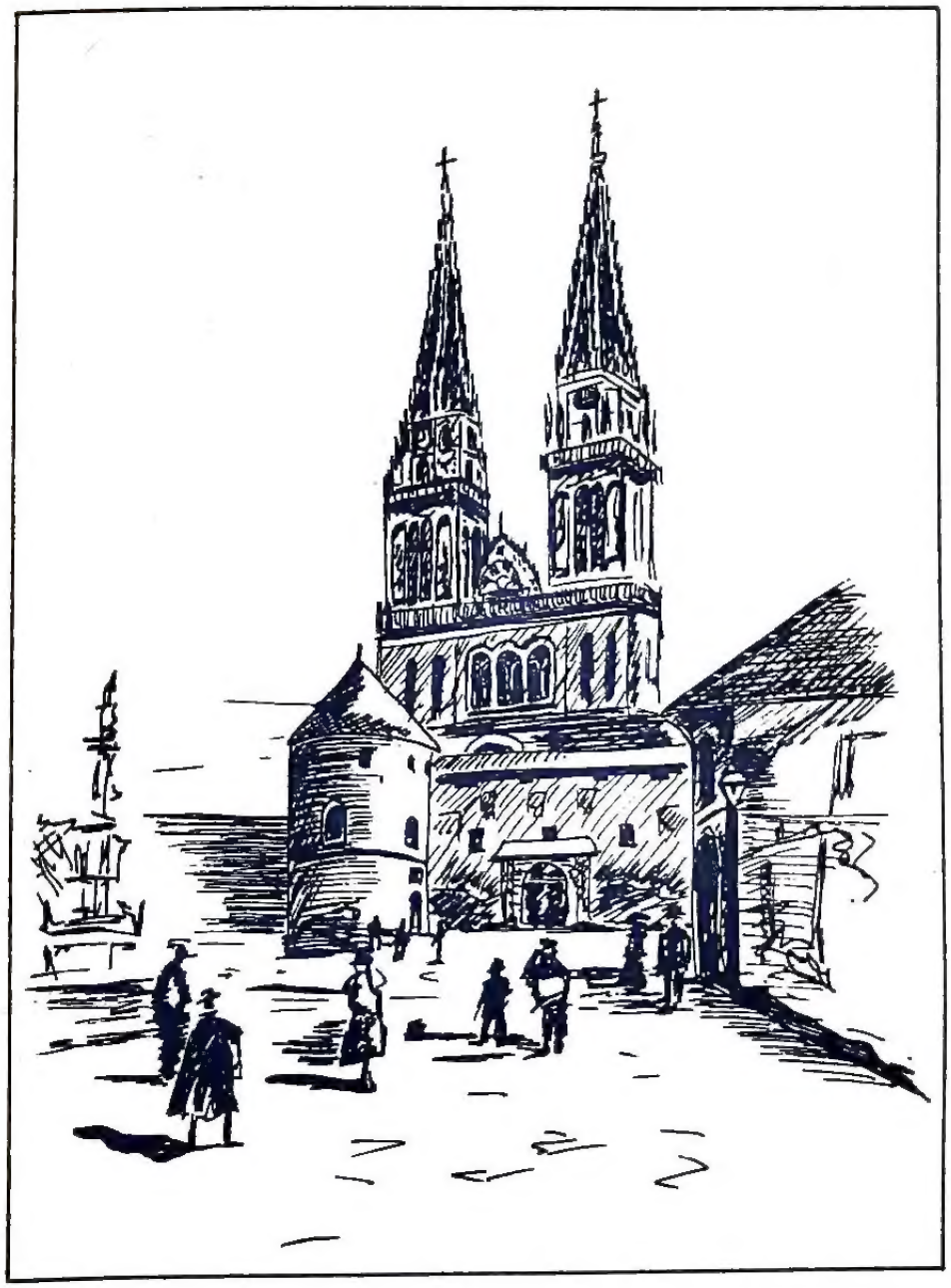

Oduvijek biva – povijest to uči i na to upućuje – da iz sivila tmine, iz mraka životnih raspletaja, iz brzopletih hirova, samosvojna bespravlja – izvire na kraju svega, iz zapećka, velika rijeka istine: obzorje suncem optočeno. Jer, dok postoji i traje čovjek i čovještvo, istina – sporo, mučno i teško, doduše, ali ipak nadvladava nepoštenje, obijesti, drske samouvjerenosti, skučenosti, surovosti, taštine, promućurne pohlepe, istinske podmuklosti, dvoličja i sve ljudske pokvarenosti.

Oduvijek bijaše u tim stiješnjenim kustošijanskim ulicama, u gotovo zakucima, mjesta takvim razmišljanjima. Još od onih dana, kada je na Velikom potoku (neupućeni ga bezrazložno zovu – potok Črnomerec) stajala mitnica: granica između »Slobodnog kraljevskog grada Zagreba« – slobodne varoši i siromašnog predgrađa Kustošije, napučene seljacima, radnicima i rijetkim obrtnicima, te gdjekojim intelektualcem.

Ime i naziv »Slobodnog kraljevskog grada Zagreba«, točnije rečeno slobodne općine Gradec, potječe iz povelje nazvane »Zlatna bula«, što ju je dodijelio kralj Bela IV. šesnaestog studenog 1242. Tom je poveljom kad je Gradec postao slobodna općina, matica današnje hrvatske prijestolnice Zagreba, podijelio on gradu obilate povlastice pod uvjetom da građani sami o svom trošku podignu što čvršće zidine oko vlastita obitavališta. Sve zbog obrane od eventualne nove navale Mongola, koji su nedugo prije toga Zagreb sasvim razvalili i porušili. Glavne povlastice novih građana, kako je to 1974. pribilježio u prvoj knjizi »Povijest Hrvata« Vjekoslav Klaić, objavljenoj u izdanju nakladnog zavoda Matice Hrvatske, bijahu:

»Građani i njihovi podanici iz okolnih sela imaju svoga vlastitog gradskog suca; ako je sudac sumnjiv, neka se sazovu starješine grada, te neka se onda u prisutnosti sučevoj stvar obavi; ako parbena stranka učini priziv na kralja, to jedino sudac ide pred kralja;

Građani slobodno biraju svoga suca, makar ga svake godine mijenjali, samo ga moraju kralju predstaviti (za potvrdu);

Ako tko na samrti nema potomka, može po volji raspolagati svojim stvarima;

Ako koji građanin umre bez djece i oporuke, dva dijela njegova imetka neka budu ubogima i crkvi u gradu, a treći dio neka zapadne gradsku općinu;

Sajam neka bude u gradu dva puta na tjedan, u ponedjeljak i petak, osim svagdanjega;

Grad je obvezan služiti kralja kad ide ratovati u primorske krajeve, u Kotoga moraju građani dati kralju, kad bi onuda prolazio, za ručak 12 volova, rušku ili Austriju; tad mu mora dati deset vojnika s vojničkim oružjem; osim tisuću hljebova kruha, četiri barila vina, a Hercegu čitave Slovinske zemlje, ako je kraljevskoga roda, polovicu spomenutih stvari; banu pak, a ne banovcu (vicebano), ne moraju ništa drugo dati, nego pri nastupu banovanja jednoga vola, sto hljebova kruha i jedno barilo vina, i to jedanput za uvijek. No od svih tih službа bit će slobodni (prvih) pet godina.«

Mitnica, ona stara, prvobitna mitnica na Velikom potoku, nasuprot gospodarskih zgrada i imanja vrtlara bugarskoga podrijetla – Marinova i nedaleke one visoke dvokatnice, što je se svaki starosjedilac prisjeća kao Kraljićeva svratišta, gdje je uvijek bilo mnogo glazbe, jeftine zabave noćnih »pajdašica« i dobra raspoloženja – spuštala se i podizala, tko zna koliko puta dnevno, mitnička rampa ili brklja. Za svaki slučaj, da ne bi poneko vozilo, pretežno zaprežno, ili gdjekoji biciklist, te eventualno neki rijetko nadošli automobil projurio bez pregleda i bez naplate potrebne maltarine. Jer, mitnica je bila granični prijelaz između grada i izvangradskog prostora – predgrađa, periferije, prigradske vukojebine...

No, uz sve te mjere opreza i predostrožnosti, domišljati bi seljaci prelazili krišom potok poviše mitnice, gore u Črnomercu ili nizvodno između mitnice i željezničke pruge, preko »Bugarova polja«...

Prenosili bi, pravednije rečeno, krijumčarili odnosno švercali sir, jaja i maslac, domaći »delanac«, kokoši, meso, rakiju i sve što im se pri ruci našlo, sve što je donekle bilo viška u seljačkim gospodarstvima, premda ničega nikad u seljačkim domovima nije, na žalost, bilo previše.

Godinama se tako krijumčarilo. Desetljećima se sitno varalo i nasamarivalo dremljive mitničare. Nešto su budniji bili financi, koji bi katkada u zasjedi skriveni čekali da naiđe poneki seljak s robom, ali u tom nadmudrivanju seljačku lukavost i promućurnost rijetko bi mogli nadmašiti.

I tako se to skrivanje, to neovlašteno prebjegavanje gradske granice odvijalo sve do ratnih dana, a može se reći čak i do kraja rata. Jer, i u vrijeme rata itekako se švercalo, samo više i opasnije...

A onda, svršetkom rata, nestale i mitnice. Poskidaše rampe. Iščezle zelene odore mitničara i njihova pretraživanja. Grad više nije unutar svojih prostora imao graničnih prijelaza. Bez prepreka, pregleda i posebna nadzora moglo se iz sela prelaziti u grad bez plaćanja »maltarine«, »tacarine«, »dacarine« i kakvih li sve ne pristojbi? I bilo je tako ispravno! Kako i ne bi? Tâ i u tom je starom gradu živjelo pretežno nekadašnje domaće seljačko stanovništvo. Domaći čovjek – Zagrepčanin, koji je svoje izdanke, izvorišta i tragove postanka nepobitno vukao iz neke čvrste, jake i stabilne hrvatske, seljačke obitelji. Čak i oni »meštri«, »cehovski majstori«, stara purgerija, trgovci i kramari, sav taj živalj u čijim je žilama tekla hrvatska krv, bili su tko zna u kojem koljenu seljačkoga roda. Iznimke su bili dotepenci, tuđinci iz raznih strana svijeta i na žalost poneki odnarođeni domaći čovjek, kojemu je bila i draža tuđa riječ, i bliži strani običaji i ugodnija strana pjesma i urašteno u njima povođenje za svime što s tom prastarom našom sredinom nije imalo nikakve podudarnosti. A baš ti stranci začudnom su se snagom oduvijek nemilosrdno nametali svojim prohtjevima, govorom, navikama, utjecajem i prinudama, htijući se izdići iznad domorodaca, starih gradačkih i zagrebačkih purgera. Jer, ti purgeri bijahu za njih trn u oku; crni znamen trajanja. Teret. Opterećenje. Oduvijek... u sva vremena... sve do naših dana... Pridošlice ih smatrahu gotovo čudovištima u tijekovima suvremenosti. Kako li su to krive, koliko pogrešne ocjene bile;

grubo se narugivalo tim skrbnim, radinim ljudima, koji trudom svojih ruku, svojom snagom i znanjem, oplemenjivahu svoj životni prostor, svoju postojbinu.

Bijaše u tom prostoru i takvih, koji na neobjašnjive načine pribavljahu sredstva, koristi i blagodati, a praviše se gluhim za vrijeme i prostor, omalovažavajući sve oko sebe i uz sebe, tjerajući bez sporazuma, nagodbe i suglasnosti kotač svoje sebične, pomamne, požudne i pohlepne filozofije razrokom stazom bespravlja.

– Ni za verovati, ali je istina čista kak suza, jasna kak dan... Bendek... Bogoslav Bendek hižu gradi, suseda draga. Vikendicu veli... a si znaju da o vikendici spomena ni... Sad, hiža ili vikendica, svejedno... Kaj to znači? Se mu na isto dojde! – raspričala se praiskonski opredijeljena kustošijanska domorotkinja Bernardica Pripelić, susrevši se na zakrčenoj tržnici, u košmaru kupaca i prodavača s dobrom starom znanicom Margaretom Šincek.

– Ne marim vam ja, suseda zato. Pa, čovek dela... zasluži... Zakaj ne bi hižu gradil? Meni se čini da to ni smrtni greh...

– Kak to pripovedate, Margareta? Za prepoznati vas ni. Nek bi gradil on z onim, kaj bi zes svoji žuli zaradil. Ali, prosim vas lepo – kak i otkud? Pet glavi je v stanu kaj ga je dobil, a da zajnega ni dinara ni dal, i se te glave, sa ta grla ih sam hrani i napaja. Celu tu svoju familiju i oblači i greje čez duge zime i na more ih po letu pela, a – kak velim – sam dela...

– Sposoban čovek. Krtica!

– Nek si tu odliku, tu sprdačinu zakiti za škrlak. Otkud, prosim vas lepo, suseda Margareta, more biti negdo tak sposoban, da z jednom plačom zdržava celu familiju, da se vozicka v autu a još hižicu, bolše rečeno – vilu gradi?

– Ja, sega tu med nami ima. Najvažnejše je itak, če je čovek okretan, sposoban, snalažliv. To ni sakomu dosuđeno...

– Lepo, lepo... Kak da branite te »snalažlive« trutine, kaj pijeju kak pijavice tuđu krv i muku i vlečeju nečije kamate. Sramota je to! Grdoba. Nametniki su to na zdravom organizmu onih poštenih, zmučenih, naboranih obrazov. Pa, kaj vi zbilam ne znate, da ima tu med nami i takvih, kaj ni s prstom nisu maknuli, a za jeftine su peneze tuđu muku pokupovali!?... Gdo za to pita? Oni kaj su blizu kopajne zmirom nekakvu korist zvlečeju... Novine o njimi dost pišeju. I to je se. A oni potle sega i tak lepše živiju...

– Pustimo ta razmišljanja. Navek je bilo da negdo više more, drugi pak malo ili niš. Ni tu u pitanju ni znanje, ni sposobnost, nek sretne okolnosti... Jednostavno se treba roditi pod dobrom zvezdom... pak da se čovek zdigne nad površinu nadprosečnosti!

– Tak je i tak bu. I – zbogom, diko! Jedino se more reći, kak tuliki bedaki govoriju: duboko diši i budi zmiren. Krotak. Niš više.

– Brus! Zato nam tak ide...

– Imate bolše rešenje?

– Poštenje!

– Starinski je to rekvizit! Vredi još samo za v kipec. V stvarnosti se pak veli: poštenjak – bedak!

– Tak?

– A drugač kak? Poglečte malko oko sebe! Kam su poštenjaki došli? Vrit! Na kakve su se grane zvlekli? Je li? A oni drugi? Oni su nekaj drugo... Jedno misliju, drugo popevaju, a treće – delaju! Četrdeset pet je let tak bilo... I dobro, jako dobro još zmirom prolaziju. Tak je i z Bendekom. Bogoslav puno pripoveda, furt je na vulici – da prostite – kak konjski drek, mlati praznu slamu, bokcem se v brk smijulji, zamišla si da nekomu nekaj predstavla, da je Bog i batina, a si zajnega veliju – drek na šibici! Je, al on je za se to lepe peneze od nekoga dobival. I kaj će onda jednim poštenje, dok Bendek izigrava mudrijaša, a drugim cviliju čreva?

– Ne, to nemrem prijeti čisto za gotovo!

– Napravite kak hoćete, ali tak je! Sigdi se ta Bendek važan dela i spačke spravla, a z gupca mu smrdi...

– Če je tak, znate kaj vam bum onda kak stara Kustošijanka rekla? Saka rit dojde na šekret, pa onda ni Bendek, ni si njemu jednaki istinu zbegli ne budu... Naskoro!

– Samo, dok do toga dojde – vi i ja i puno još takvih znami, žuči bumo lagve prelijali i živcov potrgali, a on se bu zmotanec, za to vreme negde s kuta smejal.

– Više je takvih! No, ni to važno. Zdržati treba. Jer, ja pak ponavlam kaj sam rekla: saka guzica na šekret zasigurno dojde!

– Hm... to se samo poželeti more. No, pitajne je gdo bu to ščekal, gdo bu zdržal? Velim to zato, jer čoveku ni krivo, gda ga vuš vgrizne, nek gda ga gnida fpikne...

– A čemu toliko sumnji? Čemu tak puno nepovjerenja? Istinu treba nadjačati...

– Baš je v tom grmu zajec: istina mora dojti do izražaja, pa zakaj su onda kusojepci dobivali priliku, da su način svojega mišlenja, svoje duhovno ustrojstvo prilagođivali razumevanju pračoveka, kaj se v našim kraji pojavil v ledenom dobu: kaj su svoju zločestu narav i volju nametavali vremenu, gda je čovek već odavna osvojil mesec i kad već tajni gotovo ni nema. Gda bi ih pak i bilo, kaj ih ne bi dokučil, kad živimo v takvih prilikah, da čovek v jednom danu more obedvati v Zagrebu, a večerati v New-Yourku; gda su novi stroji skratili muke čoveku; gda se miso ljucka zdignila nad zvezde, gda je ta isti čovek zvuzlan i pokobačen v svojoj svakodnevnici, v dokazivanju istinah kaj su odavna poznate. A kaj usprkos semu tomu ta i takvi čovek ne sumnja i ne koleba se v semu, pa i v zakonitosti prolaženja, v besmislu cinizma, zlonamernosti, mržnje i sih sebičnosti??? Kaj nema na to praf? Ili, v kaj da zapraf više veruje?

Stotinu stoljeća sebidopadni ne bi dospjeli pribaviti sebi nikakva znamenja, osim urođenu surost kamenjara i divljina, što u njima živi od iskona, obdarivši ih grubošću i bešćutjem.

Šteta je što ustavljaju ona silna stoljeća, koja jure ispred njih, kao da ih žele navući na svoje staze, na svoje razuzdane krivotoke, na svoja zaostala shvaćanja o potrebi ponovna sputavanja ljudske svijesti.

Tu još samo snaga odlučnih i mudrih može i mora djelotvornim otporom zaustaviti tokove preživjeloj samovoljnoj pomahnitalosti...

Sve je to podosta natprosječno razmišljanje ponekih starih Kustošijanaca. Dostupnije su i bliže prosječnim ljudima obične istine, pa i one crne poput razbojstava, nasrtljivosti neprijateljstava i napadaja. Nešto kao ona zgoda kada se do granice besvijesti pijani vlasnik teretnog automobila početkom tisuću devet stotina osamdesete svjesno i namjerno, točnije zlonamjerno, nekoliko puta zaletio i zabušio u snack bar »Volan« i počinio štetu procijenjenu na nekoliko milijuna ondašnjih dinara. A sve zato, jer su tom pijanom vozaču uskratili daljnje opijanje...

To je slika našeg povremenog stanja.

To je odraz naše svakodnevne nepromišljenosti u sredini gdje postoji mnogo uredno dotjeranih kuća na koje pojedinci poprijeko gledaju; gdje ima mnogo starih i iznemoglih, a svima se ne iskazuje dužna briga; gdje ima mnogo podstanara, a još više iskorišćivača; gdje postoje socijalno ugroženi, no zaštitu ponekad možda dobivaju i oni što poput nekog bezimenog rimskog prosjaka s isprošenom milostinjom postadoše bogataši...

Žalosno: često se nedaće okomljuju na nedužne, a krivi bivaju zaštićeni, kao dragocjeni uzorci, nedosežni, besprimjerni, jedinstveni u svojoj vrsti, čuvani poput specijalno pridržanog prava, ograničenog u zasebnom prostoru, dostupnom samo odabranima...

Duga je to i opsežna priča. Jer, život je u tim kustošijanskim okvirima ponekad nesmiljen, otužan, ružan, teži negoli ga svakodnevno doživljavamo i očitujemo i kakvog zapravo ne želimo.

Postoje, srećom, i druge slike. Sređenija stvarnost.

No, iz svih tih i takvih okolnosti proizlaze i likovi, nepravedno bi u svakom trenutku i pod svaku cijenu bilo reći ličnosti, koje će makar i šturo i sažeto predočiti ove kustošijanske minijature...

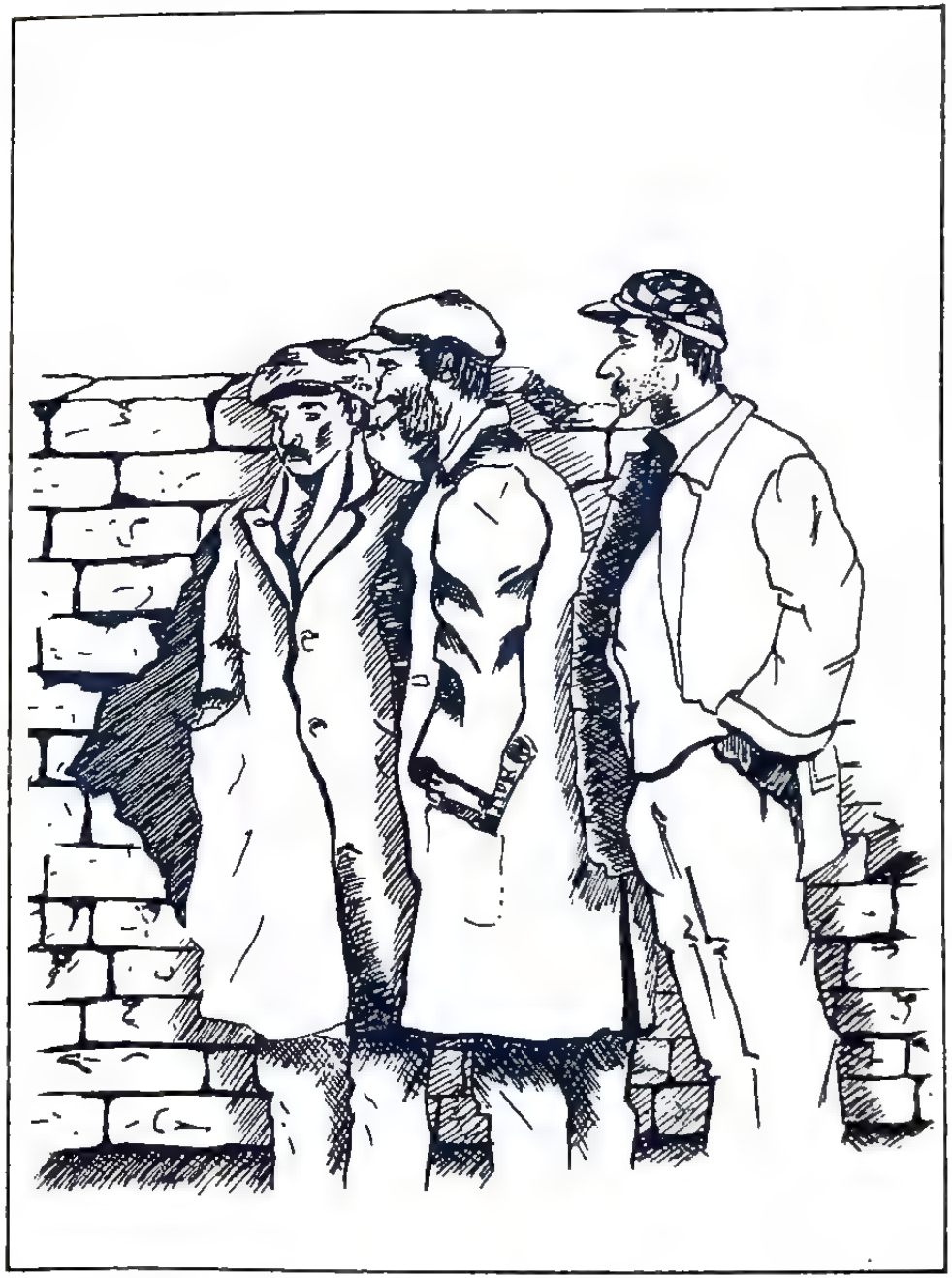

Prohujalo je i protutnjalo čitavo stoljeće, kako se u Kustošiji – drvećem obraslom idiličnom selu, kroz koje se protezala mala, stiješnjena cesta, uz koju nije bilo ni mnogo kuća ni stanovnika – drugačije živjelo negoli sada, ali podjednako tugovalo i radovalo, kao i u ove dane potkraj dvadesetoga stoljeća.

Kustošija je zapravo bila – prostrano polje. Prostirala se tako ozelenjena stablima sve do Vrapča. U uskom se prostoru s rasparčanim česticama – sitnim zemljišnim parcelama, s mnogo polja i malo zgrada, s bezbroj stabala dudova i murvi, krušaka i trešanja odvijao posve izuzetan život, osoben samo tom kraju i njegovim ljudima. U tim su prilikama i okolnostima izgrađene one davne tisuću osam stotina osamdeset i pete – kustošijanske ciglane...

Na one gotovo zaboravljene dane podsjeća jedan požutjeli, dobro očuvani, stari spis.

U arhivu bivšeg Sudbenog stola u Zagrebu, koji je pohranjen u Historijskom arhivu u vjerodostojnom je spisu ubilježeno:

»Četvrtog prosinca 1886. protokolirana je kod Sudbenog stola u Zagrebu tvrtka 'Zagrebačko dioničarsko društvo tvornica opeka u Zagrebu' (Agramer Ziegelfabriks Aktien Gesellschaft in Agram) pod brojem 21945.«

Pouzdano se, međutim zna da su u Zagrebu već postojale dvije Graharove ciglane (u Svetoj Klari i na Laščini) i još tri ciglane što su proizvodile više od milijun opeka godišnje, te sedam ciglana, kojih je proizvodnja iznosila 560 tisuća opeka godišnje.

U Historijskom arhivu postoje samo statistički podaci. Iz njih se, doduše, ne razabire gdje su se te ciglane nalazile, kada su izgrađene i tko im je bio vlasnik. Nedvojbeno je, međutim – kako je tijekom vremena utvrđeno – da taj dokument dokazuje i potvrđuje izgradnju i postanak kustošijanskih ciglana.

Devedeset je i pet godina prvi dimnjak kustošijanske ciglane nadsvođivao brige i zanose, nepravde i radosti, poniženja i uspone, mržnje i ljubavi, dobrote i zlobe, dobrodušnosti i zlonamjernosti, licemjerstva i nesebičnosti, lopovluke i pravice, svireposti i ljepote, plemenita djela i nasilja, privole i provale, kundake, pendreke i batine, naprasite ćudi i podmitljivosti, laži i korupcije, grubosti i gordosti i štošta drugo i štošta više s oznakom sreće i padova, pa i tragičnih životnih usuda... Život je jednostavno takav; kao barometar. Promjenjiv. Nestalan...

Kustošijanske su ciglane trajale devedeset i pet godina. Sada neopozivo ustupaju mjesto novom sadržaju starog, ali sve suvremenijeg Zagreba. Derutne ciglane nestaju, zasigurno iščezavaju zauvijek u – nepovrat...

Najprije je porušena vratarnica. A desetog lipnja 1980. u deset sati i deset minuta s površine je starog ciglarskog prostora odaslat u zaborav – ili tek u prisjećanja – pravi simbol takozvane *prve ciglane.*

Slučajni su prolaznici i očevici mogli samo nekoliko trenutaka promatrati kako se poput kule od karata okomito spljoštio, srušio 45 metara visoki, dotad uspravni, još dobro uščuvan prvi ciglanski dimnjak.

Rušili ga mehanički: napravili ponajprije iskope u njegovu površinu, a u njih poslagaše ogrjevno drvo. Potom potpališe drva... Kad se tako postupa

– vele primitivno, zna se kako se i kamo dimnjak ruši. Za svaki je slučaj bio povezan i užetima, što su ih napinjali kamioni...

U određenom trenutku zbilo se sve vrlo slikovito... kao da bi potonuo brod u dubokoj pučini. Uronio nekako u se; uvukao se okomito i pretvorio u hrpu ruševina, u naslagu stare, još upotrebljive opeke.

Tu je bio kraj jednog od pet znamenja Kustošije; oznake, što bi zacijelo neizostavno bila dio grba tog zagrebačkog prostora, kad bi Kustošija eventualno bilo kada imala svoj grb.

Uz dimnjak porušena je i prva peć, pa već skoro dotrajale zračne sušare, potom dotrajala radnička nastamba u kojoj je dotad boravilo šesnaest radničkih obitelji, a srušeno je i nekoliko manjih zgrada... četvrtina cijelog ciglarskog prostora izvučena je iz jednog prošlog doba, da bi dobila novu namjenu i izgled...

Zaustavimo na trenutak hod sadašnjosti. Vratimo samo kratkotrajnim sjećanjem na to nekadašnje daleko predgrađe u ono davno prohujalo doba.

Zagrebačko dioničko društvo tvornice opeka u Zagrebu udružilo se 15.travnja 1929. sa »Zagorkom d.d.« za građevnu industriju u jedinstvenu tvornicu: »Müllerove ciglane«, nazvane prema vlasniku Adolfu Mülleru.

Kustošijanske »Müllerove ciglane« razvijale su se i prostirale od Črnomerca do sadašnje Zagrebačke ulice. Usprkos naglom razvoju, ciglane su sporo zgrtale sredstva, a radnici su imali slabe zarade. Radilo se samo sezonski – od ožujka do kraja listopada...

Ciglari su bili pretežno iz Hrvatskog zagorja. Proizvodnost je ciglana bila niska: prije rata »Müllerove ciglane« proizvodile su 12 do 15 milijuna opeka godišnje.

Poslije rata »Ciglane – Zagreb«, kako se otada zovu, razvijale su se postupno prema sjeverozapadu – na okolno brdo Grmoščicu. Dotad se iskorištavao samo Müllerov brijeg zbog kvalitetne, masne gline. »Ciglane – Zagreb« zaposjele su tako površinu od Črnomerca do Grmoščice u dužini od otprilike dva i pol kilometra. Neposredno iza rata Ciglane su izrađivale 20 do 30 milijuna opeka. Tada je u toj radnoj organizaciji bilo zaposleno tisuću sedam stotina radnika.

Potkraj sedmog desetljeća proizvodnja je povećana na stotinu milijuna opeka godišnje. No, tada su izgrađena nova postrojenja. Uvođenjem suvremene ciglarske tehnologije i elektronike, sve se više povećava proizvodnost, a istodobno i osobni dohoci zaposlenih. Unapređenjem proizvodnje znatno je smanjen broj uposlenih radnika.

U tim, dakle, uvjetima stara se zdanja ruše, jer dotrajali su pogoni nadživljeni. Morali su ustupiti mjesto novome dobu i njegovim tekovinama.

Devedeset je i pet godina prvi, a ubrzo potom i drugi ciglanski dimnjak, što je porušen odmah iza prvoga, bio svjedokom razvoja i zaostatka, napretka i sustajanja, mukotrpnosti i uspona u životnom slijedu tog zagrebačkog predgrađa.

Devedeset je i pet godina oličavao zbivanja, kretanja i životne sudbine kustošijanskog čovjeka: i onog što je uporno njegujući svoju ulicu i svoj dom; poštujući dobre stare prijatelje, brinući se za svoju obitelj, za ognjište namrijeto još iz davnine, iz koljena praotaca – ostajao tu, na tom bučnom, prašnom, ali dragom prostoru; i onog što je svoje sudbine vezao uz daleke, tuđe zemlje. Vjerodostojni pak putnici iskazuju u svojim domovima, ispunjeni sjetom za prilikama na koje su naišli, da samo u Kanadi, u raznim njenim gradovima, borave, žive i rade mnogi iseljeni Kustošijanci, svih dobnih i generacijskih uzrasta, iskazujući se vrijednim i nesebičnim, istaknutim pripadnicima kanadske društvene zajednice...

U devedeset su i pet godina prvi i drugi ciglanski dimnjak i takozvane Müllerove ciglane, odnosno sada radne organizacije »Ciglane – Zagreb« nadživjeli mnoga društvena uređenja: carevine i kraljevine, njihove policajce, žbire, pandure i soldate – stupove režima; njihove ustave i reforme, zakone i bezakonja; njihove svemoći i – nemoći... Čitavu ljestvicu društvenih, socijalnih, političkih gibanja, pojava, bremena i – promašaja!

Vojske su svakojake harale i parale ove prostore; otimale i rušile, pljačkale i palile, obeščašćivale i bezakonjem se služile.

Grubost je smjenjivala dobrotu, a razumnost brigu za bližnjega što živi u teškim ili otežalim prilikama. Ali, bilo je tu i prepredenih mudrijaša, koji su pod svaku cijenu zgrtali bogatstvo; kitili se perjem što na njihovim hrptima nije izniklo, pa ih je to otuđivalo i odalečivalo od tih ulica, od tog kraja i od tih ljudi.

No, u naše dane na tom velikom, zapuštenom, ali ne i zabačenom prostoru nestaše spoticaji prošlosti. Umjesto njih iznikao tu obnovljeni dio Kustošije: na bivšem ciglanskom prostoru izgrađen je Terminal javnog prometa – tramvaja i autobusa. Tako se taj prastari seljačko-radnički predjel Zagreba pravotokom stvarnosti uklopio u skladne, uzorne i razgranate tokove velegradske zagrebačke stvarnosti.

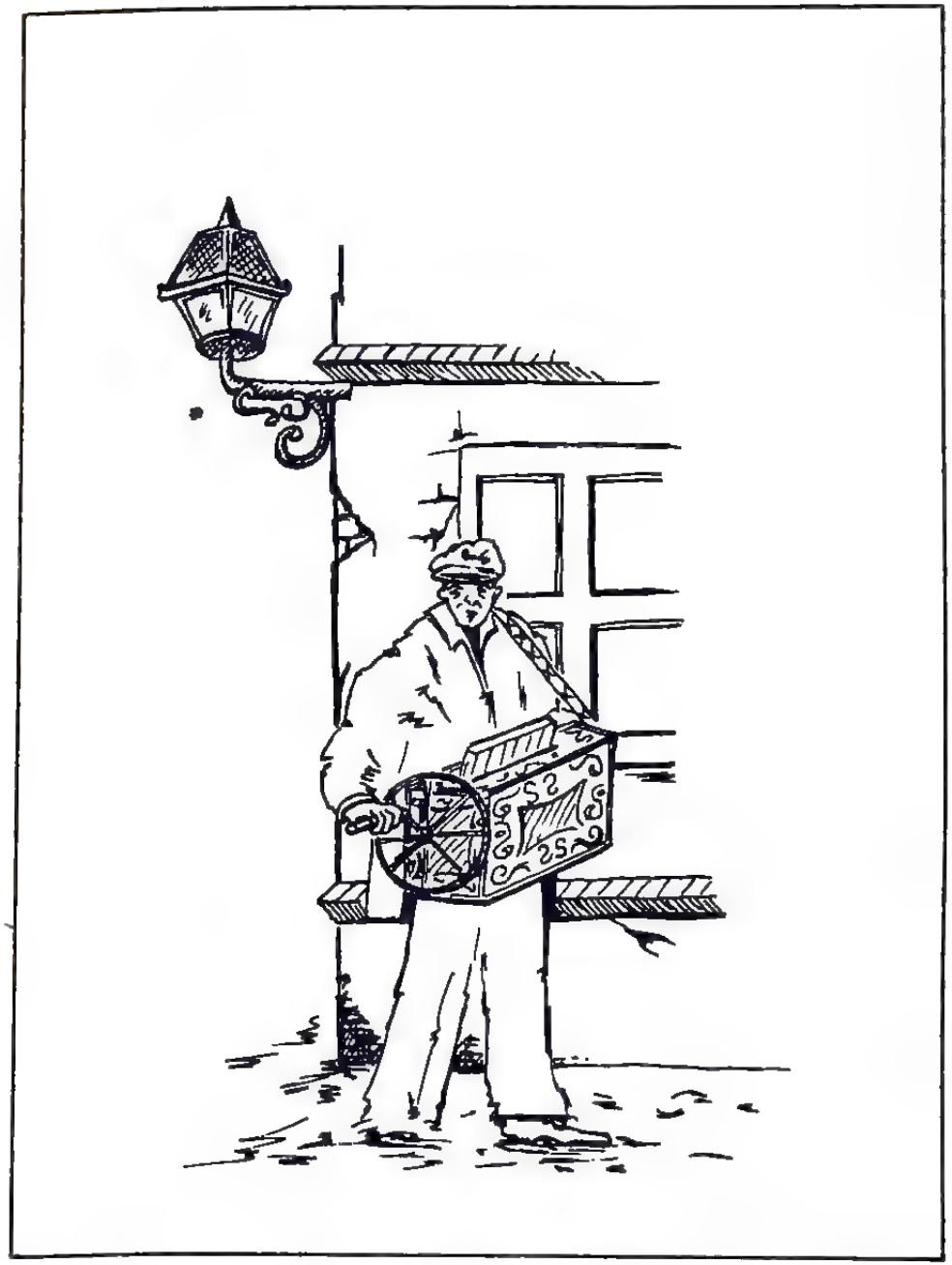

Stari je verglaš, nemarno odjeven u izlizano, zakrpljeno odijelo, danima uporno i strpljivo vrtio kotač svoga automata, tražeći milostivim pogledom ruke dobrodušnih prolaznika i njihove milodare.

Svirao taj verglaš, vrtio beskonačno kolut svoga glazbala od jutra do kasnog poslijepodneva, bez velikih stanki, bez zastoja, bez predaha, bez vidna zamora. Obavljao to kao prema nekom ozakonjenom načelu, kao prema utvrđenom redoslijedu, prema nekoj skrovitoj satnici, što jednostavnom neizbježnošću nalaže, nameće i određuje, da se baš tako, tim slijedom sve to odvija.

Srca se ljudska ispunjavahu osjećajem blagosti, susretljivosti i dobrote, pa se i novčanici otvarahu, da bi darežljivost ustupila prostor bešćutnosti i nekoj neshvatljivoj nerazumnosti za tog odrpanog verglaša.

– Potepuh! Vrti, okreće verglec i čeka da novčeki kak čorave kokoši naskačeju v škrlak. A onda, navečer v birtiji bu samomu sebi zapopeval v bradu: pijem, pušim i ulične frajere rušim. Lenčina! Niš koristi... Lakše je to nek delati v kamenolomu, v tvornici ili bilo gdi drugde – završavale tako mnoge primisli ponekih prolaznika, pomno ishranjenih, obilato opskrbljenih, obijesno sigurnih u sebe i u okolinu, koja im omogućava to rastrošno, rasipničko i samouvjereno pouzdanje u vlastito bivanje i poslanje.

Verglaš nije ipak bio huncut, lijenčina, fektar, potepuh, danguba – niš koristi...

Verglaš bijaše tužna priča naše prolaznosti što ne priznaje, ne podnosi, ne trpi proživljene nepravde, beskorisna stradanja, žrtve što nipošto nisu korisne, što nikome ne služe, već samo krvavo i mukotrpno zagorčuju tu jednoličnu, tu živu, u nama sraštenu: tu prisutnu, nepobitnu stvarnost.

Na nekom tamo davnom ratištu, tko li bi ga točno i znao datum ili možda godišnje doba, pokrajinu ili krajolik gdje se je sve to zbilo – nasrnuše vojske, sručiše se snage, ljudi i oružje, nerazbor i bezdušje, surovost i snaga, nasilje i grubost, pa sustaše plemeniti zanosi ljudskosti, padoše namrijeti izvori poštenja i sve se, baš sve istopi, ishlapi, isteče, iščezne u nekoj krivulji besmisla, u nekoj putanji bespravlja...

Svi vidari, predskazivači budućnosti, razumni procjenitelji stvarnosti i njena razvoja, ne mogoše predvidjeti istinu što se pomaljala na obzorju. Ne bijaše ona ni laka ni lijepa.

Verglaš, u one još poprilično daleke dane obični Franjo Bormeš, jednostavno nazivan Francek, muzikaš zbog svoje harmonike što ju je još kao mladić iz osobna zadovoljstva svirao »da duši svojoj vgodi«, stradao kao i tisuće naših običnih, mukotrpnih ljudi – tjeranih poput stoke u ralje krvavih ljudskih klaonica i nikada se otada nije oporavio. Postade bogalj. Ostao jadnik! Nitko da se na njega čestito obazre, nitko da ga pokuša razumjeti, da mu pokuša pomoći. Ni osmijeh mu nitko gotovo nikada ne bi poklonio. Svugdje samo odbojnost, neka neprotumačiva ravnodušnost, sumorna, okamenjena hladnokrvnost. Kao da bi bio ogađen. Izbjegavali ga kao gubavca. I tako, hrom od neke šrapnele, dolutale tamo u neki bezimeni, daleki tuđinski rov, potucao se isprva, poluslijep, bez prebijene pare, bez nade, bez pouzdanja i bez vjere u vlastitu budućnost.

Svojstvenom se upornošću nije ipak prepuštao ravnodušju i bezvolju, već se spremao na novu borbu, možda najžešću i najtežu u životu: krenuo je u boj za vlastito samoodržanje, za postojanje, za nasušnu, surovu i grubu svakodnevnicu, kojoj se nije nemoćno prepuštao nego joj je pokazao zube, prkoseći svim preprekama, bezdušju i brutalnostima prisutne zbilje.

Prihvatio se – prema svojim mogućnostima – nadničarenja u imućna zemljoposjednika. Pribavio tako sebi početnu glavnicu s kojom smišljaše poduzeti nešto – bilo što, samo da prestane biti sluganom i stvorom pogodnim za sprdnju.

Igrom slučaja, a i trezvenom domišljatošću, odluči okrenuti tokove svoga bivanja... kotač namrijete sudbine.

– Verglec! Ti bokca, prava stvar. Kupil bum verglec, kaj ne, i zakaj ne, pak – kak i toliki vojno-veteranski pajdaši – na vulicu... Vrtil bum verglin, peneze služil i živilo bu se nekak. Ne bu baš nikak!? A lakše je to, neg po bregi med voćkami i trsi ili med klasjem v ledinam zakivati ruke zes žuli i kosti natezati i razdirati z mukom težačkom...

Zbilo se, eto, tako, te se već zaboravljenog, poratnog ljeta pojavio na ulici – verglaš. Kustošijanski verglaš.

Zastajkivali uz njega prolaznici, laćali se novčanika i ubacivali novčiće u šešir položen na tlo prašne ulice. Dobro mu krenulo i tako se nastavilo.

Verglaš postade simbol i pojam ulice uz ograde ciglane i uz susjedne, nedaleke kuće. Činio se kao zaštitni znak i spomen tog prašnjavog ili za kišnih dana kalnog predgrađa u kojem još ni asfalt nije bio poznata tekovina, a čak ni oni »bolje stojeći« nisu imali ni vodovod ni kanalizaciju, niti su uživali znatnije tekovine suvremena doba, premda su one doprle u uže gradsko središte.

Svirao verglaš od jutra do predvečerja. Svirao gotovo bez umora, uz kratke predahe, uz odmor da pripali poneku priprostu cigaretu opora, teška, oštra i neugodna mirisa. Zastajao bi i u trenucima kad bi mu postarija žena – po točno i strogo određenom rasporedu, uvijek u isto vrijeme, pouzdano na sekundu, u podne donosila u običnoj plavoj »rajnglici« skromni objed. Na svom bi »štokrlu« polako pojeo svoj svakodnevni obrok, izmijenio nekoliko šturih riječi s tom čudnom, skrbnom ženom, podao bi joj sav novac iz svoga šešira, pa bi čim se ona zaputila kući počeo ponovo okretati svoj verglaški kotač.

Kad bi sunce zalazilo za obzorje, zaustavljao bi glazbeni kolut, pospremio stolčić, pokupio šešir, pa onda gurnuo verglec na tvrdim, okovanim kotačima, te se zaputio na svoj zasluženi odmor...

Svakoga dana tako u istom ritmu, po istom voznom redu, po suncu i kiši, u proljeće i ljeti – do prvih jesenskih zahlađenja.

Zimi kustošijanski ulični prostori ostajahu prazni, bez Franceka verglaša. Zavukao se, vjerojatno, poput hrčka u neko toplo zaklonište skromnog, toplog doma i čekao dok proljeće ponovo raspupa u granju i cvijeću.

Verglaš Francek živješe na pobrđu, tamo na obroncima izdužene Medvednice u jednoj stiješnjenoj, vremešnoj i nakrivljenoj seljačkoj kućici, napadno

svijetloplavo obojenoj, kako već izgledahu skromna prigradska zdanja sviju što dospješe pod to podneblje iz nekih udaljenijih, uglavnom zagorskih seoskih prostora.

Do kućerka nadovezivala se jednako malena štalica, a u njoj preživala kravica Buša. U stiješnjenom dvorištu podignut bijaše svinjac i u njemu nekoliko praščića. Kokodakala u tom dvorištu i poneka kokoš, patka... Sve tako pomalo. Pravo malo gospodarstvo. Tko bi i rekao, videći ga tamo uz ograde ciglane, da taj verglaš zapravo tako skrbno i uzorno gospodari uzajamno sa svojom radinom ženom Magdom?

No, ta je pak Magda – poglavlje za se! Bijaše ona negda zgodna, nabijena, zdrava, jedra žena. Okretahu se za njom seljački bećari i »dečki kaj su znali gdi se maslo dobro tuče«. Svega je toga svjesna bila, ali nju nisu zanimali pomamni, lakomi pogledi u kojima su se skrivale vučje krvoločnosti i nezasitne požude, već ju je uvijek privlačila želja da stekne naklonost postojana čovjeka, kojemu bi mogla čitavu sebe davati puninom svoga bića i koji bi joj sebe jednakom mjerom uzvraćao.

Kad se ono Francek vratio s fronta, »s razbojišta«, intimno potučen, osakaćen, pa kad svi okretahu od njega poglede i leđa, ona mu se stala polako približavati, upoznavši ga doskora do krajnjih granica njegova bivanja.

– Niš tom čoveku ne fali! Če je šepav i slaboga vida, ni fakin, ni potepuh, niti stepihlep... Pošten je! Pravičan. A tak jako, strašno mukotrpan. Pa, kaj je to zavredil? I kaj ga još zato treba prezirati? Razbojniki su krvavi zdravle mu zniščili i telu mu črnu budućnost napisali... Bezdušnost je to. Krvopijstvo. Pitam se: dobro, zakaj i za koga vse to? Komu to koristi? Franceku zasigurno ne... Drugi su, kak i navek, vrhnju obrali. Ja se bum pobrinila, da ne bu sam, da ne bu bokček, reva... Ne... srce bum svoje njemu dala! V jengov bum život svoj spreplela i zvezala, pak vse bum mu dane olakšati pomogla.

Tu davnu odluku nikada nije porekla.

Magda i Francek osmisliše svoj život na osoben način i bijahu mu dosljedni u svakoj zgodi. Živjehu siromašno, ali pošteno.

Ona, brižna i skrbna Magda, brinula se oko maloga gospodarstva, a Francek svirao svakoga dana, pribavljajući milodarima najosnovnija sredstva za stalno pristojnu prolaznost.

Kustošijancima bujao život u svirci, što ju je verglaš nesebično razdavao diljem pitome, stare, glavne ulice...

Dugo se, dugo zadržao na tom nekada nenapučenom seljačkom, pa kasnije periferijskom predjelu, u toj ne tako davnoj postojbini predgradske sirotinje. Svirao on sve tamo do prvih godina druge polovice dvadesetoga stoljeća. A tada, kao da bi prebrisao sva duga ljeta, sve dane, sva čekanja na dobrohotnost plemenitih prolaznika; kao da bi zaboravio i vojske što su se tim prostorima šegačile, noseći sa sobom nabusitost i surovost, grubost i samouvjerenje o višim ciljevima svojih pohoda, o povijesnom poslanju i o neuništivosti svoje snage, pjevajući usiljeno koračnice o novom svijetu, o nezaustavljivim pobjedama, o zorama što pucaju negdje na nekom obzorju, kojega u stvari nigdje nije ni bilo, pa kako nisu te zore svanule, nije ni dan pukao, već su na električnim stupovima počele padati ljudske glave, zasužnjene omčama krvnika, skrivenih u crne, neprozirne dolame... ili su u zabačenim, napuštenim podrumima i šupama mlatili ljude kao stoku... a žene su oplakivale sinove i supruge, djeca očeve, sestre svoju braću... ali ne podnoseći sve to ravnodušno, bezvoljno, neotporno, skrštenih ruku, nego prkosno i ponosno, zbijenih mišica, stisnutih zubi, odlučno i tvrdokorno, prema poznatoj, udomaćenoj uzrečici pradavnih predaka Hrvata: »Oko za oko, zub za zub!«

No, sve to i mnogo takvih i još mnogih drugih slika, prizora, događanja, stradanja, patnji, čemera, svireposti, mučnih bezobzirnosti, beskonačnih nedjela, dakle, sve o čemu je na toj ulici slušao, što je i sam nekada promatrao, a sada se tijekom dugih godina samo prisjećao: sve kao da je to iščezlo, nestalo, ishlapilo onoga dana, kad se neke prohladne, studene jeseni s potmulim fijucima britkih vjetrova posljednji put pojavio samo jedno dopodne i – nikada više.

Ulica je, ne zbog njenih hladnih obrisa, već zbog izostala verglaša, postala prazna kao okvir bez slike, kao pjesma bez melodije i riječi, ognjište bez žara, svakodnevnica bez ljudskosti, bez sjaja i topline.

Neopozivoj se dorečenosti nije, međutim, moglo ni na koji način doskočiti, odagnati saznanje kako je svaki početak istodobno zametak budućeg dosuđenog kraja i kako je u ishodištu svakog rasplamsaja predskazano zgarište nedvojbene, istinske, vječno prisutne prolaznosti.

I ta duga, nekad glavna kustošijanska ulica a sada još i produžena glavna zagrebačka ulica, svakome znana Ilica; njen izdužen, ispruženi krak sve tamo do Vrapča, ostala odavna bez svog živog suvenira, bez pojave uz koju su vezane mnoge uspomene. Glavna je kustošijanska ulica osiromašila za glazbu starog vergla, za živi ures i ukras što ga zacijelo nikada više neće pridobiti; opustjela je – uz sav metež vozila i ljudi, zbog nenazočna starca verglaša koji je tu sa svojim verglecom ostavio obilježje svojevrsnog jada i nevolje Hrvatske, stečene još onih davnih okrutnih godina, u kojima je uz tolike druge, na surovom i beščuvstvenom ratištu i Francek-verglaš ostavio svoju smirenu mladost, dotad nenagrizeno zdravlje i neprotumačivo pouzdanje u pravednu i uspravnu sutrašnjicu, što je, međutim, nikada nije doživio.

Ugasio se preko noći Francek verglaš, pa je tako nestala i potreba da se bori za tu, bilo kakvu i svakakvu, ali svoju, nezamjenjivo i iskonski namrijetu životnu putanju.

Smirile se vrtnje na već dorabljenom, trošnom verglu. Zamrla svirka. Uspokojile se ruke. Okamenjeli dodiri verglaških čula. Ne preosta ništa drugo do prisjećanja prolaznika i stanovnika u obližnjim zgradama na jedan živi djelić kustošijanske zbilje, srašten s dugim godinama postojanja. Bijaše to sada sve što je od verglaša preostalo kao slika lika uličnog muzikanta.

Još i danas, kad kustošijanskom Ilicom prođu uz bivše ciglarske prostore – sada su na tom prostoru suvremeni tramvajski i autobusni kolodvor i okre-

tište tih vozila, dakle, kada tuda prođu postariji građani, ponekom se između njih otme nesvjesno i spontano pomisao:

– Tu, baš tu, vuz taj – kak su ga nazvali – terminal, gdi je negda bila stara zgradurina, radnička nastamba, a vuz nju i mala hižica, tu je vuz plote ciglanskih hižah, ili pak z druge strane, pred zgradami bivše »Francuske pilane«, zmirom sviral, Francek verglaš. Sviral, sviral i – otsviral... Leta su ga strla, ofurila ga starost i baš kak stara lokomotiva dosoptal je i zadnji put vu svoju štaciju.

Došao, vratio se nekog prohladnog, jesenskog poslijepodneva u svoj kućerak na pobrđe, umoran, blijed i strven.

– Magda, z menom ne bu dobro! Ide vrag po svoju grešnu dušu. Došel je naplatiti ceh – reče tog predvečerja umoran i promrzao verglaš ženi, koja još ništa zla nije slutila.

– Zakaj brblaš tak grdo? Zima te je fčofila, a ne da bi vrag svoje račune došel namirivati i naplaćivati. Zgrij se i vse bu dobro – pokuša ga ona utješiti.

– Lepo je kaj ti meni nadu podržavaš. No, reči su utjehe za dušu. Telo pak zvračiti more i dobro ga zgriti poliček vina...

– Pa si popij, Francek. Evo ti, na... Nisam ja – to valda dobro znaš – čmrguza, kaj bi kak tolike babe brundala i prigovarala mužu. Samo si ti popij...

Dodala mu pritom polulitreni bokalčić. Francek ga ispio »na dušak«, prilegao uto na jednostavnu svoju postelju, zaspao i nikada se više nije podigao ni probudio.

– Kak je lepu imal smrt. Pravedni lahko hmireju. Zločesti i krivični crkavaju kak pesi – govorila postarija, punašna, snažna žena, prva susjeda Bormešovih, tješeći Magdu, da lakše podnese okrutni usud, što ju je tog kasnog jesenskog predvečerja tako nenadano i okrutno snašao.

– Žemlje, vruće žemlje!... Kupite svježe žeee-mlje!... – pozivala bi svake večeri na posljednjoj tramvajskoj stanici u Črnomercu nedorasla djevojčica, držeći na kamenom, zidnom podlošku vojarne veliku košaru punu mirisavih, svježe pečenih žemički.

– Žemlje... friške žemlje, izvolite!

Nije se trebala mnogo truditi da tu poveliku košaru brzo rasproda. Jer, bio je rat. Bila je glad. I uličnog je svjetla nedostajalo.

Djevojčica zato prodavala u sumračje, premda i onda više u mraku negoli na svjetlu. Pogodovalo joj, uostalom, to, jer je i ta njezina trgovina bila nedopustiva. Zabranjena. Kruha niotkuda nije bilo, a tu je, eto, sada neka djevojčica počela prodavati svježe, vruće, bijele žemičke, kakve su se mogle nabaviti samo prije rata. Bila su i tada doduše, teška vremena, opterećena gospodarskim i privrednim krizama, nevješto prikrivenim velikosrpskim nasiljem, neograničenom vlašću, oslonjenoj na sili nečasnih političara, što su ove naše krajeve, pa i ovo staro zagrebačko predgrađe željeli učiniti nekakvom svojevrsnom vlastitom naseobinom pogodnom za ugnjetavanje... Bila su, nedvojbeno, i onda u predratne dane teška vremena, ali nikada, kao u nesretno ratno doba, kad nestaje svega: i pravde i hrane i ljudskosti i pravog smisla za svaki budući novi dan.

Strana je cokula svjesno željela zatrti naše narodno biće i skučiti življenje svakoga našega dana u pokoru i bespravlje.

»Drugački su onda bati na vuram tukli; drugački su se koraki na vulici čuli.«

Djevojčica se pak danomice javljala:

– Žemlje, vruće, friške žemlje! Kupite žemlje!

Odjekivalo to oporo i sažalno, radosno i tužno... Bez obzira na sve to, privikli se prolaznici na te pozive i na malu prodavačicu. Taj joj posao nije, razumije se, donosio veliku zaradu, ali je omogućavao da – koliko je god to moguće – sa svojima barem nešto lakše živi ili barem preživi...

– Žemlje, vruće žemlje! – odjekivalo to u onoj polutmini predvečernje ili ranovečernje ulice kao poziv, kao lozinka, kao jeza, kao opomena, kao združivanje jednog nepoznatog svijeta, koji se želio izboriti za svoju bolju, smireniju i sigurniju budućnost.

Promatrao sve to Maksim Hrgar, vozeći se Ilicom iz grada prema zapadu u svom klasičnom, dobroređenom zaprežnom vozilu, što ga je ponosno i lako vukao dobro njegovan, očešljan i dotjeran snažan konj, sluga gorega od sebe; onoga što je zatomio u sebi osjećaj prave pripadnosti određenom društvu.

Vukao taj dobroćudni konj, teglio poput istočnjačke rikše ljudsko biće što se ničim ne odlikovaše; što ni za jedno svoje doista ljudsko i pošteno djelo nije primio nikada priznanja jer to ničim nije ni zaslužio.

– Vrag te s tvojim žemlami. Uličarka! Pucica, a ženetina. Poštena domaćica ili pokvarena pekarica, kaj? Meni je sve to neshvatlivo. Toliko sam put kupil te tvoje žemle i tak, da ni sam nisam znal kak, pomagal tvoj vražji, paklenski posel... Vrag te nek odnese!

– Žemlje, vruće žemlje...

– Samo ti beči i krebeči! Kaj se tak i na ta način treba boriti za peneze? Za druge se ti stvari zalažeš, a ne za kruh nasušni.

Izletjelo mu to iz usta nepromišljeno. Iznenada. Jer, on se za nikoga nije borio. Njemu je jedina briga bila kako da iz obližnjega skladišta, gdje već godinama disciplinirano, uslužno i poslušno radi s nedvosmisleno zapaženim nastojanjem, da što više koristi pribavi samome sebi; da svojima osigura što bogatije svakodnevne obroke i druge pogodnosti.

– Žemlje, vruće žemlje...

– Vrag ti žemle! – ljutito ponovo promrmlja Maksim Hrgar. – Koliki se delaju da niš nemaju, da su siromaki... nasuprot tomu baš su takvi bogati i prebogati. Zatrti ih treba, lažlivce. Čim prije, to bolje. Pogotovo takve korteše. Kaj god! Najbolše je nama bilo pod blagopočivajućim veličanstvi iz roda Habsburgovcov. To su bila zlatna vremena, kakva se nigdar više vrnula ne buju. A ovi draporitnjaki? Oni buju novi, pravičniji svet napravili?

Pravdu buju izborili? Brus! Veli dobro pametna besjeda: »Blago onima, koji vjeruju, jer je njihovo carstvo nebesko«. Sad vjeruj ili ne vjeruj, ali odrpanci, ti prodavači žemli, ta ulična potucala, ti nadobudni bogohulniki, nisu kadri niš napraviti. Jer, da bi nekaj stvoril, moraš nekaj i biti. A kaj su, prosim fino, ti uličari, ti bokci bistrički, te nakaze scerene, ti izdanki siromaštva i zagluplenosti? Sve dobro, sva mudrost, sve snage, sva naša budućnost leži v možđani naših pametnih, školovanih ljudi, kaj ih se sad ne prizna; poriče im se znanje – puna i prava vrednost. Nigdar od bedaka ne bude mudraca; nigdar od neukoga – velikana. Budućnost je na mudraci. I budući bi svet moral biti v šakami i v razumu takvih ljudi.

– Žemlje, vruće žemljice... – odjekivalo neprestano zvučno i zvonko u ona ratna, nemirna i tmurna predvečerja kraj stare vage, na posljednjoj tramvajskoj stanici u Črnomercu.

Prozebla, napola smrznuta djevojčica u kasnojesenske i u prohladne zimske večeri uporno je izvikivala tu već dobro poznatu ponudu. Nije se ni trebala mnogo naprezati. Kupaca je bilo koliko je samo poželjeti mogla. Rasprodala bi i po nekoliko košara svježih žemički u vrlo kratko vrijeme.

– A kaj bu od toga ispalo i kakve bu ona koristi imala? Ja mislim – nikakve hasni. Pa kaj je ta pucička? Drek na šibici! Izlaže se tu na zimi, smrzava, muči, trpi i strahuje, a drugi se budu z njezinom mukom okoristili. Tak i treba. Praf joj budi. Bedaki navek bolše v životu prejdu. Bez muke, bez razmišljanja, bez napora i uloženoga truda nepriskrblene kamate pobiraju. Ne morem zato razmeti kaj ta curička za druge fakine tak uporno svoju mladost gubi.

Tko zna čijom su se zaslugom ostvarile zamisli i želje Maksima Hrgara; tko zna je li baš on utjecao ili nekoga na to podstakao; tko zna – možda i netko treći poželje da se ta tužna slika izgubi iz svakodnevne stvarnosti, da nestane male djevojčice s posljednje tramvajske stanice u Črnomercu; da prestane ta prodaja njenih vrućih i svježih žemički.

Bez obzira na sve te pretpostavke poslije kraćeg vremena pod staru se črnomerečku vagu ponovo uvukla jednoličnost prolaza umornih, napaćenih i zabrinutih ljudi, a samo je još u dalekoj jeci, kao nekadašnja stvarnost, odjeknula tonom živih uspomena ponuda male prodavačice:

– Žemlje, vruće, svježe žemlje!...

Nestalo djevojčice s košarom i žemičkama. Samo je Maksim Hrgar i nadalje svakoga dana u točno određenim vremenskim razmacima prolazio tuda u svom dvopregu, tjeran spontanim sebičjem da sebi i vlastitoj obitelji pribavi što veću korist; da dopremi u svoj dom što više hrane, odjeće, raznih uporabnih i korisnih predmeta, što su mu bili dostupni – nadohvat ruke. U one pak razvlaštene dane bez pravoga reda, bez čvrste zakonitosti, moglo se činiti mnogo toga što je u normalna vremena i nemoguće i nedopustivo.

Do gotovo posljednjeg dana rata, pa i kasnije, Maksim je Hrgar a jasno i njegovi ukućani – posve solidno živio. U njegovom se domu rat nije skoro ni osjećao. Uživali su u obilju. Zato se on, Maksim Hrgar, ubrajao u onaj uski, čudovišno ludi svijet, koji nije osobito priželjkivao da taj krvavi rat pod svaku cijenu baš odmah ili što prije završi.

No, kad se to ipak dogodilo, taj svojeglavi, mali, revnosni crvak, privremeno se, na kratko vrijeme povukao, prikrio, da vidi što novo doba donosi; a potom je svojom štreberskom poniznošću nastavio stari posao, na samo nešto sporednijem kolosijeku.

Osluhnuo on pomno to stanje i u pogodnom se trenutku ukrcao na isprobanu životnu, pokretnu zbilju... Ostao, doduše, bez onog dvoprega i odana mu konja, ali se i nadalje, zakukuljen; no, kakav je po prirodi bio, i tu se – barem neko vrijeme – posve pristojno snalazio. Ljeta su ga, međutim, obdarila bremenom prohujala doba i pribavila mu – mirovinu.

A u toj mirovini, bez velikih prohtjeva i zahtjeva, protegao mu se život do u duboku starost.

Preostaje i dužna napomena o nekadašnjoj djevojčici, prodavačici onih glasovitih, vrućih i svježih žemički.

Izborila ona svoj pravi prostor pod suncem, nebom i zvijezdama. Izrasla u pristalu ženu, okretnu, sposobnu i snalažljivu. Stekla položaj i ugled. Umjesto s košaricom i žemičkama, sada je poznanici često susreću u kustošijanskim prostorima elegantnu i brižno odjevenu kako žuri u svakodnevne poslovne obveze prema cilju što ga je davno prije sebi odabrala, a vlastitom ga voljom i snagom sebi i pribavila.

Još se jednom, po tko zna koji put, potvrdila dobro znana istina da pamet nije u godinama, već u glavi...

Neugledni kutak što je graničio s Glavnom kustošijanskom ulicom i pustim, uskim, prašnjavim i rupčastim Vojničkim putom, bijaše granični medaš jedne kuće malene i trošne, čvrsto građene prizemnice sa dva skromna prozora i povelikim ulaznim vratima. Ponad njih stajaše godinama natpis: Gostionica... vlasnica i tako dalje...

A vlasnica, postarija žena, teško pokretna, nesklona na ustuk, teška i troma hoda, brbljava, rasipna u riječima, a štura u sadržaju izrečenih misli, bijaše domišljata, poslovna u užem smislu te riječi. Ograničavala se vrlo proračunljivo na određenu klijentelu između siromašnih ciglarskih radnika do kvalificiranih vozača kamiona, koji bi kupcima iz ciglane danima prevozili iz usluge opeku na gradilišta.

Nudila ona svojim potrošačima izvrsnu šljivovicu i domaća svetojanska, plešivička ili bizeljska vina; našlo se u nje i domaće šunke, pravih češnjofki i kojekakvih izvornih specijaliteta zagorskoga kraja.

Mogla se tu uz ta jela i birana pića pronaći i – prema shvaćanjima »gospe Žmuk« i poneka »dobra puca« za starce i mladiće. Doduše, negda je »gdiktera od tih puci bila malo fališna, nektera takva kaj muca ili nedajbože štuca, ali goste truca i v možđani im pijanim kak kresnica svetli, žmigolji i vabi i sega vraga poprilično, dobro rabi«.

Te su frajle bile mamac »gospe Žmuk«, pa su za to i dobivale posebnu nagradu za posrednički posao. Netko bi i zamjerio postarijoj ženi što se takva posla prihvatila. Ona sve to ipak nije tako shvaćala, niti je bila svjesna poslanja, što joj ga je život na izuzetan način namijenio. Na ništa se nije obazirala. Nikoga nije štitila, ni posebno cijenila. Nikoga nije promatrala sa strahopoštovanjem. Jednostavno i naprosto bila je svoj početak i svoj kraj; svoj smisao i osmišljenje. Nikakav uzor, nikakva škola, ni primjer ophođenja i ponašanja nije za nju postojao. Njena je prednost bila u tome što nije znala ni za kakvu filozofiju, za rasade umnih strujanja, za filozofske smjerove, za načela i osnovna pravila ponašanja, za etiku – ni za što... Čitav je svijet i život oko sebe gledala i pozorno promatrala u uskom krugu nesmiljene, bespoštedne i nemilosrdne borbe za opstojanje i trajanje; za stjecanje neke zalihe, za pribavljanje makar i neznatne koristi, za prikupljanje vlastitih životnih kamata...

Novac, zarada, pa opet novac, korist, probitak – to je bio čitav smisao, osmišljenje, krajnji domet jedne samosvojne, nesvjesno nametljive, ograničene, priglupe i pohlepne ostarjele žene.

– Je, ne živi se od šasnibasni, nek od praktičnih koristi. A te koristi nisu v cifrastih reči, nek v uslugam, kaj ih drugim moremo dati. Ne plaši me če i policajci gubec zaguraju v moje poslovanje. Razmeli me buju. I oni su ljudi. I v njih krv, a ne voda kuklja, grgoče, klokoče i teče...

Doba je »gospe Žmuk« ono poratno vrijeme, one teške godine, kad se ljudi ponajviše teško snalazili, pa osjećali i stanovitu nelagodu, gotovo bojaznost, da im netko i najbolju, najpošteniju misao i stanovište ne ocijeni pogrdnom, pogrešnom, bogohulnom, rušilačkom zamišlju i nakanom.

Bez obzira na takav njezin stav i odnos prema životu i stvarnosti, »gospa Žmuk« ne obustavljaše svoju poslovnost. Solidni su i česti posjetitelji njene gostionice, štoviše, zamjećivali da vremešna »gospa Žmuk« nevjerojatnom vitalnošću i upornošću razgranjuje svoju djelatnost. Neshvatljivim nekim slijedom, u prostorijama se njezine gostionice, napose u onoj jednoj, sporednoj prostoriji, pojavljivalo sve više najraznolikijih djevojaka za odmor, za bezbrižje, za razvrat i za brakolomstvo. Predgradsko prizemlje. Raspuštenice. Osobe bez smjerokaza i prava odredišta. Lutalice bez kompasa. Naplavine...

Tu osobinu da okuplja »prijateljice noći« gostionica je »gospe Žmuk« zadržala dugo u budućnost, prenijevši je bez oporučne ostavine u nasljeđe novim pokoljenjima sljedbenika.

Dogodilo se, međutim, nenadano, te je »gospa Žmuk« morala napustiti svoju staru kućicu i useliti u nedaleku višekatnicu, što je u ratu pogođena izravnim udarom bombe vrlo teško stradala. Ta jedina čvrsta, visokozidana kuća na rubu nekadašnje »Francuske pilane«, a uski ju je puteljak odjeljivao od prostranog vrtlarskog imanja starosjedioca Todora Marinova, bijaše vlasništvo – i to nije nikakva tajna – doktora Branka Pešelja, tajnika i šefa kancelarije doktora Vlatka Mačeka, vođe Hrvatske seljačke stranke.

Nitko u toj čvrstoj kući nije – začudo i srećom – za vrijeme bombardiranja stradao. Kasnije se većina stanara zbog porušenog dijela zgrade, iselila. Ostaše samo neki, a među njima i »gospa Žmuk«. Nastavila ona tu i dalje prijašnji život. Okupljaše u tom napola razrušenom zdanju djevojke noći, djevojke za razbibrigu sviju koji su tražili društvo veselih, moralno posrnulih djevojčura... Čudan se svijet i još neobičnije društvo počelo tu sa njima i oko njih okupljati.

Noć ima svoju moć! A podzemlje svoje nepisane zakone.

Staru i dobro znanu istinu ni ovdje nije život porekao, niti iznevjerio... Uz vesele djevojke s dna života što kasno uvečer i kasno noću započinjahu uobičajeno radno vrijeme, tu se združivaše i mnogi likovi ljudi iz crnih kronika, iz dosjea, iz zbirke spisa o osobama ubilježenih kao problematičnih i poročnih bilo u sudskim fasciklima ili očevidnih u popisu društveno opasnih radnji, kao razna zločinstva ili jednostavno rečeno – najraznovrsnija krivična djela.

U nekadašnjoj sivoj, betonskoj zgradi, na mjestu gdje je sada upravna zgrada radne organizacije »Monter«, skupljalo se nisko, prizemno kustošijansko i zagrebačko društvo. Dolazilo tu na »domjenke«, na »gablec«, što će reći – na »doručak s viljuškom«, na ljubavne radosti i doživljaje i »otmeni gospon« jedan između najvećih provalnika »stručnjak« za obijanje svih vrsta blagajni...

– Na izgled zbiljam fini gospon. Zmirom lepo oblečen... v novoj obleki... v zebranim košulami, z cifrastim kravatami. Človek bi rekel: ministar zalutal na Vojnički put, kak se negdar zvala današnja Demonjina, a v buduće bi se trebala, kak se pripoveda, zvati vulica Dubravka Ivančana. Ministar... hahaha... a kad tam: fakin. Provalnik. Kasoobijač. Gdo bi to mogel i pomisliti – čula se poneka primjedba starosjedilaca.

U ono je doba Vojnički put bio obična pusta staza, bez stanovnika. Lako je zato svakome bilo tuda prolaziti, da ne bude zapažen, nametljivo vidan.

Tako je i elegantni »gospon«, kao stanar te kuće dolazio ujutro, obično sa zavezanim parom živih pijetlova ispod pazuha desne ruke, poslije – očito naporna posla što ga je obavljao noću. Dugo se ta slika redala prema nepisanom pravilu, sve dok ga nekog neoznačenog prijepodneva nisu dočekali inspektori, i »priveli« u »ispitivalište pravde«.

– Nigdar se više »fini gospon« z Vojničkoga puta ni pojavil v Kustošiji, ni v stanu »gospe Žmuk«. Kaj se tu more. Život je kak blesak munje. Prasne, pa vgasne. I – amen! A gda kraj dojde, nigdar ni početka istoj zgodovini...

Tu nepobitnu istinu potkrijepio je svojim primjerom i »fini gospon«, nadaleko znani specijalist, potajni razbijač i pljačkaš blagajni.

»Gospu Žmuk« silno je potresao izostanak tako dobrog, darežljivog i odanog gosta. Ljutila se ona i otvoreno rogoborila na obližnjoj tržnici, kako se u ovom svijetu ni »nedužni« ljudi ne mogu osjećati sigurnima, kako se ponekad »ganjaju i oni kaj ni mravca zatrli ne bi« i »kak to prelazi vse granice zdravoga razuma«. No, nitko joj to nije ozbiljno zamjerio, jer se znalo da život ocjenjuje mjerilima vlastitih, sebičnih mišljenja i vrednovanja, te da sve to nekako nesvjesno govori zbog izostanaka obilnih prihoda i dotad nesvakidašnjih zarada.

Vrlo su kratko, uostalom, potrajale te primjedbe, prigovaranja i zamjerke. Mnogo kraće negoli se i zamisliti moglo...

Nekog sumornog jesenjskog jutra, jedina djevojka što još življaše s »gospom Žmuk« prolazila mamurno ulicom i svakome koga bi slučajno usput susrela na Vojničkom putu, priopćavala, tugaljivim i nekim neobično potresnim tonom:

– »Gospa Žmuk« ja vmrla. Znenada. Kak da bi ju grom ofuril. Snoćka zaspala, a v jutro se zbudila ni. Zdrvenjenu sam ju našla. Požutila je kak vosak, a malo i potamnila, zacrnila v koži. Srce! Klop. Klop! Vgasnila kak lampica... »Gospa Žmuk« na drugi se preselila svet...

Dva dana kasnije ispratiše je poznanici i posjetitelji iz malena stana – »bunkera« na Vojničkom putu; dakle, poslovni prijatelji i sav onaj čudan neobični svijet, oni podosta problematični ljudi, što su se iz dana u dan – privučeni nekim čudnim poticajima – okupljali u skromnom, poprilično zapuštenom, gotovo jadnom stanu »gospe Žmuk«. A tu malu njenu gradsku jazbinu, nisu zvali ni stanom, ni svratištem, ni gostionicom... već – »bunkerom«. Zna se: u one poratne dane, u ona siromašna vremena, kad ne bijaše ni odjeće, ni obuće, ni jela, niti pića – ništa; za tajne i nezakonite prodavaonice alkoholnih pića govorilo se – »bunker«.

Taj »bunker«, to stjecište besprizornih »pri gospi Žmuk« bio je jedini ne samo u toj maloj uličici, već i na poširokom kustošijanskom prostoru. Sada, kad je nepovratno otišla »sirota gospa Žmuk«, nestao i »bunker«. Ugasnuo i jedan kutak gdje mnogi potratiše vrijeme da dotuku svoje razočarenje, ili da u piću, na kartama ili razvratu, nađu utjehu i neki posebni smisao, dokučiv samo pojedincima kojima je život dosudio posrnuća, malodušnost, sustajanje, neopoziv pad i nezaustavljivo propadanje.

Potišten, nekako šćućuren u sebe, u svoje misli i u svoja osjećanja, taj pomalo čudan i svagda gotovo neobičan dječak, samotno bi prolazio ulicama. Poput osamljenika. Odbačenika.

Zamišljen, gotovo zagonetno i tajanstveno, vazda bi ipak fićukao neku, tko zna da li izvornu ili svoju vlastitu melodiju. Prignječen životom, a da toga ni sam nije bio potpuno svjestan, nosio teret svakodnevice što su mu je drugi nametnuli, baš kao što Kristu naprtiše teški križ na leđa. A upravo zbog preblijede spoznaje kako mu drugi kroje tu surovu i mučnu; tu bahatu i nemilosnu stvarnost podnosio sve to kao nešto, što jednostavno mora, jer je to sastavni dio bivanja i postojanja, osmišljenja i životne zakonitosti.

Budio se zarana u praskozorje, kad ljeti tek neke živahne ptice rasanjivaše pospana jutra, ili kad zimi ulične svjetiljke nadomještaše raskošno proljetno sunce... Ustajao poput isposnika, grešnika i kreposnika, da pribere osušene trijeske, nacijepa neke stare klade, pa pripali vatru, naloži staru peć, da zimi otme surovost nasilja što se tresavicama uvlači pod kožu do kostiju; ili da za toplijih dana pribavi vodu iz obližnje ulične pumpe, pa onda redom da donese kruh i mlijeko iz obližnje mljekarnice, a potom da krene u nove obveze, u raznovrsne trpnje i iskušenja.

Imao taj dječak mnogo dužnosti, a malo prava; mnogo tuđih briga a malo vremena za vlastite zaokupljenosti; slušao tuđe kuknjave i leleke, a rijetko se mogao odati nekim svojim – tko da i zna kakvim zapravo – zadovoljstvima i radostima.

U predgrađu, gdje je živio, u toj ponešto trošnoj Kustošiji, u toj ustajaloj, neosmišljenoj ciglarskoj i sirotinjskoj stvarnosti, na tom prostoru gdje se oduvijek mnogo pilo i mnogo klelo; gdje se i podjednako molilo i zavjetima nastojalo isprositi bolju i pravedniju sutrašnjicu – tu se oduvijek mnogo patilo, strpljivo podnosilo nepravde i vjerovalo u istinu i pravdu. U čovjeka i čovječnost. U poštivanje ljudskog dostojanstva. U vedriju sutrašnjicu. U pošteniju budućnost... A sve to, na kraju krajeva, ostajalo kao nada, kao lijepi san i čarobna neka slutnja; kao čudesna igra u kojoj čovjek poput hazardera u kockarnici očekuje, da se na ruleti zaustavi njegov broj, pa da preko noći postane basnoslovni bogataš...

Ništa ipak od svega toga. Otuda otuđene ličnosti i prispodobe, slomljene neke životne krivulje, promašene stvarnosti...

A ciglana, ta prastara kustošijanska ciglana, ne miruje, ne sustaje. Cigla za ciglom premeću se iz njenih peći i sušara i prevozi nekud na gradilišta, gdje niču nova zdanja. Kuće i zgradurine. Nastambe i niska, prizemna naselja.

– Žrvna ih ovu noć kak i vsih kaj su vre prebežale tuda v sto zgnjurenih, zgrblenih dosadašnjih let – ta paklenska, đavolska, mučenička, patnička, radnička ciglana – mrmljao ostarjeli ciglarski radnik, zastao u obližnjoj gostionici, nagnut nad litrom najjeftinija vina, utapljajući u njemu sve svoje jade i tegobe; neprospavane noći, izmučene dane, čitav jedan tegoban život.

– Poštucani puši se rafung – nastavljaše on neumorno i spontano – kak črni vrag i hižam okolnim kosmatu kapu oblači. Tu negdi med tim rafungi i

med peći tim ciglarskim stari se Lojzek ciglar, kak i tuliki drugi, tepe! Moglo bi isto tak biti da morti baš ni u šifti, pak zmučen od dela i prevelike pijače čvrsto si negdi z ciglari z druge ili treće ili bogtepitaj tere šihte spi, trdo si hrče, kak da balvane žajga... Sajna si usput, morebit – otvarao sve dalje i sve dublje svoju zagorsku, jednostavnu, prostodušnu dušu taj pomalo pripiti ciglar – o zhulajoj mladosti, o družini, kaj ju je v dugih letah zgubil kak tiči perje, čelavci lasi, a bogatuni svoje peneze. Spi, morti – tvrdi o sebi stari ciglar – spi, morti, čvrsto, trdo si hrče, pomalo, potiho zmučeno pezdi po gulašu i jegeru i smrdi po kiseloj, jeftinoj pijači, kaj ju z Jagicom, razmetlivom, spujanom babom po litru i dve, a negda bogme i više od toga spije prije, neg one proklete, grde, slatkostrasne, proste i lepe v isti hip, odurne, ali i privlačne stvari idu delati. I z mirom tak Jagica i Lojzek i ciglana i ciglari vrtiju se kak ringišpil v istom krugu. Brenči to shujavanje, to proživlavanje, ta muka i buka, a vreme odhaja, mudi se, beži se dalše, kak da pobeći bi ftelo od starih zgodovin – nekam... tam... gdo zna kam?

Jagica i Lojzek listek su samo v živoj kolotečini zmirom te još dobrodržeće, gizdave, stare kustošijanske ciglane. Kulko je pak nedopisanih stranic v toj žmehkoj istini? Kuliko sudbini nepoznatih, bezimenih mukotrpnikof tuda se smuca, vuz nas prohaja, a da ih retko gdo zapazi, o njima malko glibje razmišla!

Slušao tako i spontano doživljavao takve ispovijedi šutljiv i zamišljeni dječak. Proživljavao sve te priče kao dio samoga sebe, poput dijela vlastite životne zbilje.

– Mora li doista svima u predgrađima biti tako odvratno i tako teško, toliko mučno i tegobno? Zašto i zbog čega je to tako? – propitivao se i u isti tren sebi odgovarao, kako je sve to iskonski i sudbinski određeno. Gotovo namrijeto nepoznatim ljudima iz razgranata mnoštva.

Uostalom, i sam je taj zamišljeni dječak Tješimir Jablanović, duboko u srži, možda i nepotpuno svjesno proživljavao tu neopisanu ili nedovoljno oslikanu karizmatičnu, kalvarijsku, periferijsku, surovu i neuviđavnu stvarnost...

Živio u jednom skučenom, zatvorenom, čvrsto omeđenom tavanskom prostoru, bez čestitih prozora, bez pravoga zraka – obavijen prašinom, paucima, ponekim šišmišom i raskošnim siromaštvom.

Brižnici, koji se bijahu dužni brinuti o njemu ravnodušno prihvaćahu stvarnost kakva jest, ne trudeći se da je makar i malo isprave, poboljšaju i uljepšaju, premda su za to imali prilike. No, nisu imali smisla da bilo što poduzmu. Izbjegavali su svakom zgodom obveze i posao, a ljudima sklonih radu na sve bi se načine izrugivali govoreći:

– Blesava raja! Od zore srlja ta ljudska bijeda u tvornice, na svoju muku, u svoje patnje, u žrtve za sitnu, beznačajnu lovu... Tragedija! Teško tjelesima, koja nose lude glave na ramenima. Treba se snaći... Jer, tko to zapravo živi sretno, provodeći život u teškom, iscrpljujućem radu? Tko li u krvi vlastitih žuljeva uživa za svaki novi dan? Razum, razum i pamet valja prizvati u pomoć, kad bi ga imali... ali oni kao da to ne mogu ili ne žele... ili jednostavno znaju

jednu oporu, nepobitnu istinu, da je sve više sreće tamo gdje je manje pameti...

Izgovarali te riječi s nekom nadmenom, glupavom usiljenošću; naizust, ponavljajući ih bezbroj puta kao papige, jer sami ih ionako nisu izmislili, već negdje čuli i tako onda odašiljali u opticaj među sugrađane.

Tješimir u svemu tome stajao na razmeđi. Naivan, dječački neiskusan u bilo kakvoj životnoj borbi, u rvanju s prigluposti s malograđanštinom najbližih na vrelu svih svojih događanja, jednostavno isprva nije bio kadar pružiti ni najmanji otpor... Njegovo bi golo opstojanje moglo postati sporno, pa da se održi, stisnuo zube, škrgutao njima potiho u sebi, kako nitko ne bi čuo i smišljao bolju, uspravniju i pravedniju svoju budućnost.

U carstvu tavanske bijede bilo je dovoljno rakije, domaćeg bažulja, suza i neizvjesnosti, grubosti i kletava, sivila i sumornosti.

Pritiskivalo sve to Tješimira poput teškog kamena, sputavajući ga da doživi prave radosti, ograđujući ga od ljudi, od prijatelja, od svijeta... Uvlačio se sve dublje u se; ispod vlastite kože, ali tko da sve to shvati? Tko da mu priđe, da mu ruku pruži, da mu pomogne, da ga iz mraka, tmine, primitivnosti i otuđenosti prevede preko mosta neke nepoznate, ali slućene i priželjkivane ljubavi – u sunčana obzorja među ljude iskrene i vedre; u ozračja nasmijanih dana optočenih dostojanstvom svakoga trenutka i trajna postojanja?

Vihor rata ukliještio sve njegovo djetinjstvo; u crno ga uvio. Trebalo se pridići iz te nesmiljene, besmiljene, krvoločne stvarnosti u kojoj se nije znalo odakle prijeti bomba, metak ili oštrica noža... u kojoj je svaka noć bila nepravedni sudac, što je i nedužne osuđivala svirepim nasiljem, ropstvom, pribijanjem na križ i – odvođenjem u smrt.

Šćućuren u tom stiješnjenom tavanskom prostoru Tješimir bi s nelagodom često osluškivao noćnu svirku sirena što bi stravičnim zavijanjem najavljivale dolazak zrakoplova koji bi eventualno i na taj kustošijanski prostor mogli saspati svoj stravični, razorni teret. Lakše bi mu bilo dok je u mraku tavana, a mrak je svugdje bio i zbog onog prisilnog ratnog zamračenja i zbog mraka u ljudskim srcima i razumima – slušao jednoličnо otegnute zvukove sirena, što bi označavale da su zrakoplovi odletjeli, te barem privremeno ne prijeti opasnost.

Upozoravao na to i glas spikera što je u te tavanske predjele dopirao iz dobro očuvanog »Grundiga«:

– Nad zračnim prostorom Hrvatske nema neprijateljskih zrakoplova!

I tako iz dana u dan.

Jednog se pak dana zbilo ipak ono najstravičnije: prodorni zvižduk, pa onda stravični prasak bombi u nekoliko je trenutaka raznio u zrak dio najužeg središta – jezgru Kustošije. U hipu, koliko je potrebno da čovjek migne trepavicama, porušene su mnoge zgrade, pobijeni nedužni ljudi: žene, malodobna djeca, starci... pa i životinje. Ulice su bile pune krvi, ljudskih tjelesa, ruševina. Ni Danteov pakao nije predočio groznijih strahota... Ni za što krivi, ti nedužni Kustošijanci platiše dug nečijoj samovolji, krvožednosti i zločinstvu.

– Zakaj, prosim fino – raspitivao se školski podvornik Jakob, tumačeći ujedno nesklad u tom bespravlju – zakaj navek stradavaju siromaki i bedaki; oni kaj nikomu zla napravili nisu i oni kaj nemaju prste v to ljucko kolinje fteknute?

Nitko mu nije mogao niti znao, a možda niti htio, odgovoriti na tu nepobitnu istinu, a i kako bi?

Podjednako tako ni Tješimir Jablanović nije htio izaći iz svoje šutnje i zatvorenosti... Ona se ipak očitovala kao stara knjiga: sapet okovom nesmiljene brutalnosti i samoljublja svojih nepogrešivih i poštovanih skrbnika, zatomio je sebe u svojoj maloj ličnosti i postao – bezličje. Trudio se, doduše, uvijek da dokaže, kako je svaka primisao o tome netočna, jer niti je želio niti dopuštao, da se netko upleće u njegov život; da mu pokuša pomoći. Želio je jednostavno ostati takav kakav jest, trpeći smjelo sve dosuđene mu nepravde, i ostao je takav još dugo poslije rata... do svojih zrelih mladenačkih godina. Njegova ćudljiva, a ponekima i zagonetna narav ipak je većini znanaca ostala zamršena i – nepoznata. Tu je svoju zagonetnost ponio sa sobom na svom krivudavom i neobjašnjivom putu.

Nekog se poratnog dana nenajavljeno i posve iznenada izgubio. Nestao...

Govorilo se da je otišao u drugi grad, a pričalo se podjednako tako da se zagubio u stranom svijetu...

Možda još i sada seže negdje do njega trag. Ništa se pouzdano ne zna. Nedvojbeno je ipak to da je jednom bio u toj Kustošiji jedan čudan, zagonetan i potišten dječak.

Sad još samo u uspomenama, a za nekoga možda... ipak i u stvarnosti živi.

U ljudskoj je biti uvriježeno da svatko na svoj način želi po nečemu, bilo čemu, možda i posve nebitnom, povremenom ili trajnijem činu zadržati što dulje svoj trag, uspomenu i neizbrisivo sjećanje na samoga sebe, ponajčešće na svoje sebeljublje, na nešto prisutno ali izlišno; na nešto što je trajanjem izbljedjelo u zaborav i ništavnost.

Samovlasna procjena o toj prividno pravorijekoj prosudbi o dobroti, plemenitosti, nesebičnosti, toplini duše, širokom srcu, dubokom razumijevanju za brige znanih i nepoznatih, za radosti i stradanja, za trpnje i napaćenosti, za stravična siromaštva i bezdušna bogatstva, za uvrede i poštovanja, za srdačnosti i prezrivosti, za iskrenost i dvoličja, za odlučnosti i dvoumljenja, za časnu krijepost, lažnu sumnjičavost i tobožnji nemir zbog sumnje; za očaje, bezdane, poniranja, posrnuća i propasti; za uzdizanja, za žitak i probitak; za osmišljen, filozofski protumačen, dokučen i razjašnjen trenutak stvarnosti i nepobitnosti; za sve to, za mnoge sebi pripisane zasluge i sazdane trajne znamene, prolazne ljudske vrijednosti ostaju ništavne, bezvrijedne, ali neprocjenjivo dragocjene u sklopu plemenitog, oduvijek prisutnog i zauvijek trajnog i neuništivog čovještva.

Zacijelo baš zato suludo postupaju svi oni koji iza vješto isklesana, skupocjena, mramorna spomenika, uzdižući vlastitu veličinu, pothranjuju obilježja jedne prolazne malenkosti, nedostojne da bude zadržana kao slika i pojam uzdignuta bića, skupocjenog, gotovo posvećenog lika... Za velike natpise, bitna su velika djela. Ona pak nisu utemeljena na sitnicama, tričarijama i kočoperenju, već na ustrajnim, dugotrajnim, nenapadnim postupcima i djelima, uobličena jednostavnošću i dužnom skromnošću.

Veličina se ne iskupljuje bahatošću, već plemenitošću. Istinske će vrednote ocijeniti drugi i isklesati ih u oznake neprolaznosti, umjesto samosvojnika, koji na uzorno izdjelanim mramornim spomenicima daju prednost lažima pred istinom i slučajnom prolazniku bahato nude rog za svijeću.

Velikani, uostalom, nemaju često ni oznaka na grobnim humcima. Njihova su posljednja počivališta mnogo puta korovom obrasla. Vjerojatno i zato, što sitnograđani pribavljaju sebi čast u životu bogatstvom i novcem. Velikani korisnim, značajnim i neprolaznim djelima.

Lojz Žmigač, napaćeni, iznureni ciglarski radnik, nije se opterećivao tako jednoličnim, običnim, suhoparnim i duševno plitkim zaokupljenostima. Nikada nije razbijao glavu s mislima što će se zapravo zbiti kad njega više ne bude: hoće li imati samo obični drveni križ ili nešto drugo. Svejedno! On ionako nema toliko sredstava da sebi za života pribavi oznaku na svoje trajanje, što se danomice neminovno gubi, nestaje, propada. Kad bi pak i imao, radije bi ispio poneku litru vina, negoli ulagao novce u – kamen. Bedastoća. Zbog toga se doista ne isplati uznemiravati...

– Kaj bi se srdil? Nigdar nisam niš imel, a navek sam se semu veselil. Žalost vubija jače neg puška i nož. Srdžba je pak otrov. Ne more živeti v srcu pametnjaka, nek luđaka... Zato na vse gledim z veseljem.

– Je, Dragica tebe drži i podržava!

– Kaj bi?

– Kak ne? Pak je saki dan s tobom! – zadirkivali ga znanci.

– I, ima v tom nekaj strašnoga, zabranjenoga? – odrješito bi odgovarao Lojz.

– Nema, Lojz, nema... – uvjeravao bi ga Ivek Vuglač. – No, na mesto da ona tebe podržava, se te brže i se jače upropaštava, vništava!

– Brblaj ti, Ivek, brblaj, kaj hoćeš. Ne smeta to mene. Jedino me zanima, kaj to tebe tak muči, zakaj ti te brige toliko časov kradeju. Ne bi li sebi pametnejšega posla mogel najti?

– Viš, viš, Lojz, pa nisi ti tak bedast kak zgledíš! Mudrijaš si ti... filister. Zakaj to onda pajdaši, kaj su saki dan s tobom i dobro te vusto poznaju, pripovedaju da zdušno zlevaš vu se preveč sakovrsne pijače, da brez nje ne moreš biti? Znaš onu poznatu uzrečicu kaj se o tebi pripoveda:

»Gda bi se v kobiline rite svetlile i nuter bi se navrnul pijani Lojz.«

– Nek samo pripovedaju. Em to nisu njihove misli. Z naroda su potekle... v poslovicu su ih pametni ljudi spravili. I praf su imali. A ti jalci, kaj o meni tak brblaju i klafutariju, mučiju me zato, kaj i ne moreju niš bolšega. Ja si pak razmišlam da je mudrije prek sega prejti, kak da niš ne znam, jer pamet čoveka zadržava od srdžbe. Čast je i poštenje oprostiti drugomu krivicu! Ni tak?

– Buš i za mene to rekel?

– Kak misliš, tak shvati. Če si kriv, podnesi krivicu. Jad ti ne bu pomogel. A si ti, morti, norc? Nisi! Spametnejši si nek ja.

– Nemoj sad pak ti preštimavati!

– Niš preveč ne velim: em si na bolšem položaju, lakši posel delaš, imaš svoj dom i obitelj... ja pak... ja sam posmucalo, potrkalo, zgubidan, kruhoborac...

– Lojz, delaš i ne prosiš! Mučiš se, ne kradeš!

– Tak je! No, veliju, pripovedaju: gle, Lojza z Dragicom. Vsega bu ga operušila. Oskoruša. Štokfiš suhi i smrdlivi. Smuca. Stepihlep. I zajdni dinar i zajdnu muku, z Lojza bu zvlekla. Furt su pijani. Idu od birtije do pajzla, od buffeta do najgorih vinskih bunkerov... Zmirom pijani, nigdar trezni. Raskrebečeni, a praf ni oprati. Propalice!

– Lojz, istina. Pripovedaju, govoriju... A za koga se ti pogani lucki gupci to lajeju? Čemu to oni raznašaju kak gavrani i strvinari lešine? Zakaj? Najprvo zato, jerbo im to tak paše, onda zato da bi sebi lažnu snagu dali, a na kraju sega i zato, kaj im ti z Dragicom iliti z bilo terom drugom raskalašenkom daješ priliku!

– Ivek, ima dost prefriganosti, prilično poštenja i pravičnosti v tih tvojih reči. Samo, kaj me nisi i ti oblajaval?

– Ni važno: v zločestoj ili v dobroj?! Z črnom si me farbom maljal, z teški kameni nahitaval...

– Mislil sam gda sam o tebi tak govoril – kaj to Lojz dela? Ima morti negdi nekoga, za kog se skrbiti mora, novčeke mu pošilati, oblekicu pribavlati...

– Nikoga nemam! Nikoga, Ivek. Sam sam kak jablan. Sam i dosadan sebi i drugima. Samac i stranac.

– Ni istina!

– Je, istina!

– Reči su perje na vetru, kaj ne? Pogotovo sad v ovo naše prebedasto vreme. Gdo v poštenu reč veruje? Laž je, vrag ju v izdanku zatri, dobila krila i zlatnu poletnu stezu. Z laži se zvire. I tak, poveruj barem malo, malčice, praf pošteno, po zagorski i hrvacki rečeno. Lojz, če si i takav kakav jesi, nisi tuđi – ti si naš! Viš, barem deset nas, kaj s tobom skup v ovom bunkeru spijemo teru flašu, mislimo na te; hoćemo ti pomoći. Boli nas, krvavo nas muči, kak Kristuša raspetoga na križu vsaka tvoja rana, vsaka tvoja nepromišlenost, vsaka tvoja bedarija. Znaš, teško nam je gda te drugi žmukleri cediju do kosti. Krv ti srčeju kak pijavice čez to vino kaj im plačaš, čez pijaču.

– Ivek, ti si moral biti političar. Oni tak puno i tak lepo znaju pripovedati, a niš ne veliju... Svejedno, tvoje su mi reči kak upozorenje, kak da me podučavaš kak i negdašnji moj stari, pokojni vučitel. I dobro baš meni želiš... Kaj je, je, priznam...

– Fala dragom Bogu če si to imal snagu spoznati Lojz!

– Jesam, Ivek. Ali kaj vse meni znači, gda je porok jači od mojega življenja i da ti ovak jednostavno kak znam i kak to morem velim... izlaza ni. Ja ga ne vidim. Znam samo da postoji kraj na ovom svetu i ja k njemu tak veselo idem: na svoj slabi, bogečki i pravični način.

– Lojzek, Lojzek, če si rekel da je srdžba v srcu luđaka, ja bi sad povedal, da je istina na čubi siromaka. No ne smeš tak črne gledeti.

– Kaj črne? Ja ti gledim cigl-rot... ciglarski. Kak živim, tak gledim; tak bum i hmrl. Misliš da bu drugač? Vsaki je za nekaj: negdo za šalunge mešati, drugi za katedrale graditi; jedni i na mesec su vre putovali, a drugi niti za kobaltnu bombu ne znaju: misliju da je to ona, kaj vbija, kaj boglje i unakažence dela. Je, je... milek moj... Ima i takvih zes sih stran, kaj pod belim rukavicam krvave ruke imaju; pod lepo speglanim košulami zbigecanim z kravatami ili onim tekstilnim vrpcami ili petljami, pak v svečanih oblekah z rupčekimi ftaknutim v žepece rekleca z leve gornje strane, tam pri srcu; bez mira hodiju z grižnjom savesti, s kamenom na bezdušnom, telu i okrutnoj, nemilosrdnoj duši...

– Kaj će ti vse to Lojz?

– Kak to – kaj će mi... pa nisi ti, Ivek ni čorav, ni šumast: nisi ti ni obmanjen ni blesav!

– Ne zameri, itekak te ne razmem, Lojz!

– V ovom svetu niti se ne more vse razmeti. Nemre se praf za praf niš razmeti! Nek klafraju i najmudrejši ili oni kaj se barem takvi delaju, nek pripovedaju kaj hoćeju. Vsi oni drek znaju. Čitaj novine: koleju se, tučeju se, vubijaju se ljudi z med sobom, jedni z drugimi protiv trećih i sikak. Se poprek... križ kraž. Ki kak more, ki kak zna... Postavlaju se bombe, krv se toči, grdo bum povedal, – na bačve... v neizmernim količinami. Otimavleju ljude

po vulicah kak buhice, tučeju ih kak marvu. Čovek je v kaluži, v gnoju, v dreku do prek guše. Po celom svetu tak. A muzikaši sviraju, pevači i popevalke, naglancani, zrihtani i našminkani popevaju, razveselavaju zmučeni svet... Baš ih briga. Glavno da debele peneze dobivaju. Gdo se od njih opće zanima zato kaj su se ljudem zvlekli na glavu... vudri, nek se i dalje okreće ta zlujeni, zblujeni, odurni svet!

– Istina!

– Vsi ljudi vse znaju. A mi vsi znamo da je celi svet pun zla i nepravdi!

– Lojz, čisto se slažem tobom...

– Pogleč si našu domovinu. Retko sam gda posegnul za novinami, ali gdegod sam to fčinil, samo z debeli slovi piše – zato i vidim pročitati – provala, prevara, utaja, obljuba, silovanje, ubojstvo, razbojstvo, krađa, pronevjera, fakinaža... Fuj!

– E, sad ga već malo preteravaš, Lojz! Jer, če bi pak se tak gledil, onda po tvojem niš ne bi vredilo.

– To je laž! Vredi, ali ne za vse jednak...

Uto im pristupi u toj malenoj kustošijanskoj gostionici naočit, pomalo dotjeran muškarac, pa će onako neposredno:

– Slušajte, prijatelju... oprostite... kako da vas oslovim? Kojim imenom?

– Lojz, prosim fino gospon. A ovo je moj pajdaš Ivek.

– Lojz, jednostavan ste i pošten čovjek. Što ćete popiti?

– Niš, prosim. Imam ja svoju pijačicu.

– Što ćete popiti, pitam vas, dragi Lojz?

– A sam morti kaj zgrešil, gospon? Sam nekaj zabranjenog rekel?

– Ma ni govora! Pa, čemu vam ja sličim? Popijte vas dvoje litru na moj račun. Nehotice sam čuo vaš razgovor i razabirem da ste pošten čovjek, Lojz. Zato vas častim. Upamtit ću i zanavijek očuvati te vaše jednostavne i razumne misli, koje se mogu jako, jako proširiti...

– Gospon, dragi...

– Volite pravicu i istinu govorite. Pravi ste čovjek, Lojz. Popijte zato tu litru u moje ime i neka vam je u dobro zdravlje! Bok, Lojz – reče neznanac i izađe iz gostionice.

– Tak, ti bokca, Ivek... Si videl? Pak si bumo spili, zakaj ne?

– Ni mi jasno, kaj je ta zapraf ftel? – izbezumljeno će Ivek Vuglač.

– Jako si smešan. Pa je povedal. Dopada mu se istina i pravica, kaj ju je z mojega gupca čul. To je vse.

– More bit. Samo če ni kakva kušnja?

– Misliš, v buturu bumo došli? Pa kaj je tebi? Ne živimo mi v Albaniji... niti v Zanzibaru.

– Pa sad... i to je točno. Ipak, nigdar se ne zna. Sakakvih je meštrov na tom svetu.

– Je, i to je istina, ali pusti to. Jer, nis ja vse povedal. Najprije budi miren, jerbo bu vse dobro zvršilo, premda batina ima dva kraja i brez obzira na to,

kaj ja znam, ja Lojz Žmegač, da se bogatunom ne zamera niš, siromakom – vse... Čuj, Ivek... jesi morti čital črne kronike... tam gdi o ološi piše? Bog moj sveti?! Posebni to stvori moraju biti kaj vse to pišeju, kaj pak oni, kaj te proklete svinjarije delaju?! Zmislit bi te na takve stvari ftel, jerbo oni kaj debele, masne milijune mazneju, naskoro se zgubiju, skoro bi rekli – pozableni ostaneju... Valda su predi toga čovečanstvu tuliko dobra fčinili, da im se grehi ili kak to zamumleno veliju – omaške, trenutne slabosti, moraju vzeti v obzir i grehi im se – oprostiti...

A oni, kaj su sitnu paricu drmnuli, ili kakvi falaček materijala – v rešt idu... ne, krivo sam rekel... Ni to više robija, nisu to više uze... ne, ne, Iva... to je odgoj... to je briga da se posmulim pomore... nu, zato idu v popravni (negdo spominje još i kazneni) – dom. Tak... i tu se negda preodgajaju, gdo zna čijom krivicom, još vekši fakini. Tak ja na vse to gledim.

– Lojz, Lojz, kaj ti to dušu tak otpiraš samo gda malo cugneš?

– Tupoglavec, zdrkani! Ne pije Lojz zato da bo režal, kak pes na mesec, nek me trnovita steza, muka, tuđa lucka glupost, debela, preteška laž, sila i prisila, nepoštivanje mene takvoga kakvi jesem, obmanjivanje zes sih stran nateralo v očaj, v jad i v pijanstvo.

– Moj dragi Ivek, i dom sam imel i ženu... Vse se rasteplo... Poradi siromaščije. Nestalo. Zginilo. Baba hmrla, domačija se rastepla kak peščana kula na vetru, a ja sam v ciglariji starejše dane zatrajbal. V baraki tu živim. Sam. Zgublen. Zapušćen! I tak... malo po malo... fraklec po fraklec, pa gemištec po gemištec, litrica do litrice i Lojz – niš koristi. Pijanec i kurviš. Tu je kraj – zapraf, Ivek. Početak ili kraj? Preobražaj ili rasulo?

– Sad razmem, Lojz! Bum i ja zato rekel: popijmo još jednu litru na moj račun. Ja plaćam...

Bila je to zadnja litra. Njihova posljednja zajednička litra.

Lojza doskora iza te večeri dugo nigdje nitko nije zamjećivao. Kao da je u zemlju propao.

Možda za godinu, dvije ili čak i više netko reče:

Nestal, Lojz! V Slavoniji je imal nekakve daleke rođake. Popil si jemput, zaglavinjal na cesti, med konjsku zapregu dospil i tak mučenički pod kopitami zvršil.

Tu je bio neopozivi kraj staroga dobrodušnoga, kustošijanskoga ciglara Lojza Žmigača.

STARI VUK – PASJA MAŠKARA (KUČIĆEVA BAGAŽA)

Sitan i zbijen, mršav, upadljivo koščat, ali živahan i čio, promućurni Antun Kučić, nije sve do svoje četrdesete imao nekakve osobite karijere. Bio je bolničar, pa je – dok je služio vojni rok – bio u sanitetskoj službi. Tamo je položio i nekakav tečaj, te se poslije izlaska zaposlio kao inspektor...

– Jeste vidli, Viktorija je doktora dobila za podstanara. Fini čovek, veliju... Pažliv. Skrban i brižliv. Sa svečom ne bi bolšega našla, da ga je iskala...

– Antun je doktor?

– Je, nekaj?! Lečnik!

– Lijenčina, a ne liječnik. Mudrijaš. Oštroumni, filistarski lisac.

– Morti vi, Filip, imate nekaj protiv njega, ali on zbilja ima i doktorsko vladanje i puno toga zna.

– Nemojte, Albina. Vi primate gotovo za svršeno. Prema vašem bi mišljenju i buha mogla postati slon.

– Ne, ne... Tak pak blesava ipak nisam. Istina, nemam ja velike škole, pak ni preveč znanja. Ali, imam zdravu pamet...

– Bez obzira na to: Antun je fulirant! Fićfirić. A tek njegova žena!

– Ona, ne zamerite, nije niš drugo nek najprostija ogovaruša. Klepetača. Prosta kak pokvarljiva roba.

– No, našla su se dva para. Jedno drugom pripadaju, kao dvije sijalice jednom lusteru, kao dva zla istom počinitelju...

– Trgovci su oni. Špekulanti. Bute vidli i uverili se bute.

– Znate li, da ih Viktorija ne drži više kao podstanare, već za svoje – uzdržavatelje...

– Sama je sirota!

– Kakvi sama?! Ima rodbine, ali se boji, da joj ne bi zidove te kućerine pojeli. Kao da će joj Kučići vrtne stazice zlatom posuti. Brus!

– Je, pa takve se veze završavaju obično z nekakvim poveljami, ugovori, ili još jednostavnije rečeno z – oporukami...

– Sve je to već gotovo. Samo da Viktorija ugasne. Vidjet ćete onda pravu sliku i priliku – cjelovito izdanje Kučićevih...

Tako se o toj kući i njezinim stanarima govorilo. Krojili se tu istodobno planovi za jednu doskorašnju sutrašnjicu. A ona nekadašnja kustošijanska omladina – sada već odrasli ljudi, ozbiljnih godina – prisjećala se jednog naočitog mladića, često ozbiljna, ali ponekad i otvorena, raspoložena i nasmijana. Viđali ga ljudi gotovo neprekidno s ponekom knjigom u ruci, a oni, koji su ga izbliza poznavali, dobro su znali, kako može naizust izgovoriti bezbroj pjesama klasika svjetskog pjesništva i, dakako, mnogo naših, koje je – jasno – ponajviše volio. Budući da je pak i sam pisao, samo bi gdjekad izgovorio u najbližem krugu poneki svoj doživljaj, svoje sjećanje, svoj dio skrivena svijeta.

Jednu je svoju pjesmu iz rane mladosti, a nazvao ju je – »Razgovor sa srcima dječaka«, nekako najradije glasno govorio...

Uozbiljio se, sjedeći u travi podno ranodozrelih trešanja i onako neočekivano, kao da zapravo izgovara neko svoje sjećanje, nešto i teško i drago, pripovijedao je punином vlastite duše:

Nekada življahu jutra snena
u čarobnoj fruli iz potočne vrbe.
Pričali smo željeznicu i daljinu nepoznatu,
maštali o vječnom proljeću
na obloj grudi, rascvjetalom srcu –
(zreloj jagodi u predvečernjoj berbi).

Kasnije su nas prezreli kao male ubogare
(a da nitko za to nije znao)
i bili smo ponešto tihi i malo sjetni
i uvijek smo nosili uvrijedu staru
u danima novim, u danima teškim.

Nikada više u ono što je prošlo.
Listaju planine u zelenom raskošu
kao mladost u zanosu tijela.

– Da, da! Odzvanjaju te riječi i danas u mojim ušima. Doživio sam ih svečano i blago; osjetio sam u njima dio sebe – djetinjstvo... Konačno, sva su se ta naša djetinjstva tako malo razlikovala među sobom. A ipak u Dinkovim riječima bilo je nečeg posebnog, ili se barem tako činilo. Izrečena je u toj pjesmi i jedna stvarnost, jedna nedovoljno objašnjiva patnja i beskrajni polet, pravi ditiramb životu, oduševljenje nad čulnim užicima, hvalospjev i zanos mladosti pred svijetom u koji se tek kreće.

– Bogme, bilo ih je dost, kaj su odmah posle rata zakorakli sretnijim stazicami nek mi stari...

– Istina, Albina! Mnogo je istine u tome. Vidite, Dinko ipak nije bio te sreće. Spletom nesretnih okolnosti i ratnog vihora, postao je nekako čudnovato izmijenjen, neobičan... Ništa njemu nije odgovaralo, svemu se protivio i nekog je dana jednostavno – nestao. Dugo poslije tog nestanka neki je između njegovih znanaca došao stanovite večeri u krug starih prijatelja – tada već, kako se onda govorilo – višeškolaca, pa će onako pomalo šeretski, ponešto žalosno ozbiljan iz daljine, dolazeći prema društvu – početi domahivati pismom...

– Balada izbjeglice!

– Valjda »Balada Petrice Kerempuha«?

– Rekao sam: Balada izbjeglice!

– Ti – balade i – izbjeglice?! Kakve to, Mislave, ima podudarnosti?

– Pa, baš si, Zdenko, usko omeđen u svoje misli. Jasno, da ne pišem ja i da to nije nikakva moja balada. Ne možeš li, međutim, naslutiti, da bi nas poslije toliko godina moglo iznenaditi pismo jednog našeg davnog, već pomalo zaboravljenog prijatelja?

– Dinko?

– Eto, vidiš! Pogodio si. Dinko se javio majci i uz ostale riječi, priložio i »Baladu izbjeglice«. Dabome, i pozdrave za sve nas...

– Valjda nećeš, Mislave, tu »Baladu izbjeglice« zadržati za sebe. Nepobitna je, doduše, istina, da svi ljudi, bez obzira na zanimanje, narodnost, utjecajnost, ugled i znanje što su ga u životu stekli, nose u sebi barem mrvicu prikrivene, zlurade pakosti. Tome ne mogu izbjeći ni znanstvenici, ni generali, mudraci ni ludaci, ministri ni čistači ulica, odrasli pa ni djeca...

Zavist je kao vrša, ili još bolje – ona velika ribarska mreža u koju se poput ogromnih riba, hvataju ljudske jedinke i postaju tako zarobljenici poroka i zla, spletki i zavisti... To je jezivo kruta, surova i gruba istina. Pred njom je nemoguće pobjeći.

– Zdenko, makar i tako opširan, nisi mi dosadan. Bolje reći – vjeruj mi, mudro mi djeluješ. Znaš, volim likove, ili kako se još veli – tipove, koji misle i razmišljaju; koji u svaki djelić života ugrađuju i mrvicu samoga sebe...

– Raduje me to priznanje. Svejedno, odugovlačiš s tim pismom, s tom pjesmom.

– Balada izbjeglice?

– Zar još treba potvrđivati? Dobro znaš. A ta pjesma – pretpostavljam – može biti ista poput stotina, tisuća ostalih, ali i posve drugačija. No, to je dio jednog svijeta: jednog našeg davnog prijatelja, jednog, kojeg više nema, a ipak negdje postoji. Pa, daj Mislave, da čujemo kako to on proživljava tu mučninu tuđinstva, to prokletstvo izbjeglice...

– Dobro, dakle, čujte... »Balada izbjeglice«...

Izgovorivši taj naslov, malko zasta, pogleda na trenutak prijatelje, pa spustivši pogled s njihovih glava, zagleda se u papir što ga je držao u ruci, te započe ispovijest:

Starom sam zvoniku zaboravio otkucaje.
Česme prastara grada ne otječu više
mojim ušima,
što su se oglušile za sve blize
i za sve drage.
Tuđinac sam. Daleko
od Tebe, domovino, od drage bivše,
od milih osoba i bića.
Toreadori pred mojim očima
(kao igračke davnih vremena)
prolaze, izmiču: – u krvi nestaju!
A krv si Ti, zemljo, i ti djevojko, ženo;
Ti – moja i tuđa;
bliza i nedostižna – nepovratna!
Sudbini bih predbaciti mogao
što je daljinama usmjerila.
Ne zamjeram ipak nikome ništa!

Prostranstva me zauvijek rastavila
s ocem i sestrom. Doživljavam ih jedino još
u spokojstvu mirogojskih arkada.
Živa je još starica majka. I ja,
bez nje, daleko – u tuđini. I jedna žena,
dijete zemlje sunčane...
Mučninu ona sjećanjima ispija: utjehama
boli otimlje,
jer ja više nikoga ni nemam.
Sudbini još rasplet nisam potpuno dopisao...

– Užasno! Mislave, čovjek ipak nije kriv, što se rodi, pogotovo što se rodi sa svim tim otuđenim mu usudima i raskrižjima. Kolikogod nije kriv što se rodi – svoj dio krivice i odgovornosti snosi za svoje čine, za svoje postupke i odluke što ih pod punom sviješću stvara i donosi. Dinko je tako sam kriv za svoje izbjeglištvo.

– Bio je mlad. Ne trebam te valjda podsjećati, da je mladost – ludost!

– Poznata uzrečica. U životu ima, međutim, katkada neusporedivo trezvenijih i mudrijih među mladima negoli tobože preopterećenim iskustvima – starcima. Jasno, ne poričem im iskustvo, ali ono ipak nije mjerilo svega. Razumu dajem prednost pred iskustvom...

– Potpuno točno! Vidiš, dijelim s tobom mišljenje da si izrekao nepobitnu misao.

– Mislave, zaboravili smo tek da je Dinko Viktorijin – sin...

– Čemu pak i to valja posebno pripominjati. Ne razumijem te dokraja. Ta, znamo tko je Dinko!

– Zna se, dakako, da se zna. Ali, tko može naslutiti, kako bi se sve to s Viktorijom, njenom kućom i starošću završilo, da je Dinko tu, uz nju? Imao bi svoju obitelj, svoj dom, a Viktorija ne bi postala tuđe potrkalo. Jer, Kućići ne gledaju u njoj toliko čovjeka koliko izvor iz kojeg će poslije njene smrti (a nestrpljivo je što prije očekuju) crpsti bez ikakve muke; bez uložena truda, bez mara, žara i sredstava – kuću i sve što Viktorija posjeduje. Nije to baš tako malo i neznatno. Svakome je jasno, da će postati preko noći od obične sirotinje, što se kako tako probijala kroz život, imućni ljudi. Gazde! Nitko im neće biti ravan.

– Pa, to već sada susjedi govore. Još više i zbog toga, jer je Dinko u međuvremenu, što je najtragičnije, od posljednjeg pisma u kojem je prispjela i »Balada izbjeglice« stradao u prometnoj nezgodi. Viktoriju je to potpuno uzdrmalo. Postala je u kratko vrijeme sjena. Tumara kao sumanuta. Obezglavljena. Snaha, a jasno i dijete, imaju strano državljanstvo. Dinko se nije ženio sa sunarodnjakinjom. Viktorija tako nema pravog nasljednika. Uostalom, sa snahom i unučićem nema nikakvih veza. Nije zasnovano ni najslužbenije, u granicama učtivosti, poželjno poznanstvo, ništa. Praznina među tuđim ljudima...

– Događa se, eto, Mislave, da ponekad i pravi nasljednici nestaju, a dobra se dočepaju, za njim posižu, oni koji na to istini po volji nemaju nikakvih prava.

– Tko pita za prava? Gdje ti još živiš? Svatko hvata i pronalazi načine kako da pribere koristi.

– Ne pada li tu na ispitu savjesti časnosti i čestitosti onih koji bi sve to morali štititi: koji moraju pravicu zagovarati, za nju se zalagati, davati joj prednost; koji su obvezni odbaciti ljušture dostupne im moći, pa trezveno rasuđivati i donositi poštene odluke?

– Ludost! Velika, neopoziva glupost, moj Zdenko. Tko važe i odmjeruje savjest? Tko li se povodi za čistoćom i mirnoćom savjesti, kao mjerilom ljudskog poštenja? Tko, molim te? Nitko! Od najmanjih mogućnika do najsnažnijih veličina. Vrati se, uostalom, Zdenko, mislima barem malo unatrag, u nedavnu prošlost, ili čak i u našu suvremenost! Razmisli o ponekim slučajevima samovolje i bespravlja izniklih baš na tim klimavim temeljima zamrle ili zatajene ljudske svijesti...

– Osjećam da bi mogao biti određeniji... posve jasan. Ovako se mogu služiti samo natuknicama... Možda bi se ponegdje naša mišljenja i uskladila, ali čemu da nagađam što sve to ti misliš?

– Pa, dobro, treba li i to, nemamo dlake na jeziku. Ja nisam, kako se to veli – politiran čovjek, koji jedno misli, drugo govori, a treće radi. Nisam ni parfimirani diplomat, ni dvoličnjak. Dvosmislenjak. Politikant, koji se ulaguje pred malosvjesnim dijelom naroda, razbacujući se obećanjima, što ih ne misli nikada ispuniti.

– Sad smo na pravom putu. Baš sam zato i predložio da budeš određeniji, a sad već i posve određen.

– Pa, dobro... da bih potkrijepio podosta činjenica, vadim iz riznice vlastitih sjećanja slučaj Madžarske: narod se pobunio, dignuo, ustao gotovo jedinstveno u zaštitu svojih prava i vlastite slobode. Na stranu, što se sve o tome pričalo i kako se sve to tumačilo. Činjenica je, da je tuđa vojska nasilno ušla u madžarske gradove, na ulice, ceste i sela. Uskipjela je pobuna, procurila krv mirnodopskih žrtava, carevalo je nasilje, ali ustanak je tlačenih ugušen ali ne i svladan u prisilama, zlostavljanjima, nečovječnostima, iznuđenim suđenjima, lažnim presudama, ubojstvima – sljepilom jačih i nemilosrdnih!

– Sjećaš se nadalje ustanka i pobune u Demokratskoj Republici Njemačkoj?

– Uvjeren sam da su i tamnošnja protunarodna divljanja ostala u ostavštinu čovječanstvu, kako se drugima baca pijesak u oči i laž prikazuje istinom, a osornost zaštitom narodnih prava...

– Eto, nisu li se i tu uspavale nečije savjesti? Jer uništavati ljudsku volju i narodu njegova prava, nisu li to raskalašene, divlje orgije, moralni razvratni lumperaj?

– Kapa dolje, svaka ti je riječ na pravome mjestu!

– Dobro, onda ću ti priopćiti još nekoliko misli... Prisjećaš li se, recimo, Češko-Slovačke? Nije li i taj narod osjetio najbrutalnije, podmuklo bespravlje,

porobljavanje strašnije negoli je bilo ono u sumanutim nasrtajima nezaustavljivih, u ono doba, sila Trećega Reicha? Nisu li i tu zaspale nečije savjesti? No, nisu se još te zaspale savjesti ni probudile, a povijest reda nove slike i porobljavanje... Prisjeti se: Afganistan... Opet tuđa čizma gazi nesmiljeno zemlju koja voli više slobodu negoli strane gospodare. Samo, zašto se to ne zove pravim imenom? Zar je to donošenje slobode? Ili štićenje pred opsanim nasrtajima nekakvih prijetećih, osvajačkih sila? Kakva li bezočna, drska i svirepa morala? Kakve li smione bezobraznosti imalo razumnom čovjeku dvadesetog stoljeća nuditi prisilno takve laži. To je najokrutnije, sadističko vrijeđanje uma, moći shvaćanja i mislilačke sposobnosti ljudi... Ugnjetavaju se volje naroda... Eto, i – Poljske. Buni se i taj narod... Ratuju zemlje (i u miru), uznemiruju se kontinenti. Pobune... u Poljskoj se primjerice guše pojedinci, a tijela im kao psima, privezana kamenjem, bacaju na dno rijeke... Uostalom, zar je svećenik Jerzy Popieluszko iznimka? Tko da lud u to povjeruje? Nasilje vlada čovječanstvom!

Što li su grobišta komunističkog bezumlja?

Što li je to značio i čemu služio takozvani »sveti rat« između Irana i Iraka?

Koga to oplemenjuju tolike zavjere, otmice, sitni, gotovo bezimeni ratovi, nemilosrdne rane i nevino propaćene boli na svim stranama svijeta?

Tko da zaboravi Rumunjsku; sva njena stradanja, sva ona ubojstva, teška razbojstva, što su nam ih televizijske kamere izravno iz stratišta s tako jezovitom uvjerljivošću prenosile u naše domove?

Što da velimo za srpsko-boljševička nasilja i zlodjela poslije rata diljem lijepe naše domovine; što za ona na Kosovu; što li za ona u kolijevci hrvatstva – u Kninu i njegovoj krajini?

Što reći za sva cestovna razbojstva, za sve pljačke, za paljenje šuma diljem jadranske obale i otoka; što za divljačka postupanja nerazumnih baraba, koji zagrađuju hrvatske ceste, podmeću eksplozive i ruše hrvatske pruge?

Što sa svima, koji se okomljuju na hrvatsku državnost i njenu samobitnost; što kazati za pucanje u našu slobodu, u našu Hrvatsku?

I što ti je onda zapravo čovjek u tom podivljalom mnoštvu? Može li se još štogod više reći? Treba li sve to pokušati i na neki način objašnjavati? Sve je, sve je predobro znano i tako zorno jasno. Ne može se više nikome rog prodavati za svijeću!

– Tako, baš tako i ja mislim. Sve je to o čemu govoriš, Zdenko, živa, granitna istina. Jedino, kao da se pomalo čudimo i ne snalazimo dovoljno u tome – zašto se tiranstvo očituje za širenje i očuvanje slobodarstva, a porobljavanje za zaštitu ljudskih prava? To su jednostavne maske, krinke, prikrivala lažnih prilika i stanja! Nismo li svjesni spoznaje, da je u prošlosti bilo već svetica i svetaca, koji su isprva koračali stazama krivokletstva, razvratništva, poganstva i zločinstva?! S pravom se može ustvrdjeti da su ti znani, pa i neki bezimeni, očajnici bili okorjeli griješnici. No, putom zla, stazama krivodjela često se tako dolazi na sunčanu stazu neporočnosti, dobra, plemenitosti, uzoritosti i pravednosti.

Čudno je sve to, ali tako nebitno, da tu proturječja uopće ne može ni biti. Samo suvremeni nasilnici neće zacijelo nikada, spoznavši svoju strašnu ćud i svoje stravične stramputice, postati mirotvorci i dobrotvori, cjenitelji ljudskih sloboda i poštovatelji prava svakoga čovjeka na njegovo nenatrunjeno dostojanstvo – na punu, svestranu i neograničenu čovječnost!

– Sve to doživljavam, Mislave, kao da sam to baš ja prvi rekao: da je to moja izvorna misao; kap iz nekog skrivenog vrela; istina iz dubine moga srca, spoznaja moga razuma. Samo, um ipak sili čovjeka na još jedno nagnuće, na misao i razložbu!

– A ta je???

– Najjednostavnije rečeno, da se do svih pobjeda dolazi iza početnih poraza; do svih uzdignuća poslije prvih malodušja, sustajanja i klonuća; da se nakon toga što se sumnjama mučimo, tjeskobama hranimo, proživljavamo poraze istina i moralnih okamina uspijeva i dolazi do pravednih ishoda jedino smionim odlukama, čvrstom odlučnošću, nepokolebljivošću, hrabrim obranama vlastitih mišljenja i nauma, smatrajući pritom ipak i u svim opačinama sredina koje nam nisu sklone ni privržene, ne preziremo i omalovažavamo već poštujemo čovjeka, bez obzira kakav bio, te da visoko razvijamo zastavu bezgranične ljudskosti.

– Poštujem te misli i ta razmišljanja, ta opredjeljenja. Dug je, međutim, često put do tih lijepih i uzornih ciljeva. U mnogo se slučajeva prije gubi dah, popuštaju živci: čovjek klone...

– Pa, bolje i to negoli se poniziti opačinama, podlostima, licemjerstvu, samovolji, brutalnosti i nepoštenju.

– E, kad bi svi tako mislili. Nisam ipak siguran ima li uopće još takvih čistunaca?

– Ima ih, ima...

– Dobro, ima ih... No, pitam – koliko? Sve se sjaćuje, trči, slijeva izbezumljeno mahnitom pohlepom za novcem i materijalnim dobrima. Potrošački su apetiti čovjeka dvadesetoga stoljeća sve nezatomljiviji, sve proždrljiviji...

– Sve je to tako, moj Zdenko. Tako i nikako drugačije. Ali, kuda nas to vodi?

– Kučići su najbolji smjerokaz: stara je Viktorija već poodavna umrla. Kuća je u gruntovnim knjigama, u katastru i u svim nadležnim mjestima – prenesena na njih. To više nije kuća, skup cigli, opeka, crepova i stambenih prostorija. To je izvor zarade. Postala ta kuća poslovni prostor. Stalno živ i bučan. Posao cvjeta. Zarada raste...

– Mnogo ljudi, mnogo ćudi!

– Još nešto: mnogo vike ni za što... Jer, gdje novac caruje, um luduje.

Kučići su pošli baš tom nerazumnom životnom putanjom. Žive na visokoj nozi, ali bez najosnovnijeg, najminimalnijeg razumijevanja, sloge i zadovoljstva.

– Bogatstvo je i Nerona strovalilo u bezakonja, u nemir, nespokoj, očaj, suludost, okrutnosti i samovlašće; u tiraniju, raskalašenost, u sladostrašća i razuzdanosti, u razvrat i taštinu.

– Vremena kao da se u tom pogledu ne mijenjaju. Izmjenjuju se društveni sustavi, ali u srži ljudskoga bića više je pohlepe negoli pitomosti; više podlosti negoli dobra, više nemira negoli zadovoljstva; sve više otuđenosti i izgubljenosti negoli zbližavanja – istinskih poštovanja i cijenjenja nepatvorenih vrednota.

– Kučići su klasičan kolosijek takvih tokova.

– Oni su slika raspačane, iscijeđene, neosmišljene ljudskosti. Na zdanjima tuđih stremljenja i truda postigli su vanjski sjaj, ali izgubili unutrašnju ravnotežu. Na vagi blagostanja popucale su opruge razumijevanja i njihova međusobna sklada.

Napuklo je zdanje čovječjih vrednota. Kroz odškrinute se pore nesuglasja počeo nazirati kraj nimalo osmišljen, priželjkivan, ni zavidan.

U bujici nabusita sljepila, moći i mnoštva novca što je stalno nezaustavljivom snagom dotjecao nisu ni zamjećivali, kako tonu sve dublje i sve dalje u kalu vlastite nezasitnosti.

Sudbina je to sviju, koji ne priznaju nikakve granice; koji srljaju jednostavno tjerani nekom iskonskom pomahnitalom snagom, kao brod bez pogona, jedara i vesala u kovitlacu silnih orkanskih valova i svemoći razjarena bespuća u postupnu, nezaustavljivu, sigurnu propast.

Oživljava tko zna po koji put staro geslo, lozinka i načelo, ispisano mudrošću narodnoga uma: »Kako došlo – tako prošlo«.

Kučići u tome nisu baš nikakva iznimka, već samo zorno svjedočanstvo.

Koliko li se čudnovatih i sebičnih, neobičnih i snažnih, osobenih i samosvojnih, škrtih i rastrošnih, blagih i surovih, znanih i nepoznatih likova i ličnosti kretalo tim poprilično uskim, sivim prostorima: tim ulicama i uličicama, gotovo zaseocima, u kojima je prije rata prebivalo oko šest tisuća raznovrsnih stanovnika! Suhoparni, dosadni pisari ubilježiše u velike općinske knjige, da su tu živjeli pretežno poljoprivrednici, radnici, sitni trgovci i nešto radničke sirotinje. Bijedni ljudi: oskudan kraj, bez velikih posjednika i bogataša. I u tome se to nekadašnje predgrađe nije razlikovalo od stotina bezimenih izvangradskih, prigradskih prostora ovoga svijeta. Možda su i sudbine nekih ljudi bile slične tisućama drugih diljem kugle zemaljske, no ipak iz tih izdanaka ponikoše posve izuzetni likovi, slike, sasvim osobene, svojstvene ličnosti...

Čudan raspon: od siromaštva do srednje imućnosti, od seljaka do zanatlija, od ponegdje mentalno zaostalih do intelektualno jakih, od prosječnih do najistaknutijih, do onih koji nadilaze druge, do poznatih diljem svijeta. Začudno, no stvarno. Nepobitno!

Na svakom gotovo koraku poneko se poznato ime sretne, ali i ono drugo – čuveno po neobičnostima, manama, nastranostima i promašajima: po sjenama bez odsjaja, po tonovima bez zvukova, po koracima bez jeke, po trudu bez ploda, po zavistima, jali i pomahnitaloj pakosti... Nevjerojatno? Možda, ali samo za neki djelić vremena; za trenutak u kojemu se može obuhvatiti osjećaj življenja razborita i nasilnika, genija i luđaka, ljepotana i nakaze, plemenitih i drznika; onih koji život daju i drugih kojima ne bi bilo odviše teško posegnuti za pravom na tuđu opstojnost... Kratak put za raznolična osmišljenja.

Likovi, ličnosti... Osobe!

– Čuj!... – govori mršav, prosijed čovjek pedesetih godina, osrednja rasta, s kapom vatrogasnog starješine, u uzornoj, bijeloj košulji na kojoj se ističe ponešto ocufana, vrlo šarena kravata, pa kaput na kojem se zamjećuju mrlje s davnih svečanosti... Odjeven tako bez nekog sklada, bez odabira i ukusa, stari bi se mladić prenosio u razne prilike i zgode... A onaj »čuj«, značilo bi u nastavku molbu, zaštitu, podršku, a podjednako i pomoć:

– Čuj – najdi mi pucu!

– A kaj će ti, Mirkić, puca?

– Bi se ženil!

– Je, a kak – raspitivao bi se tako bezimeni sugovornik. – Za ženidbu treba nekakvi temelj...

– Čuj – nastavljao Mirkić, ne davši se smesti... – najdi mi takvu, kaj ima hižu. Neću bogicu. Ne bi to za mene bilo...

– Teško to ide, Mirkić. Jer ni puca neće takvoga, bez igde ičega.

– Ja bum delal. Skrbil. Ne bum okolo rajžal. Za istinu velim, ne bum se skital... Samo bum jemput na leto k Majki Božjoj bistričkoj išel na prošteнje...

– Lepo, fino... a kaj bi ženska?

– Bi i ona z menom mogla!

– Bi, bi, ali gdi da takvu najdemo, Mirkić? Puca, pa onda ženska – to je

velika obveza. Puno se toga mora žrtvovati. Stalno moraš biti pripravljen davati, a ne samo čekati, da ti kak mladom tiču ona v klun nekaj hiče. Ako bi to čekal, zgoril bi, otpal bi kak hruška z dreva...

– Zakaj ti meni filozofiraš? Pucu mi najdi, pa buš videl...

– Dobro, dojdi za dva dana. Svadbu bumo obznanili!

Uvijek se sve to svodilo na dan, dva ili čak na osam dana, a kako je otišao od jednog svog sugovornika, zaboravio sve, pa se zbog istog razloga nije ni vraćao. Dolazeći drugom zgodom, započeo bi posve drugi razgovor:

– Čuj, obećal si mi belu rubaču... ili novi kaput... cipele!

Ljudi bijahu široke ruke, te mu poklanjahu najbolje što se pri ruci našlo. Mirkić bi ipak odbacivao ono loše što je na sebi imao i odmah se odijevao u novu odjeću i obuću. Samo, često mu se događalo da ga presretnu kojekakve ispičuture, nagovorivši ga umješnim riječima kako mu »nova košulja« ili odjeća ili obuća ne pristaju, čine ga ružnim i zato je najbolje da s njima sve to pozamijeni.

Nije to njega smetalo. Zapravo, onako dobrodušan i podosta širokogrudan, ne znajući zamke opakih, pristajao bi na zamjene. Zato je češće izgledao kao odrpanac negoli dobro dotjerani građanin, dostojan da se pojavi u svakom društvu. No, on nije bio svjestan svoje situacije, svog jada i namrijeta mu zlopatila, pa nije pronicao u ljudsku zavist, u zlobu, u pakost, ni u bilo kakav usud i u sve te nedaće, što su ga zloguko pratile kao sjene.

– Ženil bi se. Vreme je... samo da mi je pucu najti!

Sva se njegova razmišljanja svodila na tu tvrdnju, kakvu je zacijelo stotinu puta slušao iz ustiju nekog usputnog znanca. Mirkić se ipak nikada nije odlučio na taj čin, jer se nikakvoj, ni sebi sličnoj i doličnoj osobi nije mogao, ni znao približiti. Govorio sve to više iz nekakve navike, prema tuđim uzorima. Ta njegova glasna razmišljanja bila su samo plod usplamtjele mašte, ali ne i istinske želje, ili spontane potrebe.

Godinama se zbog toga Mirkić, potucao ulicama od kuće do gostionica, od birtija do obližnjih i udaljenijih kapelica, pa od kapelica do crkava, od jednog do drugog dijela grada, a odlazio i u obližnje gradiće, pa i dalje...

Vraćao se svejedno neopozivo u svoju postojbinu, u svoj dom... u kuću svojih. U Kustošiju.

Mirkić nije bio skitnica, ni propalica. On nije bio ni zloduh ni zlobnik, ni lopov ni pokvarenjak.

Svi su ga znali kao veliku dobričinu i poštenjaka, sklonijeg tome da daje od svojih skromnih mrvica, negoli da od drugih neopozivo traži. Takav je jednostavno bio i nitko ga u tome ne bi mogao izmijeniti.

Nije on sjedio poput starog inventara u malim kustošijanskim gostionicama, ispijajući litre, čak ni decilitre žestokoga ili drugoga pića, kako to mnogi poznati profesionalni kustošijanski pijanci čine. Nasuprot tome, piće ga nije ni zanimalo. Ulazio jednostavno u te male ili poveće točionice pića, u ta stjecišta veseljaka i posrnulih, razočaranih, neodlučnih, skršenih, znatiželjnih, nadobudnih, bolesnih, podlih, raskalašenih i promašenih; ulazio Mirkić u sve te

prostore zbog znatiželje... zbog spokoja... zbog zadovoljavanja dosade. Jer, sve to zapravo njega nije zaokupljalo, sve mu to nije značilo nekakvu opsjenu ili mu davalo neku zadovoljštinu, ništa od toga nije ga opsjedalo, opterećivalo, zarobljavalo. On – istini za volju – nije ništa misaono doživljavao, ništa umno, razumski i svjesno proživljavao.

Mirkić bi jednostavno ulazio u te »špelunke«, u te polumračne, zadimljene prostore, gdje mnogi u magli dima cigareta, lula i sličnih otrova pronalaze nekakav bijeg, nekakvu skrivenost pred vlastitom nemoći, pred sukobima sa samim sobom, s najbližima, koji bi možda mogli i morali pospješiti da ishlape nesuglasice kao omaglice, kao dan, kao nedokučiva hlapljivost.

Mirkić bijaše i nadasve jednostavan. Nepoznat u širem, ali pouzdano znan u uskom krugu Kustošijanaca! Nitko nikada nije za njega rekao da je uličnjak, skitnica, huligan, protuha, nasilnik i lopov. Ni spomena o tome. Naprotiv...

Prolazeći ulicama, Mirkić bi svojim jednostavnim govorom nasamo, sa samim sobom, iskrenim, spontanim spoznajama, svojevrsnim kritičkim zapažanjima i saznanjima, na svoj način označavao tu sredinu, dajući joj obilježje što ga je svatko nepristran, bez sustezanja prihvaćao. Markić bi govorio:

– Čuj, kaj nam zaprav to pod bubrege hočeju hititi ti nekteri dotepenci? Zakaj bi nam to kak stari, debeli dedi nekakvi strah v kosti fteli natirati? Pa, nismo mi hotentoti... nismo mi vesla cicali, nismo mi divlaki. Tu smo znikli kak loza i trs z brega zagorskoga...

Imao Mirkić pripremljen tekst u glavi, kao da bi iznosio temeljito dorađenu studiju o zadatku što mu ga je netko dodijelio da ga obradi, a on ga iznimno dobro pozna. Zato bi, netremice gledajući pred sebe u ulicu kojom je prolazio, mrmljao samome sebi u bradu:

– Kustošiju su zidali i gradili nebrojeni vredni starosedioci. Vredni ljudi. Poradi toga nam nigdo filozofiju prodavati ne more, niti ne sme. Nigdo nam drugi, kak kolajne na prsni delek ovratnika na kaputu, misli nametat nema praf... Ni hiže nam obeščašćivati... blatom ih nahitavati... ni istinu sakatiti... nigdo to samozvano pravo nema!

Zastao bi na trenutak, pogladio bradu, pa naizust i nadalje pripovijedao:

– Čuj, ti bokca, kuliko tu birtiji ima? Na vsakom koraku po jedna. Ničeju kak vrganji posle kiše. Kaj nam zbilam tulike trebaju? Već ih valda deset, ako ne i dvajst v toj kustošijanskoj Ilici ima, da i ne zbrajamo vse one po vekšim vulicam i malim vuličicah. Najlepše je pak pri vsemu tom, da – kak se meni čini – nigdo ne zauzdava to cvetanje butikof birtaških, dionizijskih sedelki, mesta za dangublenje, za mlaćenje prazne slame, za put vu nerad, za oslobođenje i odricanje od vsih brigi i obvezi... Očuvaj nas, Bože!

Vse su te zamaglene špelunke bez zraka, bez strojev za prozračivanje... tak da z nožem moreš nečistoću pušačku u duhu zmazanu rezati...

Čuj, zanima me, po istini rečeni, zakaj općinari tulike dozvole davaju za otpiranje novih kafićof, bufetov, piceriji, snack barof i kak se već vse ne zoveju?

I kaj baš vsaki gdo to hoće, birtaš more postati? Je li nam je to za zbilam potrebno? Po mojem razmišljanju, ni to vredu. Imamo, daklem, tuliko birtiji, a samo jednu lekarnicu, ni jednoga kišobranara, niti mehaničara za bicikline! Tuliko nam servisof treba. A majstorof, kak da više nema... Kaj je sat to? Je li to po pravici, da bircuzof ima preveč, a onih drugih... kak da im ni glasa ni... Negdo bi i na to misliti moral!

Razmišljao tako Mirkić, poznavajući u najsitnije pojedinosti ljude i sredinu u kojoj i među kojima se je kretao. I svi su mu ti ljudi, i sve su mu te osobe – odavno znane ili tek novi poznanici – bili bliski kao braća. Radovao im se, doživljavajući s njima svakodnevnu stvarnost: veselio se svakoj novini, što bi je u toj staroj Kustošiji zamijetio. Istodobno ga je žalostilo sve ono što bi tu prastaru zagrebačku postojbinu nagrđivalo, narušavalo njen sklad, te kad bi gdjekoji nastrani pojedinac uspio narušiti među ljudima ravnotežu dobrih prijateljskih odnosa.

Sva je ta raspoloženja nosio na usni, pripravan da svakom poznaniku otvoreno, bez okolišanja i pritajivanja otkrije dušu i srce.

Mirkić nije iznevjerio tradiciju. Ponikao u poštenoj i uglednoj kustošijanskoj obitelji, osjećao je duboku, iskonsku privrženost tom starom naselju, toj nekada bijednoj četvrti prastaroga grada. Sebe je jednostavno smatrao sastavnim, nerazdvojnim dijelom kustošijanskog podneblja. A to što je pokriven kapom vatrogasca ili vozača formule jedan, ili na neki drugi pretjerano naglašeni, čudnovati, gotovo luckast, pa i budalast način lutao svim tim mnogobrojnim – pretežno kratkim i uskim ulicama, nikoga nije smetalo. Svatko je, naprotiv, pronalazio za njega poneku toplu riječ, gdjekoji poklon, skromni dar. Jer, Mirkić postade i ostade dio te stare, pradavne kustošijanske zbilje. Sada, na žalost, još samo u prisjećanjima. Nedavno se zameo svaki trag tom upornom, nesustalom lutaocu. Jednostavno, iščezao kao da ga je vrijeme prenijelo u neki daleki, skriveni svijet...

– Neposredno uoči gotovo tajnovita nestanka iz Kustošije, Mirkić se otiskivao na poduža tumaranja... Događalo mu se, te se gdjekad nije uspio vratiti u polazno ishodište. Kao da je mimoilazio, promašivao svoj dom... – tumačio neki starosjedilac na tržnici.

– Izgubio, znači, osjećaj snalaženja, sposobnost da utvrdi položaj gdje se nalazi i da nađe smjer do polazne točke?

– Baš to! U tome i jest čitava tajna. Moralo se zato nešto učiniti...

Najjednostavnije i najpouzdanije rješenje da se to postigne pripovijedali su najbliži susjedi – bilo je da se Mirkić uputi u Bidružnicu. U dom za stare. Osamljene. Za raspuštene i napuštene. Za nespokojne, nemirne i lutalice. Tamo su ga zbrinuli...

Tako je s Mirkićem nestao sitan, ali nerazdvojni dio onoga minulog, no uvijek prisutnog kustošijanskog postojanja.

FRANCUSKA PILANA – »DOM d.d.«
(RASKRIŽJA I NEDOGLEDI)

Nestala odavna ona stara, radnička i seljačka, ciglarska Kustošija. Bio je još u onim ranim godinama između dva rata nenapučen, pust, zapušten prostor, bez kuće, bez graje i buke, bez sadašnje gotovo velegradske siline, bez svega što suvremena civilizacija donosi.

Kustošija?

Bilo je to zapravo prostrano, neasfaltirano prašno predgrađe bez kolnika i hodnika: za kišnih dana puna kaljuža, a u zasnježenim zimskim danima bespuće, beskrajno polje... A ona Gornja, gotovo – selo! Müllerov brijeg bio je šuma. Baš kao i Grmoščica. S vremenom se taj prostor počeo pretvarati u industrijsku oblast. Promoćurni trgovci, bankari, bogataši, imućni i moćni vlasnici počeli su uređivati, graditi i dotjerivati ciglane. Dotad u bujici šuma, malih uzdužnih i poprečnih uličica, te polja, čovjeka se – pripovijedaju oni najstariji – nije gotovo ni vidjelo. Onda su se iznenada prilike počele mijenjati. Ciglarstvo je izmijenilo taj kraj, tu radničko-seljačku sredinu, to najzapadnije predgrađe Zagreba.

Istina, još prije ciglana, obilježje je, moglo bi se bez ikakva sustezanja reći – glavni je biljeg Kustošiji davala tako zvana »Francuska pilana«, što će reći, da je i tu strani kapital razastro svoje krakove, kao hobotnica snažne izdužetke.

Francuzi osnovaše, dakle, pilanu, to zdanje kojim je rukovodilo dioničko društvo. Simbolično mu je ime bilo »Dom d.d.«. Dakle, dioničko društvo – dom!

Na tom poširokom području između velikog potoka, a zovu ga mnogi često neispravno – potok Črnomerec, i Zagrebačke ulice – bila su pilanska postrojenja, a u njima hrpe balvana i raznog drva, te posvuda poprilično pilovine.

Kroz Zagrebačku se ulicu vlakom po tračnici, što je postavljena baš za potrebe Pilane a kasnije i ciglane, dopremalo birano drvo, kao sirovina za izradu najvrsnijih hrastovih parketa.

Sav je pilanski prostor od potoka do Zagrebačke ulice bio ograđen visokom ogradom – drvenim plotom. Uzorno ispiljene i pomno pribijene daske na drvenim držačima, davale su poseban izgled toj ogradi.

Zbilo se onda neočekivano, nepredviđeno ili čak i svjesno (tako se barem pripovijedalo), te je požar uništio pilanska postrojenja...

Bivši pogon, otada samo zgarišta, doskora opustješe. Na nekada napučenom radnom prostoru počeo je nicati i rasti korov. No, ne zadugo... Netko se dosjetio kako je taj prostor vrlo pogodan za razne djelatnosti, a svakako i vrlo prikladan za vojničko vježbalište. Kustošijanci ga nazvaše, naslijedivši jezičnu nakaradnost svojih bivših državnopravnih i državotvornih gospodara – »Egzicirplac«.

Dolazile tu vojničke jedinice i odredi, manjih ili većih sastava. Vježbali tu mladići rukovati puškama, noževima, palicama, patvorenim bombama – varalicama; provodili naređenja svojih pretpostavljenih, da bi bogatstvom njihova znanja i iskustva u nekom pogodnom trenutku znali eventualno tući, ubijati, mrcvariti, iznakaživati, izvoditi pokolj i krvoprolića; mučiti i tlačiti... Na

tom su igralištu vježbali, naime, mladići – ispružene ruke neke tuđe, nametničke oružane moći. To je bila ta tragedija.

Zato ih njihovi podučavatelji, mali slugančići, kojima je dana snaga i pravo zapovijedanja, nisu dobronamjerno upućivali u stjecanju vještina, kojima bi koristili u zaštiti sunarodnjaka ovoga našega podneblja, ljude ove naše sredine. Jer, naši su ljudi tragedijom povijesne prinude morali ponajčešće drugima služiti, za tuđe se prohtjeve boriti, za strance krv prolijevati, za osiljene nametnike svoje kosti rasipati diljem prostranog našeg svijeta.

Strašna je, užasna istina, nepobitna spoznaja, odavna stečena, kako je najveća nesreća – oskvrnuće, gnjusni zločin, kad jednom narodu tuđinci ucjepljuju u srce i dušu svoja htijenja; kad im u ta mala i mlada ljudska bića unose svoje odgojne rasade. Jer, tuđinac neće zanositi našu djecu i mlade – naše ljude – ljubavlju za naše gradove, za naša sela, za našu zemlju, za njenu prošlost i budućnost, za njegovu kulturu, za bogato nasljeđe predaka, koje nas s pravom ispunja ponosom i gordošću.

Kad pak izostaje poštovanje dostojanstva svakog čovjeka, odumire svaki uzor, uništava se svaka svetinja i čovjeka i naroda, pa se u svakodnevnicu bivanja uvlači i unosi samo spontano poživotinjena zloćudnost i nedobronamjernost. Izgiba sve plemenito, sve ljudski prisno i blisko. Bestragom nestaju najčestitije ljudske vrline. Kršenje pak i narušavanje ljudskog dostojanstva jest presuda mirnom duševnom raspoloženju i onemogućavanje nesebičnog predanja svakodnevnim dužnostima i doživljavanja zakonitog djelovanja u užem i širem vidokrugu...

Blaćenje ljudskog dostojanstva najsvirepiji je zločin, jer čovjeka utapa, baca u kal i guši u najogavnijem blatu... Otuda strahota prava jačega. Suština je te nesreće što jači ne postupa razumom, već snagom; ne blagošću već nasiljem; ne dobronamjernošću, nego zloćom i prinudom; ne služi se iskricama pravde i pravice, no lažima, podlostima i obmanama; ne uljudnom poniznošću, već bahatom snagom, surovim, grubim riječima; ne prijateljskom rukom pomirnicom i dobrostivošću, nego šakama, čvrsto stisnutim pesnicama, snagom, fizičkom silom... batinom... palicom... A dok među ljudima bivaju prisutne te crne mrlje, ta surova bezdušja, ta gazdinska prava jačega; ne može postojati spokojstva, pa ni tračka tako bitne sigurnosti i za najsitnije svakodnevne malenkosti.

– Dakle, Francek, slušam vas netremice, iznenađeno... još vas nisam čula tako sočno i tako pametno pripovedati. Očekivala sam da budete samo obnovili događaje, kak su se prema vašem pamćenju odvijali tu na tom pilanskom terenu, a kad tam...

– Ništa posebna, Pepice! Pa, i vi ste tu otkad za sebe pamtim. A jesam li nešto loše rekao?

– Niti govora! Vse bistro, mudro, prefrigano...

– Htio sam samo prisjetiti na taj – »Egzicirplac«, gdje su se ta nekadašnja naša djeca koturala po blatu, baratala s oružjem, a mnogi su od njih kasnije bestragom nestali... Pa, znate, da su se tu i policajci iz Svetoga Duha vježbali?

– Je, istina. A nismo još nekaj rekli: ta je »Egzicirplac« pred rat bil nogometno igralište Kustošijanskog nogometnog kluba – »Frankopan«. I jahalište... A onda, na kraju vsega – skladište!

– Wermacht je tu imao garažu. Kolone automobila i poneki tenk bili su uredno ostavljeni po određenim propisima, očekujući da u zakazanom trenutku krenu s posadama na utvrđene zadatke... Bilo je tu uskladišteno i dosta benzina...

– Zato su nas i zbombardirali. Ali, niš od toga nisu zapraf strefili ti eroplani... gdo zna čiji su bili... engleski ili amerikanski... ili kakvi vse to, kak se je govorilo – saveznikof?

– Nisu uništili te kamione, ali su dobro nagađali središte one naše stare Kustošije. Porušili su mnoge zgrade, poubijali ljude, mnoge obitelji zavili u crno, ostavili teške tragove nad nedužnima, koji nikada više nisu zato dobili bilo kakvu zadovoljštinu.

A nagađali su u neposrednoj blizini tog skladišta, nekadašnjeg igrališta i onu osamljenu Pešeljevu kuću na Vojničkom putu, gdje je sada upravna zgrada radne organizacije »Monter«.

– Kuća je, koliko se još morem zmisliti, bila puna stanara, ali nikoga ni bomba otpratila v vječno kraljevstvo...

– Sprdate se, Pepica. No, nisu takvi događaji za komedijanje. Rekao bih: prst je božji bio tu prisutan... Velika je i teška bomba udarila točno u sredinu: ljudi su bili kako tko i kako gdje na raznim mjestima. No, živa je istina, nitko nije stradao. Još ima podosta živih, pak to mogu i posvjedočiti...

– Jedino su se na smrt straha navžili!

– A nismo li se i vi i ja? Samo, mi smo bili otprilike dvije do tri stotine metara dalje. Kad su, međutim, iz te Pešeljeve kuće počele letjeti gromade kamenja, betona, cigli i raznih drugih predmeta na našu zgradu, mislili smo da je smak svijeta. Prašina se rasipala sve naokolo. Nigdje se ništa nije vidjelo. Brujali su zrakoplovi, artiljerija je gruvala gore iz Müllerova brijega, a mi smo se svi pomalo izgubili. Jesmo li u onom paklu bombi i topovskih granata mogli povjerovati, da će nam sutra svanuti jutro, da nam baš tog trenutka nije kraj?

– Nismo, Francek! Bilo je to kak v paklu. Gorše nek vu vulkanskom grotlu.

– U toj je nesreći bila sreća, što sve to nije predugo trajalo...

– Onih deset minuta bilo je – vječnost!

– Izdržali smo, premda su nam živci za svagda nagriženi.

– Je, ali bolje da se ne spomenemo one sirotinje v središtu Kustošije; tu gdi je današnja tržnica i okolo nje, pak malko ispod glavne vulice i onda vse dalše, vse med siročijom – prek pruge... ili tu otraga iza Ciglane?... Kalvarija. Raspeće. Najkrvoločnije krvoproliće. Bila je to prava Sodoma i Gomora!

– Pamtim, Pepica, na žalost predobro, kako je tamo u dvorištu ondašnjeg mehaničara Naceka po stablima iznad njegove radionice bilo rastrganih dijelova ljudskih tjelesa – ruku, crijeva, nogu, dijelova odjeće, razbacane obuće... svašta... Užas!!! Pri današnjoj gostionici »Banja Luka« s jedne je strane ležao

uginuo lijepi bijeli konj, a s desne, baš uz zid gostionice – mlada žena s malom djevojčicom. Obje mrtve... Usmrtio ih pritisak zraka od neke između bombi što su eksplodirale u nevelikoj udaljenosti. Smrt je tu kosila nemilosrdnom rukom...

– Je, je... ja se pak sjećam v prvoj, kak smo je zvali, direktorskoj hiži, tam od francuskih pilani, kak se je jedna ženska ftela zakloniti pred bombami. Z glavne je ceste dobežala, namesto da pobegne v podrum, ravno na verandu. Zbunila se v strahu, zgubila prisebnost duha i baš v trenu gda je mislila da bu pod krovom zaštitu našla, bomba je z one Pešeljeve hiže raznašala vekše i majnše kamenje. I tak jen drobni kamenček trefil ju je ravno vu slepoočicu. Ona se stropoštala zanavek. Zgotovleno je bilo njezino življenje. Namesto zaštite, našla je smrt. Nigdo ju ni poznal. Otpelali su je tak za jedno dve vure, dok je ta uzbuna prestala, dok se malko zmirilo od eroplanof i dok su mrtvozornik z prevoznikom mrtvacof uspeli dojti. Nigdar nismo doznali ni otkuda je, ni kam je išla, ni gdo je bila...

– Crne su to, mračne uspomene. Okanimo ih se već jednom. Bio je rat. Tako je to jednostavno u tom dobu moralo biti. Ništa si nismo mogli na tom prostoru pod bombama pomoći i ništa si zato nemamo predbacivati. Pretrpili smo straha, ali svaki čovjek, koji je na sve pripravan, ipak je u biti i u najtragičnijim trenucima siguran, koliko takve prilike najviše omogućuju.

– Vište, Francek, a ja se još i sad znam zmisliti nečega, kaj je i tužno i smešno bilo...

– Za vrijeme bombardiranja?

– Baš onda!

– Što bi to dovraga moglo biti?

– Ni vrag, nek dva Talijani, znate oni zes škrlaki i z dugim perjem, kaj su se tuda po Kustošiji tepli kak švapski zarobleniki. Perjanice su, valda se sećate toga, imali zateknute odostraga na škrlaki. Zvali su ih karabinjeri, ili... ne... mislim... bersaljeri... ili tak nekak... ni to sad ni važno. Zarobili su ih odmah, kak je Italija v rujnu četrdeset i treće kapitulirala, a maršaj Badoglio prevzel vlast v Italiji, kaj je ionak v rasulu bila... i tak je tih zarobljenih Talijana sikuda, pak i po Kustošiji bilo... Gda se pak sad na nje zmislim i na ono kaj zapraf hoćem povedati, na pamet mi dojde čisto onak bez razmišljanja, samopoticajno izreka, kak je vsaki čovek, vsaki puk i narod plemenit, dok ga ne pokvariju prilike i zakoni...

– Ma, kakvi prokleti zakoni? Onda ih nije bilo. Živjelo se nagonski iz gotovo nesvjesne pobude. Životinjski. Svatko je mogao učiniti što mu je bilo dostupo, što je htio. Nikakve se zakonitosti, nikakve vrednote nisu osobito cijenile i poštivale, i ljudski je život vrijedio manje od pišljiva boba... Razmislite samo malo podrobnije o tome. Prisjetite se događaja, doživljaja... ili bolje – zaboravimo sva ona bespravlja, sve one neljudskosti, sve one svireposti, sve suludosti, kad je bezumlje ispisivalo našu stvarnost! Umjetnost je u onim ratnim danima bila očuvati glavu. Nije se znalo odakle prijeti opasnost...

– Ne treba meni prodike. Ja hoću povedati o dva Talijana.

– Tko vam brani? Možda ja? Ispričajte, dakle, zbog čega su oni tako značajni za našu Kustošiju?

– Nema to niš zajedničkoga s povesnicom. Nego, te nedelje – a bilo je, ako se ne varam, četvrtoga ožujka tisuću devetsto četrdeset i pete – gda su bombe padale i malo prije nek je ona ženska dobežala na verandu i poginula. Talijančeki su se dovlekli v kuhinju moje šurjakinje i šurjaka i v rolu našli pečenu kokoš... Znate, da smo vsi pod boltami čepili v podrumu. Vrag bi na kokoš mislil. Saki si je život ftel spasiti. Talijani su pak došli ftažiti glad. I dok su padale bombe – oni vudri po kokoši. Gadna je to morala biti glad?! Na brzinu su ju zmazali i onda se mirno zvlekli, kak da idu v šetnju, pak su nestali. Negdo ih je slučajno videl, kak su čez mala vrata prešli z dvorišća na vulicu i onda nekam prek ceste v ciglansko dvorišće. Valda da se skrijeju pred bombami.

Razme se, da su domaćini tu nedelju ostali bez obeda do terega se ionak teško v ta ratna vremena dolazilo. No, glavno je – govorili su – da je glava na ramenu.

– A sused Mazlagić je isto bio kod kuće?

– Ne, ne... Ni ta doušnik i tajni policist bil doma. Rano je v to nedelno jutro nekam prešel, kak da je znal, a morti je i znal, kaj toga jutra čeka Kustošiju.

– A one njegove puce?

– Nikoga ni bilo. Je, bil je samo, Janko. Domar mora čuvati hižu. A on je takaj došel pod bolte v podrum i donesel je pijače: konjaka i ruma...

– Pijte – rekel je, gda je v podrum z flašami došel. Morti nam je to zajdni dan življenja. Znate, da su i negda soldati v prvom svetskom ratu dobivali fasung ruma, da bi kuražnije bežali na juriš, na rove, na bunkere, na telesa tako zvanih neprijatelja, a u stvari sebi ravnih bedakof, kaj su se tukli za fakine, gdo zna zakaj... pijte i ne mislite na niš. Valda i Janko more častiti, makar i na tuđi račun. Bu već negdo vse to platil...

Tako je Janko tog ranog nedjeljnog popodneva u petoj godini petoga desetljeća dvadesetoga stoljeća, unio u podrumski prostor prve zarade francuske pilane »Dom d.d.« među te jednostavne ljude tračak potrebnog povjerenja, da će ipak i taj dan, možda i malo zamagljen dobrim pićem, ponijeti mrvicu nade za sve buduće dane.

Svi su se ti ljudi doista i održali do kraja. Do konca najkrvavije ljudske tragedije. Doduše, trebalo je još izdržati neko vrijeme, no svašta se i tu počelo mijenjati: Mazlagić se više uopće nije pojavljivao, premda su neke njegove ljepotice povremeno navraćale, prispijevao povremeno i sanduk pića, Janko dobivao svoju redovitu plaću i život je tekao i otjecao, zakovitlan vihorom rata, poput riječnih bujica. A te su bujice nosile i bistrinu otoka i taloge postojanja i prolaženja.

– Ali, sad posle toliko vremena, Francek, puno se i nas spreredilo. Nekteri su jednostavno nestali... Zgubili se... Pomrli.

– Želio sam baš i ja, Pepice, o tome nešto prozboriti. Osjećam zato potrebu. Jednostavno moram. Sili me nešto u meni. Eto, želim dokrajčiti i pripovijetku o Mazlagiću: radio je za Švabe. Zadnje se je dane, bolje reći – zadnje sate htio izvući. Iskupiti. Samo, nije znao kamo bi sa sobom. I našao se u vrtlogu; tamo pri nekadašnjoj džamiji, na današnjem Trgu hrvatskih vladara dohvatio ga je rafal... i dvije su njegove ljepotice pogođene. Tako se ispunila ona poznata: »Kako tko sije, tako i žanje«. A njega je požnjela dosuđena smrt. Nitko, međutim, nikada nije u Kustošiji proniknuo skrivenu tajnu, tko se je to zapravo služio Mazlagićevim uslugama.

Nekoliko drugih njegovih prijateljica zamijetili su neki Kustošijanci putujući poslije rata raznim europskim zemljama u raznim poslovima i svakovrsnim ulogama... Odale se neke, možda i protiv svoje volje, teškom pečalbarskom životu, ne vrativši se nikad u zemlju, koju su jednom davno napustile.

– Vredu! Vsaki kak dela, tak i zvrši. A dovršil je svoj vek i Janko... Bogme je! Odma posle rata prešel je na svoju domaćiju: v Svetu Klaru. Tam je imal staru mater. A ni baš ni on bil preveč mlad. Nabavil je, kak je negda još v ratnih dani naumil – novu harmoniku i godinama sviral po svadbami. Nigdar se ni ženil...

– Okorjeli neženja!

– Zdržal je celi život. Nigdar ga ženske nisu zanimale. Zmučilo ga ipak vreme, dodrl teški posel, probdivene noći, muka i trplenje.

Jednoga se dana prenesel glas: šlag je lupil Janka!

Usud je istrgao iz ovog napaćenog svijeta posve jednostavno, pošteno ljudsko biće, što ostaje trajno ubilježeno u starim slikama i uspomenama na nekadašnju kustošijansku stvarnost.

Nikada se u licu oniska, sitna čovjeka, što ga pod starije dane snašla još i Parkinsova bolest, nije znalo kakva je raspoloženja.

Imao je silnu sklonost i moć da okuplja oko sebe mlade i najmlade, pa da im onda priča dugo i zanimljivo – u beskonačnost.

– Teški je moj život bil. Teški i preteški! Nabavlaj, rivaj, guraj, spremešćaj i slaži te kazališne kulise iz dana u dan... z leta v leto. A ni se baš delalo bilo kak, jer tu ni bil samo scenograf, kaj bu grundal, jambral i prigovaral. Dolazili su tu i velikani: glumci, redatelji, pisci... Stari i mladi, poznatiji i manje poznati. Razgledavali su, pregledavali, nadgledavali, prigovarali i odobravali, svoje mislili i na kraju sega, ipak su bili zadovolni. Kaj to, medtim, vse to znači, gda moja ruka više nije mirna, gda se kak prut na vodi trese, gda leta otičeju vse brže, kak visoko nabujala, pomahnitala reka... Otukle su vure: opalil, dorabil je život jen stari put. Ostal sam kak podrtina, kak okamina, kak skrivleni, nagrbleni paragraf, sličan odavna minulom stoleću, kaj je polahko ali zasigurno potonulo na obzorju prošlosti. Zanavek! Mučiju samo, kak žerafke, te lepe, te žive uspomene...

Pričao, govorio, tumačio, razglabao otprilike na taj način kao vješt glumac dok govori nasamo, ali upravljen gledateljima i slušateljima, u poslijepodnevnim sjedaljkama, na dvorištu podno kestenova, tamo na prostoru nekadašnjih – francuskih pilana...

– Bogati, razmeš ti mene... – nastavljao bi umirovljeni tehnički radnik Hrvatskog narodnog kazališta, prosijedi Rudek – drukče smo mi to v mlajšim danima živeli. Jednostavnije, mirnije, a rekel bi i sređenije. Lepše. Zadovolnije.

Izvadio bi pritom staru, srebrnu kutiju s cigaretama, pomno izabrao jednu između njih, zavrtio je među prstima, lupnuo njenom okomitom stranom nekoliko puta o dlan, potom bi izvadio trošni, vidno izlizani upaljač zbog učestale upotrebe i najzad bi strastveno povukao dim jeftine cigarete, napadna, jaka mirisa.

– Nikam mi nismo preveč bežali – govorila bi kroz gusti dim cigarete. Nikam. A i kam bi? Zakaj i za koga? Svoj smo posel na vreme napravili, za njega svoju plaću dobili i – fajrunt.

Pri toj se riječi nikada razgovor ne bi iscrpljivao ni završavao. Fajrunt jednostavno pobuđivao u njegovih sugovornika znatiželju i radoznalost, a u Rudeka bi se pri spomenu te riječi rojile uspomene kao krijesnice u proljetne dane...

Budiše se u njega davne zgode i sati; oživljavaše u jasnim sjećanjima spodobe i zbivanja što nekada bijahu, trajahu, pa ishlapiše u vrtlozima življenja...

– Celi romani, bogati... – nezaustavljivo bi obnavljao isječke tih nijemo udaljenih životnih istina, pretočenih sada još jedino u priče.

– Ma, kaj? Delal sam, ali se i gospocki živelo. Nemam sebi niš predbaciti. Život je počimal popodne ili predvečer; zrihtali smo pozornicu, posložili kulise, kak je to već bilo predviđeno i onda smo živeli s predstavom i s glumcima. A kakvih vse ljudi ni med njima bilo?! Čudo jedno! Kakvi su pak na pozornici

– još bolše rečeno v garderobi bili – takvi i posle predstave, na vulici, a negde i v nekteroj obližnjoj kavani, ili v kakvom drugom ugostiteljskom prostoru... Za vsakoga z med nas običnih ljudi, toplu su našli reč, razumevanje, pristupačnost, jednostavnost, plemenitost v susreti, v spominki: nije ni za povedat, ne more se to samo tak otkriti svetu, ljudem, koji vse to nisu doživeli i proživeli. Jer, v tom našem, v tom mojem starom vremenu, glumac se smatral i oslovlaval – gosponom, umetnikom, a ja i moji pajdaši – vrag je maril za naše obične ili visoke kvalifikacije – bili smo radnici, majstori... crnci! To bi vam nekaj došlo kaj nekaj majnše vrednoga. Je, tak su to smatrali, govorili, mislili baš oni, kaj v tako zvanom javnom životu nigdar nisu niš preveč značili... V našem kazalištu, vuz retko zdignute glave, a i ti su se na prste jedne ruke mogli zbrojiti, ti statisti, vse to, kaj kazalište dela kazalištem; kaj iznad svega kulturu nam prenosi, kaj žig i spomen davle onom kaj jesmo, kaj smo bili i navješćuje na poseban način kakvi bumo bili. Prekrasan svet – to kazališno življenje... stvarnost, dogodovštine – umjetnički oblikovane i predstavlene: negda dramatično, gdagda tragično, ili potresno do krajnjih granic ljucke svesti, a negda pak prpošno, smešno, detinjski naivno, lepršasto, kak slike z bajki, kak pripovetke z reči onih naših starih, mudrih, sedih, zmirenih bakicah, kaj su se prisećale ne samo minulih dana, već i zdavna iščezlih vur...

Prekrasna sjećanja, veličanstvena snaga živih uspomena... Tehnički majstor Rudek bijaše živa enciklopedija likova i slika iz tog kazališnog života, promatranom izvan i iza pozornice. Mnogi su događaji, bezbrojne anegdote urasle u srž njegova življenja, te bi ih na stotinu mjesta isto toliko, pa i više puta obnavljao, osobito kad bi osjetio, da su već ostarjele žile podgrijane ponekom čašom vina.

Ne treba prikrivati kako mu dobro vince – prema navici davnih naših predaka – godilo! Razigravalo maštu. Budilo misli. Poticalo ga na bilo kakvo djelovanje, jer mirovati jednostavno nije mogao.

– Morti je to i stara navika. Znate, kak je... Posle dobre predstave, osobito iza premijere, likof se – prema nepisanom pravilu – moral popiti, i ni baš važno bilo, gdo je to slavil... Bilo kak mu drago, slavilo se v unapred odabranom bircuzu, vuz obilatu i bogatu večeru. I to, da ne pozabim reći – vuz kasno-noćnu večeru. Na kraju vsega, kak se reklo: mili, moji kuda koji! Gdo je bliže imal stan, nekak se peške dovlekel. Ja to nis v Kustošiju mogel... No, kak sam obično jako fest vesel bil a i batinu sam nosil, (ne zbog potrebe, nek više zbog nekakvoga običaja, mode ili boktepitaj po radi čega). Vusto i škrlaki, kaj više i halbcilindri su v modi bili, i , eto, bogati, v onoj mi se sumaglici posle lumperaja činilo, da ne more v se to v jen taksi. Naručil sam zato dva: v jednom se vozil moj ščap (ili batina, če lepše zvuči) i škrlak ili halbcilinder, a v drugom sam autu bil ja – Rudek, tehnički, visoko kvalificirani radnik Hrvatskog narodnog kazališta. I tak se to dost često ponavlalo v dobrom deleku mojega radnoga veka. Oh, ta noćni život! Šaren i nepoznat s tuliko cifrastih obečanjih, s tajnami i nekakvim čudnim obećanjima, v vsakakvim očekivanji i nadami, a onda posle sega, kak da bi vse to v magle shlapilo... Nade su se v sumnje

preobrazile. Dani su se grdi bili. Ruke su počele podrhtavati, srce nabijati kak stara, dorablena vura... Znal sam: ni to dobro! Ide kraj. Zdrl se Rudek! Drugi budu živeli, a ti buš kak bedak pozablen. Obezvređeno bude morti tvoje delo, tvoja muka, stara nekoliko desetleć... Pozabili vsi te budu; odvisil buš kak stara krpa, kak list na vetru, kak dašak povetarca kaj se pojavi i zgine, polakše ili brže... Zanavek!

Nekada i pretpostavke postaju istine. Predviđanja stvarnost. I predskazanja, što ih je sam naslućivao, počela su se pretapati u stvarnost...

Tonuo Rudek postupno, polako, gotovo neprimjetno. Nestale njegove dvije kuće, pa dva bijela vranca, dva dobro njegovana konja s nekada suvremenom kočijom; ostao život pust i prazan u potkrovnom, starom stanu, bez vode, vodovoda i kanalizacije, bez mnogih i raznih drugih pogodnosti, s mnogobrojnim obitelji i još težim brigama za opstojanje...

Usud mu života olakšao, međutim, te brige. Ugasnuo Rudek nekog bezimenog dana; umro kad se nitko između njegovih najbližih nije tome nadao.

Pokop skroman: bez nekadašnjih prijatelja iz kazališne radionice, bez znanaca, uz tek nekoliko iznimaka. Tako se gotovo i zaboravilo da je taj takozvani mali periferijski čovjek iz tamo nekakve ciglarske seljačke Kustošije dao čitava sebe, svoj životni i radni vijek na poslu tehničkog radnika u kazalištu.

Nije li se još jednom, kao i toliko puta prije, potvrdila nepobitna istina kako je život ljudski sušta prolaznost, zaborav, poniranje u nedovoljno poznatu nepovratnost...

Udovicu Rudekovu, sve to, i njegova smrt i bezbrižje sviju, kojima je razdao djeliće svoje radne snage – duboko potreslo.

Uzdrmalo je to i ranilo duboko, nezacjeljivo, te vidno venući danima, doskora i ona sustala pod bremenom nadošlih iskušenja.

Djeca njihova raštrkaše se posvuda svijetom. Kustošija im je ostala samo kao ostavina teškog djetinjstva. Svejedno, i uz sve to ostala im je u srcima neraskidivo prisutna...

Jedna se obitelj tako rasula. Jedna između mnogih iz Kustošije. Šteta!

Nestade još jedno starosjedilačko gnijezdo, jedna jezgra one bivše, stare Kustošije, što sve više mijenja svoje obličje, ali bez one prave ljubavi, bez istinske privrženosti nekadašnjih prebivalaca, bez onih starih Kustošijanaca, kojima će tragovi doskora zacijelo nepovratno i beskonačno nestati.

U životu Faustina Peteka nikada nije bilo jednoličnosti, dosade i sumornosti. Svaki je njegov novi dan ispunjavalo bezbroj novih obveza, ili doslovnije rečeno stvaralačkih napora i ostvarenja.

Tko li bi sad poslije toliko godina, kad mnoge stare ličnosti, ljudi ovoga kustošijanskoga podneblja odoše u zaborav, u nepovrat, tko li bi sad, dakle, pouzdano mogao reći kako je Faustin Petek prispio baš u to – u ono vrijeme – klasično, staro, neuredno, zapušteno predgrađe; u taj predjel pretežno nisko prizemnih zgrada, uz izuzetak nekoliko višekatnica u samom kustošijanskom središtu.

Kako li je to, zašto i zbog čega zaustavio privremeni hod svog dinamičnog, nemirnog, vrlo pokretnog životnog putovanja?

Ljudi njegova zvanja, pa i ugleda, udomljavahu se u otmjenim zagrebačkim predjelima poput Tuškanca, Pantovčaka, Šalate, Srebrnjaka, Gornjeg grada, pa i u još nekim tako izuzetnijim, uređenijim, dotjeranijim dijelovima...

Faustin Petek izabral je Kustošiju. Tada još ta Kustošija bijaše jadna, siromašna stambena četvrt, a Faustin Petek poznati i priznati dirigent. Nikada prije ni poslije Kustošija nije na svom prostoru pružala gostoprimstvo tako poznatom maestru, kakav je bio ozbiljni, ali dobroćudni, ponegda suzdržljiv, a gdjekada opet gotovo djetinje otvoren, blizak i prisan.

Kustošija je još samo jednom, možda otprilike desetljeće kasnije, stekla čast da tu u jednom između niza njenih kućica živi ponovo veliko ime Hrvatskog narodnog kazališta, a kasnije njujorške Metropolitan opere, pa Covent Gardena i gotovo svih velikih svjetskih pozornica, baletni prvak i majstor, koreograf poznat diljem kugle zemaljske – Milko Šparemblek... No, Milka svi ovdje smatraše domorocem, svojim čovjekom... Mnogi su ga pamtili još iz onih davnih gimnazijskih dana kada bi u krugu prijatelja i znanaca povjeravao gotovo nevjerojatnu ispovijest kako su mu dvije najnesimpatičnije stvari u svakodnevnoj stvarnosti – boks i balet!

Nešto se strašno prijelomna moralo dogoditi u tom mladom biću kad je i uz sva takva, netko bi to nazvao čak i – gnušanja, prionuo baletu... Podosta njegovih školskih kolega nemalo se iznenadilo kad su na programu, među izvođačima, ako sjećanje ne vara, »Labuđeg jezera« ugledali ime – Milka Šparembleka. Kakve li nedoumice prije podizanja zastora i prvih taktova baletne glazbe?!

– Pa, je li to taj naš Milko, ili postoji možda još neki čovjek ista imena i prezimena? U Zagrebu to često nije nikakav izuzetak. Dostatno je prolistati stranice telefonskog imenika... No, još malo, samo malo i sve će biti jasno – raspitivahu međusobno i zatomivaše nedorečenim odgovorima znatiželju neki između tih Milkovih kolega.

Ne potraja to zadugo.

Kazališnim se prostorom razlijegala glazba skladna, dobro uvježbana orkestra. Podignut je zastor. Predstava je počela. Na pozornici balerine i baletani s istančano profinjenim, božansko dražesnim pokretima, više poneseni nekom čudnovatom, neprotumačivom strujom, lebđenjem, što se ne može dokučiti, objasniti ni odrediti, negoli fizički prisutni kao obični, svakodnevni ljudi.

Činilo se: to čarobne vile iz mašte opsjedaju taj veliki pozornički prostor, a ne stvarna bića navikla na pokoravanje zakonitostima glazbe i pokreta tijela.

Ipak, bilo je tako. A onda najugodnije iznenađenje: među tim mladim poklonicima ljepote ljudskog tijela u pokretu, među tim balerinama i baletanima bio je, doista je bio i onaj »baletomrzac«, Kustošijanac – Milko Šparemblek.

Tako je to počelo. Uspinjao se uspjesima sve brže i sve više – do slave.

Postade umjetnik natprosječne sposobnosti. Veliki plesač. Baletan, kojega su s nestrpljenjem očekivali i uživali u njegovom umjetničkom predanju svugdje, u najpoznatijim kazalištima čitava svijeta. Kasnije je postao još poznatiji koreograf.

Natprosječni se talent otkrio u punom svjetlu istinskoga sjaja. Kustošijanac, baletni majstor Milko Šparemblek, izrastao, dovinuo se do vrhunca plesačkog umijeća. Najjednostavnije rečeno, nekadašnji mladi gimnazijalac, usto i poznati lakoatletičar, trkač na srednje pruge, juniorski prvak Hrvatske, kojemu su boks i balet bile dvije najotuđenije pojave svakodnevne stvarnosti, preobrazio se u ljudinu, u umjetnika što je urođenim darom i nesebičnim marom pribavio sebi, pa i svojoj nekadašnjoj kustošijanskoj postojbini dostojanstven i neizmjerljivo veliki ugled...

Faustin se Petek, nasuprot njemu nije dirigentskim štapićem prošetao uzduž i poprijeko meridijanima i paralelama. Zadržavao se u našim domaćim prostorima, ali svugdje gdje je djelovao, ostavljao je tragove svoga stvaralaštva, svog shvaćanja doživljaja i prenošenja tog doživljaja na druge.

Mnogima je priuštio neograničena zadovoljstva u tom raskošnom, božanskom, veličanstvenom i bogatom svijetu glazbenih tonova i suzvučja; čulne ljepote i besmrtne snage što je u sebi krije, a sobom pokreće i najokamenjenije ljudske jedinke – glazba.

Mnogima je razdavao osmišljenost, puna i prava uživanja, ali samome sebi nije omogućio, da mu život teče smirenom putanjom.

Opterećivale ga mnogobrojne, svakodnevne ponekad veće, a katkada najneznatnije beznačajnosti, što su ipak narušavale zaželjene nakane i onemogućavale, da mu cjelovito opstojanje bude osmišljeno i ispunjeno zadovoljstvom.

Sve to nije hotimice pokazivao, ali se to zamjećivalo u njegovim očima, u izrazu lica, u pokretima, u čitavom njegovom liku.

Morila ga tjeskoba, premda nikada nikome o tome nije govorio; mučila ga neka grozomorna neizvjesnost, pritiskala ga silna sumnja; taložila se u njemu nevjerica i nespokojstvo.

Djelovao Faustin Petek naizgled staloženo, smireno, spokojno... kao bezbrižno dijete i opet ozbiljno, odlučno, odrešito, kao razuman muškarac, koji je uspio svu mudrost života i sposobnost, da svakoj nepredviđenosti trezveno, brzo i mudro okonča neizvjesnost u puni i pravi smisao. Ipak bi se, koračajući lakim, finim, otmjenim korakom u svoje kazalište; među svoj svijet, među zanesenjake kakav je i sam bio, ipak bi se gotovo samome sebi izjadavao:

– Tu nisu čisti i pravi računi. Tu se krčmi bez krčme i krčmara!

Gunđao bi to on sam sebi u bradu, da ga nitko ne vidi... jer za dragoga Boga, njega ljudi znaju, pa što bi se drugo zbilo, nego bi nastale priče:

– Pošašavil dirigent Petek. Sam se sa sobom spominja. Nisu mu vsi doma...

– Taman posla. Nitko na meni neće graditi fantastične priče, prostačke, bezrazložne i kukavičje tračeve. Prozreo sam taj čudan, mali, sumanuti, blesavi i primitivni svijet. I baš zato svoje tajne držim u sebi, u srcu, u svojoj nutrini – prikrivene, skrivene. Tu ih nosim i čuvam kao bogatuni novac pod šifrom u banci, u sefu...

Malo bi zastao u hodu i nekim njemu svojstvenim, finim pokretom, kao da nekom objašnjava, promrmljao u sebi:

– To nije ljudski, već pasji život... Nije to zadovoljstvo, nego očaj. Sumornost, a ne spokojstvo. Jedan vlak ne može istodobno juriti na dvije pruge, kao što ni jedna pruga nije kadra nositi isti vlak u dva smjera na toj istoj beskonačnoj tračnici.

Popravio bi kravatu, prešao rukom preko guste kose i odmjereno nastavljao hod:

– Rogonja!

Nakašljao se.

– Rogonja, da, da... To sam!

Zastao je, pogledao oko sebe i ponovo krenuo u prohladnu, kasnojesensku večer. Nebo sivo, oblaci gusti. Snijeg je prijetio da naspe gradske ulice, trgove, parkove, krovove i stara predgrađa, gdje su zime oduvijek bile najteže.

– Ne mogu, doista ne mogu više u tom dvoličju. Porušit ću stare pregrade i ograde, slomiti nasilje uvreda, laži i prijevara. Anđelka neće zlorabiti moje strpljenje, ubijati lukavo, prepredeno i zlobno čovjeka u meni. Satrt ću joj zmijin žalac. Zapravo, uhvatit ću je kad to bude najmanje očekivala na djelu, u obljubi, u prijevari. Nikada zgodnije prilike nego večeras, pogotovo ako padne snijeg. Kad se budem vraćao poslije završene predstave, iza zadnjeg posjetitelja, iza šaptača, šminkera, kostimografa, vatrogasca, mojih članova orkestra, iza svih – zadnji, krenut ću izvan glazbenih putova, stopama goniča, njuškala radoznalog, glupog i nasamarenog rogonje u potragu za mojom nevjernom, božanski gracioznom, ili još ljepše rečeno – dražesnom, umiljatom i ljupkom Anđelkom.

Slabo je ulično svjetlo obasjavalo staru i pustu kustošijansku glavnu ulicu. Faustin je Petek išao ponovo polako i odmjereno u ponoćnim satima na spokoj, na počinak. Došavši do kuće u kojoj je stanovao, potražio je ključ ulaznih vratiju, ali nikako da ga nađe. Ne htjede buditi nikoga u kući, već onako na snijegu što stade padati, nalik na velike bijele krpe, gust, ali suh, stajaše još neko vrijeme i baš kad pronađe ključ, začu iza ugla, kao iz neke daleke, ružne, paklene stvarnosti hihot, smijeh, naivno oduševljenje, nesputano neko radosno raspoloženje.

– Evo, mačkice, stigli smo! Stani! Dalje ne idem...

– Još malo...

– Baš si zločesti nevaljanac...

– Razum u glavu! Može iznenada onaj tvoj starkelja odnekuda banuti, a onda propade sve ovo čudesno življenje, ovi predivni trenuci što ih proživljavam s tobom.

– Možda doista imaš pravo?!

– Uvjeren sam u to. Nisam balavac, ni zelenko.

– Hoćeš reći: naprotiv, mladić s bogatim iskustvom?

– To nisam rekao. Za našu sigurnost mogu ipak i to ustvrdjeti. Jer, ja sam vezan s tobom. Bez tebe jednostavno ne mogu. Ja te želim za sebe. Tako biva kad netko nekoga voli.

– Drag si mi, zločko!

– Lutkice, rastanimo se sada...

– Tvoj prijedlog valja prihvatiti.

– Slatko mi snivaj!

– I ti...

– Bok!

– Laku noć i do skora viđenja, zločko!

– Za dva dana, srećo...

Snježne su pahulje padale sve gušće, sve snažnije, kao da će zamesti trag ne samo Anđelkinom prijatelju, već i cijelom gradu.

Kakve li bezazlane, nepomućene, ljupke i smirene ljepote! Kakve li veličanstvene igre prirode!

Anđelka zakoraknu još nekoliko koraka, pa se iščeprka iz tog zasnježenog ugođaja i doskora zakoraknu pod krov stare, masivne kuće. A gore, ponad stepenica, na vratima, stajao je Faustin: ljut, razjaren i nemiran:

– Gospođa kasni?...

– Mira me zadržala... A nisam ni pretpostavljala da ćeš ti uraniti... Dolaziš obično kasnije...

– Na tvoju žalost noćas sam poranio... i vidio tu tvoju Miru, gade...

– Faustine, nikada ružne riječi iz tvojih usana!

– Anđelka, nikada tako očigledne prijevare iz tvog bića do večeras ne spoznah tako očigledno.

– Ne budi nagao!

– Tako ti Boga, zar nevjerom da me obmanjuješ; zar lažima da me hraniš; zar da iz razumna čovjeka praviš budalu?

– Faustine...

– Što – Faustine, Faustine, Faustine?... Umukni i ne ulazi mi više u moj svijet, u moj život. Potrči za tim svojim prijateljem. Tu je još negdje u blizini... da ne čeka do prekosutra!

– Faustine, pa što je to s tobom? Smiri se! Shvati me! – potrči mu ususret, htjedeći mu uletjeti u zagrljaj. Ali, Faustin je Petek možda prvi put u životu bio surov i grub. Prihvatio ju je, pa onda žestoko pljusnuo s jedne, a odmah brzo s druge strane obraza i još nekoliko puta tako. Ona jecaše, tražeći da se smiri, da shvati, da se ne uzbuđuje. No, on osta pri riječi, pa kad ne htjede

ona napustiti dom, zaputio se on u noć, govoreći joj, vičući zapravo, bez sustezanja:

– Prepuštam ti pet dana i toliko noći. Uzmi svoju robu, sve svoje, sve što smatraš da tebi pripada i onda idi kuda znaš... Zaboravi na mene da sam ikada postojao. Ali, pamti istodobno da sam se često uvlačio u vlastitu ljušturu, čineći se da ništa ne vidim, da ništa ne znam. Pravio sam se malko povučenim, zamišljenim, gotovo nemoćnim. Odricao sam se, valjda nisi toliko luda da to ne bi mogla naslutiti, vlastite osobnosti, prepuštajući da činiš po vlastitoj volji, da me u svom biću potajno ponizuješ, obezvređuješ, namećući mi neposredno vlastitu nadobudnost, naivnost i svoj loš proračun. Pustio sam te da se istrčavaš, da se odaš svom ludom, malom bezumlju, svojoj ženskoj prepredenosti. A ja sam te, sad to mogu otvoreno, bez ikakva predumišljaja, priznati pomalo žalio i prezirao. Proživljavao sam dugo svoju osobnu tešku sudbinu, svoj usud, svoje prokletstvo. Jer, ti si me izdala. Iznevjerila si moje uzvišene osjećaje, moje nade, vjeru, povjerenje. Plemenitost si kaznila bahatošću. Preljubom. Odvratno! Zato je ovdje, među nama, neodgodiv kraj. Učinila si, kako si naumila, a sad ispaštaj trenutke svoje nepromišljenosti. Ne želim ti nikakvo zlo, ali želim, da se nikada više ni ne pokušaš približiti mom životu. To je sve...

– Faustine!

– Uzalud, rekao sam sve...

Zaputio se u snijegom zasutu ulicu. Išao je bez prava odredišta nekako u dugu, nesagledivo dugu i tešku noć.

Još se jednom vratio u tu kustošijansku staru kuću, podosta nakon toga što je nekamo iščezla Anđelka. Iselio je svoje stvari, otputovao u drugi grad i nikada se više ovamo nije vratio.

I baš nedavno, poslije toliko dugih godina u gotovo svim se novinama pojavila osmrtnica što je obznanila napovratni odlazak, nestanak poznatog i posvuda cijenjenog, sada već starog i neopozivo sustalog maestra.

U toplo ljetno, jutro, potkraj kolovoza, dnevnici su objavili sažetu, ali nedvosmisleno značajnu vijest:

»Folklorni ansambl 'Joža Vlahović' iz Zagreba gostovat će od 29. kolovoza do 23 rujna u Sjedinjenim Američkim Državama i u Kanadi.

Ansambl će pod umjetničkim rukovodstvom doktora Ivana Ivančana održati 2. rujna cjelovečernji koncert u Pittsburgu u povodu obilježavanja 90. godišnjice postojanja i rada Hrvatske bratske zajednice.

Poslije toga ansambl će nastupiti u deset saveznih država Amerike, a 14. i 15. rujna i na festivalu u Detroitu.

Ansambl će na kraju turneje prirediti nekoliko koncerata u Kanadi, točnije rečeno u Hamiltonu i u Torontu.

Gostovanje je organizirano u sklopu tradicionalne suradnje Matice iseljenika Hrvatske i Hrvatske bratske zajednice iz Pittsburga.«

Škrta je, suhoparna vijest, kao i desetine, pa i stotine njih – a vremenski se zapravo ne bi trebala omeđivati godinama, jer takva se vijest mogla objaviti bilo kojeg ljeta i bilo koje godine – dakle, takva je vijest doprla tog određenog jutra do bezbroj čitalaca.

Neki su ravnodušno, bez posebnog zanimanja, prešli preko te novosti, kao i preko bezbrojnih, nezanimljivih i dosadnih vijesti. Jer, i čitatelji vijesti imaju svoje nedvosmisleno pravo da se, odlučujući prema vlastitim privrženostima za čitanje onih tekstova što ih više privlače, negoli za one, koji ne zaokupljaju njihovu pozornost. Uostalom, ne mora svakoga privlačiti kultura. Nekome je bliži sport, drugima crna kronika, mali oglasnik i tako redom. Stvar je to ukusa, sklonosti, ljudskih opredjeljenja i zanimanja. Vjerojatno je, prema tome, i ta vijest nekome uzgred prostrujala kroz oči, ali se nije i duže zadržala.

No, ta ista naizgled sitna i mala, svakodnevna vijest odjeknula je u nekih čitatelja i zbog svoje privlačnosti znatno jače negoli temeljna novinarska izričajna vrsta, koja sažeto i šturo mora prema određenim zakonitostima odgovoriti na pet osnovnih pitanja: tko, što, gdje, kada i zašto ili zbog čega?

Neki davni dječaci i neke odavna već odrasle djevojčice, poodavna, dakle, stasali ljudi, pročitavši tu jezgrovitu poruku, prepoznaše svog znanca, prijatelja, nekadašnjeg nestaška, dobričinu, veseljaka – spontana i draga čovjeka.

– Cico u Americi! – govoriše jedni.

– Ma, kakvi, Cico?! Paganini vodi »Vlahovičance«! – odvraćaše drugi.

– Svaštarije! Paganini? Otkud Paganini u – Kustošiji?

– Svi pravi Kustošijanci znaju svog Paganinija...

Lijepo piše: doktor Ivančan. Dakle, onaj stariji od dvoje braće Ivančana? Pa, to je – Cico!

– Možda! Zapravo i to mu je jedan od njegovih nadimaka. No, svima nam je poznatiji, svima nam je bliži, svima nam je draži, kao – Paganini!

– Ivančani nisu uopće Kustošijanci. Oni su Podravci. Dotepenci!

– Još i to?! Ne treba nagliti! Ivančana ima i Podravaca i Zagoraca. Dvije loze – dvije grane. Paganinijevi roditelji živjeli su u Krapini: otac bijaše profesor u tamošnjoj školi, a majka učiteljica, ali izvor im je u Podravini. U Molvama.

Otac Andrija bijaše profesor biologije. Bavio se i astronomskom geografijom, a pisao je i pjesme, što ih je prije drugog svjetskog rata objavljivao u raznim časopisima, pa i igrokaze, tiskane između ostalog i u knjizi: »Pod vedrim nebom«.

Majka je pak Zlata godinama učiteljevala i u kustošijanskoj školi, ucijepivši generacijama malih Kustošijanaca prve spoznaje znanja, usmjerujući ih tako u oblikovanje budućih najrazličitijih ličnosti.

Potjecala je iz obitelji Sremec. Imala je petero braće: Anđelka, Ivu, Dragu, Zlatana i Peru. Svi su bili istaknuti zagrebački intelektualci, uglavnom pravnici. Ivo bijaše pomoćnik javnog tužitelja Hrvatske, Pero sudac Vrhovnog suda Hrvatske, a Drago – sveučilišni profesor. Samo je Zlatan bio – veterinar. Najstariji Anđelko tragično je dokončao u Jasenovcu.

Paganini se rodio u Molvama dosta davnog lipnja. Osnovnu školu je pohađao u Krapini, a glazbenu školu i gimnaziju u Varaždinu i naposljetku u Zagrebu...

– I iz te je glazbene škole odmah postao – Paganini? – pridometnu netko tobože duhovito.

– Besmislica! Tko to veli? Pa, zar je moguće, zar je tako jednostavno, zar je, uostalom, nekome i dostupno, da postane odjednom ni manje ni više, ravno – Paganini! Jesmo li zaboravili tko je to zapravo slavni Niccolo Paganini? Upućeniji znaju, zacijelo ne treba u to sumnjati, da je Niccolo Paganini bio talijanski violinist, uglavnom samouk, a kasnije i skladatelj. Počeo je negdje oko 1793. da bi tek 1813. bio glasoviti violinist u cijeloj Italiji. Na vrhuncu je slave, pa i svjetski poznat i priznat, bio između 1828. do 1834.

U svakoj boljoj enciklopediji između mnoštva podataka ispisani su i oni da je koncertirao po glavnim europskim glazbenim središtima, gdje je svojom virtuoznošću i magičnom pojavom pridobivao iskrenu naklonost i privrženost publike.

Niccolo Paganini svojom je fantastičnom predanošću, a ponad svega iskonskom nadarenošću, pribavio sebi ime i glas najvećega violiniste sviju vremena. I sad, kakve to veze s njim ima taj naš nekadašnji Kustošijanac, koji se nikada nije pročuo kao violinist?

– Tajna je baš u tome što mu je pružena mogućnost, da upozna sve skrivene, tajnovite ljepote violine. Ali, on je istodobno bio vezan uz bezbroj drugih sklonosti... Samo je jedna od tih sklonosti bila – violina...

– Ha, ha, ha... – dobar će znanac Paganinija. – A znate li odakle našemu kustošijanskom Paganiniju to ime? To mu je ime pribavio stolni tenis... I to onaj stolni tenis, koji se igrao velikim, drvenim reketom, ili kako su ih poratni dječaci nazivali – lopate, čak štaviše i – lopari. Bio je nadasve uspješan, vješt i gotovo nepobjediv pingpongaš! No, u zanosu neprekidnih stolno-teniskih natjecanja, što su se u Kustošiji odvijala u raznim dvorištima, u prostorima pojedinih – razumije se – imućnijih obitelji, Paganini bi, dok je pobjeđivao svoje

protivnike, iznenada morao prikraćivati svoja zadovoljstva. Zastajao je usred vlastitih uspjeha i pobjeda nad svojim protivnicima, pa bi gotovo skromno prijateljima i suparnicima teška srca povjeravao:

– Oprostite, moram prekinuti. Vrijeme je... Moram na sat violine... Nastavit ćemo drugom zgodom kod prekinuta rezultata.

A oni bi mu umjesto razumijevanja, skoro posprdno – zbog poraza što su ih doživljavali, dobacivali:

– Što možemo, kad Paganini na lopati mora na svoj sat violine, što mu zasigurno ne ide tako dobro kao pingić...

I tako, eto, posta kustošijanski Paganini. Taj mu je nadimak ostao do ovih naših dana. Svatko tko ga i nešto pobliže poznaje oslovljava ga jedino – Paganini. Ono – Ivan, ili doktor Ivančan za sve je njegove znance skoro sporedno...

Paganini! To je ono pravo... Paganini: simboličan naziv, ali u njemu ima mnogo sadržajnosti, mnogo ponosa za sve one prave, stare Kustošijance. Nisu rijetki starosjedioci, koji govore:

– Kamoli sreće, kad bismo imali više takvih Paganinija; takvih ljudi, koji su svojom ličnošću zadužili našu kulturu i našu domovinu. Kakva li ponosa! Kakve li sreće?! Trebalo bi nam više takvih istinskih, samosvojnih Kustošijanaca.

Paganini bijaše doista srcem i dušom pravi privrženik ovog starog zagrebačkog predjela. I danas to bez ikakva kolebanja i sustezanja rado svakome povjerava.

– Doista, što li bih i mogao drugo biti? Makar već dugo ne živim u Kustošiji, svojom se mladošću uistinu osjećam prije i povrh svega – Kustošijancem. Ponosim se time. Uvijek to rado naglašavam i priznajem.

Ljubav i privrženost za Kustošiju ostaje trajna...

Paganini se naselio u tom kraju još prije rata, kad je došao u djedovsku kuću, po majčinoj rodbinskoj lozi. A djedova je kuća bila, pa još i sada stoji i postoji u bivšoj Ribarovoj, sada Ivanićevoj 19.

Paganini se prvi doselio u tu kustošijansku kuću s najmlađim ujakom Perom, pohađajući školu, a istodobno očekujući, da roditelji – prosvjetni radnici dobiju premještaj iz Krapine u Zagreb. S njima je nadošao i mlađi brat Dubravko – Duco.

Otkinimo zaboravu mrvicu davne istine: otac bi pokoju godinu kasnije u toj kući održavao sa sinovima književne večeri. Uz oca već je tada počeo svoj značajni pjesnički, stvaralački put Dubravko, a i Paganini je pisao pjesme, no kasnije sve više – novele. Ipak, nije ustrajao. Drugim je smjerovima krenuo...

Bitno je za to prvo doba kustošijanskog postojanja nedvojbena istina da se Paganini brzo uklopio u tu sredinu. Srastao s njom, kao da se tu i rodio. Stekao ubrzo mnogo prijatelja i sve ih i sada trajno nosi u sjećanjima.

– Kustošija moga djetinjstva bila je, stari moj, nevjerojatno siromašna – prisjeća se, otkrivajući mi svoj najunutarnjiji, skroviti dio samoga sebe, tako nekog prijepodneva, u svom radnom prostoru, blizu Cvjetnoga trga, gdje je

prije četrdeset godina, na tadašnjem i sadašnjem Preradovićevom trgu sa skupinom sebi sličnih zanesenjaka zasnovano budući proslavljeni ansambl »Jože Vlahović«. No, ne govori još o tome, već samo o onoj davnoj Kustošiji...

– Bijeda! Užasna je to bijeda bila ta stara, starinska, ciglarska – naša Kustošija. Događalo se tu svašta: silne krađe. A kralo se sve, čak po šupama, u dvorištima, po drvarnicama pilići s kvočkama, drva i voće u vrtovima i na Milerovom brijegu... Strašni dani. Surova neimaština. Očaj! Većina je ljudi u tom kraju mučno živjela, osim manjine, koja uvijek i u svim okolnostima lagodno provodi stvarnost, ne vjerujući u siromaštvo bespomoćnih.

Bit će da su i zbog toga siromašni ljudi, a bili su to pretežno radnici, često i mnogo pili, pa se onda u očaju siromaštva žestoko tukli... Ne mogu zaboraviti kako bi kidali letve iz ograde što se nalazila kraj potoka, blizu nekadašnje mitnice, tamo gdje je danas okretište tramvaja. Stajala tamo u dvorištu velika zidana zgradurina – postojbina bespomoćnih, obespravljenih radnika, te nešto dalje jedna manja kućica u kojoj je stanovao – koliko se još sjećam – nadglednik tog ciglanskog prostora i dugi niz sušara za cigle.

Tukli se tu očajni, napaćeni radnici, sami sa sobom, smirujući udarcima letava nepravde, koje su im drugi zadavali.

Tuklo se tako subotom. Praznikom. Uvijek kad je neka smjena bila nezaposlena i kad su ti, mahom zagorski muži, s nedalekih zagorskih krajeva, dobili škrtu plaću, pa navalili u obližnju gostionicu. No, tuklo se radništvo i po drugim kustošijanskim gostionicama, što ih u tom predgrađu nikada nije nedostajalo, premda ih u ovom, nekada strogom periferijskom dijelu, nikada nije bilo toliko kao baš u ovo sadašnje naše doba.

– Brži, luđi, teži život! Ljudi stalno žure. Jure. Kao u nekom začaranom krugu. Ipak, stalno stoje u mjestu. Ne miču se. Kao okamine. Čemu to sliči? Niti se međusobno poznaju. Prolaze i tumaraju jedni pokraj drugih kao stranci. Otuđenici.

– Uistinu je tako: bila nas je velika klapa mladića. Čitavo mnoštvo. Jedna svojevrsna snaga. Spontana zajednica. Sastajali bismo se obično na uglu ondašnje Ribarove i tadašnje Glavne ulice. Sada je to ugao Ivanićeve i Ilice. Tu smo kovali zajedničke planove, snivali svoje mladenačke snove, težili za nečim – možda još onda nismo ni znali jasno odrediti i utvrdjeti, no, svi smo bili ispunjeni nekim nevjerojatno samosvjesnim pregalaštvom, pomalo i taštinom, poduzetnošću i pouzdanjem, da ćemo postići neku slavičnost. Nastojali smo, svaki na svoj način, nešto izmisliti, nešto stvoriti, kako bismo potom, po tom općem dobru postali poznati... netko i nešto.

Sva su se ta mladenačka snatrenja, želje, pregalaštva mnogo kasnije doista itekako ostvarila, poneki slučajni došljak, kasniji namjernik, možda ni slutiti ne bi mogao kakva li je to omladina bila. Kakvi mladići! Kakvi kasniji muževi!

A sve je zapravo počelo sa sportom. Kustošijanci su uvijek bili dobri sportaši. Postojao je tu nekada i odličan klub: »Frankopan«. Sada je pak vrlo prisutna »Grmoščica«...

Mladi Paganinijeve generacije nekako su se ponajviše opredjeljivali za stolni tenis. Igrali su ga po dvorištima, u obiteljima imućnijih građana, ili barem takvih, koji su jednostavno imali pribor za stolni tenis... Pripremili ti okretni mladići i prvenstvo Kustošije. Najbolji među najboljima, prvak, bio je – Paganini.

Igrao on i u HAŠK-u. Povremeno za prvu momčad. Ne može se, dakle, reći da je bio – mačji kašalj! To više što je u isto vrijeme bio i član kustošijanskog stolno-teniskog kluba »Danilo Klan«. Ime mu nadjenuše po istaknutom znanstveniku i povjesničaru, koji je dosta često dolazio u posjet Paganinijevu ujaku, jer je bio njegov najbolji prijatelj.

U Kustošiji je Paganini igrao za klub (što je nastavljao tradiciju nekadašnjeg kluba »Danilo Klan« u dvorištu obiteljske kuće, ali je tada djelovao bez imena), a natjecao se u prvoj zagrebačkoj ligi još dugo, dugo, čak i onda kad je već početkom pedesetih godina preselio iz Kustošije.

No, kako svemu jednom dođe kraj, tako je bila dovršena i ta stolno-teniska karijera Paganinijeva. I to onoga dana kad ga je bez veće muke u kinematografu »Kustošija« pobijedila ondašnja prvakinja države – Dinka Nikolić. Tko zna što li to bijaše – sujeta ili potištenost, ali otada se Paganini nikada više nije natjecao.

Nisu, međutim, sustali mnogi drugi: braća Hladnik, a među njima osobito Stanko, kasniji europski i višestruki državni prvak u kuglanju i, jasno, državni reprezentativac, premda za njim nije u stolno-teniskim nadmetanjima mnogo zaostajao ni Renato, pa ni Bruno... Prava sportska obitelj! A koliko je takvih bilo, više ili manje poznatih? Pozamašan posao, da se samo i spomenu njihova imena.

– Svi smo mi onda voljeli i druge sportove: nogomet, rukomet, atletiku, kuglanje, klizanje... samo ne ovako otmjeno klizanje kakvim se bave današnja dječica. Ne znaju oni što je siromaštvo u kojem nismo mogli nabaviti ni prave klizaljke. Bilo je mladih, koji su se na nekadašnjoj ledani, kraj bivšeg samoborskog kolodvora, u zagrebačkoj ulici, preko pruge, klizali i na jednoj – posuđenoj klizaljki. A te klizaljke, bože moj, učvršćivale bi se pomoću vijaka u pete i potplate običnih cipela. Tko bi onda i pomislio na specijalne cipele za klizanje, na posebne neke klizaljke?! Bili smo sretni, kad smo se obilnije mogli najesti, a tko bi onda u takvim okolnostima pomišljao na zadovoljstvo ili nezadovoljstvo s nekakvim klizaljkama. Za nas je bilo važnije da smo na ledu, u društvu, da se zabavljamo, da na svoj način uživamo...

Voljeli smo i razne druge sportove. Nije nam bio stran ni biljar. Igrali smo ga u gostionici »Belušić«, ili u onoj na potoku Kustošaku, kojoj je vlasnik bio – Wolf. Znali smo i posve solidno kartati. Bili smo vragoljasti mladići, kartali smo i za novce... onako – skrivećki. Ajncali smo i na livadi, gore na Grmošćici. A zna se, da je još u poratnim godinama to kustošijansko brdo bilo – prava barutana – skladište municije! Postojala je gore na vrhu i gostionica i svojevrsni park, te šetalište. Okolica za uživanje i dokolicu.

Svi smo to obilno koristili; te mogućnosti za razonodu i za sportska natjecanja. A – jasno – i za kartanja. Razumije se pritom – za novce. Takvi smo bili... Što se tu može? Radoznala i nestašna mladost posiže za svime što joj je dostupno.

Podržavali su i razna sportska natjecanja s našim vršnjacima iz Vrapča i Stenjevca. Odmjeravali smo snage u nogometu, rukometu i stolnom tenisu.

Slobodno pak vrijeme što nam je još preostalo, iskoristili smo za pješačenje do jankomirskog mosta. Tamo smo gradili splavi iz vrbovih grana i raznog pruća, te šaša. Na dogotovljene bismo splavi nabacali svoje odijela, pa se puštali nizvodno do Prečkoga. Tamo pak negdje blizu prostora, gdje je sada novo stambeno naselje, nekada se nalazilo na Savi vrlo privlačno, u čarobnoj prirodi – onda još pravoj divljini, skriveno kupalište. Zaustavljali bi splavi na pravom pješčanom žalu, pa se prepuštali suncu i ljepotama što nam ih je u ono vrijeme pružalo kupanje u onda još ne tako prljavoj Savi.

Sjećanja! Bujice davnih ganuća i uzbuđenja, radosti i bezbrižja... koliko li se i toga zaboravi?! Ostaju ipak oni najsnažniji dojmovi, oni nezaobilazni, neprolazni trenuci što žive kao okamine. Spomenici. A sve to godi, ako li je ugodno, a boli kad narušava osjećaje. Ta čvrsta, postojana mladost nosi ipak u sebi toliko lijepih prisjećanja, da se njima hrane, kao trajnom duhovnom hranom.

Paganini s dubokim poštovanjem obnavlja, koliko to još uspomene obuhvaćaju, ona poratna, nimalo lagodna, ali ipak trajna i bliska zbivanja.

– Presudna je za mene bila plesna škola što ju je vodio – kasnije naš vrlo ugledni i priznati fotoreporter i umjetnički fotograf – Franjo Medar. Kustošijanski starosjedilac od rodbinskog iskona. Plesna škola, što ju je Franjo Medar osnovao i vodio, djelovala je u prostoru današnje škole »Ivana Brlić Mažuranić«, a za one je prilike bila vrlo dobro organizirana. Priređivali su se tečajevi, a na kraju i plesni vjenčići, kako je to bio običaj u najsolidnijim zagrebačkim plesnim školama.

Plesali smo, slušali dobre ploče i tu je zapravo počela moja prava sklonost za plesove... kojima sam se mnogo, mnogo kasnije u svom zvanju tako svesrdno predao...

Trebam li prisjetiti, da su se u plesnoj školi Franceka Medara okupljali mnogi mladi Kustošijanci? Neki su bili i iz onog kruga prijatelja i znanaca što su se sastajali i tako često okupljali na uglu sadašnje Ivanićeve i Ilice. No, dolazili su na te plesove i mladi iz šireg prostora Kustošije.

Znam, vrlo dobro pamtim, da su nam nerazdruživi prijatelji bili ondašnji mladići, a sada istaknute ličnosti; akademik, prof. dr. Zlatko Smrkić, braća Šestan, od kojih je jedan završio u diplomaciji, pa inženjer Vlado Kovačić, inženjer Faust, a i mnogi drugi...

Blizak nam je bio i Milko Šparemblek, onda juniorski prvak Hrvatske u trčanju na srednje pruge. Kasnije – tko to i ne zna – baletni majstor, koreograf i prvak najpoznatijih kazališnih kuća svijeta.

Bilo je tu i drugih mladića, sada također poznatih i cijenjenih osoba i ličnosti, čak i izvan naše zemlje... Ne mimoidimo barem doktora Ivana Holjevca, kirurga, koji je specijalizirao i radio kod svjetski poznatog kardiologa doktora Michaela De Bakeya. Ivan je Holjevac za vrijeme studija, pa i kasnije, bio jedan od najboljih plesača u ansamblu »Joža Vlahović«.

Zaustavimo sad na trenutak taj vremeplov nekadašnje kustošijanske mladosti...

Nije mala istina ni mali događaj vezan uz postanak ansambla »Joža Vlahović«. Osnovao ga je, ili da se netko ne uvrijedi, bio je jedan od glavnih osnivača – profesor doktor Zlatko Smrkić.

Postoje i određenija saznanja...

Paganini otvara srce, kao da se sve jučer dogodilo:

– Sastali smo se ispred ulaza u Oktogon, nasuprot Preradovićevom trgu, ispod sata na uglu Bogovićeve i Margaretske ulice. Bili smo nazočni – Zlatko Smrkić, Vlado Kovačić, moj mladi pokojni brat Dubravko, naša sestrična Radovanović, koja se kasnije udala za budućeg opernog pjevača Antu Mijača i još mnogi drugi.

I što smo mi još nedovoljno iskusni mogli učiniti? Odlučili smo se za pjevački zbor. Sve je to bilo ljeti 1945. Dva brata Mijača doveli su potom tada poznatog pjevača Fulgencija Vucemilovića, okupili smo se djevojke i mladići, društvu smo nadjenuli ime »Ante Jonić« i počeli... Nikada, međutim, taj zbor nije javno nastupio. Tražili smo prostorije. Najprije u Kordunskoj ulici, pa su nas izbacili, a potom smo pronašli prostor u Bogovićevoj 7. Tu smo se najdulje zadržali. Krenulo je. Životarili smo...

Pokušali smo pripremiti jedan koncert u Hrvatskom narodnom kazalištu. Nije uspio. Potom dolazi do smjene...

Odlazi Fulgencije Vucemilović – dolazi Emil Cossetto... Naziru se odmah bolji dani. U nama, koji smo se zalagali za napredak »Jože Vlahovića« nastupilo je neko neopisivo zanesenjaštvo. Nismo pitali ni za vrijeme, ni za trud, ni za što... Znam, da sam ponekad dolazio vrlo kasno kući. Poslije nekoga vremena, jedne me večeri otac vrlo ozbiljno prekorio:

– Noću mi ne dolazi, ili dođi rano uvečer, ili ujutro, ili pak preseli u – »Jožu Vlahovića«.

Ne pamtim više kako smo to okončali. Pamtim tek da je »Joža Vlahović« dobio službena odijela, – odore, pa smo ujesen 1945. krenuli na turneju u Istru.

Bili su to prekrasni, veličanstveni susreti s Istranima, s tim dijelom – desetljećima – napaćene domovine.

Zar da zaboravimo onaj boravak u Svetom Martinu, ispod Buzeta, gdje su seljaci tražili da im pjevamo »Lijepu našu«? Ispunili smo im, jasno, želju. Ta tko da ih odbije? Bili su razdragani, pa su u onom oduševljenju plakali. Častiše nas vinom i svime što su imali. Jedva smo se dovukli do vlaka... Jedva... ah, ono vino... Još ga i sad pamtim!

Mnogo je, beskrajno mnogo doživljaja vezano uz to gostovanje u Istri. U meni još žive oni trenuci proživljeni u Kanfanaru. Posvuda. Bili su to posebni doživljaji. Upoznali smo divne ljude. Otvorene seljake.

Tada sam se zaljubio u Istru. To je zacijelo bio razlog, da sam se kasnije uz nju toliko vezao. Obišao sam više od stotinu sela. Tu sam, naime, obavio svoja prva terenska istraživanja...

Možda će se to činiti neobičnim, no – moram to reći – ja sam najprije završio studij na Tehnološkom fakultetu, kemijsko-tehnološki odsjek. Imao sam dobre mogućnosti za zaposlenje. Stiglo mi je, međutim, pismo profesora Zorana Palčoka. Prihvatio sam taj meni vrlo privlačan poziv.

Kupio sam ponajprije bakandže, ruksak i opremu i počeo raditi. Zaputio sam se na teren, proputovao sam mnogo. U mom je životu upravo to ono najljepše i najdraže. Terenska su mi istraživanja omogućila, da pronađem mnogo toga, što je trebalo oteti zaboravu, što je trebalo zabilježiti, zapisati i očuvati za buduća pokoljenja. Što li sve nisam pronašao? Nema, uz ostalo, ni najmanjeg otočića u našem Jadranu, gdje nisam bio...

Istodobno sam na Filozofskom fakultetu upisao odjel za etnologiju i – diplomirao, a godine 1966. obranio i doktorsku dizertaciju.

Tada sam jednom zauvijek rekao: zbogom kemijo! Moglo bi se uz taj – zbogom kemijo, reći ujedno: dobar dan, etnologijo! I ne samo etnologijo, već ostalo kulturno-umjetničko, pa i drugo društveno djelovanje.

Zavod za istraživanje folklora i kulturno prosvjetni sabor Hrvatske objavili su mu u nešto više od trideset godina dragocjena, gotovo samozatajna rada dvanaest knjiga, nedvosmisleno ni u kom slučaju sve što je Paganini u svom plodonosnom životu napisao. Bit će posve sigurno još knjiga, još istraživačkih pothvata, otkrića, vrednota za očuvanje i razvoj našega narodnoga blaga.

Paganini je u proteklih trideset godina pisao, snimao i ispitivao u gotovo svakom trećem selu Hrvatske.

U Zavod za istraživanje folklora u Zagrebu, pobliže rečeno, u bogatoj arhivi tog Zavoda sređeno je mnogo građe o običajima, plesu, glazbi, pjesmama, pripovijetkama, zagonetkama i poslovicama, te dječjim igrama. Tu su i magnetofonske snimke, fotografije, filmovi... Mnogo je građe objavljeno u knjigama i manjim radovima... Neke knjige osim znanstvenog obilježja imaju i vrlo važnu odgojnu, te obrazovnu namjenu. Izričito je bitno djelo – »Folklor i scena« u kojem se govori o svim najbitnijim gledištima scenske primjene folklora.

Znanstveni radovi s područja kojim se Paganini cijeloga života tako svesrdno bavi objavljeni su i u Madžarskoj, Belgiji, Poljskoj i u Sjedinjenim Američkim Državama.

Enciklopedija fizičke kulture i Muzička enciklopedija sadrže i njegove vrlo bitne članke o narodnim plesovima Jugoslavije.

Svoje članke Paganini objavljuje u mnogim najpoznatijim i najuglednijim našim zbornicima, časopisima i novinama.

Paganini! Kustošijanski Paganini! Hrvatski Paganini!!!

Zar već i plodovi rada što ih uzgred pripomenusmo ne iskazuju jednu ličnost bez premca? Ne potvrđuje li već i sve to čovjeka, koji je trajno, neprolazno zadužio našu narodnu umjetnost i u cijelosti našu kulturu?! I veće bi se kulturne sredine, negoli je ova naša, relativno mala hrvatska, ponosile s takvim zanesenjakom i ushićenikom. Zato ni najravnodušniji prosječni pojedinac ne može ostati bešćutan prema takvim našim suvremenicima. To više, kad se ni u tome ne iscrpljuje sav njegov bitak... Jer, on je godinama istraživao i doradivao glazbu i ples gradišćanskih Hrvata, pomažući potomcima našega roda, da u tuđini ne izgube svoj narodni identitet, što znači potpunu podudarnost s ljudima staroga kraja i da se stalno poistovjećuju s predanjima praotaca iz svoje stare domovine, te da pomoću tih spona ne izgube u tuđini vezanost za iskonsku svoju zemlju Hrvatsku.

Paganini je uz sve to obavljao i kulturno-umjetničku djelatnost u nekoliko zagrebačkih društava: u »Jože Vlahoviću« od početka, pa sve do današnjih dana, potom u »Ivanu Goranu Kovačiću«, u društvu hrvatskih Zagoraca »Matija Gubec«, u »Vinku Jedutu«, »Zagrebu« i u »Prvom maju« za kojeg se kao Kustošijanac smatra i jednim od njegovih osnivača.

Paganinijeve koreografije izvode gotovo sva naša najpoznatija društva. Na programu su i onih manjih – iz Varaždina, Siska, Osijeka, Slavonskog Broda, Vinkovaca, Korčule, Zadra, Opatije, Zaboka, Karlovca, Borova, Celja, Velenja, Sarajeva i drugih.

Piše još i glazbu te koreografije za omladinska i radnička društva.

Nisu izuzetak ni iseljenici. Glazbu i koreografiju napisao je, a nije isključeno da će tako postupati i ubuduće, za ansambl »Tamburitza« iz Pittsburga, »Aman« iz Los Angelesa u Sjedinjenim Američkim Državama, te za »Koleda« iz Sidneya u Australiji.

Složenija je umjetnička djela – dva cjelovečernja programa – ostvario i s profesionalnim ansamblima »Lado« i »Kolo«.

U gotovo svim društvima bio je umjetnički rukovodilac, a u većini njih i koreograf.

Paganini, taj neumorni i svestrani skupljač narodnog blaga za svoje je koreografije dobio i najveća naša i međunarodna priznanja: na omladinskom festivalu u Helsinkiju, Pragu, Sofiji i u – Moskvi. Na festivalu u Bukureštu dobio je uz zlatnu medalju i naziv laureata.

Rukovodio je mnogim odborima i organizacijama koje se bave amaterizmom i folklorom. Obavlja i razne dužnosti u kulturno-prosvjetnom saboru Hrvatske, u Zajednici kulturno-prosvjetnih društava Zagreba i posvuda zapravo gdje to dospije...

Ubraja se među utemeljitelje Međunarodne smotre folklora u Zagrebu, Balkanskog festivala folklora u Ohridu, Festivala jugoslavenskog folklora u Kopru, Festivala međunarodnog folklora u Donjoj Dubravi, osnivačem društva »Jože Vlahović« iz Zagreba i mnogih manifestacija.

Uz razna vidna priznanja neobično su dragocjena i ona što su ih izricali za njegove koreografije naši proslavljeni baletni umjetnici – Ana Roje i Oskar Harmoš.

I još mnogi, mnogi drugi...

Tko da sve to opiše? Tko da izrekne cjelovitog kustošijanca Paganinija? Nemoguće! Jer, on plodonosno traje. Smišlja i stvara.

Hrvatska će folkloristika, hrvatska kultura u svojoj sveobuhvatnosti – njegovim djelom zacijelo još vrlo mnogo dobiti.

Ipak, »nije dobro mučati, kad je govoriti vreme«.

A pri svemu tome, riječ treba mjeriti, a nikako ne brojiti. Jer, svatko nije za svašta. I svatko sve ne može. Malo je zapravo takvih ličnosti koje bi za svoju sredinu, za svoju postojbinu ostvarile neprolazna djela.

Paganini je svakako u tome dragocjeni izuzetak, pa zato i dostojan da se Kustošijanci njime ponose, da ga nose u srcima kao izuzetnu, nezaobilaznu istinu i – za kulturno bogatstvo naše domovine – trajnu ljudsku vrijednost...

Mršolik, napadno blijed, neprestance s cigaretom u usnama, podupirući se u pomno izdjelan i lakiran štap, povazdan bi taj prerano oronuli čovjek koračao kustošijanskim ulicama. Onda, dok ga je još zdravlje donekle služilo, nije se klonio ni usputnih gostionica, što ih ovdje nikada nije nedostajalo. No, živio inače mirno i povučeno, skromno, prema onim još nekadašnjim običajima čvrsto združenoga obiteljskoga života.

– Bez čestite obitelji nema valjanog društva! – uvijek bi govorio, ispovijedajući to svoje načelo, kao osnovno životno vjerovanje i opredjeljenje.

Pepek je Slavić okusio život u svim njegovim bojama i tonovima; u svim usponima i padovima; u radostima i tugama; u uživanjima i patnjama...

– Tko ne prođe sve od ništa do nešta, taj ne živi svoj život. Tko se ne daje, nije dostojan ni da prima. Onaj pak tko se ne raduje ne zaslužuje zadovoljstvo; tko ne voli druge, nije vrijedan tuđe ljubavi! – pripominjao je svakom zgodom, u svakom susretu, u svakom otkrovenju svojih neskrivenih nazora i odlučnih životnih opredjeljenja.

Izdvajao se iz mnoštva brzopletih brbljavaca, što bi silinom ispraznih riječi svagda pokušavali privući na sebe pozornost, kao osobe ugledne, znane i mudre. Nije se razmetao svojim saznanjima, niti bi svoja mišljenja razbacivao kao sijač žito u poorana i podrčana polja. Otvarao se u zgodama, kad je zato osjećao iskonsku potrebu, kad je jednostavno bio nemoćan, da ne otkrije sebe i svoj duboki, prostrani, unutrašnji duhovni svijet.

Pepek Slavić nije bio mudrac ni mudroznanac; visoko uzdignuti znanstvenik ni barjaktar nečeg velikog i novog. Probijao se, naprotiv, u životu jobovski strpljivo, uporno, polako i promišljeno. Razne je poslove obavljao. Obreo se ipak u – postolarima. Radio, trudio se uporno, priskrbljivao svakodnevnu, nasušnu koricu kruha za sebe i svoju peteročlanu obitelj: tri sina i dvije kćeri. Zvali su ga i crkvenjak, ali ne zato što bi često zalazio u crkve, već zbog toga jer je u jednom razdoblju života, uz postolarski zanat, pridodao još jedan: postao je zvonar. Zvonar Crkve svete Marije. Supruga Antonija pomagala je u uređenju crkve i vanjske okolice. I tako su sebi osiguravali dio vlastite opstojnosti, svoga svijeta, istine i zbilje. A prije i poslije toga često su se selili; obitavali u raznim predjelima grada, dok ne prispješe i u Kustošiju.

Stvarnost pak sa sobom donosi i odnosi protoke slojevite, guste, teške i bremenite. Sve te nepobitne i nezaobilazne istine nisu mimoišle ni Slavićeve.

– Znate li, dragi moji starci, da Mirko i ja krećemo doskora u Egipat? – iznenadi ih jednog dana mlađa kćerka Neda, u trećem godištu sređenog, mladog braka s marljivim i upornim Mirkom Balićem, diplomiranim inženjerem građevinarstva.

– Za dragoga Boga! – kliknu iznenađen i zatečen Pepek Slavić.

– Što je tata?

– U Egipat, veliš?

– Da, pa što ima u tome?

– Daleka je to, daleka i poprilično nepoznata zemlja. Poseban svijet i za nas podosta neobičan život!

– Na sve se čovjek navikne, privikne i priuči!

– Uistinu, navike se stječu, a ne presađuju kao ruže; ne cijepe se i ne križaju kao voćke. Potrebna je zato odlučnost, da se nadvladaju teškoće i prebrode kojekakve prepreke.

– Imaš ti pravo, tata. Moraš ipak znati da smo na sve to mislili. Pripremni smo na sva iznenađenja, na sve nelagode, jer samo se tako može prištedjeti nešto novaca, da bismo onda lakše krenuli u život, što je već pred nama...

– Ponosim se s tobom. Uvijek si, Nedo, ulijevala u mene povjerenje. Uvijek si bila moja dika, moja radost, moja raspjevana stvarnost. Neka je i tebi i Mirku sretno! Ostvarite svoje snove prema svojim nakanama. Izmjerite svoje putove metrima i centimetrima. Daljine nas neće nikada razdvojiti nego još čvršće povezati i neprekidno spajati.

Otišli Balićevi. Onda stariji Slavićev sin u Njemačku, ali ne s toliko sreće, već žilavo se boreći za svaki novi dan, za nekim ciljem što ga nikada nije ostvario. Dolazio nekako potišteniji, umorniji, nezadovoljniji. Kao da kola jure nizbrdo bez kočnica... I ne samo njemu.

Nesreća nikada ne korača sama. Ona sa sobom povlači i druge u očaj i bezdan.

Slavićevi su to najdrastičnije osjetili na vlastitoj koži. Godinu i pol otprilike poslije odlaska Balićevih, prispije nekog predvečerja brzojav, što nije slutio na dobro.

Otvorivši ga, Pepek je Slavićev zakolutao očima i bez ijedne riječi, bez ikakva pokreta, bez znaka života, stropoštao se na tle, ne dolazeći dugo k svijesti.

Antonija, prikupivši sav razum, dohvati taj ogavni, mali komadić papira i kriknu kao ranjena zvijer, kao biće kojem otimlju život, kao nedužan čovjek kojem krvoloci zadiru nož u njedra.

Brzojav štur, grub, surov do besvijesti, crnim je slovima kao iscerenim, krvoločnim zubetinama navještao nepobitnost. Tragiku. Tugu i bol. Nenadoknadiv gubitak...

– »Neda poginula u prometnoj nezgodi na jednoj zakrčenoj cesti. Očuvajte, koliko je to moguće – hladnokrvnost. Njeno ću tijelo dopratiti u Zagreb za dva dana. S vama u nesreći neutješni – Mirko«.

Maglovit i tmuran bješe dan u kojem se mirogojskim puteljcima razvukla gotovo beskrajno duga žalobna povorka.

Grozomorno i stravično udaraše onaj bubanj, najavljujući jednu u nizu posmrtnih koračnica:

– Bum... bum... bum... bum... bum...

Potom glazba. Tugaljiva. Sumorna. Teška. Razlijegala se uz arkade, kao gusta, vlažna magla proplancima zasužnjenih planina, odakle se ne može izmaći; gdje izlaza nema, već se isprečuju strmoglave hridine, ponori i bespuća. Nije li i taj trenutak, kad netko nedužan, častan i vrijedan bezrazložno odlazi iz ove svakodnevne stvarnosti, nalik tim nataloženim oblacima, što se obrušavaju u bezdan, da bi nestali u nekoj smirenoj, dalekoj i nepoznatoj dolini?

– Udarac je to snažniji od groma – prošapta netko u toj smrknutoj koloni – no, zar nam život ne zadaje bezbroj beskrupuloznih, nemilosrdnih udaraca što bole i cijede krv iz srca, suze iz očiju, patnju iz duše?

– Premalo se na sve to misli za života – odgovori sugovornik.

– Otuda i toliko zala, zavisti, mržnje... busanja u slabašna prsa što su tako krhka, slaba i ništavna.

– Živa istina do istine... Međutim, sada smo već pred rakom... hladnim grobom!

Natiskali se ljudi na posljednji oproštaj, zauzeli svaki slobodni komadić prostora, pa stali nijemo kao okolni kameni spomenici.

Oproštajna besjeda. Govor bez fraza; iskren i ljudski! Te posljednje riječi upućene Nedi Balić izgovarane su puninom iskrenosti, bogatstvom ljubavi, iz plemenitih suosjećanja, spontano, toplo, iskreno, prijateljski...

Rijetko nekom prisutnom ne izmamiše suze u očima. Trenuci su to kad desetinke sekundi traju cijelu vječnost; kad osjećaji uzavru u čovjeku kao vatra, do vrelišta; kad jednostavno razum i neshvaćanje stoje u istoj crti, na istoj krivulji...

– ... i za onoga, koji će prvi između nas umrijeti!

Najavio svećenik molitvu, a u gustoj, nijemoj gomili ljudi, Pepek Slavić problijedi, posta potpuno blijed, nekako se izgledom izmijenio i kao pokošen stropoštao se kraj groba.

Priskočiše najbliži, podigavši ga i učinivši sve što je u nekoliko trenutaka bilo moguće, da mu se vrati svijest.

Zakolutao očima i kao izgubljen opet osovljen na vlastite noge, gledao nijemo i ukočeno preda se...

Doskora završio obred, pa mrtvozornici položili lijes u zemlju i tada se ponovo jecaji razastrli sivim krajolikom među još ozelenjela stabla, a ubrzo potom jednom je ljudskom postojanju označen potpuni i neopozivi kraj.

Razišla se ona svjetina. Ostala samo neizmjerna tuga u srcima Slavićevih i Balićevih.

Nikada se više nisu primirili.

Nekoliko godina iza tog mučnog događaja, poslije velike mukotrpnosti, obolivši od teške i neizlječive bolesti, umro tiho i mirno – Pepek Slavić. Antonija ostade sama uz dva sina i kćerku, te unučiće, snoseći hrabro i smiono srčane tegobe.

– Ni ona, jadna – govorili poznanici – neće, vjerojatno, dugo izdržati!

Nitko, međutim, nije priželjkivao da ta dobra, nesebična i plemenita žena, prerano nestane, jer su je svi znanci i prijatelji istinski poštovali i cijenili.

Ostvarile se ipak one crne slutnje poznanika, kako ni Antonija neće dugo izdržati. Tako se i zbilo...

Iznenada, tiho, kako je i živjela, nestala nedugo iza supruga Pepeka, ispraćena mnogim poštovateljima i znancima.

– Čudno – reče netko iz velike pogrebne povorke – zašto to plemeniti i nesebični prerano odlaze, a zlobni, nečasni i nevrijedni ostaju, zagađujući svojim opstojanjem i prisustvom živu stvarnost?!!!

Zacijelo nema jadnijeg života negoli onaj beznadnika, očajnika i zdvojnika; osamljenika bez nade, putnika bez smjerova, bolesnika bez pouzdanja u izlječenje. Crni su obrisi, mračne boje i zasjenjene jasnoće u njima i njihovu trajanju. Daleko je njima sunce, nedohvatna toplina, makar i skrivene ljudske ljubavi; otuđen svaki trenutak, rastrzan svaki dan, razlomljen, uništen, otrovan i najmanji živac u razgranatom im živčanom sustavlju.

Izopačenost caruje u srcima i dušama umobolnika, te duševno rastrojenih, pa zato čine nerazumne gnjusobe, neprotumačiva zlodjela protiv reda, sklada, spokoja i zadovoljstva drugih. Oni su poput ubojica iz zasjeda, jer uništavaju sve vrednote, sve ljudske ljepote; sve blagosti i plemenitosti, sve svetosti i sve dragocjenosti što se desetljećima i stoljećima nataložiše u naručju ljudskog životnog vrtloga.

Opsjena ludosti i ludila kopka u njima kao sotona, kao prokletstvo, kao demon nekog pokvarenog, iskvarenog, prokletog i ukletog nasljeđa praotaca, kojima se s nepravom ukazuju hvalospjevi i počasti. Premda zavrijeđuju bičevanje i kamenovanje; koje ponekad uzdižu do visine zvijezda, a oni nisu zaslužili da budu ukopani u kalove blata; koje lažno poštuju, a morali bi ih temeljito prezirati; s kojima se mnogi zaludu ponose, a nedvojbeno bi bolje učinili, da su ih raspeli na križeve sramote... Koje li nemoćne bijede u nama, kad istinu nismo mogli ni znali pravim imenom zvati; kad smo se glupavim nazorima ponekih nedozrelih staraca podavali kao naivne djevojčice promućurno bezdušnim poklonicima seksualnih orgija i razvrata; kad smo skrštenih ruku stajali u prilikama, dok je čvrstim pestima valjalo udarati kamena čela, u bezdušna srca...

Putuju ljudi ovim prostorima. Kruže. Traže. Očekuju. Slute. Nadaju se velikim djelima, nepredviđenim snoviđenjima. Jer, svatko ide kroz taj trnovit, skrovit, bahat i surov život – svaki na svoj način i prema svojim mogućnostima, ne birajući sredstva ni postupke, tek u želji da uspije, kako to baš on želi i kako se upravo njemu čini, da je najbolje i najuspješnije.

Mnogo imena. Mnogo likova. Slika. Bezbroj bića. A sve podjednako osrednji, prosječni, izdvajaju se samo izuzeci.

Eva Tepčić u tome nije bila iznimka, ni izuzetak. Omalena, krivih nogu, kao Nazorov Satir – pastir Loda iz bračkog kamenjara, zdepasta, izrazito ružna; mesnate glave na malenom bačvastom tijelu, s nimalo ženskim, već s nosom muškarca – pijanca, a on bijaše plosnat, zaobljen i podebeo poput morskog krastavca; ne odalečivši se duhovnim životom ni malo od piljarica s bilo koje tržnice; brbljava, obdarena lažima, što su djelovale kao otrovne strelice – nikome nije mnogo dobra učinila.

Promatrajući je, uzgredni bi prolaznik primijetio:

– Kakve li razlike između takve nakaradne, u biti prgave i podle žene i neke dobročiniteljice, što svu svoju intelektualnu snagu daje s ljubavlju i puninom ljudske predanosti drugima, da bi im pomogle; da bi im život učinile lakšim, boljim i ljepšim.

Eva Tepčić nikada nije bila takva. Nikada neće ni biti. Jer, nju je priroda unakazila, a ona nagrđuje tuđe sudbine.

Hroma na jednu nogu, sama, gotovo napuštena, »stara frajla« bez pravog prijatelja, bez društva, bez znanaca, prepustila se vremenu da je kao Moloh smelje, da je pretvori u – Nirvanu.

Ipak, za taj put valja naplatiti putarinu. Ona je to činila bez sustezanja i bez cjenika, a za te tako steknute novce nije se dvoumila i kolebala da kad to zatreba veli kako je istina laž, a pravda nepravda! Profesionalna je iskrivljenost u njoj nadrasla časnost i istinitost. Tu drsko prestaje biti poštenim i svetim. Dužnost njezina životnog poziva braniteljice pravde pretvara se u svetogrđe! To je nešto poput liječnika – kirurga, koji bi svjesno upropastio nečiji život. Jer ona paranoičnom bolesnom osobom nastoji dokazivati – svoju istinu!

Neispravan, nečestit, nekreposan i lažno predan svojoj dužnosti zastupnika neistine, čovjek poput Eve Tepčić uništava onaj drugi – duševni čovječji život. Nepravdama nagriza svom nekakvom neprijatelju živce i čitav živčani sustav, stavlja ga u potištenost, klonulost, pokunjenost i poniženje; u snuždenost, utučenost, tjeskobu, čamotinju, tupost i u bezvoljnost.

Evi Tepčić i njenim istomišljenicima činilo se sve to normalnim, ispravnim, svakodnevnim i poštenim. Začudo, nije je zbunjivala ta njena bespoštedna beskrupuloznost.

– Borimo se samo za pravicu, za poštenje, za sve ono što je ispravno! – odlučno bi uvijek svima i u svakoj prilici govorila Tepčićeva.

– Samo, istina ima dva kraja! – odgovarali bi joj suparnici.

– Ja znam samo jednu istinu; onu, koju ja zastupam, za koju se borim.

– No, ona i ne mora biti najispravnija! Uostalom sila, lažac i pravda ne idu zajedno...

– To je vaše tumačenje. Ne poklapa se s mojim mišljenjem.

– Vi ste, dakle, neporočni? Ispravni? Savršeni? Idealan stvor?

– Vrijeđate, gospodine!

– Zakitite vi sebi tu ocjenu, kao perjanicu, za svoj šešir. Jer, vi ste, takozvana gospođo, a u biti – istini za volju – gospođice, ograđeni štitom sitnograđanskog načina mišljenja, baruštinom zarasle pokvarenosti, podmitljivosti i potkupljivosti. Vi ste – i to ću vam reći – obilježeni podmićivanjima. Zastupate laž umjesto istine. Branite tobože nepravdu, a borite se umjesto pravice za nasilje. Pokvarljivost stvara traume, lomove, raskole ljudskih ličnosti, dvoumljenja o smislu smjerna i ispravna življenja. Jeste li vi zapravo svjesni, da ste oruđe zla, đavolova snaga; olaka, prodana duša?

– To doista prelazi granice!

– Koje to i čije granice?

– Možda ćete imati prilike sami na to pitanje odgovoriti?!

– Ako su vaš potporanj ljudi, koji na odgovornim, makar i sitnim dužnostima izigravaju ovlaštenja, pa sebe predstavljaju ili barem zamišljaju snagom, silom, moći, zakonom i čime sve ne – niste izabrali pravi put. Jer, svaka sila – dovijeka. Uostalom, znate li što? Podsjećate na čovjeka, koji je kadar

poučiti druge, podijeliti savjete, pa i zaprijetiti se drugima, ali je samome sebi beskoristan. Ne uvrštavate li sebe u tu jadnu, bijednu, nesređenu, prokletu grupu i skupinu ?

– Ne dirajte u moj ugled, u moje dostojanstvo!

– Vaše dostojanstvo? Ne zamjerite, ono se svodi na veze, uz to što povremeno zalazite u stanovite ustanove, gdje se pokazujete, da vas drugi vide; da potratite vrijeme što ga kao osamljenica nemate ni gdje, ni s kim utući.

– Ogavno! Dirate u moj privatni život. Što to znači?

– Znate, i opet vas moram podsjetiti kako svaki savjetnik dijeli savjete (izbjegavam teži izraz, da bezumnik i drznik vrijeđa), ali svi ti takvi, baš kao što ste vi, savjetuju sebi u prilog...

– Drugačije od vas oduvijek, pa i sada mislim, a tako i postupam. Čvrsto sam uvjerena da je bolji javni ukor, nego lažna ljubav!

– Ljubav? Pa, što to sad tako oporo usađujete u moje biće? Ljubav? Kakva ljubav? Vi i ljubav? Naposljetku, pred bezumnikom ne valja ni o čemu svome govoriti, jer prezire sve naše umne riječi.

– Vi ste podlac! Pristajalo bi vam da čuvate i usta i jezik jer biste se tako očuvali nevolja...

– Držite mi propovijed. Još mi se i prijetite?! Lijepo. Vrlo lijepo. Jedna zagovornica pravde u biti je pristrana – zlokobnica! U životu ne valja biti pristran, isključiv i sebeljubiv!

– Svašta bi brbljate i vrijeđate, a sve to zato, jer imate nekakve svoje nakane i zle planove. No, naumi se ne provode nasiljem, već savjetom...

– Kad bih vam odgovorio prema vašim mjerilima ljudskosti, pravednosti, dobrote i čestitosti, morao bih vam i sam postati jednakim, a ja to ne mogu. Neću! Mrske su mi opsjene. Ukrasi govora. Želim i tražim jednostavnost. Nenakaradnost. Istinu. Čovjekoljublje. Ima li ga u vama? Ispitajte svoju savjest! Nikada me niste čestito ni vidjeli, još manje upoznali; ni u kojoj zgodi niste sa mnom temeljitije porazgovarali, niste ni spoznali moj skriveni, duhovni svijet, moje mogućnosti i vidozorja, moja opredjeljenja i filozofske odnose prema životu i svijetu. Ništa, baš ništa o meni ne znate. O, ženo osamljena, zapuštena; ženo opterećena talentom mržnje, zloće, nedobronamjernosti i zavisti!... Možete li biti barem toliko svjesni zbog same sebe i onih, kojima ste zacijelo moralno s nepravom skloni, da nanosite meni silnu, strašnu nepravdu; krvave Kristove rane, bol u duši, nepravdu bez razloga... Ništa zato: ja u trpljenju strpljivo rastem, bivam veći; vi ćete prije ili kasnije doživjeti da vaša djela i vaši podstrekači dospiju u zasluženost kazne. Ako nikada prije, možda će kao i toliki razuzdanici spoznati smisao istinskog života, svojih zabluda, duševnih nakaradnosti, zlokobnosti, nasilja i ludosti u onom posljednjem trenutku. Nitko još nije umro, da nije požalio svoja nevaljala, zla i bezumna djela za života.

– To je studija. Traktat.

Zovite vi to kako vam drago, ali svi mi koji smo s nepravom vrijeđani, tučeni riječima ili surovom palicom opsjednutih, zasjenjenih iskrivljavanjem

dopustivosti pravde i pravednosti, pretvorit ćemo te poraze u pobjede, očaje u radosti, drame u istinoljublja, patnje u olakšanja, plačeve u osmijehe, grcaje u smiraje, beznadnosti u neizmjerna spokojstva. Nema tako beznadne situacije iz koje se čovjek snagom čvrste volje ne može izvući, iz koje ne izlazi pobjednikom, u kojoj ne nadvladava i najcrnje bespomoćnosti, zloslutnosti, sumornosti, mračnine, neizvjesnosti i nevjere u budućnost. I u najtežim trenucima čovjek može i mora vlastitim razumom isključiti sve nebitne vrijednosti, bolje reći – beskorisnosti i poučen životnim iskustvom izgraditi svoj čvrsti, jasni, određeni svijet: svoju najljudskiju vrijednost – smisao trajanja i bivanja, opstojanja i življenja!

– Mudro! Tko bi rekao, da ću u nekoliko riječi poslušati cijelo predavanje?! Samo, kad već mudrujemo, dobro se prisjetiti i jedne misli – ne znam odakle mi, ali nije moja – kako »u smisao vjeruju i samoubojice – ako ne u smisao života, daljnjeg života, onda barem u smisao smrti«...

– Ne poričem, gospođo Tepčić, kako su ljudi vaših vrlina, stručnosti i sposobnosti rječiti i blagoglagoljivi, što ne znači i previše umni. Jer, propisi se mogu naučiti napamet, nabubati, naštrebati. To su ustaljeni, uobičajeni postupci, uzakonjena, uklještena pravila. Bitno je, međutim, znati očitati onu životnu vagu i poput poštene prodavačice ili piljarice na tržnici paziti da se ne zakine potrošača. Dužnost je da se uvijek prema težini pošteno odvagne. Prevaga na jednu ili na drugu stranu nije svakako jednakomjernost, nije pravednost, nije doličnost.

Tu se nekako završio razgovor između Eve Tepčić, beskrupulozne, neobzirne, bez grižnje savjesti, krajnje sitničave, poročne, unagrđene i zlokobne putnice, bez određena smjerokaza i lutalice bez vidozorja... I mukotrpna, napaćena, strpljiva joj sugovornika Tonka Vinkovića, nesklona dugim pričama i objašnjenjima. Moralo je to baš tako i na taj način završiti. Nikako drugačije.

Jer – »jedan se vol ipak nikada sam ne pobije«.

Pravda je pak uvijek samo na jednoj strani...

One, koji su Evu Tepčić poznavali barem iz slučajnih susreta, pripominjali su »da more do Boga, kapu bi mu fkrala«.

Veću istinu i točniju sliku o Evi Tepčić, uzgred zalutaloj u tu kustošijansku prolaznost, nitko nije mogao iskazati.

Svakoga dana, prema brižno utvrđenom rasporedu, majstor-brijač, omalen i zdepast, ni privlačan niti lijep, ulazio bi točno na sekundu u osam ujutro u svoju malu, priprostu, nedotjeranu brijačnicu, započinjući radni dan.

– Deset mušterija – izgovarao bi svoju svakodnevnu uzrečicu – puna šaka brade! Glada ne bu. Ni gol ne bum hodal. Hitil bum nekaj vu se, na se i poda se...

Svatko onaj tko bricu Valenta nije pobliže poznavao shvaćao je te riječi kao izjave malog, periferijskog huncuta, šaljivdžije i zafrkanta. U njegovoj se to glavi ipak nije tako bezazleno sve vrtilo i motalo. Imao je on i svoja stanovišta. Svoju osobnu filozofiju.

– Je, kaj? Pa, ni čovek samo zato da dela i da se održi. Treba i nekakve radošće. I drugim treba dela činiti.

Dugo su ga pratile te misli i načela. Još od mladih dana. A tu svoju mudrost pretakao je on u sklonost prema bližnjima svojima.

– Bokca ti – govorio bi sebi u brk i ponekom povjerljivom znancu – baba mi je čvrgava, kljusasta, mrzovoljna, jambrava... Zato, kaj mi obed i večeru skuha i kak veli – gače i košulu opere, ja ju pošteno uzdržavam. Niš drugo ne dela. Za niš se ne brine. Vse kaj v hiži treba, za to se brinem ja... I sim i tam i sikam. Vudri po Valentu, kak po starom lajtu. Je, ali i bačva se dodere, če negdo furt po njoj nabija. Pa si mislim: a kaj bi ti frtafula mene zajebavala? Ja sam tvoj gazda, svoj gospon. Čovek na pravom mestu! Lahko ja i v petnajst deka jegera dan proživim. Ni vse v tom tvojem obitelskom obedu, v tvojoj večeri, v tvoji čekanji, gda se bum ja z brijačnice vrnul. I onda još: jesi mi nekaj, onak usput, donesel? Naranču kakvu ili morti bananu? Je, je... fuflača cmizdrava... imam ja za tebe bananu, ali ti njuha nemaš za to voće, za ta plod nebeski. Nu, i kaj onda očekivaš? Čemu se onda nadaš? Pusti me vrit, na miru! Ti si ionak jedna obična filisterica. Mudrijaš. Račundžija. Led. Kamen. Gromada. Ilovača bez krvotoka i protoka. Trsje bez grojzja. Voćnjak bez voća. Nebo bez oblaka i sunca i duge; cesta bez autof i kola, potoček presahil, gnezdo bez jajec; mačka bez okota, čovek bez osjećaja i toplina... Penezi, samo penezi su sva tvoja radost, sve tvoje nade, vsa osmišljenja... Kaj ćemo: kak i saka druga baba i ti si tri dana starejša od vraga.

Razmišljao danima i godinama Valent brico o tim i takvim životnim spoznajama, činjenicama i istinama, znajući da ga nitko ne shvaća, i ne poznaje; da nitko u njemu ne gleda ništa drugo već bricu »z penzlom v rukah, z britvom i šišericom mašinom«...

I nekog dana, razmišljajući tako o sebi, o svojoj sudbini, o smislu tog svog bivanja, počeo jednostavno, nagonski mrmljati u sebi:

– Nigdi zapisani ni, a kak zakon je točno: v veselju je sakom tuge puno i v sakoj je žalosti prikrito zadovolstvo, kaj z vremenom se nekomu otkriva. Bi rekel: zamislite se znani i nepoznati – svati v subotu ideju... Štrombenta mužika. Juška prvovodeći... Vsi su nasmijani, gda okusili još brige nisu. Za leto nektero, kak mesečina – sreća zbledi. Razhajaju se puti, oštre se brusiju reči, a koraki se v raskorak slaženju... Vse se majnše negdašnji svati vu se gle-

diju. Strance v zvezde kujeju, sebi most potkapaju, klipe i brvna pod noge si hičeju i z dve razdalečene obale samo se jošće grdo, kosmato, razjareno karaju.

Nigdi zapisano ni, ali kak zakon je točno: v veselju je sakomu tuge puno i v sakoj je žalosti prikrito zadovoljstvo, kaj z vremenom drugom se otkriva i makar skrivečki dariva.

Bila je to svojevrsna životna filozofija brice Valenta, koju je on svagda, posvuda, pred svima iskreno i nepatvoreno ispovijedao. Prešućivao je, međutim, posve nešto drugo, nedvojbeno istinito, neizmjerno pakosno i nadasve ružno...

Brico Valent, premda se činio neporočnim, nije bio bez mana i skrivenih slabosti.

Kad u brijačnici ne bi bilo posla, izlazio bi na ulaz svoje radionice, pa bi promatrao mlade djevojke i djevojčice. U brice se Valenta razvila neka bolećiva sklonost baš za maloljetnice. Isprva ih je samo promatrao, a kasnije ih obazrivo i oprezno nagovarao, navodio te naposljetku, bogme, i nemilosrdno – svodio!

Bili su to najprije bezazleni pozivi na bombone, čokoladu, onda na poneko slatko pecivo, na kojekakve napitke, a zatim sve dalje... Odvodio on djevojčice u skrivene kutke podruma ispod svoje brijačnice, pa zatim u stančić privatne najmodavke... Sve tako, dok netko ne pronese glas:

– Ponorel brico Valent!

– Za dragoga Boga, kaj se z njim dogodilo?

– Ne znate? Ni moguće! Zbiljam ne znate?

– Valjda ni nekakva huda stvar?

– Kurveraj!

– Kurveraj ste rekli?

– Točno ste čuli!

– Pak su pri nas zabranjeni ti kupleraji ili javne hiže!

– Kaj se, suseda Gagačka, blesavi delate? Ni vu pitanju nikakvi kupleraj, ili kak ste još rekli, javna hiža, nek teži i gadniji vrag...

– Prosim vas lepo, gospon Srećko, ja tu niš ne razmem. Jer, če je negdo svetac, more samo svetac ostati; ak je blaženi – svetac bu postal; ako je vragu s torbe pobegnul, bu mu se nazaj vrnul, a če se pak o kupleraju dela, tu je već granica prek tere se na životnu krivulju dojde, kaj neminovno v ponor gura. V podzemlje. Tu se zbira talog. Ološ. Tu se zaglibljuje, beznadno – do kraja. Otuda povratka nema.

– Brico Valent lukavo dela, gospa Gagačka, nekaj strašnije nek je javno bludničenje. On osramoćuje, obešćašćuje i izvrgava poniženju maloljetne djevojčice. Djecu. Dela to podmuklo. S predumišljajem. Za jednu čokoladicu – jedno oskvrnuće. Za nekoliko bombona – pravo manijaštvo. Grozno!

– Ni jedan filozof ovog sveta ni tak zakučast i zagonetan... i više od toga... vas je nemoguće odgonetnuti, Srećko! Gdo da vas razme? Kak da vas ja shvatim, kaj to zapravo poručate?

– Samo slepac i ograničanec more takvoga nekaj reći... Slušajte dobro, kaj sad bum povedal. Kaj bi vi napravili, da imate, recimo, malodobnu kćer, tak od deset do dvanajst let i da vam ju takvi izrod, grdoba, nakaza i čudovište namami v podrum i da joj vništi vse kaj žensku obilježava pravom ženom?

– Nemrem verovati vu to.

– Nigdo vas ne sili na to!

– Vi zmišlate!

– A vi ste, gospa Gagačka, stara bedača.

– Čujte, kaj vi mene, s kojim pravom vređate?

– Sami sebi uvredu na pleća navlačite.

– Vređate i mene i bricu Valenta.

– Vaše je pravo da zadovolštinu iščete!

– I budem... idem ravno Valentu. Vse bum tom bogečkom asmatičaru spripovedala, a onda – na sud! Znali bute vi, Srećko, svojega Boga...

– Sirota! Trabunjate i bljezgarite... Dobro znate, da krpa vreću najde, a drek pajdaša. Tak i vi... no, jeste morti uopće negdar negdi čuli, da je bedak nekaj pametnoga zmislil i povedal? Ni vi, gospa Gagačka, ne odstupate od te istine. Hodite vi zato malo vu vražju mater. Ona i je vaš zaštitnik. A na sud – će i tam još ima pravde – vse bu se čulo... i doznalo...

– Imate još kaj, Srećko, za reći?

Umjesto odgovora zašutio je, okrenuo se i pošao svojim putem, razmišljajući o tim čudnim, bezimenim, nepoznatim ljudima, o tim crkvama, o tim strastima, manama i porocima što u njima bukte, vriju i kipe, pa nenadano provale kao vulkan zloće i pokvarenosti.

Brico Valent nije izuzetak. Došao je ipak na glas kao silovatelj malodobnica, kao napasnik djevojčica, djece; sadist, pomahnitali spolno nastrani manijak s dječjim likom, blagim očima i riječima slatkim poput najukusnijeg meda. Ali, kao što iza lijepe kuće ne stoje uvijek i dobri ljudi; kao što iza putnika na cestama nema samo turista, već i provalnika, zlikovaca, razbojnika, raznih prestupnika, bezumnih krivaca za kojekakva nedjela i čitav niz drugih krivaca, tako je i u brici Valentu bila prikrivena seksualna utvara, sablast i strašilo, zlotvor i jadnik, napasnik, protuprirodan čovjek i – bolesnik!

Mnogi su znali za to njegovo nakaradno obilježje, ali su se činili kao da je sve to do njih doprlo iz neke daleke, otuđene bajke, koja se njih zapravo ništa ne tiče.

Nekoga kasnoproljetnoga dana, kad je brico Valent iznenada odselio da bi izbjegao sve glasnija zgražavanja, ne mogavši podnijeti teške, ali istinite optužbe, procurile su mnoge dogodovštine za koje su odavno potiho kolale priče. No, sada su one dobile svoj pravi, teški smisao.

Brico Valent ostao je tako zauvijek crni simbol zavodnika i oskvrnitelja malodobnica.

Izmjenjivaše se u njoj generacije. Tko zna otkada je i koliko je neznanih, bezimenih i poznatih pojedinaca prebivalo u toj staroj zgradurini

Govorili su da je sazdana negdje potkraj devetnaestog, a drugi nesigurno natuknivaše kako je izgrađena početkom dvadesetog stoljeća. Svejedno, povjerovali u jednu, drugu ili neku treću mogućnost – kuća je trošna, ali posve solidna.

U dugom slijedu godina u njoj se izmjenjivaše veletrgovci, mali prodavači, direktori, zanatlije, liječnici, »luftbremzeri«, neradnici, seljački filistri, niškoristi, dioničari, javni radnici, korupcioneri, ljigavci, protekcioneri, profesori, pisci, prodavači, svodilje i besperspektivni – čitav spektar ljudi, šaren svijet nepobitne prolaznosti.

Svako je vrijeme nosilo svoje breme; svoje slabiće i junake, kukavice i velikane, besprijekorne i izopačene...

U tim i takvim okolnostima žive ljudi gdjekada problematičnih sudbina, ali i oni što s nepravom podnose omalovažavanje i nepravde.

Blijeda i simbolična kolajna! Ništavilo! Jer, poštenje se ne nagrađuje i isplaćuje medaljama. Čovjek se ne dokazuje značkama, već svakodnevnim plemenitim i korisnim djelima. Poštovanje zaslužuju i bezimeni, kad čine neprolazno dobra djela. Čovjek u svojoj mjerivosti nema granica. One sežu od ništavila do genijalnosti, od sitnih učinaka do beskrajne ljudskosti, od cijenjenja do priznanja, od sumnji do poštovanja. Taj put i raspon nepromišljeno je i isprazno svesti bez obrazloženja u uzrečicu, kako je netko zao ili dobar, plemenit ili sirovo grub, dok ne prozremo plodove cjelokupna čovjekova djelovanja i sve okolnosti njegova bivanja.

Poučnom može biti neupadljivo jednostavna priča o Štefu Bočeku, prvom vozaču zagrebačkog tramvaja na konjski pogon:

– V bajti drvenoj, kak v brlogu jazbecovom, v Brozovoj, tam na Trešnjevki, vuz prugu, vu cafutavoj živel je kabanici; zes zgužvanim, spreluknjanim škrlakom – prvi kočijaš tramvaja konjskoga, dedek po imenu Stjepan, nazvani – Štef, Štef Boček!

Suhi, koščati starček vremenu strti se ni dal: sluh ga napušćal, a glas mu zgubljen postal i tih. Osamdeset mu bilo je let, gda živu je načel knjigu i starinski svet shujaloga doba najemput oživel. Za jenga navek ta svet mačeha je bezdušna bil; bez srca, topline, žara i pravice i prazne zmirom, zmirom, bogme – lisnice.

Teral je negda Štef hitre, site lipicanere, vse od Maksimira do Ljubljanske, potlem još i dalše: fino zrihtan, speglan, hmiven i podbriven... Bil je dečko kak se šika vsega grada dika...

Zginul onda tramvaj konjski. Štef pak po dekretu čuvar pruge postal. Leta vuz to su ga klačila, v malu bajtu zgurala...

Živil jemput v Brozovoj, na Trešnjevki, tam vuz prugu, starček zvani Stjepan, a bolše znani kakti Štef – Štefina Biček.

Šutliv, jadliv, svadliv ili pak nervozen, negdo rekel zmirom, drugi tak znavade, gdo to zna? Kak da tramvaji su jemu konjski dušu zlamali i strli.

Živil jemput, vre ga nigdi, nigdi ni...

Zmiren i pozablen, tam na Mirogoju, ili morti kaj bu istini još bliže – na Miroševcu, zanavek dugo vre sad niti zločest ni jadlivi, ni svadlivi ni nervozen, zanavek vre dugo, dugo sad baš čisto zadovolen spi...

Pripovijedaše sve to nedaleke susjede Stjepana Bočeka, prvog vozara tramvaja na konjski pogon u onim davnim zagrebačkim danima. A te su žene živjele zajedno s obiteljima u malenim kućercima neposredno do skromne Bočekove postojbine, uvjeravajući svakog, kako Štef ni pod koju cijenu neće pristati, da nekoga pusti u svoj »brlog«, u svoju malenu, stiješnjenu, neuredno, zapravo jako zapuštenu sobicu.

Pojavio se – prisjećam se – na vratima u starom, dotrajalom tramvajskom ogrtaču tamnoplave boje, jer su već bili kasnojesenski dani, pa ni onako neraspoložen, mrk, kao da bi ga iz sna prenuo, oštro podviknuo:

– A koga mi vraga ne date mira?

– Dolazim s dobrom namjerom!

– Gospon, niti ne znam gdo ste, niti kaj bi fteli od mene?! Pustite me da v ovom čumezu budem sam i nesmetan. Napuščen i čisto pozablen...

– Nemojte krivo shvatiti... Možda vam je netko nanio nepravdu? Nije isključeno!

– Točno! Nigdo mene ne pita. A ja sam prvi kočijaš zagrebačkoga tramvaja. Lahko je bilo gda sam bil mlad. Štef sim, Štef tam. Štef bu ovo, Štef bu ono, a sad... vrag mu mater staru. Kaj ne crkne? Se nikakve koristi već od jenga ni... Tak. Kaj je onda čudno, da me nigdo ne posjeti, da nigdo za me ne pita, niti da mi barem veli: vrit me piši, stari, smrdlivi Štef Boček!...

– Vi ste dragi i poštovani Stjepane – rekoh – mali dio povijesti velikoga grada kakav je Zagreb.

– Istina ! Ali, gdi to piše? Gdo to zna? Kaj vse to meni znači? I najte zameriti: otkuda vi dolazite? Je li vas negdo poslal, da vidite kak Štef Boček siromaški živi, a ne krade; da je pomalo čudak, ali ne i luđak... da još ni ponorel. Daklem, zakaj vi gospon, zapravo dolazite?

– Zato, jer, kako rekoh, vi ste časni starino povijest ovoga našega grada, a ja bilježim uspomene na takve ljude, da o njima znaju i buduća pokoljenja.

– Nemamo mi, prijatelj, kaj govoriti! Kaj se bumo spominjali, je li?

– Ne zamjerite, jeste li danas nešto prigrizli? – nastavih uporno.

– V ovoj izbi nema niš: samo tu cabajku, regemantl, jen prištafl, pobelar i staru tramvajsku kapu. Bez škrlaka, nemam ga... Susede se pak danas nisu zmislile na mene. Daju mi tak će kaj ostane.

– Volite li malo vinčeka?

– Već ga dugo nis osetil... Mala pemzija... Drek. Crkavica.

– Volite li popiti?

– Bi si popil gda bi imal!

– Znate kaj, dragi Štef Boček? Idem ja donesti nešto za pojesti i za popiti, a vi se malo udobrovoljite, pa ćemo onda malo porazgovarati. Jeste li zato?

– Sam vas je Bog poslal!

Izlazeći, susreli me posprdni pogledi Bočekovih susjeda i njihove primjedbe:

– Aha... smo vam rekle, da je čudak... i više od toga! Ne bi vi morali tak naglo, da ste mu vožu vina dopelali. On samo od pijače živi.

– Žene, drage, niste li vi zlobne? Štef Boček uspostavil je sa mnom i ja s njim prisan odnos. Neka znate: samo se nekoliko trenutaka udaljujem, a onda ću opet doći. On me čeka!

– Kaj? Znači idete po pijaču?

– Kad se vratim dođite ako vas zanima, pa ćete vidjeti i saznati zbog čega odlazim; zašto ću se vratiti. No, sada vam ipak moram reći, kako je čovjeku, pogotovu starcu ponekad značajnija topla, prisna, ljudska riječ; osjećaj prijateljstva i dobronamjernosti, negoli sve drugo na što vi mislite...

Povukle su se u nastambe.

Ja na hladnu ulicu, pa u prvu trgovinu, a potom u onu – kako reče – jazbinu, mom znancu, što sam ga prvi i posljednji put u životu vidio i čuo.

Prezalogajio je, popio, a već nakon druge – neke davno neoprane čaše otvorio dušu i srce.

Prisjećao se svih pojedinosti iz bliže i osobito dalje prošlosti, znao gdje je bila koja stanica, pa onda gdje su se mijenjali konji (jer vozilo se od Ljubljanske, današnje Ulice braće Oreški do Maksimira); gdje je bila poneka bolja gostionica, koliko se Zagrepčana vozilo, kako su se odijevale gospođe, a kako gospoda, o uglednim građanima, koji su ga s poštovanjem sretali, a oni s magistrata i napojnicu mu davali i o bezbroju drugih sitnica.

Djelić zagrebačke povijesti u meni je zauvijek očuvan. Tako i podsjećanje na prvog vozara tramvaja na konjski pogon, koji je živio u Brozovoj, tamo na Trešnjevci, uz prugu, zato i ponavljam često onu uzrečicu što sam je nekada čuo:

– Živil jemput Štefek Boček, vre ga nigdi, nigdi ni!

U vrijeme nesmiljeno, prolazno, bezdušno; u vrijeme u kojemu je teško razlikovati istinu od laži, poštenje od bezdušja...

Zašto li sve to pričam u ovoj ispovijesti o prokletoj kući kustošijanskoj što nikakve podudarnosti nema sa životnom putanjom Stjepana Bočeka.

Možda zbog jedne druge, mudre izreke: »Brini se za ime, jer ti ono ostaje dulje negoli tisuće velikih zlatnih zaloga.« Zar nije tako? Štef Boček, bez obzira na njegovu sirotinjsku starost, ostao djelić povijesti staroga Zagreba. A one besposlene, zlonamjerne žene? Tko da ih se još i prisjeti? Nekorisne i traljave zagubile se u bezimenoj prolaznosti...

No, dobra je još i ona zagorska uzrečica: »Vsaki zna, gdi ga čižma tišči«.

Mene »tišči« ta prokleta kuća. Stara. Starinska. Netko bi rekao i – fakinska. Ne znam. Ne bjeh joj u tome svjedokom. Usto, pravi muž nije puž. Nedvosmislena je pak istina da svatko koga srce boli, njemu i oči plaču.

Zato otvaram sva vrata proklete kuće. Nekada bijahu jedna, pa dvoja, a s druge strane ograde i treća, pa četvrta... Zar je, uostalom, i to bitno? Svijet ide naokolo, a nevolja redom... Pritom, samoživac divljačinom vonja. Ili drugim riječima izrečeno, u hajduka samovoljna ruka. Pri svemu tome zaboravlja se na one pradavne ljudske spoznaje: što god netko samovoljno radio, neće dok se to njemu prohtije... Dan za danom, smrt za vratom. I naposljetku: starost, zadnja žalost. Nije li to prava poruka?

– Kako za koga! Nikako se to ne može reći za Miška Cmizdreka i Miciku Klamuzu, koji godinama opsjedaju susjede i nekoliko kustošijanskih obitelji ucjenama: optužuju, zlostavljaju, stvaraju teškoće iz pakosti, zlobno zadirkuju i progone u stopu svoje zamišljene žrtve, krivorijekim dokazima i optužbama. Sve, dabome, uz nečiji blagoslov, uz nečiju podršku, uz nečiju pomoć... Turobno i stravično. Jezovito. Porazno za istinu, grozomorno za pravdu. No, kako je – tako je.

Miško Cmizdrek izigrava maloga moćnika, za kojega se službeno ne može doznati – tko je zapravo i u koji rog puše. Neslužbeno svi znaju, da je iskusio kazneno-popravne domove; a usto je utvrđeno da je besposleni strojarski tehničar i da je... kronično i trajno duševno bolesna osoba, koja boluje od paranoidne psihoze, najvjerojatnije iz shizofrenog kruga. Liječen je i u psihijatrijskoj bolnici... Otpusne su dijagnoze glasile:

– Schizophrenis paranoides in remissionem in obs.
– Psychopathis shizoides i
– Abnormalno reaktivno psihičko stanje.

Aktualno raspoloženje je mješavina rezigniranosti i površne veselosti, sve neadekvatno. Općenito se doimlje kruto i udaljeno, bez sposobnosti modelacije afekta. Verbalno negira psihopatološka doživljavanja, ali se registrira difuzna paranoidnost. Nekritičan!

Bolesnik razvija kverulansko-paranoidnu sliku u kojoj se tužaka i parniči s namjerom, da dokaže neistinitost otkaza.

Ispitanikovo ponašanje dodatno pokazuje njegovu difuznu paranoidnost i posvemašnju nekritičnost.

U tu sliku ide još i činjenica da se u različitim situacijama smatra različitim stručnjakom, jednom je to inženjer elektrotehnike, drugi puta ovlaštenim projektantom, a trajno umnikom koji se privatno bavi znanstvenim i pronalazačkim radom, iako – doduše – bez službenih potvrda i ekonomskih rezultata.

Njegovo duševno zdravlje cijenimo takvim da nije sposoban shvatiti značenje svojih djela niti može upravljati vlastitim postupcima.

Potrebno ga je prisiliti na liječenje. Samo, njega to uopće ne zaokuplja. Jer, on je lažno utjecajan: pred njim prežu i ustupaju čak i odvjetnici – čuvari pravde. A Mica Klamuza javno izjavljuje u službenom spisu kako je alergična na dijeljenje tuđe pravde jer priznaje samo svoju. Izmišlja fantastične nemogućnosti. Služi se silom i nasiljem, lažima i bespravljem. Beskrupuloznošću. Istina, kao da je u nje zatajila; poštenje pokvareni mehanizam nekoga sustava – zanijemilo... Vulkansko se nasilje iz nje javlja. Laži kao java potapaju stvarnost oko nje... Krivi zato postaju pravi, a oni drugi gotovo zločinci...

Sramotni je to stup za suvremeno društvo. Utoliko veći, jer se Mica Klamuza služila najpoganijim obmanjivanjima, opsjenama i neistinama, pa je

svugdje pokušavala dokazati da je crno bijelo i – obrnuto... Prikazuje se jadnom siroticom, nemilosrdno iskorištavanom, zapostavljanom, pritješnjenom raznim prinudama, podvalama i nemilosrdnim nasiljem. Sve to pod zaštitom socijalnih radnika...

Nije se skanjivala ni da temeljem uvjerenja dokaže vlastito siromaštvo, ali vješto je skrivala svoj uzdrmani duševni svijet. Bolest. No, i bez onog uvjerenja, što ga je napisao i žigom potvrdio neki općinski nepromišljeni, nesavjesni i nedozreli revnosni činovnik, a možda i tkogod drugi, imala je što dokazati; prikrivenu vilu s izravnim pogledom na more i imanje za ladanje, da i ne spominjemo jednu parcelu što joj je pripala dodjelom iz općenarodne imovine...

Bila je trup nedostupan za identifikaciju; kostur bez kralježnice i kralježaka – beskičmenjak! Biće je to bez razuma. Samohlepni strvinar nad tuđim materijalnim dobrima...

Skutrena u neku crnu pelerinu poput srednjovjekovne vještice, istrzanih pokreta, izgubljena pogleda u neku nesuvislu, metafizičku stvarnost, u život izvan prostora i granica, potucala se ulicama od neke svoje prijateljice do svojih sumišljenika. Od probisvijeta do ponekog rodbinskog izdanka sličnoga sebi. Težila je za lažnim, nedosanjanim visokim društvom, pa se predstavljala i lažnim zanimanjem, što joj je eventualno trebalo podići ugled i utjecajnost u sredinama njezinih istomišljenika.

No, ona bijaše tek jedna takva osobenjačka pojava u toj prokletoj kući. Nudi se i nameće nezaobilazno pitanje: tko li se sve još uz nju ne izmjenjivaše? Mnogi čudaci i luđaci. Trajni i prolazni gosti. I domaćini. Bijaše tu radinih i skrbnih ljudi, ali i lijenčina. Trutina. Prodavača magle i ispraznosti. Kleptomana i kretomana. Bitangi i probisvijetova. Onih, koji su naređivali i drugih što su poslušno provodili tuđe želje i naloge. Stanara i podstanara. Onih u nadsvođu i drugih u niskoprizemlju. U podrumskom podzemlju. Sitne duše, male sudbine dostupne za samo jedan život, a potom zaslužne za trajni zaborav, za prijekor, za prezir.

Jednom će netko zacijelo ispovjediti znatiželju: zbog čega takvi ljudi življaše? Što li čovječanstvu dadoše? Zar samo prolaznost trajanja? Besmisao? Srdžbu? Mržnju? Zle želje i loša djela? Ili više od toga – razornu snagu, da drugima bezrazložno razdiru spoznajnu stvarnost? Ima li njihovo postojanje bilo kakvo osmišljenje, smisao i svrhu?

Svaki je odgovor zapravo nepotreban. Nekoristan. Traćenje je to vremena o izlišnim i nepotrebnim sitnicama.

Ta kuća, ta stara ukleta kuća, bezbroj je likova primala i prikrivala u svojim njedrima, među svojim zidurinama, ali nikada spokojnih ličnosti, smirenih i sređenih osoba. Sve je to vrludalo nekako krivudavo, dijagonalno poput pijanaca; poput nesretnika i krivokletnika; i svi su se ti pojedinci ili kao zlodusi ili kao bolesnici, ili kao razvratnici ili poput onih slaba i nezdrava razuma, ali nametljivi poput siline teških i tmastih jesenjih oblaka, stropoštavali i nadnosili nad glave nedužnih, strpljivih i ispaćenih. Činilo im se valjda da na to imaju pravo, te da dobro čine kad prikrita ili otvorena nasilja unose u smirene živote.

Tako to, eto, bješe u toj prokletoj kući, optočenoj ponekad lažnim suncem i cvijećem što iskupljivaše ljepotom svu njenu čemernost i svu gorčinu; sve nesretne, tragične sudbine što se sagibahu pod teretom godina.

– Gle lijepe kuće! I ukrasi oko nje... Cvijeće. Drveće. Oaza mira usred bučna grada – govoraše uzgredni prolaznici, koji su možda jednom godišnje ili tek poneki put tuda, uz nju prošli.

Nisu, pak, znali da ta oaza nosi ukletstvo; da je to puninom istine prokleta kuća, jer tu svaka jedinka nosaše svoju brutalnu, surovu sudbinu. Tu svatko svakome bijaše vuk u ljudskoj spodobi. Tu se veselilo kad je drugi trpio; tu se zaboravljalo najbližega kad je bolovao; tu se likovalo, kad je netko posrtao, tu se razuzdano smijalo kad je drugi plakao; tu se častilo dok je drugi gladovao; tu se radovalo kad su nasilnici drugome razbijali vrata; tu se jednostavno nije znalo što je dobrota. Tu se nije voljelo, ali se žestoko mrzilo. Tu je plemenitost bila nepoznanica, kao najveća matematička veličina.

Tu je carevala mržnja i zloba.

Zato je to bila prokleta kuća.

Nitko u onom vitkom, elegantnom i ljepuškastom muškarcu nije ni u snu zamišljao neku tamnu, mračnu osobu. Bijaše naočit, pomno odjeven i dotjeran, vrlo razgovorljiv, prijemljiv; sposoban da sa svakim uspostavi spontane razgovore. Kružile su o njemu priče kako je veliki razvratnik, sklon da svaku prigodu iskoristi za svoju vlastitu dobrobit, za svoje želje i prohtjeve.

Ostao u dijelu stare polovice kuće, kao zastupnik nekadašnjeg dioničkog društva »Dom d.d.«, da bi obavio posao oko neopozive parcelizacije gradilišta, kako bi se kasnije te parcele, a naposljetku i kuća u kojoj je i sam prebivao, – prodale na licitaciji, pomoću oglasa ili na bilo koji mogući način.

Nije živio niti skromno, niti je poštovao mnoge zakonitosti stvarnosti u kojoj se zatekao. Premda samac, nije to želio biti. Priskrbio sebi pomoćnika, sobara – – poslužnika.

Jankec, taj njegov poslužnik, bio je čovjek jednostavan, poprilično skučenih pogleda, dobrostiv, ali podložan, uslužan, stalno pripravan da učini sve što se od njega traži. Zacijelo je baš zbog tih svojih osobina uživao u poslodavca skoro bezgranično povjerenje, pa su mu bile dostupne mnoge stvari u stambenom prostoru gazde Matlagića. A taj Imbro Matlagić, zbog čestih prijema, nije propuštao da stan bude na račun takozvane reprezentacije opskrbljen najraznovrsnijim pićima pa i jelima što su se u ono ratno doba mogla posebnim načinima, a to znači raznim vezama, nabavljati. Bivali tako stalno u Matlagićevom prostoru čitavi sanduci najraznovrsnijih pića i prigodnih jela.

Jankec, dobrodušan i pošten u duši govorio bi:

– Zakaj i drugi nebi nekaj okusili, a ne samo ovi, kaj tu zahajaju – nejviše te fifulje...

Znao je on za svakoga čovjeka, za svaki živi stvor, za svako biće u susjedstvu kako diše, što mu nedostaje i što priželjkuje ostvariti. Čega se želi domoći... A razmišljajući o prilikama u domu gazde Matlagića, najbližima bi se povjeravao:

– Moj bato, toga ni v cirkusu ni. Po cele dane cana za canom dohajaju tom starom tepcu, prefrigancu i drotaru. A jedna lepša od druge. Kak anđeli. Na izgled. Mlade i zrihtane: stani pa gledi. Kak da bi z nekakvoga drugoga sveta, z nekakve druge planete došle. Čudno, ni za razmet...

– Čuj, Janko – propitivala ga Dorica Bogomolec, najbliža susjeda – pa koliko je zapraf star ta tvoj šef, ta gazda Matlagić?

– Nisam ga to nigdar pital, ali mogel bi imati tak nekaj malo više od četrdeset...

– Pa, vrag ni ni tak star! Zapraf, zreli mladić na pragu v muževna leta.

– Kaj se toga dotikavle, gospa Dorica, nemre se naklapati, da je morti za staro železo... A, to ne, ne... Vrag je to – kak ste, prosim lepo, rekli – žilavi, koreniti...

– Svejedno, nekaj ni bistro?

– Ni, niti, bogme, ne more biti!

– Dej reči, v kakve to sumnje poniraš?

– I vi ste mi kak novorođeno detešce?!

– Baš te niš ne razmem!

– Zamislite si onda: po kaj bi tih pet, šest a negda i sedam smudi – lepih i mladih, tak prpošno dohajalo v jengove odaje i onda još bolše razdragano odhajalo?

– To ni bez vraga!

– I ni, gospa Dorica!

– A si ti, Janko, siguran, da samo poradi kurveraja Imbreku hrliju?

– Vse nekak sumnjam.

– Da ni morti nekaj drugoga posredi?

– Ne morem vuto biti sto posto siguran!

– Ne bi li moj, Jankec, mogel v tom kosmatom grmu nekakvi gnjusni, črni, drugački zajec biti?

– Ne znam, kam cilate?

– Rat je!

– To znam. Predobro to, na žalost znam! Krvavi rat.

– Tebe, Janko, baš ni preveč štrajfal... Kaj ti fali! Imaš gazdu, zaštitu, plaću; najde se jela i pijače, a samo te smetaju te čudnovate, hirovite, lepuškaste i nigdar do kraja otkrite puce, ili kak ih ti – smude – nazivaš!!!

– Gospa Dorica, najte zameriti. Niste ni blesavi ni hrgasti, ni tumplavi, a tak mi krvave nepravde nanosite... Čini se, da mi napriliku niš ne fali. Ali, ja nemam hiže, doma...

– Valda sam zbilam ponorela. Niš ne razmem....

– Smem objasniti?

– Janko, kaj lepšega od iskrenosti?

– A kaj goršega od ropstva?

– Pripovedaj!

– Da pripovedam? O čemu? O ljudskom življenju? O smislu opostojajna? O radosti, o nekakvoj ljubavi za čoveka i čovečanstvo, zapraf o čemu da pripovedam, gospa Dorica?

– O tomu kaj te muči, kaj kak kamen te teški pritišče, prsa ti gnjete i dah zaustavla...

– Poglečte onda ova pisma... Nisu moja. Tugomir ih dobiva.

– Razglednice?

– Ni istina! Kakve razglednice...

– Krivo sam rekla.

– Tu slike ni...

– Ali se vse kaj piše dobro razabire kak da bi v slikam naslikano bilo!

– Ma kaj vi znate i kaj blezgarite?

– Morti sam se krivo izrazila. No, razmeš me da vse naslućujem!

– Gospa Dorica, najte se prepametni delati. Jeli vidite kaj je ovo? Postkarte! A to ni isto kaj i razglednica. To je po našem rečeno – dopisnica...

– Janko, v pravu si!

– V pravu si, v pravu, Janko. Mislite da nis vu to uveren? Kaj mi to treba tamburati vu vuho?

– I jesi v pravu. Ali, kaj to s Tugomirom ima veze? Pak on te samo harmoniku vuči.

– Točno, vuči me. Praf velite. No, dečec i postkarte dobiva. Negda i prava pisma.

– Pak onda?

– Kaj – pak onda? Jengove muke i mene mučiju! Pošten je. Zato jako trpi!

– Vjerujem!

– Pročitajte v tom ružičastom trookvirnom žigu kaj tu piše! Bute bolše razmeli kak ta mali harmonikaš proživlala detinjstvo...

U tom je trouglanom žigu jasno i glasno, poštirkanim, škropljenim njemačkim jezikom pisalo:

»Der Fürer kennt nur Kampf, Arbeit und Sorge. Wir wollen ihm teil ab nehmen, der wir ihm abnehmen können.«

Uz tu propagandnu lozinku, na postkarti je bio otisnut i zelenom bojom broj cenzure – 303881, pa onda ružičastom olovkom pridopisan još i broj 3101/V i na kraju broj 593. Na poleđini omotnice adresa: I.Š., Umsied, lager 148, Langenau Bad, Ibr. Habelschwerdt, Schlesien.

Na svom putu omotnica je i otvarana, pa je s ljepljivim papirom ponovo zatvarana, a na tom nanovo nalijepljenom papiru otisnut je još jedan cenzurni broj – 575150 i još sitnim zelenim slovima pridodan novi broj 6472.

– Janko, stvarno ime i adresa?! Dakle, niš zmišlenoga...

– Valda me ne držite za lažlivca?

– Ma, Janko, za dragoga Boga! No, ali ono na nemčijskom, kaj sam pročitala, niš ne razmem...

– Mislite, da ja govorim švapski? Pa ne znam praf ni hrvacki. Svejedno, bum vam otkril barem delek istine, kaj to v tom trovuglastom žigu piše. Jen mi je pajdaš rekel, da to otprilike znači:

»Firer poznaje samo borbu, rad i brigu. Želimo mu delek brigi oduzeti, jer mi to hoćemo!«

– Tak, če vam to nekaj znači?!

– Više nek misliš.

Iznenada bez ikakve posebne pripreme Janko izvadi još jednu Postkartu. Na njoj, kao i na prethodnoj otisnut zeleni broj 301483, pa ljubičasti do njega 128, onda prekrižen naslov ZAGREB (Agram), zelenom crtom, da bi uz oznaku Croatien bio ljubičastim slovima ispisan još jedan broj 593, a ispod svega toga običnom olovkom 4110/V.

– Je, tak vam je to, gospa Dorica. A vi ste se s prva začudili, kak da lažem?!

– Ni govora. A gdo je to I.Š. iz Langenau Bad-a?

– Tugomirova rođena sestrična.

– Neprestano si dopisujeju?

– Morti je i to zabranjeno? Valda niste i vi šnjofalo?

– Samo pitam. Ne zameri! Ne buš me v sumnje počel valda zavlačiti?

– V redu!

– A kaj dobroga piše?

– Dobroga? Presudite sami...

»Primila sam tvoj list. Najljepša ti hvala! Vrlo sam se obradovala kad sam primila tvoje pismo. Molim te oprosti mi, što ti nisam odmah odgovorila. Jedan je između razloga i taj, što sada kad se Božić približuje imam najviše posla, a drugo – bila sam k tome još i bolesna. Ali, zato ću sve to sada nadomjestiti... Pitaš me u pismu, kakva nam je hrana? Zasad još u ovim ratnim, logorskim uvjetima – dosta dobra. Ove je godine baš za inat urodilo manje krumpira, negoli prošlog ljeta. Zato je krumpira, doduše, malo, ali nije tako samo u logoru, već i u privatnim kućama. No, događa se; ima kad nemamo uopće za prigristi. Događa se čak i to, da hrane ima dosta; samo jedni imaju dosta, pa jedu koliko hoće, a drugi su skučeni pa dobivaju ograničene količine – smanjene obroke. Moraš znati, da kod tako mnogo ljudi, koliko nas ovdje ima, nije lako svima ugoditi.

Inače, zdravi smo, hvala Bogu, pomalo. Mama je više puta bolesna. Sada nam je i Jožek obolio. Muče ga mandule (krajnici) i jako se boji, bude li morao na operaciju.

Drugi put ću ti više pisati. Ostani zdrav, zdrav do mog povratka. Primi mnogo srdačnih pozdrava od tvoje vjerne sestrične Ivanke«.

– Pisala je negdi v kasnu jesen, kaj ne?

– Poštanski žig otkrivle datum: 25. XI 1943.

– Taman na veliko Katarinje?

– Baš tak!

– I onda?

– Je, pisala je stalno. Kak je zapraf dečec pisal, tak mu je ona neprekidno odgovarala...

– A kak se za vse to vreme držala? Je li sustajala, ili se hrabro držala v tom logorskom, zatočeničkom življenju?

– Ponosan sam kak i Tugomir. Čvrsta je kak kamen, kak mramor. Baš kak čelik. Sedmoga prosinca 1943. odrešito je na Postkarti napisala:

»Želim Vam sretan Božić i sretnu Novu godinu! Neka dade dragi Bog, da se opet u Novoj godini sretnemo i jedan drugome ruke podamo. Molim te piši mi, kako ste?! Jeste li zdravi? Mi, hvala Bogu do sad jesmo. Zima je strašna, premda bez snijega... Drugačije sve po starom. Radimo neprestano i u radu nam brzo prolaze dani i – godine. Molim odgovori. Tvoja Ivanka«.

– Razme se, Janko: Tugomir je znova pisal siroti sestrični, kaj ne?

– Kakva sirota?! Ponosni, jako i nepokorni nisu siromaki!

– Nis tak mislila.

– Ona je bila žrtva. A v takvih se prilikah bira samo zmed junaštva i kukavičluka, zmed posrtanja i zdignuća, izmed ponosa i samoprezira, izmed života i smrti...

– Bila je hrabra, prava junakinja!

– Bil je i Tugomir junak. Jer grozili su mu se, obilježili ga kak čoveka, kaj pokapa Treći rajh i novi poredak...

– Ipak je ostal čitav?

– I ponosan. Hrabre, kak se veli, i Bog čuva.

U međuvremenu, svašta se u tom našem nerazumnom svijetu dvadesetoga stoljeća događalo. Rikali su topovi, odjekivale detonacije bombi, rušili se milijunski gradovi, pogibale tisuće nedužnih...

Ratni je pismonoša unatoč svemu i na kraju te 1943. ratne godine uz pisma, dopisnice, razne doznake, brzojave i ostale svakodnevne spise, ubacivao u posljednje dane prosinca u poštanske sandučiće, nešto poput posjetnice:

»Sretnu Novu 1944. godinu želi vam vaš listonoša!«

O velikoj se sreći u toj godini baš i nije mnogo snilo ni slutilo. No, listonoša je očito profesionalnom čestitkom želio pribaviti sebi neku korist, izmoliti u primalaca poštanskih pošiljaka, određenu samilost i posve određenu nagradu. Jer, ipak, na kraju krajeva rat je, teško se živi, pa svaki iznenada kapnuli novčić može dobro doći u ionako oskudnoj obiteljskoj blagajni.

Neposredno poslije početka te »sretne« 1944. prispjelo je iz Langenau-a pismo, napisano 10. siječnja te nove godine:

»S velikim veseljem i radošću primila sam tvoje pismo, a još više su me razveselile slike.

Zahvaljujem ti i ovu zahvalnost ne mogu ti opisati zato što se toliko braneš za sve nas i za mene i što mi se barem ti stalno javljaš. Još jednom: HVALA TI! Pitaš me, javlja li mi se netko od obitelji? Jedino ti, pa onda ujnica i ujček, drugi nitko više! A toliko nas ima... No, sad se sve više uvjeravam u istinitost onih narodnih poslovica: »U zlu se poznaju junaci«. ili »Prijatelj je onaj pravi, koji te u zlu ne ostavi«, pa i one »Daleko od očiju, daleko od srca.«

Ljubici sam čestitala Božić, no sve dosad nema nikakva odgovora. Ne znam je li uopće tu čestitku primila. Možda nije?! Jer, ne mogu vjerovati da mi ne bi htjela odgovoriti? Dakle, ne znam koji je pravi uzrok toj šutnji? Nisam joj valjda nešto nažao učinila. Ne, ne, neću ni pomišljati na to, da se eventualno ljuti nešto na mene ili da mi jednostavno neće pisati. Možda se i zaljubila u nekog, tko se bori za sadašnji, postojeći društveni sustav i poredak, za ovu hitlerovsku kulu od karata? Tko zna, sve je moguće? U tom smo slučaju, znači, umjesto rođakinja postale – neprijateljice. O, Bože, zar je i to moguće? U biti, ništa nije nemoguće. Život šara čudne zapletaje... Uostalom, kako da to inače i protumačim? Zar i ti nemaš svakodnevne brige i obaveze, kao i ona; zar i tebe ne zaokuplja svakodnevica nizom prepreka i neočekivanosti, kao i nju? Pitam se to, dragi moj, zato da bih ti rekla iskreno i krajnje pošteno, kako tvoja pisma, tvoje zanimanje za mene i sve nas ovdje; kako tvoje riječi ostaju u vječitoj životnoj uspomeni... Znaj, da sam plakala kao malo dijete, kad sam čitala tvoje pismo.

Božić i Novu godinu dobro smo proveli u ovim sadašnjim našim okolnostima. Stradali, hvala Bogu, nismo, ali naša srca nisu uopće zadovoljna. Zatočeni smo! Suvremeni robovi. Istrgnuti iz domova i domovina.

Naš domaći gospodin župnik, koji je logoraš, kao i svi mi, ispovjedio je sve, koji su to željeli, a imao je i dvije svete mise. Pjevali su naši pjevači. Pre-

krasno! Ili se meni i mnogima drugima u ovoj našoj sadašnjoj sredini sve to činilo mnogo ljepše, skladnije i zvučnije negoli bi to zvučalo u uobičajenim okolnostima.

Svi smo u crkvi plakali... Shvati: crkva je ovdje jedino naše slobodno sastajalište, mjesto gdje možemo ispoljiti i odati sve naše osobnosti, našu ljubav prema vlastitoj narodnosti, prema svojoj domovini.

Crkva je naš dom. Naša Svetinja. Pouzdanje i pravo, potpuna vjera. Spoznaja istine i pravednosti. I tu mislimo na onu biblijsku izrijeku: »Na stazi pravice stoji život, i na njezinu putu nema smrti«. Uostalom, promišljen čovjek prikriva svoje znanje, a srce bezumničko razglašuje svoju ludost... Nezgodno je i nepravedno samo, što mnogi nazivaju sebe – dobrim čovjekom... Tko će, međutim, naći vjerna čovjeka? Bezuman je – odavna se o tome govori – tko se uzda u svoje srce, a spašava se tko živi mudro! Napokon, izvoj je životni razum onima, koji ga imaju, a ludima je kazna njihova ludost. Srećom, nijedna muka nije dovijeka... Ako je i do utjehe, bitno se prisjetiti, kako u svim svojim djelima valja zapravo misliti na konac, pa onda čovjek neće griješiti.

Sad pustimo sve te misli, sve te pouke, sva ta saznanja i spoznaje. Napisala sam : »Svi smo u crkvi plakali!« Zaplakali smo, kad smo se našli u ovoj tuđini svi u crkvi, a napose poslije toga, što nam je naš domaći župnik, logoraš poput nas – i to sam već spomenula – održao kratki govor...

Čini mi se to ljepšim reći, negoli – propovijed! Tada, poslije tih riječi zaplakati je morao svaki, od najmlađega do najstarijega...

A na Božić, sestre su, ili kako ih mi zovemo nane rekle, budući da je to njihova crkva i one je uređuju, da nam pripada sveta misa, pa ako hoćemo, neka se složimo i neka pjevamo prema našim običajima i na našem jeziku. Dogodilo se, na žalost, da nam naš župnik zbog bolesti nije mogao služiti misu, pa je to učinio njihov domaći, njemački. Kada smo pak svi mi počeli troglasno pjevati, prišli su nam Nijemci, počeli su zapravo postupno dolaziti i vrlo su pozorno slušali.

I gospođa – mamina gazdarica, dakle, žena kod koje mama kao logorašica radi u domaćinstvu također je došla slušati naše pjevanje. Kad se mama vratila u njezin dom, rekla je:

»Ach, Ana. Sie Slawenen singen sehr schön.«

U crkvi je – i to ti želim reći, bilo sve staro i mlado. Ti su nas Božji darovi podsjetili još jednom na naše mile domove i nezaboravne krajeve. Zima nije preoštra. Snijega ima ipak dosta. Šaljem ti usput i tri slike. Kad budem imala nove, odmah ću ti ih poslati.

Na jednoj smo se slikali svi – cijeli logor, zajedno sa sestrom Gertrudom, ispred logora. Na drugoj smo Jožek i ja, kako i sam vidiš... Nije baš najuspjelija, ali nadam se, da će drugi put biti sve ljepše i bolje... Pitao si me ponovo, tko mi je sve pisao otkad sam u logoru. Kao da te muči, ako se ne javljaju svi za koje se nadaš, ili su nas pak zatajili kao Juda Krista?!

Najviše pišeš – i opet ti velim – baš ti. Za tobom ujnica i ujček. Teta Marija i teček Janko pisali su mi tek nakoliko puta. Ljubica samo jednom... Moja

prijateljica Anica iz Zagreba, inače rodakinja tete iz Karlovca – mnogo mi piše. Često mi se javlja i jedna prijateljica iz Karlovca i ta draga moja karlovačka tetica nosi me, jasno, stalno na srcu, u mislima i u pismima što dospijevaju u moje ruke.

Piši nam, to posebno zanima moju mamu, kako je stara mama u Kredovcu? Čestitala sam svima Božić, ali nikakvog odgovora nisam dobila.

Rado bih ti još pisala, ali ako želim glavu očuvati, moram se pridržavati strogih logoraških naredbi, pravila i načela. Rat – poguba ljudske naravi! Vrijeme je da pređem na predviđeni posao. Stisnut ću zube, pa šutke i bez pogovora, nevoljko i nikada dokraja pokorena odraditi još jedan svoj radni dan. Živim u nadi i s riječima onim starim, prastarim, a još jednom novim i doslovno živim: »Zora puca, bit će dana!« Jer, iza kiše dolazi sunce: iza patnji sloboda! O, da znaš, kako je svi nestrpljivo očekujemo, koliko je s dubokim poštovanjem spominjemo, koliko vjerujemo u oslobođenje čovjeka, ljudi, sviju nas – čitavog čovječanstva. Jer, na kraju krajeva sila i nepravda nije dovijeka. Pravica mora pobijediti!

Neka bijeli golub istine, mira i poštenja izruči i ovo pismo u tvoje ruke; neka ga ponese u tvoj i u moj kraj, u naš zajednički zavičaj. Grlim te u duhu. Ustraj i budi hrabar, jer samo nas takve traži ovo naše današnje tragično vrijeme.

Iskreno te s punom srdačnošću srca pozdravljam u nadi tvom ponovnom pismu, a još više našem viđenju i susretu. Ivanka.«

– E, moj Janko! Nedokučivi su putovi ljudskih sudbina.

– Drugačije vse to, gospa Dorica, ja zamišlam...

– Gle, gle! Onda si pak ti nekakva vrsta filozofa.

– Nema o tomu govora. Ali, vse ima svoje zacrtane staze. Sakom je početku naznačen i kraj! I vsaka je sumnja v istini skrita i vsaka besmislenost počiva na temelju prolazne laži, tere se ipak vu istinu i vu pravično raspletanje odvije...

– Tugomir te na to fputil?

– Pomogel mi je, koliko je mogel. Navčil me tak igrati, da bum, gda rat vmine – po svadbami mogel igrati. Tak bum i živel... kaj bi drugač? Kaj bi v petom desetleću svojega življenja i mogel znova početi?

– Dobro, dobro... o tom-potom. Harmoniku si kupil, na sajmišću, kaj ne? Svirat znaš i krenulo bu...

– Bu, gospa Dorica! Samo nek rat završi. Ovu pak na sajmišću kuplenu harmoniku bum prodal, pak bum novu kupil. Čutim, kak da vas smeta to kaj je stara i na sajmišću nabavlena?

– Kaj god! Harmonika je dobra. Tu nikakvog spominka ne more biti o tomu gdi si ju kupil. Viš, mali pak Tugomir zna igrati, a nema instrumenta. Neće mu stari kupiti. Špekulira nekaj... na pijaču razmišla. Morti se pak i boji, da bi dečec će harmoniku dobi, mogel v muzikaše prejti. Stari drugač to grunta: »Doktor bu moj sin... gospon doktor. I ordinaciju mu bum otprl... Penezi buju frcali kak ivanjske kresnice ili kak iskrice z dobro potkurenoga ognja. Jerbo, betežnih ljudi zmirom ima i brez posla doktor ne more biti!«

– Malko ste predaleko, gospa Dorica, zagrezli. V blato. V trač. Kaj to nas dva briga za vse kaj se dogaja z Tugomirom, ž jengovim starim: kaj bu dečec postal, komu bu koristil ili gdo ga bu iskorištaval?...

– Stari mu krv pije i spil mu je bu do kraja, kak stara zalajena pijavica!

– Morti bi i vi nekomu sokece srkali, da takvoga nekoga imate. Vi ste, medtimtoga, čisto nekaj drugo. Sami, kak osamleni dub.

– Janko! Dosta o tom. I ti si sam: stari dečko! Neženja... Sebičnjak si, pak se zato ni nisi ftel nigdar ženiti...

– Pa lahko ja još tu bedastoću ili mudroliju napravim!?

– Samo si zberi. Kaj ih ni saki dan dost pri Imbri? Pa, reči mu, prosi ga nek ti jednu zbere i otpusti. Nek bu po mogućnosti lepa i – barem donekle – dobrostojeća. Sirota ti nikakvu korist ne bu donesla. Samo brige i muke! Bokčiju i – pačenje...

– Lepo, bogme, vi to meni savetujete. Malo vam itak od toga koristi!

– Nećeš, znači, v rizik?

– Nećem v smrt! Živeti hoćem, pa će baš i po bogečki.

– Sad pak više čisto niš ne razmem!

– Čujte me, gospa Dorica. Rekel bum vam vse do kraja, zli jezik je gubec, po domaći rečeno...

– Za Isusa Kristuša našega dragoga raspetoga!

– Gospa Dorica: Imbra Matlagić je istina Bog pomalo i kurviš zbog poradi toga, kaj mu to paše, ali još više zato, da bi vse pute, trage do sebe sprekidal...

– Hoćeš povedati?

– Imbra Matlagić – je špijun! Šnjofalo velikog kalibra. Otkucivač. Žbir. Otrov. Plaćenik. Niš koristi...

– Špijun?

– Tajni policajec i špijun!

– V teru stran pak puše, če je vse tak kak veliš?

– Govori, da je trgovački predstavnik... i stranke prima. Ove fanfulje, kaj dolaziju, to su predstavniki, strojopisačice, i tak vse po redu puce z tuliko zvučnih zanimanja i zvanja. Vse one skup z Matlagićem više od vsega prisluškivaju i onda došaptavaju. A te su flundretine najbolši mamac; kak komadić tečnog mesa z terim se štakora v kavez, štakorolovku, da ne velim mišolovku navabi. I, zamislite si, prosim vas lepo, koliko buju naivnih žrtvic – ovoj zemli potebnih mužof – privlekle v svoje krvave, železne gajbe?

– Vrag im kosti i dušu potari!

– Šupla kletva bez ikakve hasni!

– Je, tak je... more biti... bez hasni. Zato, kaj? Vse to v ludstvu nekaj kasni!

– Klipe im pod noge treba podmetavati.

– Same buju v zamke opale!

– Kasno je za lesom, ili posle sprovoda popevati!

– Prije smrti zube treba sceriti. Prangije starinske zes štaglof, z drvenjarah, z podrumof i vsih skroviščah moramo zvelči. Pak onda pucati, vudarati,

tuči; braniti sebe, svoj kraj, svoj zavičaj, ovu tužnu, napačenu z krvi natoplenu i poškroplenu hrvatsku zemlicu... Gdo li se vse tu ni naguraval; kakva su nam dupeta skrajala povest, ime i znamen; gdo li nam vse ni navil klatna, zbijal štrtinke i vage narihtaval –? Gdo vse i kakvi vse? Mislim reći: su li vsi takvi dostojni za to bili? Morti ni svinje nam hraniti nisu smeli, ni mogli, a kamoli da nam zakonike i pravice određivaju?! Je li tak?

– Navek veliju, gospa Dorica – vse do naših dan baš je se tak ostalo... i bu nam tak, gda nismo – bumo rekli – jedinstveni, gda ne znamo kaj hoćemo; gda ne znamo, nećemo ili ne moremo spoznati kam i komu pripadamo. Naš vam se čovek za poliček vina more potkupiti. Bi rekli, lahko podatljiva roba... niš bolše ni lepše ne morem, ne znam, niti neću reći...

– Janko, vrag te hrgasti. Gdo bi naslutiti mogel da v tvojih jednostavnih, naizgled neprosvećenih, jednostavnih reči ima toliko istine i – filozofije...

– I – ima! Ja nemam velike škole. Ali imam pamet. Trezveno rasuđivanje. V meni vam je jezičac pravde. A vse vam to, gospa Dorica, ne bu dobro za Imbru završilo. Vidli bute. Bog daj... z menom doživeli. Lonec ide na vodu, dok se ne razbije. A bu se i Matlagić. Zasigurno vam to velim. Treba samo ščuvati veru v istinu, v pravičnost i plemenitost. Vera je dragulj teri se teško najde! Zato moramo paziti, da ju kak dijamant za vsa vremena v sebi zadržimo i vščuvamo.

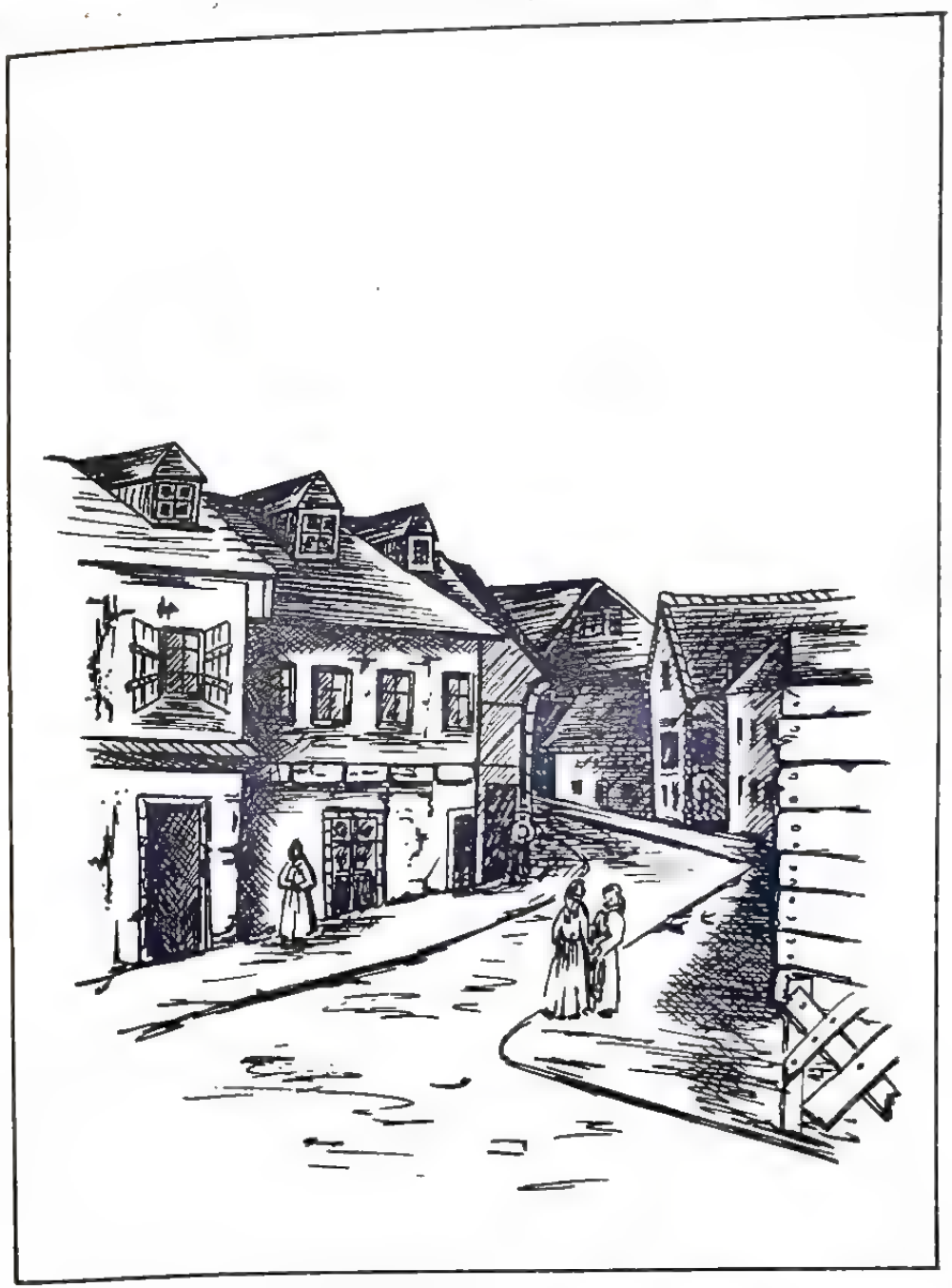

Zacijelo nikada nitko ne bi ni pomislio izgovoriti jedno priprosto, jednostavno, gotovo beznačajno ime, da se nije zbio zlosretni slučaj, sitno nasilje što u trenutku ljudske uzbuđenosti i uvrijeđenosti preraste u bijes i srdžbu, u bezumlje i bezgraničnu otuđenost, u prijezir i mržnju...

Proljetna večer zamirisa svježe pokošenom travom i mladom rosom. U svom vrtu radio marljivo i skrbno Marijan Šmaguc. Danomice se tako bavio svojim cvijećem, uređivao živicu, dotjerivao travu i cjelokupni prostor oko stare, ali dobro očuvane kuće.

Prikupilo se tu i obrezanih drvaca od lanjskih vrtnih ruža, pa je sve to Marijan kasno predvečer ili čak i uvečer nanosio na hrpu, a kasnije i zapalio da izgori. Tako i neke kasnoproljetne večeri. No, u zao čas...

Nekome od okolnih susjeda (a kasnije govoraše da to bijaše jedan iz četvrtog, drugi iz trećeg i treći iz drugog kata okolne zgrade) zasmetalo, što baš on to čini, pa mu pripremili – paprenu večeru!

Završio, nasilno izvučen iz svoga vrta, pred strogim, nesmiljenim ispitivačem, prethodno i nježno preodgajan s nekoliko ne baš nježnih pljusaka...

– Je kaj ćete... – objašnjavala, prateći taj prizor nasilnog odvođenja Marijana iz njegova vrta, postarija sijeda, nešto pogrbljena, vidno ispaćena žena, što se tu odnekuda iznenada našla – saki tak završi, gdo ima svoju glavu; gdo ne čkomi kak slon, gdo ni tvrd kak bik, zaglaman kak telec... I mojega su Ivicu jemput otpelali... i nigdar se ni vrnul!

– Ma, kaj to brblate, Slava?

– A otkud vi mene poznate, mladi gospon?

– Prije svega, nisam ni mlad ni gospon. Ja sam patnik, trplenik. Radni čovek... Znam vas pak još od davnine. Iz djetinjstva!

– Da, ja jesam Slava... Slava Klokočar... Samo, otkuda i otkada me, gospon, znate?

– Gle, i znova vi meni, nazaj velite – gospon?

– Smeta vas? Ili morti vređa?

– Grdo mi je to z vaših ustah čuti. Jer, znate kakvi ste vi Slava negda bili? Strah i trepet. Užas. Strava. Bolše da se ne zmislim na to! Mi ondašnji dečeci, bežali smo pred vami, kak vrag pred tamjanom. Bojali smo vas se. Bili ste strah i trepet za stare i mlade... Za nikoga niste imali lepe, ni tople, ljudske reči. Samo pretnje i – grožnje...

– Točno! Istinu govorite. Bila sam opsednuta, kak da bi nečastivi vu me ušel... nečim... kaj ja znam kak da to velim... – politikom!

– Nije to bila politika. Shvaćali smo to kao osobnu zaokuplenost nečim, čega ni sami niste bili svjesni. Puhali ste, Slava v prazni rog. Prste ste upirali na pojedince, kaj vam niš nisu skrivili, kaj se v nikaj nisu ogrešili, kaj su pošteno živeli svoj jednostavni, svoj mali, jednolični život...

– Nemam tu kaj reći!

– Ma ni slova! Vse smo to već i onda znali; sega smo toga bili svesni; iskreno smo želili da se opametite; da zbog onog pomamnog, strašnog duševnog sljepila, onog stramputičnog oduševljenja, one strastvene predanosti, one

vama nepoznate misli, koja vas je progonila krivim smjerom za sustavom pojmova i ideja neprihvatljivim ovim našim ljudima, ovom našem podneblju. Uz sve, vi ste, Slava, bili ispunjeni bezgraničnom, bezdušnom netrpeljivošću prema svima koji nisu mislili i radili kao vi...

– Posipala bi se pepelom kad bi mogla!

– Zašto? Pa kaj vas obuzima kukavičluk? Niste valda kadri poreći ono kaj ste negda govorili, kaj ste nam v glave naguravali?

– Kaj da velim? Bila sam pomamno oduševljena mišljenjem, da je samo staljinizam pravi put. Biljeg naše budućnosti, boljega života... Dosta je tomu pridonesel i moj Ivica. Bil je gorljivo zadojen krivim pojmovima ondašnje svesti...

– Svatko mora preuzeti svoj delek krivice, pa i vi, Slava Klokočar! Nikakve isprike, niti uvlačenja v tuđe kože ne pridonosiju istini.

– Ne poričem...

– I nemate praf na to!

– Ne treba to ni spominjati!

– Može biti...

– Ne može biti, nek tak to je. Pogrešili ste još davno prije nek vi mislite! Još prije rata!

– Prije rata, velite?

– Baš tak!

– Ni mi se jasno!

– A vaša birtija?

– U Kustošiji?

– Dobro znate!

– Buffet, zapravo...

– Kupleraj, po pravoj istini rečeno!

– Preterali ste, gospon...

– Niti malo! Živa je to istina.

– Preterali ste, itak velim...

– A ja vam odgovaram: živa istina. Jer, v prizemlju tog vašeg buffeta bila je zbiljam točionica. Naizgled niš strašnoga, niš izazovnoga. Niš kaj bi narušavalo ravnotežu sagdašnjice. Ali, gore v potkrovlju, ili ako vam lepše zvuči – v prvom katu, bile su i – sami ste ih tak zvali – »odaje« za slasti, za »uživancije«...

– Gospon...

– Rekel sam vam da me ne zovete gospon. Radni sam čovek. Gosponi, oni stari pokvareni, obične su frtafule... jedno misliju, drugo pak delaju. A ja sam toliko hrabar da pljunem v obraz lažlivcom, bezumnikom, onim kaj nepravdu drugim nanašaju, kaj laži prosipaju, kaj se s korupcijom služiju i sim kaj zatireju srž življenja i semu kaj ne valja pod prelepim našim domaćim podnebljem...

– Teško vas razumem...

– Niste tak govorili onda gda ste na naivnim i neukim seljačkim pucami,

kaj ste ih pretvarali v obične gradske kurvice i kurvetine, da ne velim prostije flundretine, zarađivali debele novce!

– To je uvreda!

– Svetica! Teško je istinu priznati, pogotovo će se prikriti ne da. A kak da vi se to prikrijete, gda su si stari Kustošijanci znali za vaš kupleraj. Mislite, da se to samo tak pozabilo? Vusto, če tak mislite i da vas ja vređam – žalite se! Tužite...

– Dobar savet zlata vredi!

– Ja vam pak velim, da se za osvetu brine nasilnik i drznik.

– Čast se mora platiti i iskupiti!

– O čemu to vi, Slava Klokočar, govorite? O kakvoj časti? Vi – o časti? Sram vas bilo! Opaki moreju biti sretni. Pravica zbližava, združuje ljude; pojedince i narode!!! Otud morti i izreka, da je glas naroda v isti hip i glas Boga...

– Ne razmem vas... za istinu vas ne razmem! Naklapate kak stari zmoždeni, sklerotični, profesionalni političar...

– Nagli čovek dela ludosti! Tak i vi, Slava... Bez obzira na to – ludi boj biju, a mudri vino piju! Oduvek je tak bilo i bude tak zmirom bilo. Hoću vam reći: vi ste bili, Slava, hukač i bukač, a mala vam korist od toga. Druga su vremena sad došla. Zakitite si vi se one krivo otpopevane, zanosne popefke s falš melodijom za vuho! Gdo vam za to vre mari? Vas je pregazilo... Nigdo za vas i za vaše grde, zločeste reči više ne mari... Se zabadaf...

– To mi dojde kak da velite, da vuk dlaku menja, ali ne čudi?!

– To vi, velite, premda niti ne znam čemu vam sad to razmišlanje? Vi samo morate spoznati, da se strplenjem v životu ublažava neprijatelj i sudac. Pogotovo sudac, če je nepravičan i poročan!

– Znate kaj? Filozofirate! Ja se vu to ne razmem, jer nemam škole. To mi je slaba strana!

– Imate vi, Slava, puno više tih slabih strana, no o tom se bumo drugi put spominjali. Najte ipak pozabiti, da je od uzvišenoga do smešnoga samo jen korak. A i na tak kratkom putu blagi jezik kamen i kosti trga...

– Znate kaj vam bum na se to rekla?

– Otkud da ja to znam?

– Jednostavno, najjednostavnije, da je malo detinjstvo – veliko nasilje!

– Da? Bi li vi kaj pobliže o tom natuknuli?

– Bili ste dečec v ono doba o terom pripovedate i za kaj me sad napadate! A zakaj ste onda bili tak ravnodušni, neodređeno nemarni, neutralni, stranjski i otuđeni, da ste prihvaćali istine i događanja kakva su bila?

– Čkomet se moralo... Zmislite se: vi ste, Slava, bili vukodlak, zagovornik nečega kaj vam samoj ni jasno bilo kaj bi to moralo biti o čemu vi šalabrčete; zakaj se zalažete, zbog čega ste ljude na svoju stranu fteli pridobiti... bili ste opasni! Mali tiranin. Pretili ste, grozili se sakomu, gdo vam ni povladival... I gdo da se onda pobuni protiv vaše zasjenjene svesti, protiv vaših ograničenih, sirovih, priprostih i necivilizirani misli i nasrtaja? Gdo, prosim vas lepo, Slava? Kaj se splatilo zbog vas robijašiti? No?

– E, sad to već prelazi granice! To je obezvređivanje i rušenje sega čemu smo težili!

– Lupate u prazno, Slava! Baš kak i v one, sad već daleke sunčane, letne dane, gda ste nas onak poluishranjene, više gladne nek site; više bose i gole, nek oblečene i obute terali kak stoku... zdravi ili betežni... niš... samo moraš! Fteli ste dokazati svoju visoko razvijenu svest, nekakvo izžno domoljublje, svoje pripadanje svetu kaj z našim ni imal nikakve veze. Slava, ste vi svesni koliko su vas ljudi napoprek gledali, koliko su vas proklinjali, koliki su vas mrzili, ali su vas se i bojali... Jer, vi ste, Slava, mogli vse kaj ste fteli... v vašim je rukami bil delek vlasti, moći, snage. Na vam se je ostvarila pradavna istina: daj čovjeku vlast, pa ćeš vidjeti kakav je...

– Kaj to znači? Morti da sam zločinac? Jesam li ja zlo delala, kaj sam ljude upućivala na posel, na radne akcije? Delali su, radili...

– Ne brkajmo pojmove; niste ih upućivali, već prisiljavali.

– Ni istina!

– Što li je onda značilo, gda ste kroz tuđa dvorišta prolazili i onak usput, slavobitno kričali: bežiju v hlad, a raja nek dela. Samo se skrivajte! Ne bute dugo... Gledali bumo vas na savskom nasipu v Podsusedu. Crnčili bute vi kak mravi, a ne bute zabušavali.

– Ona su vremena zahtevala da tak delamo...

– Slava, Slava, sad već stara Slava Klokočar. Pa, kaj se još ni sad posle sega niste opametili?

Posle srušenog staliničkog mita i lažnih mu pripisanih nadljudskih svojstava. Posle sih strahota, nasilja, rodoskvrnuća, čistki i obezvređivanja tolikih ljudi...

– Nis ja bila staljinistica!

– Lepo! Tak govoriju vsi strahopezdeci... A Ivica? Rekli ste: mojega su Ivicu jemput otpelali... i nigdar se ni vrnul...

– Živa istina!

– Što je živa istina?

– Da su ga otpelali!

– I ubili?

– Skoro tak...

– Drugim riječima?

– Bil je na Golom otoku. Nikak se s tim ni mogel pomiriti. Odbijal je najprije hranu... onda je probal pobegnuti, ali ni uspel...

– Slava, stalno se vi delate pomalo priglupi i blesavi. Tak je sa vsim ljudima, gda im se obuzda snaga i samovolja. Vi, uostalom, jako dobro znate, da čovek rastoče, kak potoček vodu, svoju vlastitu ličnost. Prelama i trga samosvojnost, zapraf – samoga sebe. Iz jedne celovite stvarnosti razjedinjuje se tak puno raznobojnih spoznajnih sličic, lepih, usklađenih uzorkof i šari, tere se ipak brzo spremenjavaju prema raspoloženju, prema držanju, prema odnosu pojedincof, kak da išče svoje priznanje, svoj ugled, svoj ponos, svoju čast i vlast! Otud lomovi, pak mudri onda dospevaju do ludila, a nerazumni zami-

šlaju kak su postali geniji. Joj, kakve li su to znakažene prevare, kakve obmane i tragedije! Pogotovo zato, kaj se luđaki napreže ju i želiju pokazati i dokazati, kak su obdareni nadnaravnim sposobnostima...

Licemjeri pak hoćeju vuz ogavni cinički i posprdni smešak prikazati naklonost i prijateljstvo nekom bliskom, nekomu gdo im se čini pogodnim, da ga iskoristiju i izrabiju, premda mu spremaju prvu otrovnu sulicu, kaj im je nadohvat, pak da z njom uništiju, otruju svoju omrznitu žrtvu...

– Žrtva je bil moj Ivica...

– Platil je vlastitu glupost! Pokušal je izmeniti svet na svoj način; želil je Jožu Visarionoviča nametnuti v naša srca i v naše dane... Medtim, vi predobro znate, da naš narod ne trpi tirane. Nigdar ih ni prihvaćal, niti bu ih sada podnosil... Zbaciva ih, kak organizam strano telo...

– Ivica je bil pošten...

– Za sebe i sebi slične!

– Ftel je da vsi budu jednaki!

– To je, Slava, vaš način razmatranja i premišlavanja. Milijuni nas ostalih nismo prihvaćali ni staljinska nasilja, ni njegove bajke o romantičnom, ružičastom svetu jednakosti i pravde. Znali smo da je vse to bila laž!! Gnjusoba. Pa, gdo bi se onda složil z velikim slepilom vašeg Ivice?

– Siromak, dobro je mislil!

– Zbog čega lupetate? Nemrete skopčati da se ne bi obesil, kad bi dobro mislil. Rajše bi malo potrpil, kak smo i vsi mi drugi. I nikom nismo niš na žal napravili. Živeli smo svoje obične, male i časne živote. A on je pobegel v kukavičluk... Bežanje v smrt, v okončanje svojega života – bil je za jenga jedina mogućnost da dokaže svoju žrtvu...

– O mrtvimi vse najlepše, gospon...

– Ne govorim nikada, pak ni sad, drugačije nek mislim... Iskreno vam pak velim, da se je baš poput vas, bivše vlasnice javne hiže, periferijskog kupleraja, i vaš Ivica strmoglavil u bordel himbene i lukave, podmukle, izdajničke i lažlive skvarenosti. Zalutal je i strmoglavil se v grdi, beskrajni bezdan i ostal bezimen, jadan, nasamaren. Niš bolje niste prešli ni vi, Slava...

– Jako mi je teško. Sama sam. Osamljena. Tužna. Sad v Zlatarskoj stanujem, ali ne morem bez Kustošije... Imam grdoga stanodavca. Jednu se večer napil, pak je babu počel tući... Priskočila sam. Pokušala sam ju braniti. On me je prijel, hitil na cestu i kuk mi spotrgal... Potle me i drugo zlo snašlo... šlagirana sam... ni mi dobro... ali kaj morem?

– V sakom je čoveku jedna galerija slik: od najlepših i najvrednijih do onih kaj niš ne valjaju. Trajanje piše povest, a ona pak – prolaznost. Veliki delek toga trajanja i te stvarnosti ovisi od nas samih. Znači: dobra se i korisna dela nagrađivaju, ona pak druga kažnjavaju. Vse gluposti mladosti nemilosrdno naplaćuje starost. I to bez popusta, strogo i okrutno...

– Kasno je za lesom popevati!

– Ima i v tom istine. No, dok je čovek tu gdi mu je suđeno, mora se boriti zes životom...

– Lepu ste mi bukvicu očitali. Sad bum imala o čemu razmišlavati i obnavlati tu svoju prošlost do kraja života... a ni ta ne bu dugo trajal... Ćutim da ide kraj...

Raspredala tako viđenje vlastite stvarnosti, nevesela života Slava Klokočar, naslućujući istodobno i neminovni završetak.

Te je proljetne večeri stajala dugo uz ogradu jedne između stotinu malih, kustošijanskih ulica, razgovarajući sveudilj s bezimenim muškarcem srednjih godina.

I dok su iz dvorišta nasilno izvlačili Marijana Šmaguca, ona je nešto žustro tumačila i pripovijedala, no jasno se razabiralo kako s gnušanjem mrmlja:

– I mojega su Ivicu tak jemput otpelali... samo nigdar se on vrnul ni. Svete, ukleti i prokleti, zakaj je čovek kak list na vetru, kak jadni, bespravni rob, kaj siguran samo je za svoj grob.

Ostale te riječi Slave Klokočar, kao tugaljivi fijuk vjetra što obilježi neku kišnu ili hladnu večer, da bi potom ostao trajno prisutan u nemilom sjećanju.

Slava je podjednako takvom zvižduku vjetra prohujala u svoju starost. Utonula u nju osamljena, zapuštena, ostavljena i – zaboravljena.

Neobičan bijaše taj čovjek nemirnih pokreta, brzonog, sklon da se stalno bilo čime bavi, samo da ne bude besposlen i obuzet dosadom.

Životna mu je zaokupljenost bila kako čovjek mora živjeti u nenatrunjenoj ljudskosti, a ne u dvosmislenosti, zakulisnosti i odvratnim spletkama. Prezirao je svako otuđenje čovječnosti. Zato bi običavao govoriti u krugu najbližih ili barem dobrih poznanika:

– Ti možeš biti čovjek priprost i čovjek velik; surov i plemenit, raskošan u moći svojoj i bahatosti prgav; i mudraca glumit možeš i heroja i junaka, učenjaka s papirnatom diplomom i državnika s mišlju učenom. Čovjek bit ćeš ipak potpun tek, kad za prijatelja svoga – istinu braneći i ruku i biće satrti bi dao.

Slušali te riječi mnogi s nevjericom, skanjivajući se nad tim gotovo neostvarljivim mislima, pred tom jasnom i čvrsto određenom ličnošću.

– Vinko, Vinko! Previše sve to idealiziraš. Živiš u prezakašnjelom vremenu. Tako se govorilo i tako se mislilo prije otprilike jednog stoljeća. Druga su tada vremena bila...

A Vinko Domoslavić, čovjek ugledna zvanja i dobra položaja, no nekoristoljubiv, skroman i jednostavan do prostodušnosti, ostajao čvrsto pri svojim stavovima, prezirući one što poprečnim putovima s malo truda, uz mnogo riječi, pomoću laži, uz sitne veze i podupiranja, ostvaruju takozvani ugled i tobožnje društvene moći. Šutio, radio i na ništa se posebno nije obazirao. Zasmetalo bi ga samo kad bi negdje u nekom uredu, u nekom nadleštvu, posjetivši gdjekojega znanca, silom prilika slušao bez svoje volje i htijenja telefonski razgovor u kojem bi se, primjerice, pristrano za nekoga i za nešto njemu nejasno »navijalo«:

– Slušaj, dragi prijatelju! Radi se o našem čovjeku... Pa, ti ga sigurno znaš... samo ako se pokušaš malo prisjetiti. No, vjeruj uostalom, meni. Jer, taj je čovjek nešto pogriješio. Ali tko od nas ne griješi? Svakome se to događa. I zar da sad zbog jedne omaške zavrijedi doživotni prezir? Sredi zato, molim te, učini sve što treba, a ti to možeš. Omogući čovjeku da nastavi svoj miran, nesmetan, svakodnevni život.

– Dobro, Petre, ako ti to tražiš, sredit ću to kako budem najbolje mogao. No, samo zbog tebe. Jer, greška je znatna, a slabostima se zapravo ne može i ne smije gledati kroz prste... Ti, uostalom, znaš, da već i naše uobičajeno pravo ne štedi ni jednog nevaljalca...

– Ja te ipak molim, prijatelju...

– Učinit ću to, ali doista iznimno zbog tebe, zbog tvoje utjecajne snage u koju vjerujem i koju cijenim!

– Zahvaljujem ti, moj prijatelju.

– Ne hvali... I ti ćeš meni pomoći, ako mi nekad zatreba?!

– Zar možda još i sumnjaš? Ima li razloga za nepovjerenje?

– Dobro! U redu. Najsrdačnije te prijateljski pozdravljam.

– E, pa baš si ljudina. Mnogo, mnogo hvala.

Bolno, krvavo ranjivo smetahu takvi postupci Vinka Domoslavića, koji je tako neokrnjeno, naivno, prostodušno vjerovao u istinu, poštovao i najsitniju

ljudsku zakonitost, a ipak nigdje, gotovo nigdje nije pronalazio pravo poštovanje čovjeka. Onako poprilično razočaran i očajan, nemoćan i raspet u bespravlju kao Krist na križu nasilja mrmljao bi ili govorio čak i glasno:

– Grdne, gadne navike! Kaj da drugo velim? Morem li bolše, lepše? Ne! Ni za kaj na svetu ne morem drugačije pripovedati... Jer, kad se ne poštiva dostojanstvo čovjeka, pa onda jasno da iz toga slijedi – ni naroda, kojemu taj čovjek pripada, tada nema nikakvoga smisla njegovati uzvišena načela, poštovati nikakve svetinje; ljude i narode u tom slučaju drži u njihovim međusobnim odnosima samo živinska lukavost. U tim je okolnostima dobro i pošteno sve ono, što tko hoće činiti i što tko može uraditi. Čista samovolja! A čovjek i narod bez svakoga ili bilo kakvoga morala, čudoređa, čestitosti, kreposti, vrlina i poštovanja, ne može ni u kakvom društvenom sustavu biti sretan.

Razmišljao je pritom o mnogim pojedinostima, a jedna očajno obmanjivačka istina grohotom mu se cerila iz novinskih oglasa. Doživio je i sam takvu zlu kob...

Raspisaše natječaj za kompjuterskog stručnjaka. Sin njegova prijatelja posjedovao je više negoli su traženi uvjeti u tom natječaju zahtijevali. Za njim je već bilo i određeno stečeno iskustvo tako, da su mu svi znanci govorili:

– Mirno spavaj! Prvi si i glavni za to radno mjesto. Mnoga su ti već izmakla, dugo si čekao zaposlenje, ali sad će doći i tvojih pet minuta: radit ćeš, dokazat ćeš se, a usto ćeš moći osnovati i svoj vlastiti život, svoju obitelj. Život je pred tobom.

Govoraše tako prijatelji, No, u određenom roku primio je uredno sročen dopis kako je na natječaj primljena neka ljepolika odabranica.

Posve jasno; ni riječi u dopisu nije bilo objašnjeno, što je to prevagnulo, da baš ta mlada žena bude izabrana između dvadesetak osoba predodređenih za taj posao. Upornošću je doznao, kako je – nečasne li igre – ta djevojka, koja uzgred rečeno lako i brzo uspostavlja odnose s ljudima, okretna, sposobna, snalažljiva, gotovo uzor lika za to radno mjesto.

Prava je istina bila u tome, da je ta mlada, posve prosječna, možda nešto čak i ispod te granice prosječnosti, dakle, da je ta mlada djevojka već prije raspisanog natječaja radila na tom mjestu...

Bila je, kako se to u životu zbiva, rođakinja jednog istaknutijeg i uplivnog starijeg člana te radne sredine. A znao je, vrlo je dobro znao Vinko, da taj slučaj nije nikakva iznimka, već da je to postupak gotovo sličan principu starorimskih osvajača ili suvremenih zavojevača, sadržan u načelu: »Divide et impera«. Što znači – razdvoj ili pobijedi, pa vladaj!

Zastao bi poneki trenutak, pogled upro u neku daleku, u neku neizvjesnu daljinu, kao kad čovjek razmišlja o tome koliko ima takozvanih prijatelja i poštovalaca, a kako svi oni ishlapljuju kao dah i dim, te postaju odsutni, isprazni poput prostora bez uzduha baš onda kad im taj nekadašnji prijatelj ne može više pružati ruku prijateljstva, praktičnu pomoć ni milosrdnu, nesebičnu i neštedimičnu ljubav...

– Pod čempresima – nastavljao bi tada svoje posve osobene misli pomalo

utučen, ali ne i bezvoljan Vinko – u šumu valova opustio sam sjećanja. Tamo ne zalazim više. Spomeni su mrtvi. Neživi su negdašnji pokreti. Sustale su davno znane, drage, poštovane osobe. Zamrla su čak i minula zbivanja. Uz sve to, ja nisam od onih ljudi koji u prošlosti svoje vrijeme nalaze i prošlošću vrijednosti mjere. Zato u meni ima neiscrpnih nada, jakosti, vjere, prkosa, ponosa i samopouzdanja.

Među čempresima, u šumu bučnih valova, bilo je ljepota... Ali nadoći će još veće, drugdje negdje, u novom nekom krajoliku, što će im se sutra tek ili prekosutra, za godinu ili dvije, za desetljeće, a možda i za stoljeće usmjeriti nova putovanja.

– Vinko, moj dragi Vinko, ja nisam ni slutio da je u tebi toliko čistog pjesničkog poleta, zasnovano na istinskom životnom iskustvu – pripomenu njegov dobri prijatelj Luka Veletić, prekinuvši taj Vinkov govor na samo, sa samim sobom, u trenutku iskrenosti, u vrijeme, kad misli bez nadzora poteku.

– Svi sumnjaju u moje misli i u moja opredjeljenja. A ja se nadam. Stojim čvrsto na zemlji i fućkam na sve bezobrazluke i na sva neznanja; na sve primitivnosti, na sva nasilja i sebičja, na sva omalovažavanja i na sve takozvane privide. Pravednici uvijek mirno žive; opaki, zluradi i pokvarenjaci nemaju mirna sna! Ovo su ozbiljna, teška, bremenita vremena. To nije uzgredna prolaznost bez odgovornosti; to nije trajanje sile i pokornosti... Krvav je i opor svaki naš sat i svaki naš dan, pa nam je smionost potrebna zato da bismo suzbili bezbroj zamki i podlih namještaljki što nam ih postavljaju nezvani i sebidopadni. Dignuti valja zbog toga glavu i uspravna hoda koračati odrešito, odlučno i snažno.

– Neobične riječi! Čudnovate i čudesne...

– Čudnovate, veliš, i čudesne? Učinilo ti se to, Luka, zato jer sam iz svog govora razodjeo svoju dragu, kustošijansku, zagrebačku... i kaj da još velim – zagorsku, domaću, hrvacku kajkavicu. Ispalo je da onda nekak manje toplo, a više službeno pripovedam.

– Svejedno, osjetio sam iz tvojih riječi da lijepo i pošteno govoriš.

– Kaj ti sad to znači lijepo i pošteno?

– Spontan si!

– Znaš kaj? Gdi da govorim i kaj da govorim, zmirom mi je na jeziku istina. A jedino ona more privleči. Laž odbija, pa da ne znam kak cifrasto govoriš...

– To mišljenje dijelim s tobom, Vinko. Bez ikakvih ograda.

– E, dobro, kad sve to tak prihvaćaš, budem te onda prisetil, kak si ti, baš kak i ja – v krvi dozreval. Igračke detinjske bile su nam topi razmrskani v polju; nekakva stara, sponošena vurica, kaj bi ispala z ruke ili zes žepa nepoznatoga vojnika, a negde i kaciga otpala z glave poginuloga ratnika. Razmeli smo predobro da nam te igračke tak žalosno pašeju, ali drugih nismo imali. Zgrožavale su nas strahote. V mnoštvu nemoćnih i sami smo napaćeni i preplašeni bili. Kaj su nam se samo jemput spentrale misli gda smo z očimi svojim lukali skrivečki kak v smrt nas stvarnost nemilosrdno gura z dana v dan... Pogibali su ljudi, a mi smo deca nedužna raspitivali smo, skrivečki, potiho da nas skoro nigdo ni ne čuje; za koga to glave ljudi gubiju? Za koga stradaju ti silni, mnogobrojni, bezimeni ljudi? Za koga? Je li za pravdu, za poštenje, za jednakost, za slobodu, za pravicu ili za nekaj drugo, za nekaj nami nepoznato?

Navirala su pitanja, strah nam je male živote drmal i tresel, a itak su igračke naše djetinjske bile top vništen na kakvoj tratini, zahrđali bajonet, nož, bodež, pak gditera kaciga nemarno othićena v grm, v šaš ili jednostavno negdi na cestu ili vuz put; med igračke ubrajali smo i pištolu, prislojnenu vuz mrtvo telo ratnika ili na silu povojničenoga čoveka.

Pričinjalo se nam, ondašnjim dečecom, da su i ti ljudi odrasli velika, šašava deca, kaj se igraju kak nori i zluteni jako nepromišleno z nedopušćenim i opasnim igračkami. I kak su se mutili, tak su i glupo zaglavljivali, nestajali, na silu odhajali z ovoga sveta. Nad grobe su im spomenike podizali. Nad njih na kamene ploče ili obične križe epitafe, posmrtne pohvale i natpise su ispisivali. Bile su to reči nacifrane, ozbilne, svečane i z njimi se naznačivalo ono kaj je sprehujalo; pobede, hrabrost, slava, junaštvo, nesebičnost za domovinu. A vuz svu tu slavu, vuz te zvučne velike i teške besede na nadgrobnih spomeniki, vreme neprekidno, nezaustavljivo i neopozivo beži i otiče. Suze nosi i črne rupčeke, žalosti i rastrgana srca, – krvave uspomene... Dojde mi, da toliko put glasno kak zver i živina zakričim, kaj bi me naj cela kugla zemaljska čula:

»Rode ljucki, kaj i na kraju dvadesetog stoleća v nami još živiju divlaki; slike još nepozablenih črnih snoviđenja? Ne bi li mogli zništiti aveti i sablasti krvopijačof, strvinarof, batinašov, mučiteljev, silnikov, klačiteljof, vse te gnusne, razbojničke, poludele, proklete, fakinske bagaže.«

Spomeni svih zla ne gasneju v zaboravu vremena. Grde se stvari nigdar ne pozabiju. Ali ni čovečanstvo na bivšem bedastoćami zgledi ni niš naftilo. Zgodit bi se moglo, gdo zna gda, – sutra, za mesec ili za leto, da pak ljuctvo pomahnita, i da se čisto zluđeno, blesavo znova nagne nad gliboki ponor kam se more strovaliti i zanavek v propasti zbrisati sebi trag...

– Znaš što, Vinko? Najsigurniji je onaj, koji je na sve pripreman!

– Drugim rečima znači, da se čisti posel ne boji svetlosti! A je li rat, je li ubijanje, osvečivanje, svetost ili mrak života? Kaj o tom sudiš, Luka?

– Znaš što? Za osvetu se ne brine razborit i mudar čovjek, već samo drznik, nasilnik i luđak.

– Tak je. No, naši ljudi dve mane i to velike mane, dve velike narodne slabosti i dva nedostatka; sakomu veruju bez pravoga i osobitoga premišljanja i jako, neobično lahko zaboravlaju nepravde i zlodela kaj im ih drugi pričinjaju. Otada nastaju sa naša zla, se naše nesreće, se naše nedaće i vse naše pokore.

Ostali smo pak samosvojni i takvi bumo doveka!

Dobro i predobro znam, da sumnja ubija duh. A baš je to onaj prebitni kotačić, što ga valja čuvati, da bi se kolotur povijesti ravnomjerno, snažno, zanosito i nesmetano kretao u još ljepše i bolje naše dane.

– Veseli me da to čujem, jer se pri nas govori, kak je više sreće, gdi je manje pameti. Ja to tumačim na svoj način, pa velim da nisu sretniji oni kaj su manje pametni, nek oni imaju puno put veliku sreću, a to pak pripisavaju spretnosti i znanju. Mudri pak ostvarivaju uspehe i vredna dostignuća mozgom, razumom i – delom!

– E, vidiš, samo zbog te zadnje riječi, da ni jednu drugu nisi spomenuo, cijenio bih te čitava života... Rad! Da, to je ta prava riječ: rad!!! Jer, slaba je nada dobiti junaka iz zločesta, krzljava, priglupa i neuka čovjeka. Rad – vele – oplemenjuje, pa – dakle – stvara i prave ljude, čestite i zdrave ličnosti.

– Znaš, Luka, delo je prava vrednost. Oličenje čovekovoga života. Zato je grehota, sramota, pak i šteta zanašati se nekakvom vmišlenom jakošću, nekakvim sebi dopisanim zaslugami, vrednostim, gda nerad ne daje niš drugo, nek dangube, skorojeviće, fukare i bitange.

– Bitange, veliš? A znaš, možda si čuo onu mudru, što sam je i sam negdje usput, u prolazu upamtio, dakle, nije moja misao, ali je prihvaćam, kao da sam je i sam izmislio:

»Gdje god bitange dođu na vlast, ruda i kola nastoje tjerati po svojoj volji«...

To pak znači, da i kočijaše ili vozače biraju i namještaju prema svojoj volji, prema svom ukusu, gotovo jednake samima sebi. Tako to ide u cijelom svijetu u jednom prokleto začaranom krugu!

– Kad si već tak počel, dodal budem, da materijalnoga blagostanja, pa ni morala ne može biti bez intelektualne snage. Ona se pak ne stvara, makar se gradile tko zna kolike škole, ako se namještaju učitelji, profesori i nastavnici prema nečijoj posve osobnoj želji, prema pristrasnom izboru. U politici, naime, srcu i strasti nema mjesta. U njoj mora neprikosnoveno vladati pravica i razbor. Barem bi tako moralo biti...

– Potišten čovjek ne može biti prijatelj svojemu zločinitelju, kao ni narod tlačitelju! Na kraju krajeva i svaki čovjek pojedinac i narod, koji uvijek traži zaštitnika u neprijatelju i tuđincu, nije vrijedan svoje slobode. I čovjek i narod mora sam sebi izboriti i osobnu i širu društvenu slobodu pod svaku cijenu, bez obzira na to kakva se taksa zato mora platiti.

– Čovek onda svejedno mora biti rodoljub i domoljub i za svoj uži zavičaj – za svoje selo, za svoj grad i svoju domovinu. Jer, prava domaća povesnica daje i narodu najčvršće snage i poluge za velike čine!

– To je riječ na pravom mjestu: sloboda, pravica, sigurnost i blagostanje sjedinjuju, a suprotna opredjeljenja i raspoloženja rastavljaju i ljude i narode.

U tim je riječima bila sadržana istina, osmišljenost jednog životnog nazora, jednog postojanja, poštenog smisla i opredjeljenja. Izuzetne su ličnosti, koje na takav način brane svoju osobnost. Posebne i nesretne. Čestite i tragične, a uzorne i ponosne!

Svaka medalja ima dvije strane: lice i naličje. Svoju ljepotu i sjaj; onu svoju blještavu stranu s jednostavnim, a magnetski privlačnim i bliskim licem, i onu svoju zagasitu stranu, crnu, tamnu i mutnu poleđinu. Prvu, svijetlu i blještavu priznajemo, dajemo joj vrijednost, jer u njoj nalazimo srž potpunih i pravih osmišljenika...

– Vinko, – opet će Luka upornim pitanjima – ne zamjeri mi još jednu radoznalost, neodoljivu znatiželju... Malena je to i sveobuhvatna zaokupljenost.

– Je li potrebno da toliko okolišaš, Luka?

– No, dobro. Rekoh, ne zamjeri... zanima me odakle ti lomovi, ti nespokoji, ti nesporazumi, ti trzaji i nemiri, te grižnje samoga sebe – nedužnoga, ta nesanica, te trpnje, taj život opterećen teretom nepravde, tjeskoba i zla?

– Puno pitanja, a malo reči za odgovor! Oduvek su me pratile nepravde, zavisti i podlosti. Kaj li mi se nisu tovarili na nejaka, pa posle na ojačala, snažna pleća. Nahitavali su na mene i prokletstva...

– Trag se nepravde usjekao u sve pore tvoga življenja?!

– Luka, rat je scedil moje detinjstvo. Prijateljeval sam z bokčijom. Živel v dve tavanske sobičke, nasred prašine, okružen buhami i z malim, pokvarenim lopovi. Sramil sam se gda bi me iskal i pronašel negdo od mojih prijatelof, jer njim su starci priskrbili ljucki smještaj i dostojno prebivalište. Ja sam dobar del detinjstva preživel v brlogu: v tavanskoj prašini, v okrilju alkohola, grubijanstva, jada i glada; pod zaštitnim znakom nasilja i batin, više gladan, kak sam rekel, nek sit, više gol nek oblečen, v zmirom nezagrijanim prostorijam, prisiljen, da ispunim saku želju, saku zapoved svojih velikomoćnih vladalcof i poglavarof...

Celo je malo moje detinjstvo bilo veliko nasilje. V njem su furt bile prisutne prinude i – bespravlje. Namesto ljubavi, darivali su me s kletvami, a umesto dobrotom – omalovažavanjim. Očekival sam dobronamjerne savjete, a dobival sam prekore i prokletstva. Utuvlivali su mi stalno, čvrsto i postojano (gdo da to zna – svesno ili v nekakvom bunilu ludila) lažna uveravanja o nevrednosti, o potčinjenosti, o podređenosti, o mojoj slaboj mogućnosti da nekaj vrednoga postanem... Čudne li igre! Kak je to okrutna bila istina!!! Oni kaj su grezli v glibu lenosti i kurveraja, ispisivali su meni krivice ne samo jedne, nek morti i deset prethodnih generaciji pretkov. Strašno. Bezdušno. A ja sam podigel zastavu gluposti, pak na nju izvesil svoje malo poštenje. Bila je to najveća ludost, jer poštenje, kak sudim ni sad čast, već posprdnja. Vrednosti postaju trule pljeve tere vetar raznosi nemilosrdno, bezdušno, surovo i krvavo na vse strane ovoga grbavoga sveta, zgađenoga ljuckim sebičnostimi, grubostima i zlodelima. Prekasno sam v tom trplenju spoznal, kak sam na tu zastavu moral ispisati svoje lozinke. No, kakvegod bi one bile, sad bi ih zbrisal i odrekal ih se bez razmišljanja...

– Vinko?

– Ne prekidaj me, prosim te, Luka!

– Dobronamjerno htjedoh samo primijetiti, kako si se prenaglio, jer vrag nije ipak tako črno namaljan, kako ga ti shvaćaš; nepravda nije tako velika, kako je ti doživljavaš; život nije tako bezvrijedan kako ga ti ocjenjuješ.

– Nemoj ulepšavati. Zdigni glavu i Bogu reči Bog, vragu – vrag, a dreku

– drek... Naj kurteširati. Pusti me na miru dok do kraja ne progovorim, a gda do toga dojde, zna se – v bajbuku bum završil. Tješi me, medtim, da je i zatvor za ljude. Čast se mora platiti i iskupiti. Samo se tak more dokazati nepravičnost onih, kaj pravdu deliju i nas kaj istinu zastupamo, kaj smo za nju kadri i život dati.

– Užasno si buntovan! Gotovo stravično opsjednut crnim mislima, kao da su sve lađe iznenada potonule i pomoći više niotkuda nema.

– Misli, Luka, kaj god i kak god hoćeš, ali gda bi ti imal tak jednu krvavu, ranjavu životnu krivulju iza sebe, gda bi teglil svoj preteški križ trplenja i nerazumjevanja od rođenja, pak i navek dalje, gda bi v predvečerja priželkival nek bi po noći v snu nadošel barem kakvi lepi san, da tak makar v podsvesti ulepšaš nekteri svoj trenutak; pa gda bi v jutro namesto šalice mleka v podsvesti ulepšaš nekteri svoj trenutak; pa gda bi v jutro namesto šalice mleka, čaja ili kave dobil jedva vidlivi falaček trdoga, nežmahnoga kruha, gditeru čašicu rakije, privučavajući se za eventualnoga budućega pijanca; gda bi te još v stopu pratili razni telo i dušobrižniki, kaj bi cementirali i zatomlivali ubojitom prisilom i najosnovnije dečje slobode, nacifrane predodžbe i slike o određenim lepotami, uzori i zanosi; gda bi ti manjše vredni od tebe samoga, zatucani i šašavi, tere sad više ni zmisliti, a kamoli zestati želiš, nametali svoje nastrane, bahate, stravično bedaste poglede i shvaćanja; gda bi na kratko proživlaval jen veliki, jen neizmerno nesređeni, nemirni i nesretni delek svojega života od detinjstva, pak gdo zna do gda i zbog čega, a da se ne moreš ščupati z ralji i pandži te nemilosrdne i nečovečne istine, postal bi zasigurno nevoljko raspoložen, pripravljen da v zrelim, muževnim letam zdigneš od sega ruke i zaželiš da se to nestane, da se to pozabiš, da jednostavno preskočiš jednu stvarnost, kaj te niti mazila ni, niti majčinski tetošila.

– Shvaćam te potpunije negoli ikad dosad. Samo nisi više onaj mališan, crne, guste, lijepo njegovane kose, s gotovo neprekidnim osmjehom na obrazu, s nekom izrazitom, iskrenom i otvorenom toplinom u dječjim zjenicama. Trebaš li se, dakle, prisjećati životnih rugoba; i onih živih pokretnih i nekih iz prolaza gotovo već nestalih?

– Gda bi se i mogla preskočiti desetljeća, ne more se ovo sadašnje doba, ta trenutak istine, ta delić zbilje i neminovnosti...

– I zar još uvijek postoje neke crne mrlje?

– Živiju, moj Luka, zločesti, duševno kljasti pojedinci. Nametniki na zdravom organizmu... Muči to, boli, peče, kak najljuća rana.

– Izgleda mi, da se u sebi boriš protiv čitava nevaljala svijeta?

– Grešiš! Govorim o isječki. O mrljam. O opterećenji i boljeticah. O moralnim krpelji...

– Teško mogu sve to shvatiti, premda se trudim, da dokučim smisao tvojih riječi...

– Živlenje me i stvarnost navek proganjalo, kak nekteri suludi tiranin, kak bezdušni krvnik, kak konjanik smrti... Spretno sam se i vješto vaibal sim tim zamkami i uspel zadržati osmeh, vedrinu, bodrost i veru v budućnost. Nis

dopustil da me nadvlada beznađe, črne slutnje i neraspoloženje. Vse do nekoga doba. V ozbilnim godištem sjatili su se farizeji, licemjeri i podlaki, pak su mi počeli pothitavati klipe pod noge. Dobro sam znal da opaki ne moreju biti niti budu ostali sretni. Pa, kaj se već toliki nisu uverili, kak zapada v nesreću saki, komu je jezik pogan i – zloban? No, ali leta prolaziju tak hitro, tak neopozivo prenaglo... Sjedine se zavlačiju v lasi...

– Neka! Ne budi sujetan. Sijeda je kosa ukras i ures zrelim ljudima i starcima, baš kao što mladiće ispunja posebnom privlačnošću njihova ljepota i snaga.

– Nepobitna je istina v rečima. Samo gda bi čovek trajal svoj vek, svoju prolaznost, moral bi živeti v barem donekle snošlivoj sredini!

– S tobom nije tako?

– Daleko, jako daleko i od kakve primisli. Nezgodna je okolnost da su duhovno unakaženi, opsednuti grdobom, nasiljem, svojom osobnom strvinarskom željom za dosizanje vlastitog prestiža pod svaku cenu, zaseli potajno v skrivene prikrajke i otuda gađaju na saku moju sekundu, minutu, dan; na vsaki moj cvet i na saku moju voćku; na saku moju sitnicu kaj ju imam, pak paliju svećice – voštanice Satani bespravlja i koristeći svoje trenutne mogućnosti nanosiju mi nepravedno prevelika zla. Pri vsemu se tomu delaju tak naivni, kak da su zgubili razum ili su toliko zločinački raspoloženi, umno poremećeni, da mi zadaju krvave rane i nabacivaju mi trnje pred saki moj korak.

– Shvati, molim, s iskrenim razumijevanjem moju podršku, moj naputak, moju pripomenu; u svemu valja biti ustrajan i uporan. Strpljivošću se ublažava sudac. Još više: nebrbljiv, mek jezik i najtvrđe kosti lomi.

– Znam, predobro su mi poznate te prastare misli. Živlenje – žulenje! Sreća je, da je saka sila do vremena! Čvrsto vjerujem, kak laž ima zbiljam kratke noge, pak niš ne more trajati doveka. No, ne pritišćeju mene samo takvi pojedini krivokletniki i zakonolomci...

– Zaboga?!

– Da, da...

– Zar i to može biti, da jednoga čovjeka snađe više nepravdi u isto doba?

– Na mojem se primeru more to dokazati...

– Govori mi, molim te Vinko, o tome...

– Jednostavna je to priča. Nekomu se moji nazori nisu dopadali. Bilo je zato sakakvih razlogov. Kaj god da rekel, krivo sam povedal. Jemput sam tak priopčil v jednom krugu ljudi, kak narod bez narodnosti zgledi kak telo bez kosti...

– I to su ti zamerili?

– Zmedu ostaloga i to!

– Gotovo nevjerojatno!

– Kaj ni?

– Nečuveno!

– Ipak sam, kak čuješ, zasigurno nekomu krivu žicu zasviral. No, ta gdo mi je to zameril, nema nikakve veze s ovim prelepim našim podnebljem. Ma,

kaj samo našim? Posvuda je tak. Kaj? More li, Luka, biti naroda bez narodnosti? Objasni ti to meni... Znaš da te držim za trezvenoga i mudroga muža!

– Što da ti velim, već: u pravu si, Vinko!

– E, vidiš, a mene je skupo došlo to čisto pošteno mišlenje. Najprije mi je jen šepavac počel nekaj drobiti v vuho nek bi mu pomogel, da si nekakvi dinar zasluži. Onda mi je pak tobože ftel postati veliki prijatelj. On bi se bil rad zbližil...

Onda se pridružil jen kleptoman. Zmirom je varal, zapraf kral na dnevnicam. Siromak se delal, a kasnije je postal gazda jednoga lokala, gdi je postal penežljiv. Kapala je lova kak kiša protuletna...

Prikrpal se i stari pijanec, ali mladi čovek. Ta se tresel gda ni pijaču v određenu vuru popil, kak prut na vodi. Šnjofaril je nekaj oko mene, ni sam ni znal, kaj zapravo želi doznati, no najviše od sega je čekal, da mu tutnem v žep peneze za pijaču... Bilo je i drugih. Vsi su se posle nekak združili, pak vudri po meni; tri leta povuci – potegni. Zdrobit su me fteli. Ni išlo. Samo, gda sam im dokazal, da su nepravedno postupali i zaradu mi naprosto krali, stalno me zakidali i bedaki se vuz vse delali, – jednostavno su mi posel zeli. Glumili su blesave, lakrdijašili su, kak da o vsemu niš ne znaju, a prepokvareno su igrali tu mafijašku igru. Znal sam kam vse to vodi. Ali, kaj? Tu pomoći ni. To je žrvanj. To su ona jako dobra sprobana psihofizička mučenja, duševna vbijanja, nemilosrdnost s terom se vništava tiho, podmuklo, fakinski i gangsterski. Fteli su me dotući. Znal sam to. Svestan sam sega bil. Ali sam rekel samomu sebi: Vinko, čkomi, trpi i bori se. I jesam. Boril sam se i zboril za svoju pravicu. Oni su ostali, da valda sad nekomu drugomu narihtavaju te bolesničke metode duševnoga ubijanja. Ni to zapraf niš novoga! Povijest je puna takvih primerof. Zmislimo se samo španjolske inkvizicije. Bila su to ona surova, okrutna i sadistička mučenja i vređanja, provođenja istragi, strožih od vražje matere. A kaj ni svojevrsna inkvizicija bila rasprostranjena i v drugim, osobito romanskim zemlami Zapadne Europe? Provodila se je tajnom špijunažom i zverskim mučenji. Trag im je zatren istom v devetnajstom stoleću, gda su neopozivo ukinute. No, kaj je zes dvadesetim stolećem? Kaj i v njemu nisu počele još gorše i još brutalnije inkvizicije: koncentracioni logori, kaznene kolone golih, gladnih, žednih, scrplenih i prozeblih, sibirska prostranstva i Staljinova »čišćenja« nepoželnih; i još toliki zločini, i još tolike nepravde, i još tolike neljudskosti, i još tolika gaženja čovječnosti i još tolika obeščašćivanja ludskoga dostojanstva i čovekovih slobodi?

– Udaljio si se, ili se varam, Vinko?

– Čoveka ponegda poneseju uzbuđenja, ganuća i uzrujanost; ono duševno stanje v kojemu se spreplečeju gnjev i smušenost, strah i radost; potresna, osjećajna raspoloženja, pak onda ta isti čovek veli i više nek treba. Valda je to zato, jer je – v narodu tak pripovedaju – Bog visoko, kralj daleko, vest široko, a pravica gliboko... A gda sila gospoduje, tam razlog ne stanuje. Eto, zato sam raširil ta svoja gorka iskustva i te nelepe spoznaje. Jer, kakvi čovek, takve reči; kakvi ljudi, takvi sudi...

I ja sam jednostavno odišel z te sredine, gdi nisam imal z nikim niš bliskoga i zajedničkoga!

– Izvrsno, Vinko. No, na trenutak bih te prekinuo. Dobro je misliti i na to da sudac dok je na stolici, pravica je na polici.

– More biti, more, more... Veseli me, ipak, da još malo izložim svoju prokletu stravičnu situaciju...

Trideset i nekaj malo više ljudi je v sredini gdi sam delal. Ne znam će bi na prste jedne ruke mogel zbrojiti neporočne i pravične, naročito pak one na tere se moreš osloniti, terim moreš pristupiti, spremeniti z njimi iskrenu reč...

Znam, saki je obilježen z falingami, manjim ili vekšim, pak to znači, da saki nosi svoj križ. Moje je objašnjenje: živil sam i delal v sredini pretežno zgublenih, raspetih i beznadnih stvorov...

Rastavlenci, pijanci, očajniki, zdvojniki, razorene ljucke jedinke. Nekteri z ljubavnicam vse napoprek živiju i v nesređenim osobnim prilikam guraju te puklave dane. Niš im ni teško, zapraf ih veseli, če nekomu na najbesramniji način zlo napraviju. V tom društvu ima takvih, kaj drobničkim šefićem »otkucaju« najbližega pajdaša, pak kak verni peseki služiju interesom jednih na račun drugih.

– Strašno!

– Ma, kaj – strašno? Još više: jezovito. To je neizdrživo!

– Zašto nisi onda pobjegao u zdraviju sredinu?

– Gdi bi ju nek pronašel?

– Za Boga, zar i u to sumnjaš? Znači, sumnjaš i u ljude?

– A to ne! Ali, v mojim letami?...

– Što to? Ne shvaćam!

– Saki želi mlade. Gdo se bu, vraga, potrgal i otimal za mene na zalasku životnoga veka, na kraju radne sposobnosti, sad već i dost dorablenoga?

– Solidne uvijek traže! Izbjegavaju se neradnici.

– Pusti ti to! Cucek cucka pozna. Neće ga vgristi, gda su obadva pesi. Znaš kak se veli: kakav je – takav je, ali bolši je tvoj kutiček, nek tuđi veliki gradiček...

– Ideš kraćim, lakšim putem...

– Ne, ne... Ni to lakši put. To je moj prostor. Tu sam ostavil najlepša svoja leta. Svoju mladost. Svoju snagu. Znanje. I pred kim da sad bežim? A to ne! To od Vinka Domoslavića ne budeš, moj Lukica doživel! Nagli čovek dela bedastoće, blesavoće i ludorije. Razboriti ih bu pak podnosil, jer se vse zakučastosti, laži i nepravde moraju prije ili kasnejše razmrsiti. Retko je nekteri zločin, malo je tera nepravda, retko je gditero bezakonje ostalo neokončano, a zločin nekažnjen. Potreban je samo razum, hladnokrvnost, strpljenje i nepokolebljiva upornost.

– Vinko, upamti za sva vremena: bolji je zalogaj suhoga kruha s mirom, negoli obilje najtečnije pečenke u kući gdje caruje svađa.

– Nema govora o svađi. Otkuda ti to? Čkomil sam i zmirom fest delal. Nepokoleblivo sam odnavek veroval, da saki gdo nedužno živi, gdo nikoga ne

napada, gdo drugomu ne otima, putuje čez ove naše prostore bez opušćene glave, bez straha, bez prikrivanja. On pak drugi, skvareni nečasni stvor sličan je divljoj zveri: nigdi se ne zmiri. Beži i skriva se, premda mu ni to ne pomaže. Lako se prepozna. Pravda je spora, ali dostižna!

– Ne poričem tu istinu. No, zaokuplja me znatiželja; pa otkuda su se nakupili ti tvoji bivši pajdaši, to birano društvo s kojima si provodio djelić svog radnog vremena?

– Zes sih stran!

– Određenije?

– Doslovno rečeno: zes sih stran! Starosjedilcof skoro ni nema. Doputovali su ti dotepenci z koferčeki, bez igdi ičega... Sad su vre si doprli do stana. Po zaslugam. Imaju i aute. Razme se, zgradili su i hižice za odmor. Takva je to sad – pripovedaju ljudi – navada i suvremeni običaj. Biljeg i zaštitni znak vrednosti...

– Snalažljiva bića!

– Haha, hahaha... Skrbni gospodari. Jasno je, – na tuđi račun...

– Slušaj, pa nemoj baš tako. Štedljivi su to ipak ljudi. Ne jedu mnogo, ne piju, ne puše, skromno su odjeveni i uopće skromnih su prohtjeva. Štede kao isposnici. Nisam u sve to baš posve uvjeren, ali pretpostavljam da bi tako moralo biti. Jer, otkuda bi inače priskrbili sve to što sada imaju: kuće, automobile, stanove, jahte, vikendice, glisere, raznovrsnu najsuvremeniju tehničku opremu i pomagala?! Rad i samo neprekidna djelatnost! Radom su ipak sve to stvorili. Često i putuju... Štede na dnevnicama. To je, mišljenja sam, sva tajna... Ništa i ničeg drugog tajnovitog nema u svemu tome, što u mnogih ljudi izaziva ogorčenje ili zavist, pa i osudu.

– Nisu mi već potrebna zavaravanja. To mi je vse tak slično kak jen tak, bumo rekli, usputni poznanik, kaj me je pital: prijatel, kulika je tvoja plaća? Rekel sam mu po istini. Počel se je tak strašno smijati, da sam mislil, kak ga je spopala nekakva strava; da ga je ukleštil mišični grč od prevelikoga uzbuđenja... Spreplašil sam se, jer sam znal da je slab na srce. Odma se je potom uozbiljil, pak je svojom mirnoćom, kaj se skoro pojavila na njegovom obrazu, i mene zmiril.

»Prijatel – rekel je posle toga prekida izazvanoga smehom – ti si bogec, bogec bistrički! Moreš ti mene razmeti? Bogec – to si ti! Pa, kaj se ja s tobom imam uopće još spominjati? Tvoja je plaća manjša od mojega džeparca«

Zgruntali smo svejedno, da na mojoj isplatnoj vrečici pišeju vekši iznosi. Kak to onda? Kak sam ja onda bogec bistrički?

»Tak, lepo – odgovoril je fletno. – Je li ti moreš zamisliti da ja ne živim od vrečice. Zato ti velim, da je to džeparac, a to mi daje za praf, da ti velim, prijatel, – ti si za istinu bogec bistrički. A znaš li ti v terom grmu zajec leži? Valda je dosta da te podsetim, da je mudroj glavi jedno oko dosta. To ti moram povedati zato, jer nisu vsi muži, ni vsi prsti jednaki. Svudgi i svagda treba se snajti. Moraš imati krta, kaj ti v rite vrta! Bez toga – piši domof: propali smo. I zapamti si još, prijatel: ludi boj bijeju, a pametni, prefrigano vino pijeju. Najvažnejše

je ipak da navek, kaj god delaš, misliš na završetak i nemreš loše prejti. Tak da ti bude jasno«...

Ta savet nis poslušal i zato kaj se v mojoj okolini, gdi sam se odnavek spočutil kak tica v kavezu, počelo pripovedati kak se ne poklapaju navodi v putnom nalogu jednoga ili drugoga, pak je onda skočil treći, spretni plesač, kaj je mogel če je trebalo i na žici tancati, i ta treći se ponudil da bu zes svojim vezami posredoval i spasil onoga, kaj se je v drek zavlekel. »Otežavajuće« su okolnosti postale »olakšavajuće«, grehi su oprošteni, kolo se obrtalo po starom, društvo je i nadale dobro živelo, dok sam ja vse to obilazil kak maček oko vrućega lonca.

Razmetlivac, kaj je moj dohodak uspoređival zes svojim džeparcom naskoro je poslan na besplatno uzdržavanje u trajanju od leta i pol... Tak sam se pak setil one stare zagorske istine: »Nišće te ne pita kaj si mučal, nek kaj si govoril«. Tomu pristaje i druga: »Ki se sam fali, drek mu je cena!«. No, sad kak bilo da bilo, makar i teško vse to podnosil, zasigurno se bu opametil. Cmizdrenju ni mesto. A »če se bu više plakal, bu majne scal«.

I tak je, veliš, taj pajdaš dospio u buturu, u »šperku«, ili po domaće rečeno – u zatvor. A tvoje bivše društvo? Ostaje sve po starom? Znači, skup očajnika, razorene čeljadi, statistika sporednih osoba na poluživom kolosijeku, koje stalno plješću onima u kojima slute eventualnu naklonost i koristi?

– Vse je baš tak i ostalo bu verojatno još određeno vreme. Kustošijance ne more niš pokolebati. Dugotrajna ih je mukotrpnost nafčila na strplenje i veru v istinu, v čoveka, v pravicu.

– Na kraju krajeva, sve se to, Vinko, svodi u pouku o sedam gnjusoba, što ih spominju mudri: »Ohole oči, lažljiv jezik, ruke koje prolijevaju nevinu krv, srce koje smišlja grešne misli, noge koje koračaju u zlo, lažni svjedok koji širi laži i čovjek koji među ljudima svjesno i podlo zameće svađe.«

Razmišljao o tome povazdan Vinko Domoslavić. Šutljiv, ali nemiran čovjek, sklon da bude stalno u pokretu. Sva je njegova životna zaokupljenost bila kako čovjek mora živjeti za istinu i pravicu, da bi i na taj način iskupio nepravde suvremenika, ali čak i davnih predaka. Običavao je zato mrmljati samome sebi i gotovo svim znancima:

»Um čovjeka usteže od srdžbe, a čast mu je oprostiti krivicu.«

Ostala je ta misao – lozinka, što ju je od najranije dobi nosio čvrsto u svome srcu, krećući se čiste i spokojne savjesti kustošijanskim, baš kao i drugim prostorima bliskih mu, dragih i voljenih zagrebačkih ulica.

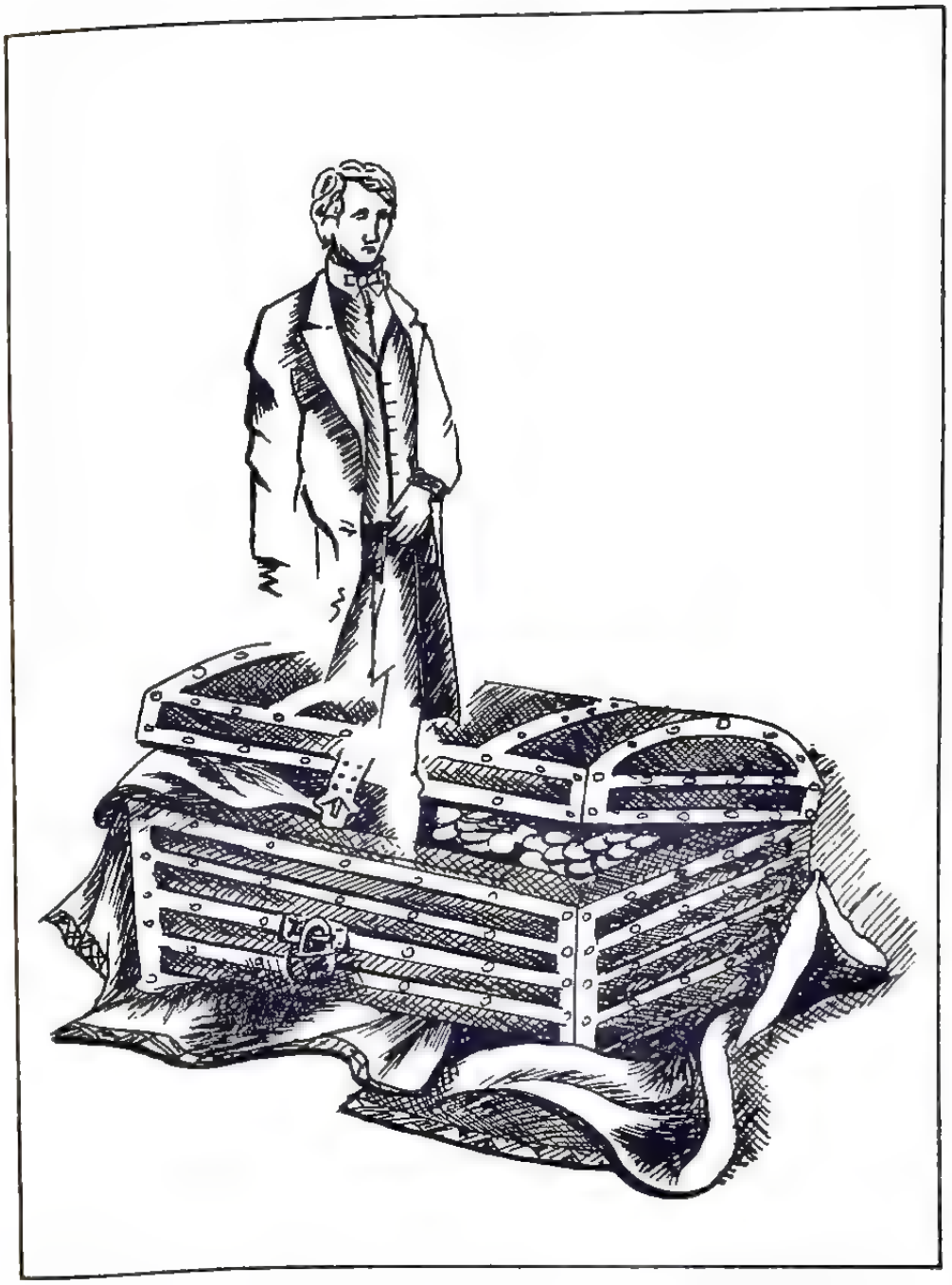

Malena, kratka uličica tik do potoka Kustošaka dobila je, tko zna kada i zbog čega, ime Sokolska. Ravni red malih, obiteljskih kućica, kakve je nekada gradila udomaćena sirotinja, jednostavan, skromni puk – čini stanovit sklad s obje strane ponekad gotovo posve presahla, a katkada, za kišnih, olujnih dana, popraćenih prolomima oblaka razjapurena, goropadna, razorna potoka. Koliko li je puta nabujali Kustošak raznio male mostove – spone između ulica i kuća; koliko li je puta preplavio podrume tih skrbno građenih zgrada; koliko li je puta nanio nedaće, tugu, gotovo bezumlje stanovnicima Sokolske; koliko li je puta pokazao zlu i nesavladivu ćud prirode; koliko li je puta iskoristio beskompromisnu surovost pred nemoći stanovnika te malene, te jednostavne i neobične kustošijanske uličice. Najveća je među pretežno sićušnim zgradicama s lijeve strane potoka zgrada osmogodišnje škole – »Ivana Brlić – Mažuranić«. Bezbroj je kustošijanskih generacija dobilo u toj školi prve osnove znanja; temelje za daljnje školovanje, za stjecanje najraznovrsnijih znanja, zvanja i zanata...

Duga i zasebna je to priča... za neku drugu priliku... u posve drugačijoj zgodi.

Jedna između tih sićušnih zgradica, što se ni po čemu ne razlikuje u nizu jednakih, bila je u ono predratno doba vlasništvo starosjedioca Pavla Šimunca. Imao je on malu obitelj, a više prostora u kući negoli mu je bilo potrebno. Odlučio se zato oglasiti u novinama da iznajmljuje jednosobni stan.

Kustošija je onih davnih tridesetih godina dvadesetog stoljeća bila prava periferija, predgrađe kamo nisu navraćali imućni, takozvani ugledni, u biti prosječni naši ljudi.

Utoliko je bilo veće iznenađenje za Pavla Šimunca kad mu poslije objavljena oglasa u novinama sutradan pokuca na vratima ugledan, kako se to običava reći, pomno, gotovo elegantno odjeven gospodin, predstavivši se kao Slavko Kaližman.

– Pročitao sam vaš oglas i zato sam vas, eto, posjetio. Želio bih da se dogovorimo i sporazumijemo, ako je to moguće, za taj mali, jednosobni stan...

– Drage volje, reče domaćin Šimunec. Samo vas moram nadopuniti; taj jednosobni stan ima još i malu prostorijicu za jednu osobu, da u njoj prespava, da se odmori...

– Izvrsno! Imam uz suprugu i majku. Prostor mi, moram reći, izvanredno odgovara.

– Tramvaj vam nije daleko.

– Deset minuta do okretišta u Črnomercu.

– Možda i manje za one brza hoda...

– Dobro, svejedno. Nije to sad ni presudno.

– Čovjeku je u životu bitna svaka sitnica, da bude zadovoljan, da se ugodnije osjeća...

– Ne poričem ni to. No, nama sad preostaje, ako ste uistinu voljni da se dogovorimo o stanarini i o svim drugim sitnicama vezanim uz vaše uvjete.

Porazgovoriše se nešto duže, objasniše međusobno sve što je u takvim zgodama bitno i naposljetku, ni pun sat poslije prvog susreta. Kaližman isplati Šimuncu predujam za stanarinu.

Tjedan dana kasnije u kuću Pavla Šimunca uselila se tročlana obitelj Slavka Kaližmana: uz njega još i supruga Jasna, te majka Barbara.

– Jednostavni ljudi, običan naš svijet – reče u trenutku razmišljanja samome sebi vlasnik te jednostavne kućice u Sokolskoj ulici.

Smjestili se Kaližmanovi u jednosobni stan s pomoćnom malom prostorijom, dopremili ono najnužnije za življenje i tu započinje novo poglavlje njihova života.

Slavko, glava obitelji od prvog dana useljenja izlazio izjutra, pa se vraćao kasno popodne, da bi ponovo uvečer nestajao na prašnim, neopločenim kustošijanskim, pješačkim hodnicima. Uz prašne ili blatne nogostupe, u tom zagrebačkom predgrađu ne bijaše tada ni vode ni kanalizacije, ni plina, ni jedne veće blagodati suvremena doba, što je sve brže donosilo tekovine najnovijih dostignuća znanosti i napretka.

Dani se izmjenjivaše ritmičkim slijedom. Jasna, supruga Kaližmanova, također bi izjutra izlazila, te se tek poslije podne vraćala. Nitko nije znao, jer nikome se nije povjeravala, kamo to ona odlazi, što to ona radi, čime se zapravo bavi...

U stanu bi ostajala tek starica Barbara, dobrodušna, naivna žena, kakve su već obično te stare, te priproste, te jednostavne, neškolovane, skrbne, radine žene...

Dani, kako rekosmo, prolažahu u slijedu, bez velikih i značajnih obrata, bez osobitih događaja, uglavnom jednostavno, kako to već biva u svim predgrađima.

Dani, međutim, prerastahu u mjesece, a oni opet u prvu, drugu i već treću godinu stanovanja Kaližmanovih u Sokolskoj ulici.

– Čudan vam je taj moj sin, dragi moj gospon Šimunec, – povjeri se iznenada nekog jutra stara Kaližmanova kućevlasniku i najmodavcu.

– Čudan, velite? Zbog čega? Što mu to kao majka neobična pripisujete?

– Štošta! Bilo bi zapravo bolje da ne govorim ništa.

– Pa ne krijete, valjda, nekakvu tajnu?

– Kakvu tajnu?

Ne znam, možda sam se krivo izrazio...

– Zapravo, mogla bi za vas biti i tajna. Za mene je istina. Kruta i strašna. Neshvatljiva!

– Gospodo Kaližman, vi umalo da sina proglasite sumnjivim, problematičnim tipom, ili ne zamjerite – lopovom, kriminalcem...

– Gospon Šimunec, mene su učili u mladosti, zapravo još u djetinjstvu, kako ima u svijetu zlata i mnogo bisera, ali su mudre usne najdragocjeniji nakit...

– Nečega se bojite?

– Bojim se reći istinu... Zbog njega... zbog sina...

– Što vas, zaboga, priječi?
– Znate, gospon Šimunec, kad bi on doznao, ubio bi me...
– Možda ipak pretjerujete?
– A, ne... ne... Čujete me... Slavko se sprema na put... u Budimpeštu!
– Što će tamo?
– Hajdučka posla, kako narod veli...
– Gospođo Barbara, ne zamjerite, ali je li s vama sve u redu? Ne zamjerite, velim, no niste li – oprostite s obzirom na vaše godine – nešto pobrkali?
– Dobro me zdravlje, hvala Bogu, još služi. Bistra sam uma. Ne osjećam da me je spopala skleroza...
– Nisam htio biti grub!
– Vi ste, gospon Šimunec, – ne zamjerite sad vi meni – naivni!
– Dopuštam mogućnost...
– Jeste li se ikad pitali što je zapravo moj sin i čime se bavi?
– Pa i nisam... Što me briga. Fin gospodin. Uglađen. Pristojan. Bez prigovora. Čemu da se onda posebno njime bavim?
– Zaista ste naivni!
– Pomognite mi da to prestanem biti!
– Velim li vam istinu, ubit će me...
– Zašto, zaboga? Kunem vam se da nitko ništa neće doznati.
– Ne mogu vjerovati da ne znate, te da ste potpuno neupućeni?!
– Činilo vam se kako vam drago, ja moram otvoreno i muški priznati da ništa o vašem sinu ne znam, niti ne naslućujem!
– Moj sin Slavko, a poznanici ga nadimkom zovu – Ćoso, na žalost je – džepar! Doslovnije rečeno, on je među njima glavni. Najveći zagrebački džepar. Kralj džepara. Pajdaš mu je – Krota. Ali, taj vam poznatima ne bi nikada ni najmanju sitnicu ukrao...

Došao jednom u gostionicu poznatoga Kustošijanca Brdeka. Tu je inače bio kuhan i pečen... i hranio se kod njega. Ta se gostionica – kako znate – nalazila blizu stare gradske mitnice.

Brdek je uvijek oprezno, neprimjetno pratio Krotu, jer premda se kleo i zaklinjao, da nikada ništa njemu ne bi »drmnuo«, dogodilo se jednoga dana posve drugačije.

Boravio Brdek u gostionici, a supruga i ostalo osoblje na trenutak naputilo kuhinju. Krota, osjećajem starog lisca, nanjušio tu pogodnost, gotovo istodobno ušao u prazni prostor, otvorio stari kredenc i ugledao zlatni džepni sat s lancem, što je onda bilo u modi.

Tko zna što li mu je bilo, da li je mislio da ga nitko nije vidio ili se jednostavno profesionalnom strašću kradljivca zaboravio i polakomio, te turnuo sat s lancem u džep i šmugnuo iz kuhinje kroz dvorište na ulicu.

Nedugo potom Brdekova žena užasno kriknula, kao da bi je netko pokušao napasti ili joj učiniti zlo. Razlijegao se krik i očaj u onaj gostionički prostor. Jasno, odmah je dotrčao i Brdek, a i još neki poznanici, razgledali unaokolo i spaziše kraj tog kredenca, izgubljenu, uplašenu i uplakanu Brdekovu ženu...

– Koji ti je vrag? – progunđa on kroz zube.
– Vura je nestala!
– Kam bi nestala? Zmotalo se tebi nekaj v glavi.
– No, dobro, pa pogledaj: nema zlatne vure z lancom!
– Gdo je bil v kuhinji?
– Samo sam na kratko prešla van po drva, a z menom i pomoćnica Marica...
– I nikoga niste vidle?
– Nikoga! Baš nikoga.
– To ni bez vraga. Stvar se bude ipak odofnala. Vura ni daleko. Tat je negdo blizu nas. Znam, sigurna sam u to...

Ni pola sata poslije toga djeca, što su se igrala u dvorištu, odlučiše te kao predstavnika delegacije poslaše najstarijeg da javi bitnu činjenicu:

– Striček Brdar, a kaj je Krota tak bežal kroz dvorište? Je li ga morti kakvi pandur natiraval?
– Nitko ga nije nateraval. No, kaj ste ga zbilam vidli? Morti je negdo drugi bil...
– Petero nas se vani igra... eto... još smo i sada svi na kupu, samo su mene poslali, da vam to velim.
– Dobro, tak i treba. Evo ti dva dinara za liliče!
– Fala, striček. Glavno da nisu panduri Krotu nateravali. Izgledalo bi da vi fakine štitite.

Istodobno, u kutu gostionice s nekom je prijateljicom sjedio Ćoso, pijući svoj uobičajeni gemišt.

– Ćoso, pronađi Krotu gdi god znaš i reči mu nek vrati vuru, kaj ju je fkral z kuhinjskog kredenca...
– Krota?
– Rekao sam jasno!
– Krota? Vrag mu mater. Prekršil je načelo. A lepo smo se dogovorili, da v poštenoj kući, koja nas za dobre novce izvrsno hrani, nema drpanja. Bez brige. Jurim za njim.

U predvečerje toga dana sam se je Krota vratio, noseći sat s lancem.

– Ne znam, koji mi je vrag bio. To je jače od mene. Vidim vrijednost i trpam je odmah u džep. Ne zamjerite mi za to. Vraćam vam sat. Pošteno vraćam, kao što sam ga lopovski ukrao. I nikada se to više neće dogoditi. Neće, neće... kunem se životom.

Riječ je održao. Nikada više nije nešto slično napravio u Brdekovoj gostionici.

– Gospođo Kaližman, pustimo Krotu. Ovo o vašem sinu. To me zanima... Gotovo nevjerojatno...
– Ništa drugo, upravo to što velim. No, ako to on dozna, ako sazna da sam vam o tome govorila – ubit će me...
– Zaklinjem vam se svim svojim najdražim, svim svojim svetostima, da o tome nitko ništa neće doznati. Jer i ja pamtm tako jednu mudru izreku, koja

poučava da onaj tko drži zapovijedi, čuva svoj život, a tko ne pazi na svoje putove – umire. Nije li dovoljno, ako vam i to povjeravam?

– Znate, gospon Šimunec, sva je dražest i privlačnost nekog čovjeka u njegovoj dobroti. Meni je uvijek bolji svaki, pa i siromah, nego lažljivac. A vi ste iskreni. Takva sam i ja prema vama. Zaštitite me. Pomognite mojem Slavku, da ne krene u Budimpeštu!

– Ja ne znam, gospođo Kaližman, pošto i zbog čega on tamo ide. Usto, ja nisam moćnik; ja nisam vlast, da bih mogao zabraniti njegovo putovanje. Svatko ima pravo na svoj život, na svoju slobodu, na svoju volju i svoje nakane.

– Sve dotad, gospon Šimunec, dok ne posrne u zlodjelo, u krivotok, u otvoreni sukob sa zakonima, što se, na žalost, često tumače samovoljno, nepošteno, dakle, na prljav i ljudskom dostojanstvu nepodoban način...

– Velike, teške riječi. No, moram vam reći, gospođo Kaližman, koliko god bio svime iznenađen, da um ipak susteže čovjeka od srdžbe, jer mu je čast oprostiti krivicu. Treba li pak da vam pomognem, tu sam... Ja o svemu dosad nisam ništa znao. Potpuno sam neupućen. I – doista, naivan!

– Jeste, zbilja jeste, gospon Šimunec.

– Dobro, krenimo onda tragom nove istine. Rekli ste, da se vaš Slavko sprema u Budimpeštu?

– ... u pljačku, gospon Šimunec. U grdu, tešku pljačku!

– Oprostite, ne mogu samome sebi povjerovati, shvaćam li sve to onako, kako govorite, ili među jednim između nas dvoje nije ipak nešto u redu?

– U najboljem je redu!

– Slušam vas, nastavite...

– Dočuo Slavko sa svojim pajdašima da se sprema napad na Budimpeštu... bombardiranje. U takvim pak prigodama lješinari nađu svoj plijen...

– Sprema se, dakle, na pljačku?

– Sve ste sami rekli. Spriječite ga!

– Kako?

– Pronađite izlaz i rješenje!

– Ništa ja tu ne mogu. Ostajem iznenađen i nemoćan.

– A moj sin, tjeran nagonom profesionalnog džepara, kradljivca, svirepo mu pruženom prilikom i mogućnošću povijesnog trenutka, ima otvorena vrata da pljačka, da otimlje, da krade ono što drugima pripada. Gospon Šimunec, ima li tu pravog objašnjenja? Postoji li tu bilo kakvo opravdanje? Može li se iznaći put i način da se jednoga čovjeka spasi od lopovluka; da mu se zaustavi ta fakinska djelatnost, da se onemogući u zlodjelu?

– Zaboga, a što da ja činim? Ja nisam svemoćni, ja nisam premudri; ja nisam stijena o koju se razbijaju pjene!

– Vaše je životno iskustvo predragocjeno!

– Samo za razumne i poštene.

– Ne znači da i drugima ne možete pomoći...

– Ne znam?!

– Možete!

– Kad bih znao kako, pomogao bih. Zar da ga pokušam strpati u zatvor? Ni za to nemam mogućnosti, nemam veze... poznanstva...

– Ne, to nikako, ni u kojim okolnostima ne dolazi u obzir.

– Onda – kako?

– Ne znam!

– Što tražite od mene?

– Zapravo i ništa! Rekla sam vam samo istinu. Neka znate... Želim, da mi savjest bude čista. Jer, kad će se zlo dogoditi, ja ću svijetla obraza podići ruke. Ništa s time nemam. Sramim se sklonostima i činima vlastita sina.

– Posve vas shvaćam, gospođo Kaližman.

– Hvala vam i na tom razumijevanju, gospon Šimunec.

Bilo je rano poslije podne. Svaki se trenutak na vratima mogao pojaviti Ćoso ili njegova supruga Jasna. Zato se i starica Kaližmanova odlučila da prekine taj razgovor, jer zatekne li je sin, bit će – bojala se – svašta.

– Ćoso i Jasna, što inače nije bio njihov običaj, dođoše zajedno, pokasno uvečer, nekako potišteni i zamišljeni, kako to već izgledaju ljudi pred značajnim odlukama, uoči poduzimanja nekih novih, neizvjesnih pothvata.

Sutradan rano izjutra Ćoso je otputovao. Bez najave, bez naglašeno raskošnih, vidljivo pripremljenih svečanosti.

Jasna ostala sama. Živeći prema svom uobičajenom redu... Izlazila ujutro, dolazila rano poslije podne... pa onda ponekad ostajala, ne izlazeći uopće do zore, a katkada bi uvečer odšetala i vraćala se kasno noću.

Nad Europom već se, međutim, pomaljala crna, krvava prikaza drugog svjetskog rata. Nagnuti nad zemljopisne karte ljudi redaše nepokorene zemlje što ih u svoje gramzljive skute porobi osiljeno strašilo, sablast... Austrija, Poljska, Češko-Slovačka... pa onda zaredalo od Narvika do Pariza i sve dalje... i sve šire...

Ćoso dobro dočuo za Madžarsku i u tragičnom se trenutku našao u njenom glavnom gradu – Budimpešti.

Zaredala bombardiranja... zračni pokolji. Krvoprolića. Ubijanje nedužnih ljudi. Stotine i tisuće stanovnika glavnog grada Madžarske ostade izmrcvareno, iznakaženo ili poubijano pod razornim snagama eksploziva i čelika... Zrakoplovstvo raznih oznaka krojilo je – istina samo privremeno – sudbinu Budimpeštanaca, kao, uostalom, i tolikih građana drugih gradova, prijestolnica europskih zemalja.

Još se jednom ispravnom i istinitom pokazala spoznaja da zadovoljstvo, čast i dostojanstvo najčešće i najviše narušava bezdušno nasilje, bez obzira na to gdje se i kada ispoljava. Oružje surovo i bespravno razara ljudsko spokojstvo sklad i prava na nesputan život...

Za sve to nije mario ni brinuo Ćoso, baš kao i njegovi poslovni suradnici, okorjeli u zlodjelima. Pa i zašto bi? U svijetu ne postoji samo jedan Ćoso, samo jedan kriminalac njegova lika, veličine i negativna značenja. Koliko li je takvih Ćosa u našem svakodnevnom životu, u našim susretima, u vožnjama

tramvajima, u prolaženjima ulicama? Kome li na čelu pišu njegove prave osobine? Kome? Duge su to račvaste dvojbe i sumnje, kad dospijemo gotovo do životnog škripca. I uvijek se pri tom vraćamo ishodištu; malo je ljudi što žive u skladu s čestitim načelima. Malo. Premalo! Kad bi ih više bilo, svijet bi stremio sadržajnim vrednotama. Ovako, – zamislimo se i nad tim, slabići nam ponegdje, kao pogašeni svjetionici, nekim lažnim odsjajem predskazuju putove i raskrižja; smjerove kojima valja koračati u nekakvu našu budućnost. I što li se u toj životnoj bujici događa? Ispriječuju nam se kojekakvi ljudi s bezbroj skrivenih mana, čineći se uzornima; razvratnici i brakolomci; razvlačeći neograničene govore sa samima sobom, nudeći nam svoju besprijekornu krijepost, čast i razum; pijanci nam zbore o trezvenosti; nesređeni, razočarani, uskogrudni, slabi, neodlučni suci, ponekad o nama sudove donose – izriču presude, kažnjavaju ne tako rijetko i nedužne, premda samima sebi ne mogu i ne umiju usmjeriti putove življenja pravim kolosijekom. Svugdje tako poneko zasjenjeno biće u tamne nas sjene uvodi i kriva nam obilježja, bez istinske potrebe i dolična prava, bez ikakvog osjećaja krivnje, zdušno pripisuje.

Zasigurno, Ćoso o svemu tome nije ni u jednom djeliću svoga postojanja razmišljao. Nisu o tome mislili ni njegovi najbliži suradnici. Njihov je smisao i cilj bio priprost: opljačkati što se više može i dragocjenostima natrpati kovčege, vratiti se u Sokolsku (a mogala bi to isto tako biti i tko zna koja druga ulica), pribaviti zalog za lagodno življenje, a sve je ostalo sporedno...

Desetak dana prošlo kako se Ćoso otisnuo vlakom u Budimpeštu. Već su i novine donijele na prvim stranicama debelim, masnim slovima otisnute naslove o bombardiranjima, žrtvama, stradanjima, poginulima...

Strašne vijesti! Grozni prizori u slikama...

No, dok su novine tako objavljivale bezbroj napisa o tim krvavim događajima, o tom povampirenom nasilju i prisili, o tom oskvrnjivanju ljudskosti, ljudskog dostojanstva, čovjekovih prava na miran život – Ćoso se desete večeri poslije odlaska vratio u dva taksija s nekoliko kovčega, u pratnji svojih pomoćnika.

– Šest kovčega, punih kao da bi u njima čelik bio... Jedva su ih prenijeli iz taksija u stan... svatko je to mogao zamijetiti, ako se slučajno zatekao u tom dijelu Sokolske. Strašno, gospon Šimunec. Užas! – jadala se sutradan izjutra Barbara Kaližman.

– Sumnjiv posao, dakle, prema vašem mišljenju? – uzvratio je pitanjem kućevlasnik Pavao Šimunec.

– Nečisti računi!

– Pa, da nešto poduzmemo, dok je vrijeme?

– Samo, za dragoga Boga, da ne dozna Slavko, kako sam vam ja bilo što rekla...

– Ostanite mirni! Poštenom vam riječju jamčim potpunu šutnju, neodavanje vaše tajne.

Svoju je riječ kućevlasnik Šimunec najdosljednije u praksi održao. Nikome ni slova nije govorio. Znao je da bi svaka nesmotrenost, nepromišljenost, nerazboritost i neopreznost mogla upropastiti cijelu akciju, a velike opasnosti i pogibeljnosti pribaviti staroj Kaližmanovoj. Ali ipak je nešto poduzeo. Obavio je sve gotovo u hipu. Na brzinu. Na prepad.

Dan poslije povratka Ćose iz Budimpešte, rano se ujutro zaustavila – kad to društvo iz podzemlja nije ni naslućivalo – »Marica«. Opkolili čuvari reda sve izlaze, kako nitko ne bi mogao pobjeći i onda pokucali na vrata.

Otvorila je Jasna, iznenađena i izbezumljena. Ustrašena. Blijeda, bez riječi. Gotovo zanijemjela...

Potrajalo to vrlo kratko.

Redari se razmilili kućom, razbudili Ćosu i dva mu prijatelja, smjestili ih u sobu, okovali im »lisicama« ruke, pa izvadili iz »bunkera« kovčege... četiri... pet... prekrcanih najraznovrsnijom robom. U prvom same originalne engleske tkanine. U drugom – zlatnina: narukvice, satovi, ogrlice, lančići, prstenje, dijamanti, briljanti. Vrijednosti do vrijednosti. Jedna veća od druge.

Pregledali tako sve kovčege. I stalno se sve više čudiše. Doskora strpali kradljivce u »Maricu«, a otuda odvezli na sigurno mjesto – u istražni zatvor, kako bi bili preslušani, a kasnije podvrgnuti suđenju.

Komešalo se sve to nekoliko dana. U međuvremenu, dobar je dio plijena – nestao. Nitko do danas nije objasnio kako se to dogodilo i kako je sve, što je najbitnije, završilo. Bruka se ipak nije mogla zataškati...

Rat se već žestoko rasplamsao. A u tim razbuktalim ognjevima i strahotama, u vihoru nasilja, koji je zahvatio i ovo naše podneblje, izgubio se i Ćoso s družinom. Nitko nije pozudano znao kamo je iščezao...

No, prvih poratnih godina, eto, netko ga zamijetio na zagrebačkim ulicama. Samo, prošlost je premazao crnom bojom. Nikome o svojoj prošlosti ni riječi nije prozborio. Neki su pojedinci znali sve, baš sve o Ćosi, pa i o dvoje djece, zatajene u vrijeme boravka u Sokolskoj.

Vrijeme je prolazilo, Ćoso se službeno okanio staroga zanata, pa se, prikriven, ne odajući pravo lice – zaposlio. Dogura kasnije čak do mirovine.

U umirovljeničkim danima vozio se na svom novonabavljenom biciklu i kako su pripovijedali oni, koji su ga izbliza znali – sav se odao obitelji. Skrban otac i uzoran suprug. Tko li bi mogao pomisliti samo da je taj primjerni, besprijekorno proračunat čovjek bio – kralj džepara?

– Jesu li ikada njegove kćeri – znatiželjno se istrča neki postariji Kustošijanac spontanim pitanjem – doznale, da im je otac bio »kralj zagrebačkih džepara«?

Nije to ni bitno. Sretnije su da to nikada ne doznaju...

Jer one su obje postale liječnice i zaposlile se u dvije posve različite zagrebačke ambulante. A Ćoso – možda se u vlastitoj, kasnoj jeseni života samo još gdjekad sjetio onih mladenačkih bura i vihora, prohujalih oluja i nečasnih pothvata, sraštenih jednom u njegovim žilama, u krvi, u čitavom biću, a sad već sustalih, stišalih i jako, jako davno nestalih poput ugaslih vulkana.

Zatomljena u neke skrovite misli, šutljiva, gotovo čedno sramežljiva i pokorna, hodala bi ulicama ta naizgled mirna i dobrodušna žena u sedmom desetljeću života.

Svagda je u susretu sa svojim znancima ili onima koji je ni približno nisu u dušu poznavali, djelovala svom puninom lažne isposničke krijeposti i neke gotovo nadnaravne plemenitosti i uzorne dobrote.

Govorila nekim kmecavim, ljigavim izričajem, kako to čine ljudi ne toliko s govornom manom, već s urođenom spoznajom da bez pomoći iskustva i razumnog zaključivanja, s nekom greškom podobnom pojedincima sklonima nečestitosti i nećudorednosti; koji ne razlikuju dobro od zla, iskrivljuju ispravnost, poštenje i sve kreposne vrline u međusobnim odnosima ljudi i ljudskih zajednica.

Zvali su je Irmgarda, što u germanskim jezicima i književnostima znači – štićenica boga Irmina. A u tom svojstvu kako bi i mogla drugačije djelovati negoli plaho i nekako mlitavo, da bi se činila što nedužnijom i čednijom, u njenoj mašti gotovo zamišljenoj, u biti posve nestvarnoj – svetici! Šutljiva i mutna, troma i nepobitno ograničena u mislima, otvarala se samo u izuzetnim zgodama; onda kad je smatrala da njeni pritajeni istupi mogu korisno poslužiti u stjecanju bilokakvih pogodnosti. Premda nikada ni o čemu nije dublje razmišljala, jer to jednostavno nije znala ni mogla, dobro bi joj i vrijedno pokoristila vječita i neprolazna misao, pribilježena u mudroj knjizi:

»Korijen je misli u srcu, iz njega izrastaju četiri grane: dobro i zlo, život i smrt, a jezik im je gospodar!«

Jer, kad bi ikad pomišljala na tu činjenicu, govorila bi uvijek tako da iz njenih riječi, pa i djela, izvire dobro, te da umjesto smrti prednost daje pravednom i čestitom životu. Tih dragocjenih plodova ljudskosti u nje uopće nije bilo... Izostajali kao sunce u ljetnim danima, kao čista svjetlost na ranom i nepomućenom, jasnom obzorju; kao radost iza dobrote učinjene znanima i nepoznatima; kao odricanje umjesto samoljublja i sebičnosti.

– Teško je, grozno... odasvud zlo! Besparica me prati. Neimaštvo. Jer, prihodi su mali. Strašno je to siromaštvo...

Zvučalo to kao neka klasična tužaljka, kao obrana od te surove stvarnosti, kojom silom prilika plovi i koja za nju nema ni mrvicu shvaćanja. Bivalo to teže i zato jer se na raznim stranama sukobljavala s pojedincima za koje je bila čvrsto i nepokolebljivo uvjerena kako ih valja izmijeniti, jer su podli i nanose boli, a život je u žalosti nepodnošljiv.

I zato zarana krenula putovima pravde. Zakoraknula u sudske dvorane. U Palače p r a v d e! Zaredala sumanuta tužbama...

Isprva postala pokretna imovina u odvjetničkim pisarnicama. Zaboravljajući, međutim, iako ni on ne zna odakle ona dolazi, napuštala osposobljene savjetnike, dakle, one koji posjeduju određenu stručnu spremu za te poslove, jer su oni značili i – novčano opterećenje. Stala se je zato okretati privatnim, samozvanim – z a s t u p n i c i m a. Nadripisarima!

Mudri i upućeniji govorili su joj da se i toga okani jer – zna se – mnogi su nekada pali od mača, ali ne toliki kao od jezika.

Uzalud! Ništa je nije moglo ustaviti, ništa prepriječiti da i nadalje iskazuje svoju neporočnost, svoje poštenje i svoju pohlepu. Nemarna u duši, rođena s genima zla i huljenja na ljudskost, opterećena nerazumljem i neprotumačivom sklonošću, da pakosti i otrovom bezdušja nanosi drugima nepravde – sručila se stazama laži i obmana.

Prezirala sva dostignuća, sva saznanja, sve ogromne spoznaje nedokučivo širokog i bogatog ljudskog duha. Posprdno bi razmišljala o istini kako u svim djelima čovjek mora biti gospodar rasudbi i odluka, jer samo tako može pospješiti da ne okalja vlastitu čast.

Poričući baš tu istinsku okaminu, dovela se u položaj nekog bezimenog rimskog prosjaka koji bi satima iznuđivao milostinju tankoćutnih prolaznika na ulicama »vječnoga grada«. Odrpan u dronjcima, u dotrajaloj odjeći, ali zacijelo i u iskidanom, rastrzanom, iskvarenom mentalnopsihičkom svom unutarnjem svijetu pobuđivao iskrenu sućut; osjećaje dobrodušnih za njegov težak prosjački život.

Gorak bijaše trenutak saznanja tih istih ljudi meka srca kad se doznalo da je taj isti rimski siromah, odrpan, u dronjcima, u trenutku vlastite smrti bio pravi bajoslovni – milijuner!!! Prosjačenjem prištedio silne novce, ali sebičan i škrt, nije ništa sebi priuštavao. Bio je čak više gladan negoli sit; gol negoli obučen... A smrt mu je bila najbogatija nagrada. Prosjak, siromah, – »bogec« nestao, a novci, ta prolazna vrijednost – ostali!

Irmgarda, ta osamljena, stara djevojka u sedmom desetljeću života, iz zagrebačkog predjela, tamo na zapadnom podnožju krajnjih obronaka Medvednice, uvelike podsjeća na rimskog prosjaka...

Još kao pedesetogodišnjakinja, kad je već bila u punom zamahu profesionalne pravdaške karijere, bez ikakva je sustezanja, bojazni i dvoumljenja pribavila uvjerenje i ispod onog ukalupljenoga, otrcanoga, banalnog i uvijek istog naslova – tužitelj(ica): Irmgarda Šušek, iz Zagreba, ulica... ta i ta – tuži... toga i toga zbog – smetanja posjeda! Nešto ispod tog podnaslova jasno je i čitko ispisano: »ISKAZANO SIROMAŠTVO«!!!

Na kraju njene tužbe vrlo je »ugledan« stari »gospon advokat« (u međuvremenu ga je gospodin Bog pozvao na konačni obračun) bez ikakva sustezanja, neshvatljivom smjelošću lažno napisao:

»Tužiteljica moli da joj sud prizna siromaško pravo temeljem uvjerenja o imovinskom stanju.«

– Znači ne posjedujete nigdje ništa? – zanimalo je naizgled strogog suca.
– Ne, gospodine sudija! – odvrati.
– Ni kuće?
– Ne! Ništa!
– Nekretnine?
– Ne!
– Pitam određenije: možda kakvo gradilište?
– Ma, kakvi?! Pa, priložila sam potvrdu o imovnom stanju, gospon sudija.
– Potvrdu, velite, – o siromaštvu?

– Jasno!
– Ah, da, da... A odakle vam ta potvrda?
– Izdao mi ju je nadležni općinski organ.
– Da, doista! Oprostite, nisam pogledao u spis...
– Prosvjedujem! – ubaci se stari »gospon advokat«. – Moja se branjenica dovodi u sumnju. Nju se gotovo prisilno iznuđava da prizna nekakvo bogatstvo koje ne posjeduje!
– Ne dopuštam upadice! – odlučno će sudac. – Ništa ja nisam iznuđivao. A to što nisam pogledao temeljito spis, nije smrtni grijeh. Ljudi smo i svi, kako se veli, krvavi pod kožom. Svi griješimo...
– Dobro, dobro. U redu. Samo, dopustit ćete gospodine suče, kako je to ipak bilo neophodno.
– Sve je to laž! – suprotstavi se tom pomirljivom razgovoru branitelj tuženoga.
– Kako? – iznenadi se sudac.
– Rekao sam jasno! – ponovi branitelj tuženoga. – Uvjerenje o siromaštvu je lažno... Shvaćate li? Lažno!
– Ma, molim vas... Vi vrijeđate tužiteljicu, ovaj sud i mene. Uostalom, izvolite, pogledajte! Ovdje je žig nadleštva koje ga je izdalo! – gotovo s gnušanjem i nanesenom nepravdom upadne stari, tobože ugledni odvjetnik, pravni zastupnik tužiteljice.
– Pečat, velite – produži branitelj tuženoga.
– Da, molim, kolega... izvolite, pogledajte!
– Pečat? A što uz pečat?
– Kako što?
– Okolišate? Čemu to? Neshvatljivo, da ne razumijete što pitam: ima li uz pečat i potpis?
– Jasno!
– Pročitajte, molim!
– Učinite to vi, kolega! Ja ne mogu ništa odgonetnuti.
– Doista! Nečitak je. Ni ja ne mogu odgonetnuti taj nečitljiv potpis – objasni »ugledni« stari doktor pravnih znanosti.
– Imam prijedlog – ostade uporan branitelj tuženog.
– Da? Iznesite ga!
– Predlažem sudu da se današnje ročište odgodi, a za slijedeće da pribavite pravi izvor: tko je zapravo to uvjerenje o siromaštvu izdao i na temelju kojih podataka, te naposljetku – čiji je to potpis? Jer, ovako, oprostite, računi nisu čisti. Može biti i čista krivotvorina. Patvorina.
– Sad i vrijeđate, kolega?! – opet će »ugledni« doktor.
– Bez uzbuđenja, molim... Ne tražim mnogo. Samo dokaz o izvoru tog uvjerenja. Zbog čega da vas to vrijeđa? Ja tražim što je moje pravo – istinu. A tu istu istinu vi – barem bi tako trebalo biti – zastupate. Zar onda vrijeđam? Činejnice valja postaviti na pravo mjesto, u određeni red...
– No, dobro. Prihvaćam prijedlog! – složi se s prijedlogom sudac.

– A i ja ću se sa svoje strane potruditi da doznamo nešto više o ishodištu, o izvoru odakle uvjerenje, a eventualno da i provjerimo da li je vaša branjenica, vaša štićenica, doista osoba koja s pravom dobiva potvrdu o »iskazanom siromaštvu«...
– Protivim se tome! – vrisnu ljutito »stari« ugledni. Nećemo sad valjda sumnjati i u službene spise naših nadleštava i u ljude koji zajamčeno moraju potvrđivati samo i isključivo istinite činjenice.
– Nitko to ne poriče – prekine to razglabanje predsjednik vijeća. – No, kako je potpis doista nečitak, pa – dakle – i neobjašnjiv, usvajam prijedlog branitelja. Pretpostavljam da se porotnici – obrati se sudac dvojici porotnika – također slažu s tim prijedlogom?
– Bez pogovora! – odgovore oba u isti trenutak.
– Dobro! Novo ročište na kojem se trebaju podastrijeti traženi podaci, to jest vjerodostojnost izdanog i ovom sudu podnijetog uvjerenja, zakazujem za... četrnaest dana... u 10 sati i 30 minuta. Bez posebnog poziva. Molim da tu obavijest svi uzmete u obzir.
– Prihvaćamo obrazloženje i obavještenje.

Četrnaest dana kasnije na novom se ročištu nije pojavila tužiteljica, a njen se zastupnik pismeno očitovao, kako je zbog bolesti spriječen pristupiti.
Zakazano je novo ročište.
Još jednom, pa onda i treći put. Pojavio se samo »ugledni« stari odvjetnik. Tužiteljica je prema običaju – izostala.
Ročište nije odgođeno.
– Ne možemo se ovdje igrati mačke i miša! – odsječno i s mnogo ozbiljnosti u glasu prisjeti predsjednik sudskog vijeća.
– Ne radi se o izmotavanju, gospodine suče... već... – branio se »gospodin doktor pravnih znanosti, odvjetnik«... o opravdanim razlozima.
– Ne nadmudrujmo se! Nismo djeca. Sud, uostalom, nije kafeterija, ni u najboljem slučaju osnovna škola – reče udarivši desnicom o stol pomalo uzrujani sudac.
– To nitko ne tvrdi! – opet će stari odvjetnik.
– Ali, – upadne branitelj tuženoga – vi ste izvoljeli ustvrdjeti i uvjerenjem dokazati, odnosno samo se očitovati »iskazanim siromaštvom« vaše štićenice, premda istinitost tog dokumenta, pa prema tome ni njezino siromaštvo, uistinu ne možete dokazati.
– Tko to kaže? Mi ćemo to dokazati!
– Prije svega, bili ste to već dužni učiniti nekoliko puta dosad, a danas vam je dana jedna između posljednjih mogućnosti. No, vi to ni na koji pošteni način ne možete zaista dokazati, jer činjenice govore posve nešto drugo – oštro ga odsiječe branitelj tuženoga.
– Prosvjedujem!
– Vaše je da se bunite. No, nemojte pritom prelaziti granice dopuštenog i činjeničnog stanja. Uostalom, štovani predsjedniče sudskog vijeća, molim vas

da date riječ mom branjeniku. On je, naime, pribavio posve određene, objektivne podatke, dobivene na posve pouzdano utvrđenim službenim mjestima, pa ćemo uvjeriti sud, kako je uvjerenje o »iskazanom siromaštvu« – netočno i lažno!

– Gnjusna obmana! – tvrdokorno osta uporan stari »ugledni« odvjetnik.

– Ovdje ste samo zastupnik tužiteljice, ali ne i osoba koja je odlučna donositi sudove, da ne velim i – presude. Istina se mora utvrditi – to dobro znate – vjerodostojnim dokazima. Dakle, tuženi, izvolite, predočite sudu podatke do kojih ste, kako tvrdi vaš branitelj – došli.

– Nisam ni jednog trenutka sumnjao da ćete mi pružiti tu mogućnost.

– Pa, zaboga, to je vaše pravo. Sud i jest zato da svi zajedno utvrdimo istinu!

– Ni jednog trenutka nisam od nje bježao.

– Dobro, recite onda, tuženi, čime pobijate uvjerenje o »iskazanom siromaštvu«?

– Ima toga poprilično...

– Iznesite barem poneku dokaznu činjenicu!

– Vrlo rado. U gruntovnim sam knjigama našao, eto, posve zorne podatke, što vam ih predajem ispisane na ovom komadiću papira. Usto vam još sažeto pripominjem da sam njenu kućicu u cviječu, na pobrđu ponad mora u tako slikovitom primorskom predjelu osobno razgledao i tom je prilikom snimio.

– Kuća je na Jadranu?

– Rekoh, na otočnom pobrđu, s pogledom na najljepša mjesta Hrvatskog primorja.

– Veliko zdanje?

– Za siromaška, posve pristojna kućica: trinaest metara i šezdeset pet centimetara dugačka i sedam metara i šezdeset centimetara široka. Jednokatni objekt. Nije za odbaciti.

– To je sve?

– Bila je i posjednica još jedne građevinske čestice, pašnjak sedme klase, površine šest stotina kvadratnih metara. U katastru pretpostavljaju – tako vele – da je vjerojatno izgubila pravo korištenja. Poznavaoci prilika pak neslužbeno govore da je tu česticu vješto prenijela u vlasništvo nekog svog znanca...

– A kuća je u gruntovnim knjigama upisana pod njenim imenom?

– Da, ali uz ime je upisana lažna adresa njena stanovanja u mjestu stalnog boravka.

– Željeli ste još nešto reći?

– Želim, hoću i moram.

– Izvolite!

– Pružam vam još jedan papirić s podacima, te s nekoliko slika, da biste se uvjerili i o pravom ladanju: voćnjaku s vinogradom, ali ne baš neodbacivom – nazovimo to – potleušicom. Nešto kao – klijet...

– Sudeći prema slikama nije to ni tako loše!

– Uistinu nije.

– Znate li možda približnu vrijednost tog posjeda?

– Stjecajem okolnosti doznao sam vrlo uvjerljiv podatak. Jedan je sudski vještak prije dosta dugo vremena procijenio to ladanje na više od osamdeset ondašnjih milijuna starih dinara. Sada je to vrijednost svakako znatno veća!

– Tako, dakle?

– Nadam se da vas i te činjenice uvjeravaju kako i prividni, maskirani anđeli uzimaju često lažne maske da bi prikrili svoje sotonstvo. No, što sve to znači, kad nema tako vrijedna blaga, kao što je ljudsko zdravlje i zadovoljno srce.

– Jeste li iscrpli dokaze?

– Mislite li o siromaštvu?

– Jasno, o – »iskazanom siromaštvu«.

– Mišljenja sam da je dovoljno i to što sam iznio. Možda bih prema potrebi mogao još štogod pripomenuti. Samo, čini mi se da i to što sam vam rekao dosiže, ako i ne premašuje, položaj onog rimskog prosjaka milijunera.

– Sudu bi koristilo da kažete sve što znate.

– Moje je osobno pravo da ispripovijedam koliko želim i koliko smatram potrebnim.

– U redu. To što velite, vaše je pravo. Ne mogu vas na bilo što prisiljavati.

– Tako je. Hvala vam što ste i sve ovo s pozornošću poslušali.

– Branitelju tužiteljice, imate li poslije svega i vi još nešto reći?

– O svemu tome sada prvi put čujem. Ništa nisam znao. Moja me štićenica ni o čemu nije obavijestila, već me je teško obmanula. Nisam jednostavno mogao vjerovati da bi ona lagala. Žao mi je...

– To svejedno ne umanjuje vaš – najblaže rečeno – propust. Jer, ne trebam ni podsjećati: za obmanjivanje suda snose se i određene posljedice.

– Vrlo dobro to znam! Moram o svemu još jednom razgovarati s tužiteljicom – mojom branjenicom.

– U ovom sporu nema više potrebe raspravljati. Vi, naime, tvrdite kako ste neupućeni, a tužena izbjegava dati izjavu. Izjavljuje čak pismeno da je »alergična na sud«. Što to, molim vas, znači?

– U svakom slučaju, makar to izgovorila i u trenutku brzopletosti, nije zgodno. Ne priliči trenutku...

– Ne bih ja baš tako rekao. Za mene je takva izjava vrijeđanje suda. Njene riječi u biti znače da taj isti sud ne poštuje istinu, a zapravo ne donosi presude kakve njoj odgovaraju. Dakle, taj sud, ili takav sudac na kojeg se okomljuje, jednostavno – laže. Zato i nećemo zakazivati nikakvo novo ročište, već će sud donijeti pismeno rješenje. Smatrajte ovaj postupak završenim!

Doskora je tužiteljica Irmgarda Šušek primila rješenje, odnosno za nju negativno izrečenu presudu. Iskoristila je zato i drugu mogućnost što joj je preostala – žalila se drugostepenom sudu. Ni tamo, međutim, nije bila bolje sreće.

Tako se ispunila ona prastara istina kako su u laži kratke noge. Ili, još više ona prema kojoj mudri kriju znanje, a luđakova su pak usta blizu propasti.

Tu ipak nije bio kraj toj šutljivoj, naizgled čednoj i zaslijepljenoj Irmgardi Šušek, osamljenoj djevojci u sedmom desetljeću inatlijskog života. Makar i ho-

dala ona kao krijeposna sirota i mučenica, razborit bi prolaznik nakon svega toga što se, dakle, doznalo, bez okolišanja ustvrdio kako poput već ostarjele, zapuštene Irmgarde, što je tako hodala mučke, pognuta, tužna i podmukla, u mnogih osobenjaka i samotnjaka, u unutrašnjosti njihovoj živi čitavo obilje jarosti i teške nedobronamjernosti.

Sve pak to ne mogu u sebi zatomljivati razboriti, jer oni se služe poštenim podvizima i djelima, pa za nagradu – bez obzira na to kako se privremeno odvijali događaji, baštine ipak pravdu i časna priznanja.

Nerazborite pak i bezumnike snalazi prije ili kasnije teret zaslužene i neizbrisive sramote. Ti biljezi i oznake neće mimoići ni mučaljivu Irmgardu Šušek zbog sve njene svireposti i nedopustivo nasilne samoživosti.

ČEMERNA SUDBINA TIŠLERSKOG MAJSTORA JUREKA ROŽENJAKA

Munje su žestoko sijevale, a psi podvijenih repova zavijali u strahu, kad je netko pod otežalim, nabreklim sivilom noćnih oblaka zamijetio u jarku uz razlistali vrt, u Vojničkom putu, nemoćnu prispodobu.

Čovjek ležao skutren na desnu stranu, stenjući i govoreći neke nerazumljive riječi, okovane usudom duboka mučeništva, trpnje, čemera, nemira, prokletstva i nezadovoljstva.

Naišli slučajni prolaznici, bježeći pred skorom kišom što je skrivenom silinom prijetila.

– Jurek! – pozva uspravna prispodoba čovjeka, koji se u nekom čudnom klupku migoljio u travnatoj jarugi.

Tajac.

– Jurek?!

– Hm... gdo me... muči... vrag mater... celom svetu!

– Jurek! Kiša prijeti. Prolom oblaka. Morate kući...

– Pusti me! Kaj te za mene briga?

– Kiša će pasti... umorili ste se malo – izdaleka i oprezno nastavi došljak – i mogli biste se nahladiti. Kiša... Upala pluća.

– Laku noć!

– Jurek?!

– Meni je tu dobro...

– Ali, posluhni me, Jurek!

– Nastavi put! Ostavi me. Ni prvi, ni zadnji put ne bum tu odrmal komad noći...

– Ali, kiša... nevrijeme...

– Jesam te kaj pital? Niš... razmeš me ti pametni, premudri čovek, kaj se za mene staraš... Niti sam te negdar videl, niti me zanima gdo si... pusti me na miru... vrit me lepo piši...

– Dobro. Jurek, dobro... ali nahladit ćete se... oboliti!

– Nisam te zval, niti te milosti iščem. Ne muči me. Čuješ... kak mi je čuba trda, zavezan jezik... nemorem ni govoriti. Hodi za svojim poslom! Laku noć.

Ostao uporan i dosljedan svome pijanstvu Jurek Roženjak, i u kalu teške svoje ovisnosti ostao je čvrst i nepopustljiv, zadržavajući u sebi dostojanstvo jedne bivše, porušene ličnosti. Nizašto nije htio čuti, ničiji savjet prihvatiti. Nosio je svoj čemer, svoje neslaganje i nerazumijevanje. U tome nije htio imati suosjećajnike ni supatnike, koji bi ga oplakivali ili mu nedaj Bože – pokušavali pomoći.

Bio je toliko jak da se prisjeti poznate mu odnekuda istine, kako dugačka sumnja ubija duh. A u svemu tome svaka je povlastica rana zakona. Stisnuti zube i pesnice istodobno, podići glavu, uspraviti kralježnicu i svijetu takvom kakav jest – a dobar ni pravedan nije – pokazati zube (tko ih ima!).

Onaj je dobrodušni prolaznik već odavna otišao, kiša se slila svom snagom i Jurek Roženjak doskora prokisao kao crkveni miš.

Oglasila se teška, grozomorna grmljavina. Činilo se – smak će svijeta. Bljesak za bljeskom, a kiša sve gušća, sve jača i sve neugodnija.

Razbudilo to i Jureka iz onkraj ljudskoga i ništavila, između nestvarja i zbilje, pa ga maglovito vratilo u ovu bahatu stvarnost.

– Jurek! – šaptao samome sebi u mokru, raskvašenu bradu – kaj si ti dragomu Bogu zgrešil? Kaj si napravil? Zakaj to tebe tak oštro Nebeski gospodar kažnjava? Kaj je to?

Pridigao se... Mokar. Prokisao do kože. Ošamućen od vina i razuzdana dana, sasvim se polako počeo trijezniti. I premda je zato potreban i gdjekoji dan a ne tek sat, prikupio je toliko prisebnosti te se nekako odgegao do obližnje razgranate tužne vrbe što mu je poslužila kao veliki kišobran.

– Sad je bolše. Tu sam i prije mogel dojti, pa nebi tak mokar bil... No, niš zato... Bolše bude!

Pridigao se uz ogradu, ali ne zadugo. Ne mogavši izdržati težinu tijela, pustio se na zemlju, pa sjedeći na vlažnomu tlu, naslonjen o žičanu ogradu, pod granama tužne vrbe, pognute glave, zatvorenih očiju, dok se sve to i ta kiša i ta ulica i taj svijet, kao neka nepoznata objava i otkrivenja, kao nedokučiva bajoslovna zemlja Atlantida, koja je navodno potonula u Atlantski ocean, – vrtjela, ispreplitala, lomila, drobila i lamala skrivenom tajnovitom snagom i moći, – počeo razmišljati...

– Jurek... ulica... Ti između neba i zemlje, u kalu i blatu... Prokletstvo! Grda popara. Krvava istina maloga kustošijanskoga majstora. Takav jesam... kaj da tajim! Kak bi mogel? Pa to celi svet vidi. I debelo tračla ta nacifrani, prostački svet. A, zakaj, prosim fino? Kaj sam ja komu skrivil? Kakvu sam nepravdu komu napravil, kakvo zlo bilo komu nanesel? Ili jesam? Ne, ne... Jurek Roženjak ni za zlodjela, već za dobrodušnost; ni za grabež, već za nesebičnost; ni za špekulaciju nek za pomaganje zaglupljenih, nedozrelih, nesposobnih i nepoštenih...

Celog dopodneva režem, hoblam, kelim... Zmišlam i zdelavam stolce, kredence, ormare i vse tak po potrebi. Delam pomalo, ali pošteno. A, onda, bože moj i kupicu primem. Tu je počela moja Golgota. Razbojnik sam postal... Gde sam još čašicu do dve popil, već me je pratila moja zakonita... Zmisliti ni mogla, da gemištek popijem...

– Prokleti pijanec! Furt se po birtijami smuca!

A do zadnjega sam dinara v hižu donosil. Deca su bila dobro opskrblena. Nigdar glada, nigdar neimaštine. Zabadav, – niš nis vredil. Vse se prema meni okretalo...

Okrenul sam se i ja. Počel sam se jače posizati za kupicom. Sad me ni doma nema do kasno v noć. Znam da to ne vredi. Razmi, svete, ipak mene. Ja nikoga nemam. Sam sam kak stari dub. Nigdo da mi toplo nekaj poveda, a niti ja morem komu nekaj lepoga reć, osjećam kak mi sive lasi rasteju. Začudo, sad mi je jasna ona negdi spoznata istina, da potišten narod nemore biti prijatel svojemu tlačitelju... Kaj da ja budem nekaj drugo? Gdo mene črti, ja mu ne morem više verovati; ne morem očekivati, da mi vuz se smeške bude nekaj dobroga napravil.

Tak je to dragi moj – u osami se ispovijedao Jurek Roženjak. – Nigdo do mene niš ne drži! I najbliži me zaobilaziju, kak da sam okužen. Nek! Njihova briga ili nebriga. Jurek Roženjak ipak ni takav kak ga drugi prikazivaju. A ja ga bum zato na očaj pil... Negdo je rekel: »Vino i glazba vesele srce, ali još više ljubav prema mudrosti.«

Razmišlam si tako i potiho neskrito velim: vino je život čoveku, če ga umereno pije. Tmurna i čmrljava je stvarnost ljucka bez vina, kad je ono stvoreno za veseljem ljudem. Veselje pak srca, život je čoveka i radost mu zapravo produžavle dane. Kaj više? Vino je podsmehivač, žestoko piće bukač i gdo im se prepušća ne bu stekel mudrosti, če ne zna pametno piti...

Govorio sve to Jurek sebi, ne vjerujući u smisao riječi, jer ih ni svjestan nije bio. A ipak, sve je to on teško, sumorno proživljavao, krvavo patio, jer je bio zabačen, zapušten i prezren, odbačen i proklet, bez svrhe i razloga, zato jer je to drugima tako godilo, jer se to drugima tako sviđalo, jer im se činilo da upravo tako mora biti. Znao je kako su poneki priželjkivali da se što prije strovali u blatnjavu ilovačastu stvarnost grobne zbilje.

Tome ionako nitko ne može izmaći. Tu svatko dolazi u svoje vrijeme. Pijanci samo ubrzavaju svoju prolaznost... No, zašto toliki nezvani priželjkuju, bez sustezanja, svesrdno i zdušno što brži njegov nestanak? Nikako se to ne uklapa u ravnotežje prosuđivanja...

Jurek Roženjak nosio u sebi sumorni, teški teret, što ga zapravo nikome nije znao lijepim riječima izreći ni objasniti... Činilo to grubim izrazima, bockavim izazovnim kletvama, misleći ipak uvijek na to da štogod naglo plane to brzo i izgori. I tko se bilo što brzo nauči, taj brzo i zaboravi. On je imao tu osobinu da je naglo znao planuti, reći ponekad nešto što i nije želio, ali je sve to vrlo brzo zaboravljao kao da se ništa nije dogodilo; kao da ništa nije rekao ni učinio.

– Ne valja od čoveka ni koža ni meso, podsjećao se uvijek jedne stare istine, upamćene nekad davno. Ak' mu pak – nastavljao bi razmišljati, ne vredi ni reč, on je zadnja stvar v prirodi.

I nosio jednostavno sve to, Jurek – sav život, cijelu stvarnost duboko, kao u nekoj skrovitoj pećini, zataškano u sebi, braneći da ništa ne dopre do vanjskoga svijeta. Jer, sve to što nosi u sebi, samo je njegova patnja, njegovo posrnuće i njegova istina.

– Hm... ustobočiju se pred mene, kak da bi ih z oblakom zvlekel, – krivonogi i nezvani, pak mi onak prijatelski, tobože, dobronamjerno raspitivanjima savjetuju:

– Jurek, zakaj tak puno piješ? Moraš? Vubila te bu pijača! Ne bi li ostavil? Ne moreš se odreći? Zbog zdravlja, zbog okoline?

– Kuš! Bagra! Medvedi neotesani. Kaj ja radi okoline ili radi sebe živim? I za čije novčeke pijem? Za svoje ili tuđe? Bežite! Napuščajte me. Na oči mi više najte dojti, jerbo vam džigericu rasporil budem. Gamad. Smrdliva bagaža. Vi meni o okolini? O tim zasmrdenim malogradanih? Ha, ha, ha... Kakvo smeće: špekulanti, šverceri, prevaranti, simulanti, propalice, mutikaše... vsi

z lepim hižami, z najlepšim i najskuplejšim auti, z hižami za odmor, a od čega da se i odmaraju gda se nigdar zmučili nisu; z gliseri, z jahtami, z televizori u boji, z video rekorderi; z nakinđurenim ženskami, kaj su od glave do mesnatih guzic pune zlata, prstenja, ogrlicah, dijamantof i briljantof: cirkus ljucki v našem skromno držećem bogatom siromaštvu. Pajacli su to, dobro zrihtani, naglancani i našminkani, sigdi prvi, nigdi zadnji, pohlepni kak strvinari gda lešinu zapaziju. Kopaju i grabiju uporno i složno. Zavlačiju se vsikam, kak krpelji – pod kožu i još dalše če treba v žile i v krv. Plaziju vseposuda kak gusenice i veliki kvar delaju. A gda im negdo nekaj prigovori veliju, da su se oni zmirom jako mučili i skrbili, dok su drugi lokali i žderali kak zveri. A poglečte, kak to oni zapraf trpiju: gdi god se more naklopati i napiti – pak su v prvom redu! Dosadni i nametlivi kak vuši. Drpaju gdi dospiju... Mastiju brade i žereju životinjski pohlepno na besplatno priređenim obedima i večerami. Kaj ni to nekakva vrsta lopovluka, krađe? Tuđe zemavaju, sebi pribavlaju najprije mrvice, pak onda prava bogatstva. Bože, bože... i to oni zoveju – snalažlivost!

– Jurek, ništa se tu ne može!

– Može, može! Do kosti, krvi i kože. Može...

– Jurek!

– Vse je to gnjusoba. Vsi su ti takvi snalažlivci – gamad! Od najbližega do najdalšega... Sused susedu oko skopati hoće. Puške mu namešta. I pračke nastavla, pak šajbe drobiju... Plote trgaju, lese razbijaju. Fuj!

Odnavek mali moćniki z vremenom, če im se prilika pruži – Kaligule postaju. Drugač rečeno, preoblikavaju se v okrutne nasilnike, v mučitelje kaj se naslađivaju z tuđimi mukami, v nesmiljene, nemilosrdne, neumoljive i bezobzirne pojedince z preterano zvečanim, jako visokim mišlenjem o svojoj veličini i vrednosti. Takvi pak onda vedriju i oblačiju. Dupe – glava... Probaj im se zameriti. Zgoril si v trenu... V drek buš vgreznul i teško ti bu, da se z jenga zvlečeš. Pratili te budu kak hijene, želne tvoje krvi. I v mišju buju lukju za tobom doprli... Zbog vezi s terimi su posvuda, kak polipi z pipci povezani. Pošast. Zlo. Žalosno kaj moram to reći, ali i med nami je tak... i tu ih ima... no, mučimo o tom. Dobro je jezik za gupcom držati, jer drugač sila pravdu meri... a gdi se sila umeša, tam ni dobrote, pravde, plemenitosti ni poštenja ni... Em smo stari, ako i mali, narod – mi Hrvati. Kaj se vre nismo dost navčili... kaj nismo dost toga na pleći prenesli od Atile do Pašića, pa i kasnejše; kaj nismo i glave nedužno mrtvih po putih v svojoj povesti pobirali od Matijaša Zagorca... zmirom čes stoleća; kaj nismo tuliko toga pretrpeli, premučali, prek tuliko uvredi prešli, kak da nas je samo štrajfalo. Ali če i rane v tih dugih putih i zraščaju, kaj smo mi igdar mutavi ostali? Ne, ne... Nigdar nismo dopuščali da nam vugle znatiželni obrlatavaju, da nam se podmuklo ceriju, da nam se groziju, da nas besmisleno vređaju, da nam nekakvu svoju lažnu pravicu i svoje pokvarene naučavanje namečeju, da nam svojim nasiljem pljujeju na zakone i svoju nam volju naguravaju za pravila po terima bi živeti morali.

Nigdar nismo takve poslušali. Takvi smo ostali zmirom do današnjih danof...

Povijest uči da vojske i vladari odlaziju. Narodi ostaju. Ološ, pleve, žbiri i slugani otprhavaju. Istina traje. Ona i pridonaša, da laži na površinu zroniju, a vse ono kaj v žabokrečini i v parazitstvu pliva v glib neminovne prolaznosti upada... Zmirom tak, prije ili kasnejše, no zasigurno vse riti dojdu na šekret. Dosta sad. Dosta je Jurek, toga... i preveč si zblebetal. Zapraf... istinu povedal.

– Dobro je, Jurek, dobro otvoriti srce!

– I prejti v rit? Osuditi samoga sebe na bajbuk, ćuzu, rešt ili zatvor – kak god to lepše zvuči?!

– Ne, ne...

– Kak ne, ne... A će do nečijega moćnoga vuha dopre? Jurek bu jambrač, nezadovolnik, drek koristi. I najebal bu Jurek ni kriv, ni dužan...

– Jurek, ne bu tak. Ako pošteno misliš, ti nisi protudržavni element!

– I nis! Ja sam... kak da velim? Mali, drobnički čovek, kaj govori onak, kak vidi i onak kak oseća da je... Nu, moreš ti misliti najbolše i najpoštenije, ipak more ispasti – Bog mi grehe oprosti – najgorše! Nek me samo čuje nekteri od mojih bližnih susedov... z muhe budu slona napravili... i vse bu kak oni zmisliju. A nisu mi jemput napakostili. Neverojatno mi je pritom, da su tak blesavi, pak se pričinjavaju, kak da je ne znam da su mi to maslo oni pricvrli. Drobničke dušice. Crveki smrdlivi. Kukavičji okot. Hulje...

– Jurek, crne su to misli. Vrag ipak nije tak črn kak izgleda!

– Pustimo vraga! Ili pak bolše da na tom nastavim: mene od vsih vragov najvekši luciferi pratiju... vuličari. Koleju me, krvavo me koleju čubasti derani, pitomi medvedi, ispičuture, scerene, skurvane, odurne facurine... Nameču mi svoj zmučeni lažni smeh, svoj kiseli zadah i smrad z neopranih gupcof; svoje bezumlje i ludilo, svoju izgubljenost i svoje promašaje. A to muči... Zato šljugam, žlajfam vse jače i vse više. Dušu lečim od bagaže... Pijem da vse to barem za kratko pozabim...

– Jurek, morti te sve to više pogađa nek treba?

– Kakav jesam – takav jesam! To kaj v sebi nosim, – moje je. Toga se odreći neću ni ne morem! V životu sam dosta put promašil čisto malo, kak švelja, gda krivo ftekne konec vuz iglene vušice. Kasnije pogodi. Itak, ni to kak bi bilo da joj je od prve uspelo. A ja? Ja sam, po istini, promašil... čitav jen ljucki život. Nigdar se to više ne more popraviti. Nigdar rasklimana ljucka sudbina ne more vre dopreti v pravi tok.

Ja stojim tu gdi sam navek bil: čvrst, nemušt, opor i nepokolebliv. Zranjavan. Raskrvavlen. Rastezan i raspet... Nigdo to ne vidi, ne čuje, niti ne oseća. I bolje je tak.Ne vredi samo to kaj vidiju da cugam, ločem, premda, kak sam rekel, za svoje peneze... Pijem za sebe, sebi v inat, sebi v zlo... jer želim nestati... Razmete? Ja ftaplam svoje čemere i razočarenja, tuđe bezdušje i laži, podmuklost i nepoštenje; ja ftaplam v pijači vse svoje muke i vse svoje tuge, vsa svoja poniženja i svoje uvrede; ja ftaplam v pijači vse terete i istinu da sad v tom krugu gdi se vrtim nikomu ne trebam i vsakomu smetam. Postal sam mala nula i veliki broj, kaj više ne paše v nekakvi mehanografski

stroj. Zato, ja ftaplam v svojoj pijači i tu prekobrojnu jedinku, da ju čim prije vništim, kak se ne bi drugi trudili da to namesto mene napraviju.

Pijem i pil bum dok ne krepam kak stara spešala živina. Verujem da negdi ima tak dragih spodob, ali ja ih jednostavno nis našel, kak ni one eventualno mene nisu zestale. Prst Božji! Tak je zasigurno moralo biti.

– Dobro, dobro, Jurek! A sad ipak na spavanje. Kući. U postelju.

– Moram, premda je moj dom pakel, postela okovani lanci, hiža robijašnica. Idem ipak... muke i trpnje pod kožu, pijanstvo pod zatvorenu čubu i hrabro napred! Jer, zutra moram pak znova v radionicu; žajgati, hoblati, lepiti... delati stolce, kredence, ormare. Gdo zna če se i napil ne bum? Ni važno. Vsaki dan ista popefka, ista babina kisela, histerična juha, nebriga za moju malu ljucku spodobu, za mene dobrodušnoga, bedastoga i poštenoga kustošijanskoga majstora, Jureka Roženjaka. Tak to jednostavno ide i išlo bude dok jednoga dana ne crknem kak stari, kilavi, znemoćali i napušćeni pes...

Sudbina je to sih siromakof. V tom ni ja ne morem biti baš nikakva iznimka.

Prohujale mnoge godine, kao daleki iščezli snovi, noseći znamenje prolaznosti u malko pogrbljenim leđima kustošijanskih ljudi, u borama na obrazima, u srebru prorijeđenih kosa. Nošeni događajima, dani prikrivaju prolaznost, ali se ona u zrelim ljetima nečujno, no sigurno ipak javi.

Davno je tome kako se Fabijan Cimperšak, majstor za kipce iz Beloga Brega, uputio u grad. Dječak je bio, a sad – kao da bi se preko noći dogodilo – prerasta u starca.

Godine, godine!

Kud li idu te bezbrojne, jednolične godine? Osamdesetak ih se i naprtilo na Fabijanova leđa.

Ima kuću na negdašnjem rubu grada, ženu »više betežnu nek zdravu, jezličavu, prgavu, sakomu jalnu za ono kaj ima«...

Fabijan Cimperšak: ime i prezime. Jedan čovjek ove naše planete. Jedinka. Jedna stvarnost. Jedna ljudska sudbina. Predskazivali mu majstorstvo, no predviđanja se grdno izjaloviše.

Bio je on, doduše, vješt u »modeliranju kipcof z lapora tam vu svojem selačkom kraju«. U gradu, u siromašnim prostorima Kustošije iz njegovih mladih dana, sve je to drugačije krenulo. Zanemario ponajprije »kipce«. Školu je započeo, ali je i napustio i nikada je nije završio. Zanat nije izučio. Svrstao se tako nesvjesno i samovoljno u začelje društvenih protoka.

Snalazio se kako je mogao i umio. Počeo nešto, nekom trgovinom, pa – propao... Onda se uposlio u nekoj prodavaonici i od tog se zvanja, tako priučen, ali ne i osposobljen, nikada više nije dijelio.

Štedio i nešto uštedio. Kupio sebi kućicu. Svejedno, bilo je to životarenje. U nedoumici, na um mu nadođe pomalo čudna, malko neobična, no prihvatljiva, zanosna pomisao:

– Imam tu kućicu, ta kućerak, v njoj nekoliko prostorijic, pa kaj da to ne unovčim?

Pribjegao tako posteljarstvu! Isprva iznajmljivao jednu, a kasnije i više prostorijica. Preuredio i podrum u točionicu... Skromno je započeo. Doskora, međutim, sustavnim nastojanjem razvio pravo poslovanje.

Po pet je djevojaka imao u kući. Nikome o njima nije ništa drugo govorio, već da su to njegove podstanarke. A baš te njegove podstanarke bile su njegov život, zbir njegovih tjednih, mjesečnih, pa i godišnjih primanja; okosnica održanja. Njihov prihod, njegova opstojnost! Sam se brinuo da posao dobro ide i bilo mu je dosta dobro. Ipak, kolikogod zataškavao, ljudi uočavali istinu o njegovoj kući, pa bi govorili:

– S čim se taj Fabijan Cimperšak ne bavi? Kupleraj, javnu kuću, ili kak se to finejše veli – bordel vu svojoj hiži ima, a ispoveda se za kreposnoga, poda niš ne znamo, da niš ne vidimo? Reva bokčijska. Pak nismo mi gluhi ni čoravi, ni šumasti ni zaglamani...

Vrijeme je prolazilo, noseći u svojim uzburkanim valovima i Fabijana Cimperšaka. On se, pak, i usprkos svemu čvrsto držao površine, gurajući se da dođe do nekoga cilja.

Svoje mane, kukavičluke, niske strasti i sitne požude nije ni uočavao. Brinuo se da drugima pridometne ono što se nikada nije dogodilo niti će se ikada zbiti.

– Jeste vidli, – govorio bi nekom periferijskom jezičnom mješavinom, tipičnom za ljude koji nisu vični jeziku; jeste vidli: trafikant Vatroslav Pogorelec dobil je gips! Ja, gdo ide po selu, dobi po čelu. Napil se podojenec nezasitni, kak živina i z tramvaja je opal. Vrnjeval se domof... A pri šoci, pri kurvi je bil; pri staroj svojoj kurvetini... Niš koristi! Propalica. Se mu je življenje spremigalo v pijači. Gda bi se i v kobiline riti svetlilo i nuter bi se navrnul... samo da bi do besvesti lokotal...

Za vrijeme dok je to pričao, sablažnjavajući se nad činom Vatroslava Pogorelca, ni u jednom trenutku nije spominjao dugogodišnju raskalašenost, slatki život što se provodio između zidova njegove kuće.

U Fabijanovom dvorištu stajahu stalno automobili s noćnim gostima, a sobe su bile pune svjetla, kao da se u njima održavaju veliki banketi. Upriličavale se tu zapravo razuzdane gozbe, divljanje u jelu, piću i bludnoj zabavi, u pohotama i požudama; u prostakluku podivljalih strasti. Odvijalo se to tako iz dana u dan...

Kadikad noću, pred vratima zaredali i žučni razgovori, gdjekad ugledni i goropadni gosti udarali, tukli i prebijali »prodavačice ljudske bijede«. No, ništa se tu nije moglo pomoći. Nikakva tu druga izlaza ni rješenja nije bilo. Neobično i gotovo zagonetno, ali ipak istinito...

Bio je to »šeft«, posao, trgovina, kao u »špeceraju i delikatesi«, kao u mesnici... u svakoj pak trgovini uz stanovite snošljive gubitke ubiru se i – dobici. Korist. Zarada. Na to treba računati.

Fabijan Cimperšak činilo se kao da ništa ne čuje, kao da ništa ne vidi; kao da u ništa uopće nije upućen. A predobro je drugima znao prigovarati, često i zbog posve nedužnih i izmišljenih činjenica: optuživao je druge, teretio ih činima za koje nisu snosili nikakvu krivicu, prebacujući na taj način pozornost ljudi sa sebe na druge. Njegovi su proračuni pritom bili očito pogrešni, jer su – manje više – svi koji su ga poznavali znali nasušnu istinu.

Vrijeme je gotovo neopazice brzo prolazilo. Fabijan se pak naglo u njemu mijenjao i postupno se posve izmijenio. Nije to više bio onaj jednostavni, pristupačni mladić, već gotovo sazrio muškarac, istančana smisla za proračun i jasne računske planove. Ništa on više nije znao pritajiti, ništa zadržati u sebi. Živio jednostavno i vladao se prema vlastitoj životnoj računici i sve tako do stanovitog vremena. A zbilo se to onda, kad mu je u kuću iznenada naišla, nenajavljeno, smeđokosa devetnaestogodišnja djevojka, uglađenih ali istodobno vrlo istančanih navika. Postade mu ubrzo pomoćnica – »desna ruka«. Svu je brigu o domaćinstvu preuzela na sebe. A on – Fabijan Cimperšak, zaredao pohvalama i priznanjima. On zapravo nije ni znao što da o njoj kaže, kako da je uzveliča... Imao je svoj razlog do kojega nitko nije ozbiljno držao i kojega su svi, makar i šutke, prezirali.

– U kući se rodio trokut!

– Trokut? – klimali glavom znatiželjnici.

Bila je to, međutim, nepobitna istina. Za pojedince koji su ga dobro poznavali nametalo se pitanje: koliko li je takvih trokuta uistinu ubilježeno u bešćutno srce Fabijana Cimperšaka?

Bezbroj!

Tajio to on, doduše vješto, kao špijun svoje nakane, planove i djela, ali sve se ipak pouzdano znalo.

Uskogrudna njegova žena, ograničanih pogleda, skromnih shvaćanja i priprosta duha, nije se odlikovala bogzna kakvom mudrošću i ljudskom vrijednošću, pa nije činila ni velika djela, kao što nije bila sklona ni da bude previše obazriva...

Živjela u uskom krugu svoga stana, bavila se danomice istim jednoličnim poslovima i svi njeni doživljaji i sve njene promjene u tom užasno dosadnom trajanju zbivale se u nje za kratkotrajnih odlazaka na tržnicu.

Pronašla tamo među »štandovima«, ili usput na ulici gdjekoju poznanicu, »pretresla, izrešetala« s njome prilike pojedinih susjeda, pa se poslije svih tih razgovora i rasprava ponovo vraćala među zidove stare, masivne prizemnice.

Nekog se dana zadržala dulje negoli je bio njen običaj. Vraćala se kući kad je na prometnom raskrižju presretne Blaženka Trnoborić, pa će malko uvijeno, pomalo opet obzirno, da je ne povrijedi.

– Mica, za ime božje, kaj je z vami? Celu vas vječnost nisam vidla... Kak da ste v zemlu propali?

– Nemoguće, Blaženka draga. Svaki dan sam tu...

– Može biti, može biti... Valda se onda mimoilazimo?!

– Sigurno! Zasigurno! Vi poranite, ja malo zakasnim, a morti i obrnuto... je li tak?

– Ne znam kaj da velim... No, sad svejedno... Pustimo ta nagađanja. Recite mi rajše, Mica draga, kak ste mi vi, kak vaši?

– Ide, Blaženka, ide. Podnosi se... pomalo.

– Nemojte mi zameriti: čula sam da se bute s Fabijanom razišli. Je li to moguće?

– Blaženka?!

– Niš ne zmišljam. Kak sam kupila, tak vam prodajem. Kak čula, tak velim. Zato ne morem mučati, za saki slučaj...

– Negdo grdo laže! Gdo to tak krvavo zmišlava?

– Vaša podstanarka!

– Zdenka?

– Točno. Sama to ona okolo razglašava. Veli: »Zacopal se Fabijan v mene, da ne zna ni kak mu je ime. Navalil kak telec na nova vrata. Drži me se kak pijanec plota. Novi je svet v meni pronašel... Da, da, draga moja, tak vam to sam Fabijan govori. I novac mi daje. Koliko hoću. A – kaj mi se ne obečava? Veli, da mi bu dal se kaj ima... Mulac! Nek samo pripoveda kaj hoće. Ionak mu je već zahrđala krv vu trošnim, sklerotičnim žilami. Misli da i

ja za njega nekaj ćutim... Brus! Gdo bi za takvo dorableno kljuse mogel nekaj osećati. Ludost! Ponudil mi je da z njim živim. Uvjerava me, da se bude rastal od svoje zakonite!

– Trda je – govorio je Fabijan – kak drevo; stara i hladna i mrzla kak ledana, prazna i gromohotno mučaljiva kak groblje; bezlična kak hladetina... Za niš ni. Nema od nje ni tople reči, ni smeška. Ni radošće. Niš! Nikakva očuta, nikakvoga osjećaja. Kamen. Led. Studen. Navek je samo mrzovoljna, rogobatna; zmirom jambra, kuka, brunda. Nespokojna je i z ničim na svetu ni zadovolna. Kaj će to meni v mojih najmuževnijih letaj? Bili se, je li povlekel, ili da v tom očajanju i leleku, v kuknjavi završim svoje zemaljsko putovanje, paćenje i nerazumevanje? Ne, ne... to jednostavno ne morem i neću«.

– Blaženka, nemre to biti istina. Poganska su to hulenja!

– Nemojte se zavaravati, draga Mica! Se kaj vam pripovedam prava je istina, oči mi scurile, ako na svoja vuha nisam čula se to od te čohe, od te vaše podstanarke.

– Zdenke, hoćete reći?

– Je, da! Zdenka je se to pripovedala. Baš tak... pošteno i pravedno rečeno.

– Za pet ran Jezušovih! I to sam doživela?!

– Bilo vam drago ili ne, to je tak! Pa, ak ste čuli onu mudru poslovicu, da je baba tri dana starejša od vraga, onda se to u vašem slučaju najbolše dokazuje. Jer, pripoveda ona puno više nek se i prisetiti morem. Tak na primer, da je Fabijan nezasitan kak jokširsko prase, kak je pohlepan, pak kak niš drugo ne zna – nek za toga vraga, za ta prosti posel za teri tak puno volje ima, a samo malčice snage. Zmoždnec zdrkani! Tak govori Zdenka. Se se to v čoveku zgadi... Mica, Mica... zakaj tu nakazu ljucku, tu pokoru v hiži držite? Ona vas potkopava i potkrada. Muža vam prisvaja...

– Najveća coprarija na svetu je živlenje. Nigdar to ni pomislila ne bi za Fabijana. Zmirom je bil – barem se tak meni činilo – pošten, premda istina Bog i prilično nervozan. No, ni mi svejedno izgledal, da bi ga nekaj takvoga mučilo; da bi na više stran bil rastrgan. Je, ali sad mi je na jezik došla misel, kak cucek cucka pozna i neće ga vgristi, kad su obadva pesi.

– Ljudi su glumci, draga moja. Saki glumi na svoj način. Jedni bolše, drugi gorše. Itak, nigdo me vre ne bu naštimal, kak se još nekomu more verovati. Najde se, bogme, čovek toliko puta v priliku, da ni samomu sebi ne more više verovati. To je tak i tu se niš drugo ne more včiniti.

– Sramota me vbija!

– E, vidite, draga suseda Mica, to je ono najgore. Ljudi vam već o tomu pripovedaju. Ima, znate, dosta takvih, kaj jedva dočekaju, da nekaj novoga čujeju; da se zbog nečega z drugim moreju baviti, da dospiju ocrnivatii. Svoje brige i svoje smeće ionak spred svoje kuće nečeju makniti. Lepše se z drugim zabavlati. Ništarija. Oduvek je tak. Te babe... znate... razmete... i mi smo ženske, pak zato slobodno velim, kaj ne, – da ni jednoj babi ni jezik zrašćen. Ali, ovo... to je preveč. Znate i sami, da vas nišče ne pita zakaj ste mučali,

nek kaj ste govorili. A čoveku – i to treba reći – ni krivo če ga istina negde drmne, već mu je žal če ga laž kak kopriva ofuri.

– Noge joj budem potrgala!

– Mica, samo prosim, da se ne bi morti doznalo, da sam vam se to ja povedala.

– Pa nis valda pobedastila, da bi to napravila. Čovek je najvekši magarac gda nema duše.

– Pošteno od vas!

– Moram vam biti samo zahvalna. Kaj ni tak? Veliju mudrejši, da saka hiža ima križa, a nektera, bogme, i raspele!

– Dužnost mi je bila, da vam to velim kaj sam čula i znala zato, da bi sebi mogli brak očuvati.

– I budem, Blaženka! Zapamtila si bude ona flundretina s kim ima posla. Skuhala bum ja njoj vruću poparu.

Što reče – ne poreče!

Noseći prtljagu, košaru punu namirnica, što ih je nabavila na obližnjem »placu«, već se za povratka prisjetila jedne zgode kojoj je svjedokom bila tek minulih dana.

Pozvali ih znanci na neko slavlje, pa uz njih krenula i njihova podstanarka.

– Kaj će – ustvrdio Fabijan – sama puca doma? Nek i Zdenka ide z nami! – Blagim je riječima predložio i odredio supruzi Mici.

Predloženo – učinjeno.

Ugodna je to bila večer u prve jesenske dane, izvan grada, u jednom od obližnjih sela.

Oraspoložilo se društvo, pa i zapjevalo. Domaćin stavio u pogon i gramofon, što ga je baš tog prijepodneva nabavio, te oni mladi ubrzo i zaplesaše. Mladići, kao sva prpošna mladost, razigrani s nekoliko čaša domaćeg vina, izmjenjivali se u plesu sa Zdenkom, mladom podstanarkom Fabijana Cimperšaka. Ona je odskakivala u društvu tek toliko što s nikim nije bila u rodbinskim vezama.

Ulijevalo to mladićima neku nadu, neko pouzdanje, ohrabrenje, u kojoj se skrovito zatomljivala požuda. Ničim to vidnim nisu odavali. Držali se suzdržljivo i trezveno, plesalo se i znoj se cijedio s podosta užarenih čela plesača. Pod obzorjem večer je bila nemirna, iskićena zvjezdama na čistom, jasnom nebu, te nitko nije ni naslućivao buru.

U Fabijanu Cimperšaku, nekadašnjem talentu za kipce iz lapora, »teri je kasnejše i na guslami tak lepo, cifrasto cviliti znal«, kovitlalo, međutim, nešto skriveno i neobjašnjivo; pomaljalo se nevrijeme, uzburkalo živčevlje, nadvladalo ga nešto nesavladivo, nešto čelično, jače od njega samoga, nešto neodoljivo otrovno, pomamno, snažno, mahnito i suludo, pa se u jednom trenutku iznenada, kao grom iz vedra neba, iscerena, izdužena, grčevita lica podignuo od stola, te onako izobličen, psihički unakažen, jadan, nemoćan, gotovo bijedan, poput splavara čiju splav bezizgledno i neopozivo odnose riječne struje, poput brodolomca kojemu brod iščezava s obzorja u morski bezdan, dostojan istinitog ljudskog sažaljenja, pridigao i očajno, glasom izgubljenog u orkanskoj

vijavici kad zapusi zagrću sve prtine i tragove, stvarajući bespuće, lomeći grane stabala i odnoseći sve u neki beskraj, u nepoznati, ali neslućeni ponor; kad orkan nemilosrdno lomi, kida i mrvi sve na svom putu, nadčovječanskim, više životinjskim glasom kriknuo:

– Dečeci, dosta! Prste k sebi, čmrklivci! Kaj se lepite na pucu, kak čelice na cvetje, kak oblak na goru, kak sunce na jutarnju mirnu morsku pučinu? Dosta! Ste čuli? Prste k se – bi! Inače bu batina zapopevala. Negdo bu haren. Posranci. Dudu v gupce, a ne pohotu v srce zaradi puce, teroj v ničem dorasli niste.

– Začrlenil se kak bogečka rit! – poprati netko to njegovo suludo mahnitanje.

Ražestio se Fabijan Cimperšak za svoju podstanarku punom snagom svoje ljubomore. No, slab zaštitnik, loš uspjeh postiže. Stara je i nepisana istina.

Fabijan nesmiren i nespokojan je rogoborio, uzrujavao se i usput sve žešće pio, opivši se do besvijesti, oteturao teškom mukom u prvu pokrajnu prostoriju, a njegova podstanarka Zdenka doživjela veliki trenutak opojstva, predanja i potpune ispunjenosti. Pred zoru se izvukla iz sjenika s jednim »veselim dečkom, kaj je tak žmefko ž njom tancal«.

– Evo ti ga na! Če dragi Bog hoće i pura prdne, kak pak Zdenka ne bi Fabijana nasadila? Ona je došla na svoj račun. A kaj bi čekala na toga staroga kilavca? – govorio poluglasno samome sebi taj živahni, »veseli dečko«.

Tada je nekako i Mici prvi put sijevnulo kako u tim odnosima zbilja nije nešto najuzornije. Pričinilo joj se poprilično toga nerazumljivim i u nju se uvukla sumnja, iako nije bila pouzdano uvjerena i sigurna da za nju ima razloga i opravdanja.

Sada je, međutim, sve bilo jasno i nedvosmisleno protumačeno. Sve je ona sebi na svoj način objasnila i stvorila odluku.

Došavši tog dana kući, bila je odlučnija negoli ikada prije u dugogodišnjem bračnom životu.

– Fabijan! – viknula je gotovo izobličenim glasom, čim se pojavila na vratima stana.

– Za dragoga Boga, kaj se to, Mica, takvoga pripetilo?

– Ili ja, ili – ona!

– Ne razmem!

– Sprdavaš se, je li?

– Mica!

– Dosta! Dosta mi je sega. Nikakva Mica. Velim: ili ja, kaj se za te brinem, kaj ti v hiži red držim, brinem se, da bude dobroga jela, da najdeš zmirom domaći zalogaj, da te dočeka čaša dobroga vina, čista postela i još puno, puno drugoga dobra, ili ta droca, kaj mi te hoće oteti; kaj glupana s tebe sivonje dela, a ja i na placu o tomu moram poslušati... Vrapci ti već na krovu popevaju kak te ta flojsa iskorištava, ne zato kaj bi za te nekaj ćutila, nek zbog koristi; zato jer dobro stojiš, jer se i dinara z mirom pri tebi najde... Eto, tak ti drugi pripovedaju.

– Mica, strinu ti susedinu!

– Polahko! Nikakve kletve, nikakve uvrede ni galame, istinu ti velim; ni njoj do gospodarstva. Ne, ne! Kaj god! Njoj je samo stalo da se negdi udomi, da ima sigurnu, dobro osiguranu starost. Flundra. Prostača. Perilek. Zato se, eto, ona bori i tebe se drži. A kaj ti v toj igri očekuješ? Zlatna brda i doline? Nimfu? Čudotvorku, kaj bi iz tvoje starosti probudila mladost? Čemu se nadaš? Prepuštaš, da te nadjača i pokori, da te iskoristi.. Plesal budeš kak bude ona ritam udarala. Črne ti note piše. Šansone o zgublenom vremenu, o posmulih, potonulih dani. Još više: klepa ti, klepa tešku simfoniju. Razmeš? Simfoniju!...

– Premudra si. Ne razmem...

– Niš zato. Mržnja donaša svađu. Ljubav pak naspram tomu pokriva se greške!

– Prepametna se i prepoštena delaš. I hoćeš me napriliku nekaj naftiti... Morti me hoćeš nakljukati z onom moralnom prodikom, da je jedino čubami razumnoga mudrost, a batina je za pleća nerazumnoga čoveka?

– Govori kaj hoćeš. Ja ipak odnekud i odnegda nosim miso, da saki, kaj pošteno, ili kak bi još rekel nedužno živi, hodi i putuje – bez straha živi, a saki kaj krivim stezami ide spoznal se bude prije ili kasnije... I s tobom bu tak. Dočekal buš tu dragu Zdenkicu ponizno, onda buš ophodil oko nje, kak hodočasniki oko kipcof i velikih kipof z nadnaravnimi svojstvimi. Potle pak na kraju te žalosne, neprotumačene, tajnovite istine, ta velika i romantična obmanjivačica, kak velika božica ljubavi i licemjerstva, opružena na posteli, držeći te nezadovolenoga stalno ti bude naređivala i zapovedala da joj ispuniš željice...

Pogasit budeš moral nekakve nade o združenju, o tolikim priželkivanim, a uskraćenim trenutkom, kaj ih nigdar, kak sebi zamišlavaš nisi doživel v svojoj staroj ljubavi...

– Gdo bi to vrag mogel razmeti?

– Ni ti jasno, Fabijan? Čudno!

– Komu to more biti blisko? Gdo si to zna protumačiti?

– Saki gdo to hoće... I ti... Samo bi ti ftela reći, da negda vragu treba svečicu zapaliti. Samo v pravi hip. Razmeš, Fabijan? V pravi čas! Jesi li ti odabral ta čas? Ne znam. Vu to nis sigurna. Znam samo, da se ima svoje granice. Do jedne smo takve došli i nas dva: ti i ja, Fabijan, črni sin... gordi čovek. Prek te se pak granice dalše ne more. Ne sme! Jer, život beži, beži kak brzi cug. V našim zrelim letam tak dobro i predobro to znamo i osećamo. Je, ali ti ipak na to ne misliš, nek na gluposti... To ti je lepše, više ti se dopada. I kaj bi ja pritom još mogla napraviti nek reći: dosta! Dalše se ne more. Brinem se za tebe koliko najviše ftegnem i znam, no to te sigurno ne zadovoljava. Premalo je se to. Premalo i preskromno, jadno. Mizerno. A ja ne znam naprosto drugač postupati. Zapraf, nemrem niti neću tebi svojeglavcu biti sluškinja. Neću ti više popuščati. Ni govora! Zakaj da ti ja popuščam, a ti da cafutu tošiš, miluješ, lepe joj cajte priuščavaš, a meni brus... Slaba ti je to popefka.

Bedastoća. Bedak z mirom misli, da je celi svet jednak. Zato velim: ili ona ili ja!...

– Ponorila si, Mica, ponorila...

– Za tebe, cucek nakostrušeni, jesam!

– Za mene?

– Za tebe, bokček. Ja si pak ovak mislim: krpa vreću najde, a drek pajdaša. Tak je i s tobom, Fabijan. Zato bumo drugač napravili.

– A kak, prosim?

– Rastava je lek, izlaz i spas za nas!

– Mica, ak si igda nekaj pametnoga rekla, napravila si to ovaj put. Sad... Predložila se, velim, najbolje kaj se more, jer s tobom se zbilam više ne more. Jer, to je tamnica, to je pakel...

– A tak?

– Nek – kak?

– A zakaj baš tak, Fabijan, preštimani majstor za kipce z lapora? Zbog čega, je li? Bili ti meni mogel i bili ti meni ftel to rastumačiti?

– Mica, bedastija se delaš nek jesi... Nisi iskrena ni poštena. Nigdar nisi takva ni bila. Zmirom cmrljiš, navek pušeš na me, kak maček na ježa i pesa. Hrčiš, sumnjaš i brundaš; majnega me od makovoga zrna hoćeš napraviti, a filistrom, vetropirom, napuhancem, raspuštencem, klafutam i strancem se za praf daješ. V zvezdice ih kuješ. Sunce im v oči vidiš, ruke im pri susreti stiščeš i nadugo se praf umilno ž njimi kušuješ. A gda mene opaziš, pokupiš se kak pes, gda rep pod rit spusti... Kak si naivna, kak si pokvarena, Mica: kaj sam ja za te? Obični komad dreka! Razmeš? Komad čoveka kak je v šumi komad dreva, – stablo... Masa. Nekaj, kaj živi, kaj se gible, kaj je tu zato, jer tu mora biti. Ali, ti za mene niš ne ćutiš. Ravnodušna si prema meni kak mačeha. Mi smo dve strane, kaj se nigdar povezale ne budu. Valjda me dobro razmeš?

– Fabijan, ti me napadaš za ono, kaj nigdar ni bilo, niti igda bude bilo.

– Polahko, Mica. Za mene se brineš, veliš... No, je. Tak je to po tvojem računu, ali drugač meni moje srce poveda. A znaš, kaj ono meni poverava? Veli, da me viditi ne moreš, da me črtiš. Trn sam ti v oku, čemer na duši, pomrčina v svetlomu danu. No, vidiš: ja sam tebi jedna velika nula! Ništica, niš koristi. Bezvrednost. Kak dogorela cigareta, kaj si ju čikala, cicvarila, zvlačila ž nje zajdni dim, a gda je dopuštena bila, – v grabi, v smeću je zvršila. Ili, još bolše – ja sam za te kak junak, kaj su ga slavili dok je lepi i mladi v naponu snage bil. A gda mu je v kamenolomu mina nogu odnesla, prste potrgala, lice zes šprihi nagrdila, onda su ga si pozabili i zapuščali. Pleća su mu obrnuli, kak da ga i nigdar nisu poznavali.

– Muči, Fabijan! Ti blazniš...

– Polahko, polahko sam rekel, Mica. Zakaj bi ja blaznil? Ja samo svoj mesto pod suncem iščem. Svoju istinu. A v tebi je – nema! V tebi nema svetla ni topline. Daleko si navek od mene, kak zemla od svemira. Kuliko sam samo noći čekal da se buš spustila tu, k meni – na zemlu. Kuliko sam se noći polahko tresel v samomu sebi kak prut na toplom proljetnom povjetarcu, nadajući se

da buš k meni zakoračila; da buš svoje srce na moje vuho i svoje vuho na moje srce naslonila: da bu tvoja krv toplinu v mene donašala; da buš životu našemu pristala dati kaj mu pripada; da buš razvijala lepotu, kaj se tak blizu tu negdi med nami vrti. Ali, te lepote ti nisi vidla ni osetila.

Biljku kaj si ju zasadila nisi znala odnegovati, ni pustiti da se razvije. To je bil pakel. Videl sam te, gledal sam te, z rukami dosizal, ali si se zmirom, kak jegulja zbrcnula, osmuznila, pobegla... Ne moreš ti toga razmeti, jer su ti čutila zamrla. Vreme je potrgalo žice v tvojem srcu, pak sad kak staroveki prorok Jeremija stojiš na ruševinama onih starih, prvih nadi i prevarah i navek obrnuta prošlosti, jecaš i naričeš!

– Proklet budi, Fabijan!

– Odavna sam već ja proklet. Moje si prokletstvo ti, Mica. Prokletstvo i usud. Beskonačna, raštimana glazba; pokvareni beglajt; popefka teroj ni nigdar melodiju moguće hloviti. Nigdar! Ni sad...

Tu je naš kraj.

Otpira se sad pred tobom cestica nova i bela. Po njoj hrabro zakorači: oči otpri i žurno, hitro hodi z velikom nadom, da buš na tom putu našla ono, kaj bi ftela, če ako praf za praf ni sama ne znaš, kaj si to želiš. Pozabi na me, kak da nigdar nis ni bil. Ftel sam dobro, a stvoril zlo; razbudil sam v tebi mržnju. Pozabi me zato za sa vremena i naj misliti da bi mi nekaj oprostiti morala. Ne, ne... To sigurno ne. Nek te ne mučiju takve misli. Ako pak slučajno doznaš jemput v življenju, da nis baš najodurniji putnik na toj grbavoj našoj planeti, gdi ljude isto kak i mravce jednak ravnodušno tareju, drobiju, gnjeteju, pritiščeju, gaziju i uništavaju, ni onda ne misli da sam negdar tvojemu svetu pripadal. Pozabi me, pozabi zanavek. Med milijardami ljudi pod ovim istim zvezdami, pod ovim istim svodom nebeskim, pod ovim istim plavim obzorjem, ja jednostavno za tebe više neću čuti, niti za te neću više znati.

– Fabijan!

– Bez govora i pogovora. Naj se nigdar moliti goršem od sebe!

– Fabijan! Fabijan! Ni pamet v letah, nek v glavi!

– Popucale su med nami se žice kaj su ton davale. Zvuka više ni... Ostala je još samo reska škripa, grdi opori glas. Pozabi zato na se. Zbogom, Mica! Za uspomenu samo nek ime bude: Mica! Prevara je v srcu onih, teri siju i snuju zlo... Ti si donesla, zasadila v ta život kratkoveki – prokletstvo!

– Fa – bi – jaaan...

– Zbogom, Mica!

– Fabijan?!

– Za zadnji put – zbogom! Sretno ti u budućem životu. Široki je svet i vu njem se i sreća najde. Ak nisi v meni, našla buš v nekom drugom. Sreća je zasigurno negdi skrita. Moraš ju najti. Nemrem ti reći, jer to ne znam, otkuda ju moraš početi iskati. Znam jedino, da sam za tebe bil promašaj, črna stvarnost, grda slika. Nakaza! Još samo nekaj: kaj god delaš, moraš misliti na završetak. Zbogom!

Koraknuo je posljednji put iz trošne kuće te stare ulice. Povukao se i uvukao u samoga sebe, izbjegavao razgovore, uklanjao se ljudima »kak pustinjak«, a i njega su ljudi mimoilazili, jer je bio ćudljiv i odbojan, svojeglav i ponosan.

Sjedio večerima bezvoljan, napušten i utučen, pijući »črlenu kralevnu po teroj vuha goriju«, znao se prisjetiti i jedne stare susjede iz djetinjstva, u svom rodnom selu, – Fanike Planinčićeve i riječi što joj ih je prijekorno zbog njene lažne čestitosti nekada upućivao:

– Gda ste gda topnik, suseda, bili, za sakoga bi miloga pajdaša kaj z vaše je čube mediu srkal i frkal vas za pas kak šrafštok i pritiskal kak pneumatski kladivac; za sakoga bi, eto, oko noge znamenku ščrčkali kak topnik, kaj su v ratu na cevi topof šarali štrihe za eroplane tere su zrušili... Ovak se samo gditeroga zmislite. Faliju vam vanjske oznake. Trofeji... za borbu prsa v prsa. Ovak je malo teže. Gdo bi se to pamtil. No, druga su došla vremena. Drugač sad ljudi misliju...

Kolike li su godine, Bože, prošle, a sjećanja ostala živa! Odavno je nestala s grube seljačke pozornice i seljačka mudrijašica Fanika Plančićeva, »vre su joj črvi spreluknjali prhku rit«, a sad i Fabijan Cimprešak donosi ozbiljne godine u novi stan, u novu postojbinu, u jedan prigradski zakutak, da tu progura preostale staračke dane. Nezadovoljan, međutim i tom svojom novom postojbinom, samome bi sebi govorio:

– Bolši ti je i tvoj mali kutiček, nek tuđi veliki gradiček!

A iz tog se kutka izvlačio svakoga jutra, pa odlazio na šetnje tako duge koliko su noge dopuštale. Vraćao bi se negdje oko podne, kako to čine i neki umirovljenici, koji njegujući nekakve stare običaje i nakane, žele ukazati drugima na svoju staloženost, sređenost, smirenost i utanačeni redoslijed svoga života.

Trudio se uporno da tu stvarnost svakome predoči što osmišljenijom, što bi trebalo značiti da zna što hoće i da to što hoće dobro čini, te da još uvijek smjelo i postojano podnosi taj svoj grbavi, stari svijet...

UVIJEK IZNOVA RASTE PJENUŠAVO STABLO BIJELOG VODOSKOKA

Pognuta lika, nadnesen u duboke neke misli, koračao bi polako, zastajkujući povremeno, dižući pritom glavu da bi se osvrnuo uokolo na krajolik, na ljude, koji su poput automata žurili i jurili, svaki za svojim poslom i nakanom, za svojim skritim htijenjima, ne čuteći čitavu stvarnost, sav taj nabujali život nikako drugačije, već kao obvezu da se negdje stigne, da se nešto stekne, postigne – ostvari...

A on, vječiti zamišljenik i tragalac za tajnama ljudskoga postojanja, za svrhama bivanja, za potpuno i pravo osmišljenje postojanja, kao da potiho u sebi ponekad mrmlja, buneći se Tinovim riječima:

»Kako je teško biti slab i nemoćan i sam bez igdje ikoga, i nemiran i očajan. O Bože, Bože, sjeti se svih obećanja blistavih što si ih meni zadao. O, Bože, tek da dovrši pečalno ovo lutanje pod svodom koji ne čuje. Jer, meni treba moćna riječ, jer meni treba odgovor i ljubav, ili sveta smrt... Kako je teško biti sam... i nemiran, i očajan... i sam bez igdje ikoga«...

Predahnuo bi, pogledom iznova uronio u zemlju, u gradski pločnik i krenuo. Polako. Iz koraka u korak. Prolaznik bi usputni pomislio: tih, zamišljen čovjek kroči nekom cilju, opterećen brigama, a možda i nečim drugim...

Kadli bi, međutim, samo netko između tih prolaznika znao kakva li je to snaga, kakav intelektualni vulkan bio u toj ličnosti s bezbroj protočnih brzaca u sebi, što tekoše, bujajući sve jače emocijama koje su se lagano i skladno pretvarale u djelo i žive riječi pjesničke.

Prisjećao bi se tada i svojih prijatelja, pa bi od onih, koji su mu mogli pružiti dio svoje intime živio s njima u bliskom srodstvu, preuzimajući privremeno i dio njihove osobnosti kao istine za svoj život. Hodajući tako ponavljao bi gdjekad i dobro mu znani stih Tadijin kojega je tako neskriveno cijenio i poštovao kao velikana hrvatske umjetničke, pjesničke riječi:

»Svakoga dana sunce zapada. Doći će
Dan od kojega će se znati: mene
Više nema«.

Šutljivi, zamišljeni čovjek, pogleda oborena u zemlju, – gazeći te ponekad prašne, gdjekad opet uprljane, katkada i suncem optočene kustošijanske ulice – ni slutio, ni pomišljao nije na taj dan kad njega više ne bude bilo... Barem to nikome nije povjeravao. Pouzdano je spoznajama dostupno da ljudi koji vole život ne misle na smrt. O njoj ne govore. Ne spominju je, kadgod to nije potrebno. Ne razbacuju se crnim mislima izvan onih što ih nosi svakodnevica. Oni žive jednostavno i skromno s bogatstvom svojih briga i radosti, rijetkih dobrota i preučestalih zala, s prijekorima za počinjene propuste i zadovoljstvima za svaki koristan, djelotvoran, sadržajno plodan i osmišljeno ostvareni dan.

Tako življaše duboko u svojoj nutrini i naizgled odviše ozbiljan, visok, tjelesno snažno sazdan, vječiti kustošijanski lutalica, mislilac, čutilac, najsitnijih gibanja u svakom kamenu, u lišću na usputnim stablima, u zvoniku crkve svetoga Nikole Tavelića, kad bi s nekom posebnom neusiljenom spontanošću is-

pod njega ulazilo u lađu nadsvođene crkve; u prošnji siromaha, u očaju pijanaca, zaglibljelih, posrnulih u kolopletu tog raznovrsnog svijeta, gdje se živi, da bi se proživjelo, da bi se iz zamagljene noći ušlo u jasno, bistro, neokaljano jutro.

Nosio je u sebi čemer tog nekada ubogoga, sirotinjskog predgrađa, ali i njegove svijetle točke visoko na obzorju, njegov procvat, njegove uzdignute pojedince; druge neke ljude, s novim nekim navikama, s pjesmama što bi se noćima razlijegale ulicama te stare Kustošije, s novim kućama na proširenim vidicima, s rastom imovne moći mnogih između tog mnoštva nekadašnje kustošijanske sirotinje.

Sve je ćutio, upijao, nosio s ljubavlju, promatrao, proučavao razumom filozofa i sve to onda stapao u sebi u pjesmu, u stih, u knjige što se uvlače u neprolaznost.

Zavirivao je mislima, u prolazu, u toplinu kuće, promatrao one što pošteno rade i one što stalno bespravno tuđe grabe; doživljavao s posebnim žarom sve te periferijske zore i svanuća, čemerne, sumorne i teške večeri, himbene noći, sve treptaje i otkucaje bezbroja srdaca; sva uzdignuća i klonuća, sve smješke, ganuća i posrnuća...

Koračao tako svakoga dana, ponekad kao po određenom, usklađenom, vlastitom redu, uvijek u isto doba, a gdjekad bi se pojavio na prašnjavim ulicama posve nepredviđeno u gotovo neočekivanom trenutku. Išao bi, međutim, uvijek s bogatim svijetom upijenih doživljaja, ali i s tek začetim mislima o mnogim još nedokučenim tajnama, zamagljenim nekim spoznajama, s pitanjima što ih moć shvaćanja stalno iznova postavlja i zahtijeva na njih pouzdane ili barem približno jasne odgovore. Ali, tko da zapravo udovolji bujicama znatiželje: tko da razmrsi sve čvorove neodgonetnutih spoznaja, tko da upije sav taj život, sve te nerazjašnjive, zagonetne, gotovo, tajanstvene istine što ih čudnovatom povezanošću i skladnošću nosi svakodnevica baš kao velika, nabujala rijeka smione splavare?

Zastao bi usred takvih razmišljanja, kako je to već običavao, pa bi okrenuvši se uokrug, poslije kraće stanke, promrmljao gotovo kroz zube, krišom:

– Stari moj, ma što to bljezgariš? Trudiš se iznad svojih snaga. Čemu to, kad su te učili da je sve ono što su te dosad drugi naučili – pregolemo za ljudski um!

Predahnuo bi, pa onda samome sebi potvrdio:

– No, dobro, sve to znam, dobro znam! Stotinu sam puta sve to nedvosmisleno priznao. Razuvjerio sam se u mogućnost da podignem suvremenu kulu babilonsku, pa ipak... uvijek iznova odgonetavam tu neotuđivo i nedokučivo prisutnu tajnu. Možda i zato što je davno, pradavno um ljudski spoznao da srce razborita čovjeka razmišlja... Istodobno, osjetljivo uho na jedva čujne zvukove, tonove i riječi – san je mudracu. E, da – mudraci?! Ljudi razboriti. Bogati iskustvom. Dobro je osluhnuti njihove riječi, jer mogu pomoći, da se pronađe vlastito umijeće i put do svoga razbora i mudrosti... Ali, stari moj, kud li se udaljiše misli od ove stvarnosti svakodnevne?

Koliko li je sve to daleko od onog bezbrižnog djetinjstva u Krapini? Gdje li je onih prvih devet godina moga maloga života? Nemjerljiva udaljenost!

Tisuće sati razmeđilo je otada vrijeme. Drugo je sada doba.

Zakoraknuo bi iznova sporim, tromim, pomalo umornim korakom.

Nosio je tad već teret ljeta četrdesetgodišnjaka. A u tom teretu bile su stopljene prve igre bezbrižnih dječaka, ratne godine prosute izmedu fićuka sirena i bježanja u neka tamna skrovišta i skloništa, gdje su se ponekad sklapala i ugodna poznanstva s dotad neznanim ljudima. Bilo je u tih četrdesetak nanizanih godina i obilježja onih davnih, tek ustreptalih zanosa, pa prvih, a onda i onih kasnijih, sve jasnijih, sve ozbiljnijih i sve bezrazložnijih ljubavi...

U četrdesetgodištu sraštena bjehu i lutanja Europom, kad se rastirahu i novi vidici, svakojaka dotad otuđena saznanja, kao daleki, jedva naslućivani san.

Tu je razodjeo velo mnogim tajnama, proširio vlastita vidozorja, dokučio mjerila za veličinu mnogih dosega, opsega, slabosti i vrijednosti tako značajnih da bi očima i srcem Europejca, odredio puno i pravo značenje svega što je valjalo odvagnuti u krilu vlastite domovine, koju je oduvijek tako čvrsto, spontano i iskreno nosio u svakom otkucaju srca.

Sve to: i ta bogata povijest, sva ta smionost i blagi duh hrvatskoga čovjeka u isto vrijeme, ta prastara kultura, to bogatstvo stvaralaštva, ta nepokolebljiva ljudska privrženost zemlji, krajolicima, tečevinama, običajima i čitavom raznovrsnom življenju, činiše ga ponosnim, gordim, jakim i dostojanstvenim.

Nedostajale su mu u stranom svijetu male ulice i velike zagrebačke prometnice, slikovit i poviješću raskošno bogat Grič, uski romantični prostori Gornjeg grada i Kaptola; manjkali su mu veličanstveni zagrebački perivoji i večernja tišina pa i ranojutarnja razbuđenost Mirogoja, neka posebna svečanost u miru njegovih aleja; spomenici, imena na njima i neki tako neuobičajeni razgovori, kad bi uspomenama prizivao mnoge znane, ugledne i gotovo bezimene nekadašnje obitavaoce tog starog, slavnog grada, ponad koga se tako ponosno izdignula Medvednica.

Mnogo je toga priželjkivao u dalekim prostranstvima tuđine; i predmete i stvari, ali ponajviše plemenite, dobre ili čak i one posve osorne ljude, koji ni u tim prostorima zagrebačkim nisu izuzetak, kao ni bilo gdje na kugli zemaljskoj.

Čitavo je bogatstvo nosio u sebi, oplođujući ga vremenom i novim vrijednostima poput bankara, što uloženom novcu na štednu knjižicu pripisuje kamate.

Uz sva bezbrižja život je stranca mukotrpan. Ni njemu nije bilo lako. Težio je zbog toga, i neusiljeno iskonski osjećao potrebu, pravu glad, da se ponovo vrati, da se nađe među svojima, makar ne i najbližima. Dostatno je za punu radost povratka, da se čuje draga, domaća riječ i ruka, koja otvoreno ispružena nudi gostoprimstvo i gostoljubivost, iskazujući neprikrivenu dobrodošlicu s onom iskrenom toplinom rodnoga kraja.

Doživio je i to u nevjerojatno naglo proteklom četrdesetogodištu. Proživio je pravu toplinu pod obzorjem te male, napaćene i ojađene zemlje, izmučene surovom prošlošću, svirepim nasiljima i nepokolebljivo usađenom vjerom u spokoj, zadovoljstvo i potpunu pravdu. Sve je to nagonski, nesvjesno, gotovo nehotice predosjećao još u davnim mladenačkim danima. Već je tada mnogo razmišljao. I – smišljao! Svoje je misli razložno i dojmljivo ispovijedao, kad god je za to osjetio razlog i pravu priliku.

Nije tajna: već u petom razredu gimnazije, na školski je hodnik izašao dobri, stari, pokojni profesor Drago Rubin, dramaturg Hrvatskog narodnog kazališta, pa svojim toplim, zvonkim baritonom povjerio sedmoškolcima iz A razreda pete muške gimnazije:

– Dečki, u svojoj dugoj profesorskoj praksi takva nešto još nisam doživio. Graniči to s nevjerojatnim. Pravo čudo. Izuzetak i doživljaj!

Sedmoškolci slušahu pomno svog profesora hrvatskog jezika, ne razabirući u tom trenutku potpunu istinu što li je njihov omiljeni profesor doživio u petom A razredu, iz kojeg je upravo bio izašao. Shvatio tu nevjericu, to nesnalaženje sedmoškolaca iskusni pedagog, pa dokrajči učeničku nedoumicu:

– Nejasno vam je, – vidim – kakvo sam ja to ugodno iznenađenje doživio? Osjećam to... Ništa što bi vas trebalo uznemiriti, već kao i mene neizmjerno obradovati. Iz petog A nosim nezaboravan dojam, neobično drag i radostan osjećaj...

U petom A – susjedi su vam – pisali su zadaću. Književni sastavak. I znate li što se dogodilo? Mišljenja sam da će hrvatska književnost dobiti novo ime. Otkrio sam izgrađenu ličnost pravog pjesnika. Petoškolac, a tako zrela, samosvojna osoba. Takva nešto doista nisam doživio u svom dugogodišnjem profesorskom zvanju...

– Gospodine profesore, o kome nam govorite?

– Znate ga... siguran sam. Znači li vam nešto – Duco? Ne znam odakle mu taj nadimak...

– Pa to je Dubravko... on piše pjesme...

– Mulci, a tko od vas u tim godinama ne piše pjesme? Samo, taj mali... Duco... zrelo, jako zrelo misli, možda i prepametno za svoje godine i, jasno, tako i piše... Nemam jednostavno ocjene s kojom bih mogao ocijeniti zadaću, što ju je napisao... Njemu će vrijeme dati ocjenu novog pjesnika, koji će – zapamtite – nedvojbeno u hrvatskoj književnosti biti poznato ime...

Svi koji su ga poznavali nisu ni tražili nikakvo temeljitije objašnjenje. Njihova su mišljenja našla cjelovitu podudarnost u riječima poštovanog profesora Drage Rubine. Jer, mnogi su među njima znali za jednu buktinju pjesničku što se još nije rasplamtjela. I samo nekoliko stihova, kad bi ih katkada izgovorio, ostali bi živjeti više od jednoga dana, više od mjeseca... Trajno! Nezaboravno.

Bilo je suđeno da prođu godine, te se ta živa istina, to predskazanje, ostvarilo. Jačala je ta riječ pjesnička, bujale pjesme, kako se i dječak negdašnji, rođen uz Krapinčicu, u gradu Čeha, Leha i Meha stapao sa životom, protežući se svim bićem svojim u sve opsežniji, složeniji, nepoznatiji, privlačniji, nedokučniji i zagonetniji život.

I činilo se u nekom trenutku kao da je preskočio dio jedne stvarnosti što bješe i dio njega samoga, pa iz onog dječačkog doba prebaci stope u mladost, u kojoj kao da mu se odjednom bio zameo trag. Odlutao nekuda daleko taj bivši dječak i mladić, da bi se – kako je iznenada nestao – podjednako tako nenadano ponovo pojavio.

Korak mu tada otežao, pa je i hod bio usporen. Umjesto nasmijana dječaka, na ulicama se pojavio ozbiljan, dostojanstven i razborit čovjek. Prolaznici bi govorili, promatrajući ga kako hoda svakoga dana u približno isto doba, kao po unaprijed utvrđenom redu; smiren čovjek zašao u mnoštvo nervoznih, istrganih, mrzovoljnih, vječito nemirnih i podosta sumornih ljudi.

Mnogi, možda i premnogi tako mišljahu, samo je on sve drukčije shvaćao i doživljavao. Samo je on samoga sebe podosta ili čak i predobro poznavao... Smogao je snage da jednom kasnije, kad je život na krivulji bivanja naginjao više silaznoj, negoli uzlaznoj putanji, promatrajući more tamo negdje u Voloskom, šećući možda uz pitomu obalu ili krećući se u prostoru gostoljubive gospođe Paule K – N, osjetivši se osamljenim, rastrzanim, izlomljenim, slučajno zalutalim u tu nesmiljenu zbilju – uputi, tko zna kome, možda i svima nama, svoju snažnu poruku:

Spavaš u gradu
nad lukom.

Taj svjetionik
što bdije
paleći i gaseći se,
svjetionik na hridi
što slani
zapljuskuju ga valovi,
svjetionik što gori
ni za što, ni zbog čega,
što od sebe uzalud
daje znakove,
taj svjetionik sam ja.

Na trenutak bi zastao prema ustaljenoj navici, a pritom upro pogled u more. Zamislio se. I ponovo otvorio veliku, beskrajno prostranu i dobru dušu:

Spavaš u gradu
nad lukom.

To more
što udara,
što nasrće
na hridi,

to nemirno more
što ljulja brodove,
to more što ih
uzalud njiše,
to more što zapljuskuje
ni za što, ni za koga,
to more sam ja.

Obzorje bješe zacijelo natmureno, nemirno, pa i plovidba postade otežanom. Mučnom. Tada navriješe i sumorne misli: teške pjesničke ispovjedne slike:

Spavaš u gradu
nad lukom.

Taj brod
što plovi
morem bez cilja
taj brod što luta
u noći
bez svjetionika,
što ga odasvud
zapljuskuju valovi,
što ni za što,
nikamo plovi,
taj brod
što uzalud plovi,
taj brod bez luke,
taj brod sam ja.

Taj brod se iznenada zaustavi. Susta na svom putu. Izgubi snagu i ni pedalj dalje. Snažni orijaš osta samo znamen... Nestao s obzorja života, ali trajan u vremenu i prolaznosti. Dogodilo se, iznenada neke zimske noći, kad podivljalo more razdiraše obale, kao hijena utrobu na prepad uhvaćene životinje.

Čudnovato i neobično kao prema nekom zakoniku ili prokletstvu sve te tragedije, ta potonuća zbivaju se za nestalna, razgoropađena, divlja, pobješnjela vremena; u tmastim maglama, u tmurnim hipovima, kad na pučini baš kao i u životu ne može bivati ništa drugo, već neizbježna, iskonska i nezaustavljiva sumornost, groza, zloslutnost, zagonetnost i kobnost; put bez kraja, očaj, jezovit susret zadnjih spoznajnih snaga s demonskim nasrtajima besvješća.

U tim se zgodama smućuje čovjek i gubi najveća znanja; kao da ishlapljuje sva njegova duboka učenost i njegova mudrost. Ništa više nova ne može dokučiti, ništa nepoznata ne može iznijeti na vidjelo...

Sve, baš sve prestaje u djeliću sekunde. U treptaju, u sitnom drhtaju. Ishlapljuje kao da nikada nisu ni postojala sva osjećanja i sva uzbuđenja, sve radosti i ustreptalosti, sav polet i gnjev, svi potresi, strave, smirenja i nadahnuća, sva iskustva i stvaralaštva, rasprave i prosuđivanja, odredbe i zakonitosti.

– Stari moj, misliš li ponekad o tome kako smo mali i slabi... Sićušni. Smrtni. Prolazni... Obična, mala, a tako nepobitna istina. Kaj? Slažeš li se ili ti se čini da možda isprazno trabunjam? Buncam? Ili, štaviše, da imam, nedajbože, neka daleka, lažna priviđenja? Kaj?

Rijetko bi kao rođeni Zagorac izgovorio tu toplu, ljupku, dragu riječcu – KAJ, ali kad bi je nakon poneke upitne potvrde izgovorio, da bi na nju dobio najdosljedniji cjeloviti odgovor, zvučala je ona posebno značajno, prisno i spontano. Nikakvim se glazbenim sustavom ne može dolično predočiti u potpunom bogatstvu raskošne topline i blagozvučnosti.

– Sitni smo i jadni, stari moj! Gordi, a prolazni. Ponosni, a vazda vrijeđani. Gaženi i gnjeteni, a ipak uporno uspravni. Od kolijevke do groba... Baš tako! Uvijek. Dovijeka. Do beskraja. Ne misliš li i ti tako? Kaj?

Iz dana u dan, iz susreta u susret neka bi nova spoznaja iznikla iz njegovih riječi, novo bi neko iskustvo povjerilo iskreno i odano kao nedužno dijete i odmah potom na zbiljama, na događajima snažno doživljenima stvarao bi i trezvene zaključke.

– Svjestan sam, stari moj, da to što čitava sebe dajem u tim svojim knjigama, u svojim pjesmama, u tom vodopadu osjećanja, u vodoskoku zanosa, u tom prštanju razuma i prosudbi, u tom plodu što se izdiže iznad svih tih jadosti i gadosti, ostaje nešto lijepo, kao cvijeće iza kiše; kao biljeg, znak i obilježje, da nisam ipak nizašto živio. Znam, stari moj, da za mnom prosuto ostaje nešto o čemu su drugi ljudi samo doslućivali, ali nisu mogli i ostvariti. To je moja zadovoljština i moje prokletstvo, moj usud i spokojstvo, stari moj, stari moj prijatelju. Griješim li govoreći sve to? Kaj?

Nikada nije uporno očekivao potvrdu na svoje pitanje, premda ga je povoljan odgovor primjetno radovao, bodrio i sokolio. Bio je od onih ljudi, koji nije očekivao velika priznanja, jer je i sam zacijelo znao vlastitu vrijednost.

Čude se kad god gradom vide
kako se kasno u noći klati.
Sve teži mrak. I biju sati.
Ulicom svoga srca svrati.
Ne smetajte mu. Neka ide.

I išao je vazda zamišljen sa svojim mislima i svojim brigama. Sa svojim skritim duhovnim bogatstvima. Nije tražio da o njima drugi glasno razmišljaju i govore. Godilo mu je ipak kad je doživljavao otvoreno suglasje i podudarnost mišljenja, ako i ništa više.

– Dođe mi, stari moj, da gdjekad kriknem i svisnem, nesretan što ne mogu pridonijeti da svijet bude ljepši, a ljudi bolji. Pravedniji. Kritičniji prema samima sebi i prema drugima. U učmalosti našega življenja mnogi se nastoje pridići više negoli im priliči i onda se odmjeruju i odvaguju nejednakim mjerilima svijet oko sebe. Znam, da ne mislim tako sam. Kaj? Kaj veliš?

U takvim bi razmišljanjima obično vadio cigaretu pušeći je do kraja i s još nedopušenom često bi palio slijedeću, koju je već vadio iz kutije što bi je držao u desnom džepu.

Promatrajući ga tako, čovjeku bi se samome po sebi nametnula davna mudra misao što poučava kako ne treba nikoga hvaliti prije negoli progovori, jer govor je kušnja, ali i spoznaja ljudi.

Bilo je ugodno steći potvrdu tog načela upravo u razboritim prosuđivanjima što ih je uvijek izricao Duco.

– Gledaj, stari, možda uistinu ponekad dosadim. Ali sav taj život, sva ta zapretena, složena, nejasna, teška, kurvinski ogavna stvarnost teški je namet. Opterećenje.

Kolone glupana propovijedaju mudrost. Govore o sunčanim putovima, a gackaju u kalu do koljena; podastiru laži, a obmanjuju nas, kako nam daruju istine! Koje li krvave nepodopštine! Kaj?

Vidiš, lijenost navlači čovjeku duboki san, a nemirna duša gladuje. Najteže je vrludati tom stvarnošću sam, bez nekoga svoga bliskoga, bez nekog osmišljenja. Obitelj je ipak nešto veliko i sveto. Imaš li je, možeš nekome povjeriti svoje brige i svoje uspjehe; svoje poraze i svoje pobjede; svoje osmijehe i škrgute; uspone i poniženja. Ti se možeš, ako ništa drugo, s nekim posvađati i pomiriti; ti imaš neku raznolikost bivanja, mogućnost stvaranja raznih tonova: istoglasja i suprotnosti. Ja ništa! Kod mene je sve neočigled ravno kao dosadna nizina. Ti imaš neki smisao, ja zapravo besmisao. Kaj?

Bezbroj misli, kao vruci neke podzemne lave, vječito užarene, ustreptale i nemirne krkljali su iz njega u staloženom, mirnom i dostojanstvenom, neiscrpnom slijedu...

– Veliko je bogatstvo, stari moj, paziti da te jezik, tjeran mislima ne nagna u neki ponor. Posrneš li kadgod ni ne sluteći od vlastita jezika, lako ćeš postati plijenom onih koji na tebe vrebaju. Uhvate li te i u najbezazlenijoj sitnici, zasnovat će zlo i pobrinut će se da te osude.

Bože moj, a tko li to sve ne sudi čovjeku? Gledam tako danomice, pa razmišljam dugo i temeljito, te me spopadne omaglica i neobjašnjivo neko zgražanje. Lažljivci tumače istinu, pokvarenjaci poštenje, razvratnici savjetuju o čednosti, propalice o – moralu... Odakle im ta drska, kukavičja jakost? Misliš li i ti gdjekada o tome i nalaziš li u tome podudarnost? Za mene je sve to besmisao i zločin. Kaj?

Zapreteni smo, zakukuljeni, uklješteni previše u sebe, u svoje sitne jedinke, pa se ne možemo jačom snagom hrvati sa svim nelagodama što nam ih život taloži u čitavoj svojoj beskrupuloznoj istini. Vidiš, Francuzi su drugačiji od nas. Oni njeguju gotovo do svetosti kult salona. Sav se njihov život odvija

u salonima. U njima se razgovara, dogovara i ogovara, ali i odlučuje. Sve su bitne odluke, sva ostvarenja u bilo kojem području života, zasnovane i stvorene u salonima. Salon je središte duhovnog i društvenog življenja. Treba, dabome, naći put, da u neki salon udeš, ali kad u njega dospiješ, teško ispadaš iz uhodane kolotečine. Znaš da si netko i nešto i da nećeš bilo kada postati bilo što, da će se netko s tobom tek tako, olako poigravati, da će ti narušiti ljudskost i najosnovnije tekovine ljudskih prava. Nikada se nitko s tobom neće igrati kao s krpenjačom. Nitko ti osobnost neće okaljati. Tako ti je to, stari moj. Europa! Civiliziranost, ako baš nastojimo izbjeći riječ – kultura. Divna tečevina, kaj?

Riječi su iz njega izvirale uvijek kao bistri, gorski bistraci iz velikih planina. Nisu one tekle plaho poput hladnog, studenog izvora, pa kasnije brdskog potočića, već kao užarena lava, kao plamen što ne ostavlja čovjeka ravnodušnim...

– Kad je čovjek sretan i neprijatelj mu je prijatelj. Nesretnog se pak i prijatelj kloni. U tome je tajna mnogih zagonetnosti isprepletenih uz odane ljudske vezanosti, govorio bi Duco.

Bile su to mudre i jake riječi, što ostaju kao okamine. Trajne. Neizbrisive. Tragična je neprotumačivost, kako usud prikraćuje dugo trajanje mudracima. Oni prolaze, odlaze, nestaju mnogo prije negoli bi im bilo doba.

Duco nije bio izuzetak. Naprotiv, – potvrda! Širok filozof, čovjek neograničena znanja, ličnost još nepotpuno izraženog raskošnog pjesnika, s dječačkim snovima nošenim i u srcu zrela čovjeka, a nedosanjanim nadama – sustao pod kustošijanskim obzorjem mnogo prije negoli bi se i najveće nevjerice mogle tome nadati.

Posljednjih dana siječnja tisuću devetstotina osamdeset i druge za sve je njegove prijatelje i poštovatelje neugodno i potresno odjeknula, kao razorna bomba, osmrtna novinska vijest iz uokvirene osmrtnice:

»Umro je hrvatski pjesnik Dubravko Ivančan. Ostavio je za sobom brojne prijatelje i štovatelje.«

Napustio ih je sa svom svojom plemenitošću, kojom se u svim životnim zgodama odlikovao. Ostavio je u nasljeđe silno bogatstvo; blagu riječ pjesničku, raskošne doživljaje, upijene ljepote svijeta što ih je odjenuo u odjeću svojih knjiga – »Slobodna noć«, »Jaje harambaša« (Dobar – govorio bi – alegoti... Kaj? Ne čini ti se?), »Leptirova krila«, »Svjetlucanja«, »Pjesme na putu«, »Uvijek iznova raste pjenušavo stablo bijelog vodoskoka«, »Amor«, »Bijeli brod«, »More«, »Baka«, »Život na selu«, »Djetinjstvo uz Krapinčicu«, »Velegrad« i još poneke... pa razni prijevodi s njemačkog, francuskog i slovenskog.

Mnogo za kratki životni protok od pola stoljeća tog kristalno oštroumna i razborita diplomiranog filozofa i bibliotekara, pa nemirnog putnika diljem dobre stare Europe, te napokon profesionalnog književnika, esejiste i prevodioca, pisca za djecu, a povrh svega profinjenog prebirača najbalgozvučnijih tonova, boja i dragocjenosti pjesničkih.

Mnogo vrednota za kratku prolaznost, ali premalo za tu silnu intelektualnu stvaralačku snagu, za tu duboku učenost, za to gotovo neograničeno znanje predozrelo u njegovu duhu, za taj demonski snažan prodor najplemenitijih duševnih stanja, oblikovanih jednom kao uzbuđenje i ganuća, drugom zgodom kao uzrujanost i blagi gnjev ili kao radost i ganutljivost, odnosno kao gotovo neobjašnjiva smućenost, potres, strah i najsvestranija osjećajnost.

U početku izricaše svoja raspoloženja pjesničkim izrazom tradicionalna nasljeđa. U zrelije doba sva je viđenja, doživljavanja i priželjkivanja, pretopio u kratki oblik, u japanski pjesnički izričaj – haiku! Nitko ga u tom obliku pjesničkog izražavanja nije prestigao. Duco se, uostalom, jedini sustavno bavio haikuom. Njime je stvorio vrcave bisere i dijamante. Ostavio je neprolaznost u nasljeđe...

Kustošijanske su ulice ostale bez pognutog lika, koji je nadnesen u misli tako često njima koračao, hodao polako, zastajkujući povremeno, da bi potom polazio stalno iznova u potragu za tajnama ljudskog postojanja i za ljepotama što ih do njega nitko dokučio nije...

Noću više ne gori dugo, gotovo do zore, svjetlo na jednom prozoru u Ivanićevoj 19. Ugasio život pjesnika; pogasila se svjetla u oknima. Sada tek odnekud iz jednog minulog, prohujalog vremena dopiru tek bliske i neprolazne riječi:

Gledajući bor zavičaja,
gledajući bor na uzvisini,
vidio sam njegove grane,
vidio sam njegove igle,
motrio njegovo češerje.
Gledajući bor zavičaja
vidio sam nebo
među njegovim granama,
između donjih grana vidio sam
bregove sa kućama,
bijele zidove i crvene krovove,
brežuljke sa selima.
vidio sam mnoge naseljene
bregove i brežuljke;
gledajući bor zavičaja
vidio sam Zagorje,
Hrvatsko zagorje moj zavičaj;
kroz grane bora
vidio sam svoju
domovinu
Hrvatsku u nedogled.

A – rijeka još uvijek teče! Netko... pognut ulazi u groblje; uspravni spomenici.

Moj rodni gradić
tako malen;
nekoliko
uličica, potok
s mostovima, dva
nedaleka zvonika
i...
Moj gradić meni
tako drag!
Tako malen
– sav
stao bi na moj
grobni hum.

Žive i odjekuju te riječi kao okamine neprolazne. One će nadživjeti Ducu mnogo iznad odlaska, dugo poslije neopoziva rastanka s Kustošijom i njegovim ljudima.

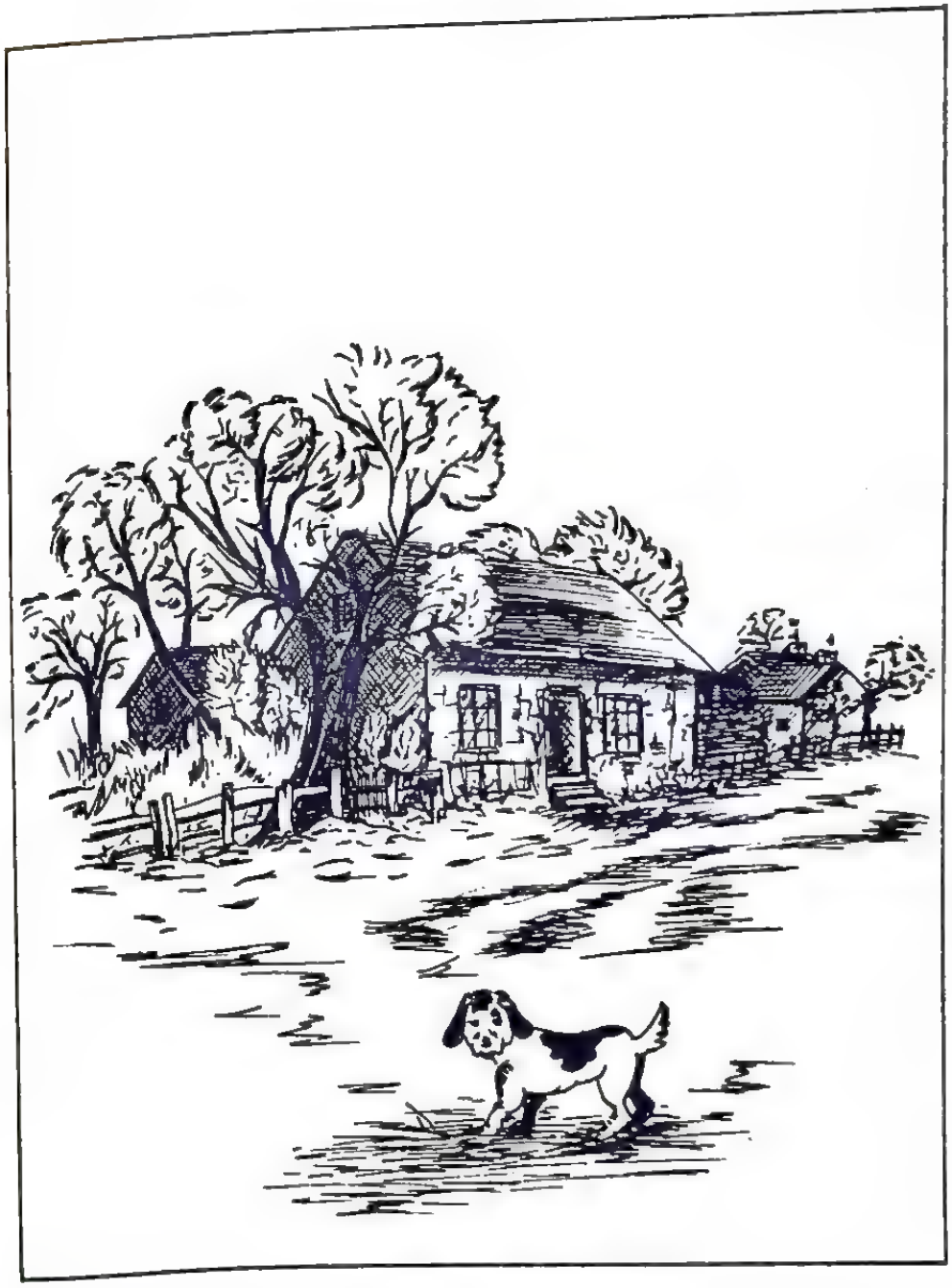

Negde i takvih ima
Pajdaš gda prejde dima,
Pak veli svima:
Dok se vince toči
Dok se z prasetom ražen okreče,
Dotlem ti pajdašov
Zmenjkati neče!
Kad se vino stoči
Raženj se zahrđa.
Tak postanu bratska srca
Od železa tvrđa.

– Ne dragi ih Bog zmekšal ne bi! Grda ljucka navada, porok, slabost i zločestoća svemu je kriva... – započe svoja razmišljanja kustošijanski starosjedilac, Juraj Mejaški.

– Zmislite se malo – nastavio je podjednakim zanosom, spoznajama i sjećanjima – zmislite se, kaj sega tu med nami ni bilo; kakvi se ljudi nisu tu na ovom našem tlu živeli, mučili se i veselili; koliko su ščutili svu težinu življenja, a drugi opet vse blagodati, slasti, bogatstva i bezbrižnosti... Bilo je med jimi jako pametnih i dobrih majstorov, visokoškolovanih ljudi, ali se znalo pronajti zmirom i dangubi i kojekakvih fićfirićov... Itak, zredalo se tu v dugih letah puno, jako mnogo poznatih imena, za tera se ni v našim sredinam praf ne zna, ali ih spominjaju v raznim zemljami, na gotovo vsim kontinenti. V celom svetu. Nu, v isto vreme v toj našoj sredini živi i gditeri pojedinac, kaj se muči, trpi i gura kraj s krajem, kaj – nakratko rečeno – životari, kaj je sretan v ovih dani naše stvarnosti, gda ima toplu juhu za obed z komadom žmahnoga mesa; drvca, da bi se v hladnim danim podgrijal i onak po domaćem običaju na zgrijanoj pećnici, vuz krmežlivu svetlost žaruljice najslabije svetlosne jačine, spekel goli krumpir, kak se to negda, v stara vremena delalo... Ima tu, na tim kustošijanskim vulicam i takvih ljudi, kaj se jako mučiti moraju, da umesto stare, olinjale i dorabljene obleke, nabaviju novu; da pribaviju bolši poplun, topliju deku, lepše jastučnice...

– Puno priča, malo koristi! Lijepe riječi – nestvarna djela. Basmaš ti, Jura. Fantaziraš. Mlatiš praznu slamu. Ne zamjeri mi na tim riječima. Jer, istini po volji – reci mi ipak, tko danas može biti gladan, tko žedan, tko bez obuće, odjeće i posteljine, tko bez drva i lož ulja, tko bez plina ili električne struje? Što ti to, molim te lijepo, pripovijedaš; zašto i s kakvom to nakanom ubacuješ laži među nas?

– Pavel, dosad si navek umeren v reči bil. Nisi rezal, nisi vređal, nisi klevetal. Videl si, da je črno – baš črno, da je dobro – jedino dobro, kak je i zločestoća samo tračlarija bedastoća lenih, blesavih, priglupih i onih, kaj maglu za nestvarne vrednosti prodavaju, da je življenje – trplenje i da kreteni kak lepo oblečeni pajacli – tancaju najlepši ples... Znal si odnavek, da kradlivci, prevaranti, mudrijaši, jebivetri i niš koristi zemalske koristi pribavlaju: da pijanci

i rastepenci, požderuhi i debeloritnjaki, nezasitniki i trbušaki, kaj prevažnu vrednost daju pečenjarami i roštilji punih pečenki i sih tih već prepoznatih spevcijalitetof – imaju peneze, hiže, aute, motorne čamce, glisere, skije i sanjke, televizore v boji, klima uređaje, vrtnjake i cvetnjake, bazene vuz svoje hižice za odmor i zgubidančevanje i one za životarenje, a vuz se to još po nekoliko štednih knjižic, a vu njih upisane milijune...

– I što sad? To je cijela optužnica protiv mene?

– Zmiri se!

– Čini mi se, da sam se dužan braniti ili sam prisiljen, da se branim?!

– Niti jedno, niti drugo. Tu si, gdi si. I takav si, kakav si. Zmenit se ne moreš... Ti si mrvica, crv, crvuljak! Točkica. Zrno. Loptica. Jakši se z tobom loptati more. No, ti si, Pavel, okamenjen. Ti nemaš duše. Bez srca si. V rit puhalo. Tancaš kak svira mužika, kaj tebi paše. Ti ne odabireš ples. Ideš kam te zvlečeju, kam te zguraju. Ne zameri: obični si sraporitnjak. Odgovara ti gda te hvaliju, gda te častiju, gda ti psalme popevaju...

– A zašto ti to meni govoriš? Čemu te prodike?

– Zato, kaj ti se to nekak lahko, bezbrižno, fino, veselo ogledi, kak da nikakvih jarmov ni, kak da tegobi nema, nek je se ravno i sunčano...

– Razmišljam, kamo te misli vode? Želiš li nešto određeno poručiti? Jer, što da drugo mislim, već da su tvoje gotovo tajanstvene riječi zapravo nekakvi, nerazjašnjeni simboli...

– Ma, kaj tupiš?! Kakvi simboli? Pa, okreni se malko oko sebe. Pogleč si, kaj se tu med nami, korak dva do nas dogaja...

– Drame?

– Sprdaš se. No, naša susjeda, Barbara Selarić, živi čisto sama i osamljena. Bez novčekov, bez ičije pomoći. Nemoćna.

– Što li ne uskočiš, samaritanče?

– Već su to drugi napravili. A znaš zakaj? Zato, kaj su gliboko v svojem srcu zeznali, da napuščenim treba pomoći. Poštenim je časno pružiti ruku gda su v nevolji!

– Prihvaćam tu tvoju misao. Jer, svatko tko govori istinu, otkriva u punom i potpunom smislu pravu stranu života.

– Dobro, dobro, a ono o našoj susedi Barbari? Niš? Nema reči?

– Treba li nešto posve određena ustvrdjeti?

– Kaj o vsemu tomu misliš. Valda imaš nekakvo mišlenje?

– Jasno, imam svoje čvrsto mišljenje. Samo, zašto ga moram izricati?

– A zakaj ga ne bi izrekel? Mogel bi se opredeliti. Znaš i sam, da je siromak mrzak i svojemu prijatelu. Nasuprot tomu, one penežlive, bolše rečeno bogataše vsi poštivaju...

– Bez obzira na sve, zaista ne znam, što da velim o Barbari?

– Znaš kaj? Nemoj niš reći. Barbara je napuščena, premda nije to zavredila. Celi je život pošteno delala, a sad sama ostala. Krpa kraj s krajem. Trpela je i čkomila. Sve tak do časa dok to negdo od te čestite mladeži z njene neposredne blizine ni vse to doznal. I kaj onda? Skupili su se, združili, dogovorili

i Barbaru na svoj posebni način posvojili. Počeli su je posjećivati... Donosiju joj kaj joj treba, pomažeju joj i olakšavaju da lepše i zadovoljnije živi. Viš, sami su se ti mladi stvoreki setili, da tam nekakvoj starici treba pomoć. I pomažeju joj bolše i više nek drugi, terima bi to dužnost bila... Htel sam da i ti srce otpreš, pak da veliš gditeru reč, ali niš. Čkomiš. Baš te briga. A starica Barbara oseća toplinu te mladeži, kak da bi ju vlastita dečica zbrinula. Zato im i govori:

– Zlatni ste! Dragi i predragi. Naplatiti vam ne mogu dobrotu i brigu za mene, ali mogu vam se jedino samo najiskrenije zahvaliti.

– Nismo vas došli pohoditi, da biste nam zahvaljivali, već zbog osjećaja, zbog potrebe, da barem na trenutak osjetite, kako netko na vas misli, kako niste zaboravljeni ni ostavljeni.

– Neizmjerna vam hvala, draga moja mladeži. Bog vam dao svako dobro i zadovoljstvo; budite sretni... Živite u obilju i radosti!

– Nemojte hvaliti. Ne činimo ništa, što ne bi bila naša dužnost i čista osjećajnost za vas. Ne biste li i vi tako postupili, da ste u našem položaju?

– Sigurno bih. Samo, sada u svijetu ima mnogo zlih i pakosnih ljudi. Prava je iznimka kad najbliži hoće pomoći čak i prvom susjedu. Čudni su to nadošli dani. Neprotumačivo surova vremena. Ljudima je još uvijek uz sve teškoće – predobro! Udobno žive. Obilja ih pretopljuju, kao nabujale rijeke čista žala. Nagomilale se kuće za odmor. Mnoštvo se nenaviklih, prispjelih sa svih seljačkih prostora, obrelo u novoizgrađenim, dobivenim stanovima u gradovima. Nije im zato bio potreban ni prevelik trud, ni kase pune zlatnika. Divno doba. Olakotne prilike... U naša je vremena čovjek morao sam priskrbiti i sve skupo platiti. Nitko mu ništa nije besplatno ili bez muke dao. Sad se pojedinac jednostavno proglasi beskućnikom i zamalo potom dobiva stan. Naizgled zadovoljni ljudi, ali na žalost uz sve te olakotne okolnosti, pretežna je većina tih ljudi posve nespokojna i nesretna...

Barbara nikada nije dobila stan. Zapravo, ona nikada ništa nije dobila. Za sve se sama izborila.

– Poštena žena teško može sama nešto postići. Žalosno, no u isto vrijeme i istinito. Poštene žene najčešće stradavaju. Namiguše naprotiv pribavljaju sebi čast i slast i vlast! Zato je naša dužnost još veća, da joj dolično pomognemo – tvrdiše mladi u razgovorima. Vrlo bi pozorno slušali Barbaru, dok bi im se spontano povjeravala:

– Teško mi je – govorila im u prvim susretima.– Teško. Mirovina? Kao da i nije. Prijatelja nešto imam, ali manje više sve meni sličnih, isti jadnici, kao i ja. Poneka se moja susjeda prisjeti, pa mi pošalje tanjurić juhe, gdjekoji obrok, pa da i hoću ne mogu umrijeti od gladi. Zimi se pak snalazim tako što ložim peći komadićima dasaka, pribavljenih od kutija što mi ih ostavljaju u trgovini. Eto, tako Bog čuva svoje. No, dorabljuje mi se posteljina i odjeća. Ne znam ni sama, kako ću sve to zamijeniti, kako obnoviti, kad je mirovina tako mala, a skupoća svakodnevno sve veća. Tješim se ipak onim riječima, što sam ih negdje, tko zna kad pročitala:

»Nigdi zapisano ni, a kak zakon je točno; v veselju je sakom tuge puno i v sakoj je žalosti prikrito zadovolstvo kaj z vremenom se nekomu otkriva«.

Vjera, pouzdanje čovjeka u čovjeka, osnovni je i najbitniji temelj skladnoga života pojedinca i društva. Možda baš zbog te spoznaje i tog saznanja poštujem svaku lijepu, dobru, plemenitu i poštenu riječ. No, što li sve to, međutim, znači, kad sam ostala sama kao dub. Svi su moji nestali na razne načine: jednoga shrvala bolest, drugoga starost, trećega nesreća... kad zlo krene, sve ide nizbrdo. Nisam mogla zamisliti da bih u starosti mogla ostati tako sama i osamljena, a – eto – dogodilo se, kako nisam očekivala. I što sad? Da se ubijem? O, to – ne! Niti sam život sama sebi dala, niti ga sebi smijem sama oduzeti. Moram izdržati. Trpjet ću. Tako je dosuđeno...

– Neće, bako, biti tako strašno, beznadno i crno – uvjeravalo je četvero mladih, posjetivši skromnu staricu Barbaru spontano, vlastitom voljom, donijevši usput i prigodne darove s obećanjem da će joj ubuduće pružati još obilniju pomoć.

– Nikad vam to neću zaboraviti!

– Ne brinite ni za što. Donijet ćemo vam najpotrebnije namirnice i drva za loženje... novi pokrivač... zasigurno će se pronaći i gdjekoja vesta, haljina, pregača...

– Sam vas je Bog poslao. Mnogo vam hvala na svemu.

Starici Barbari, nekadašnjoj krojačici, prosijedih kosa, izbrazdana lica, skromno i jednostavno, ali čisto odjevenoj, ukazala se pritom odjednom slika čitava života; njena skrb za obitelj, za dom... pa tužni nestanci sviju... I taj život s vrlo malom mirovinom.

– Dobar je i milostiv Bog. Njemu i vama najiskrenije hvala.

Četvero mladih podariše je vrlo praktičnim darovima, a potom, razgovarajući sa staricom Barbarom, dogovoriše se što će doskora, kad se pruži prva prilika – donijeti.

– Naša baka Barbara ne smije stradati – ustvrdješe to četvero dobrodušnih mladih Kustošijanaca.

Tu su tvrdnju zasnovali na neoborivoj činjenici: starica Barbara Selarić izdanak ove prastare, siromašne Kustošije, pa prema tome i njen sastavni dio. Ostala je sama, ali ne i osamljena. Pomalo je napuštena, ali ne i zaboravljena. Mladi su Kustošijanci – barem nekoliko njih – svojom plemenitošću dokazali kako toplina duha, istinska briga za čovjeka ne osiromašuje, već mu daje viši i veći smisao, te i najosamljenije, najzapuštenije i najsiromašnije, raskošno obogaćuje.

Barbara Selarić u svom je skromnom, no istodobno posebno uređenom stanu, tu nesebičnost i prisutnost osjetila u punom smislu odanosti, uvjerivši se tako jednostavnim, a snažnim dokazima, kako iz društva nije izopćena, već ju je prihvatilo nekoliko obitelji tih nesebičnih, čestitih, mladih sugrađana.

Na raspeću i bespuću, u kovitlacu beskrajno prašnih i nebrojeno kaljužavih, dosadnih i sivih ulica križale se, sretale se, lomile, rasle i podizale bezbrojne ljudske sudbine. Zatvorene najčešće između zidova malih ili gdjegdje i masivno građenih kućerina prikrivale se kao iza kazališnih zastora, duboko iza pozornica mnoge osobe, svjetovi, stvarnosti, usudi, lomovi, uspjesi, posrnuća i uzdignuća.

Filip Žlebnjak bijaše jedna takva kap u moru svakidašnjice. Jednostavan, neupadljiv, ni po čemu poseban, nekako malo osoben, gurao je taj nametnuti mu život gotovo nevoljko, ali odlučno, htijući dokazati sebi i drugima vlastitu duhovnu snagu; pripravnost da izbori svoje mjesto pod suncem na najdoličniji – dostojanstven način.

Možda je tome pridonijela i njegova dosuđenost da bude zarana istrgnut iz doma, iz obitelji; iz onog lažnog, nedosanjanog bunila i opsjednutosti o toplini kućnog ognjišta, o skrbi brižnih i mudrih hranitelja, te o bogatom toku nedorečenosti u jednom čarobnom, lažnom nizu...

Sa deset su ga godina prvi put, protiv njegove volje, razdvojili od izvorna djetinjeg kruga, iz društva najbližih školskih prijatelja... Turnuše ga u vrtlog internatskih, uzgojno zavodskih zidina, premda mu već onda nije godio strogi, suhoparno službeni dnevni red, nalik onome u vojarnama, odmjeren satima, minutama i sekundama, bez daha i topline bliskih bića. Pokušali su ga skalupiti u jedan nesmiljen, jednoličan, ubitačno dosadan, štur, bešćutan i zamorno težak život. Bio je dijete, no ljudskost je nadrasla djetinjstvo i on se kao mala, nejaka i slabašna, gotovo nemoćna ljuska na pučini borio s valovima, da ne potone i s ljudima, da ne bude karika u jednom sustavu; da ne bude obilježen tek brojkom, a njemu su odredili brojku 26; već da ispoljava, izražava, ispovijeda i otkriva slobodnu ljudsku ličnost.

Ništa od svega!

Brojka 26 pratila ga godinama na svakom koraku: na posteljini, na rublju, na osobnom priboru... kao zatočenika u logoru. Filip se prvi put u životu suočio s neumitnošću, da mu njegovu samosvojnost, njegovu osobnu, ljudsku opstojnost mjere, odvaguju, procjenjuju i vrednuju kroz tu prokletu, mrsku brojku – 26!

Pri podizanju rublja u praonici bio je brojka 26, pri pohranjivanju paketa što bi mu povremeno prispio poštom ili osobnom dostavom na prijemnom odjelu ustanove u kojoj se nalazio, – opet je bio brojka 26.

Svugdje tako. Umjesto topline – brojka. Namjesto prisne riječi – brojka. Vrtjelo se to, komešalo, mutilo u zdravoj, nekrivoj, a opterećenoj, maloj glavi: brojka 26. U beskonačnost; svugdje i svagda u tri i pol godine najranijeg djetinjstva. Filip je Žlebnjak imao utkano u sebe umjesto imena, kao konj što ima potkovu prikucanu na nogu – brojku 26. Trpio, patio, lomio se u sebi, krvario ispod kože svoje boli, koji nitko nije vidio, ili se pravio da ih ne čuti; nosio svoj teret, bujajući kao mjehur što prijeti da se raspukne... A i to se dogodilo.

Odlazio povremeno više kradomice negoli s dopuštenjem u glazbenu školu. I to mu nametnuše da svira violinu, premda je s neizmjernom odbojnošću

nije prihvaćao, već je sebi priželjkivao – glasovir, ili (što glazbene škole nisu imale u svojim nastavnim programima) – harmoniku.

Iskradao se iz internata, pretežno kroz crkvu, do koje se dolazilo na kraju prizemnog hodnika, jer je odlazeći govorio kako se ide u kapelicu pomoliti. No, jasno, samo do određenog vremena.

Netko ga jednom zamijetio s onim kovčežićem, s violinom, i revnosno prijavio, kako on umjesto u crkvu odlazi, zapravo bježi u grad. Još se jednom slomio djelić njegova mala svijeta i nikada više otada nije zakoračio u glazbenu školu.

Ali zamrzio i te zidine i te ozbiljne, povremeno neshvatljive, gdjekad strane i tuđe, hladne i odbojne ljude, koji su upravljali kolima njegove dječje sudbine.

Uvlačio se u sebe, smišljao planove i neodoljivo težio da skine te nametnute mu verige, te surove, zatvorene prostore, pa da kao slobodna ptica izleti negdje u široke, prostrane, neomeđene predjele, gdje ima mnogo širokogrudnosti, shvaćanja i dobrote.

Priželjkivao i da se oslobodi raznih dvoličnosti, sitnog tutorstva, prinuda, tereta, što ga je pritiskao kao teški mlinski kamen.

I tako, iskravši se nekog prohladnog jutra iz velike spavaonice, gdje su njegovi malodobni kolege spavali još čvrstim snom, zaputio se u kupaonicu. Zapalio svjetlo i počeo se umivati kraj prostrane, kamene praonice, namijenjene toj sitnoj dječačkoj gomili. Radio sve to šutljivo, da nekog slučajno ne bi probudio.

Baš se bio umio i brišući lice od hladne vode, jer tople nikada nije ni bilo, osvrnuo se na ulazna vrata u spavaonicu, što se iznenada počeše otvarati. Na njima se pojavila visoka, uspravna pojava nadglednika.

– Što sad to znači? – upita on Filipa.

– A što bi značilo?

– Ti se pereš... u ovo doba jutra, kad drugi još čvrsto spavaju?!

– Njihova stvar!

– Zvono još nije zvonilo. Buđenje nije najavljeno!

– Mene to više ne zanima.

– I sinoć si remetio red... narušavao pravila kućnog reda.

– Oduzeli ste mi, bolje reći – opljačkali, moj paket. Oteli ste mi paket, a ja sam – gladan!

– Šuštao si kad je već bilo određeno spavanje. Uostalom, u spavaonici je zabranjeno blagovanje...

– Spremio sam paket u ormarić.

– Dobro znaš da to nije dopušteno. Postoji smočnica. Spremište. Svakog odmora možeš tamo uzimati što želiš.

– Nije istina!

– Kako?

– Nije točno da mogu uzimati koliko i što hoću, već koliko mi »kaponja«, koji je određenog dana u određeno vrijeme u službi, na svom radnom zadatku

– odredi. Koliko se smiluje da mi iz mog vlastitog paketa izvadi. Kao da mi svoje poklanja...

– Ne govoriš istinu. Neposlušan si. Nedisciplinirani.

– Pustite vi moju neposlušnost i moju nedisciplinu. Ako sam dječak, nisam i rob. Premda mi se i vi namećete, ja imam svoj razum. Razmišljam, rasuđujem i – osuđujem!

– Koga, zaboga?

– Vas i sve vaše istomišljenike. Sve tirane, nalik vama.

– Drzniče, balavi!

– Zadržite to za sebe.

– U krevet!

– Ne zapovijedajte. Otkazujem vam poslušnost...

– Dobro, kad je tako, ujutro ćeš se odmah javiti direktoru.

– Smirite se i pozdravite vi svog direktora.

– Čuješ li me? U krevet!

– Dosta!

– U krevet, jer ja ću sad s tobom drugačije...

– Vi, gospodine? Glupane! Ja sam ličnost!

– Za uha ću te...

– Ne prijetite! Ja vam uzvraćam određenije na vašu drskost – šaljem vam papuču u glavu i – bježim!

– Huljo, mala...

Na vratima se pojaviše kolege Filipa Žlebnjaka, gledajući u čudu tog jednostavnog, skromnog, ali uvijek nasmijana dječaka.

– U spavaonicu! – vikao je nadglednik.

– Ispratite ih – dobaci mu Filip. Ja sam ionako sve svoje stvari spremio i zaključao u ormar. Doći će netko tijekom dana ili sutra po tu moju sirotinju, po tu moju otpremninu, obilježenu brojkom 26. Zbogom, zbogom crni gavrane...

– Bitango drska. Na vješalima ćeš završiti. Takvi ne skončavaju drugačije.

– Hvala vam na dobrom mišljenju i zluradom proročanstvu. Sretan sam što se rješavam vaših pandži. A vi živite pod svojim bijelim ogradama zatvorena kreveta. Živite u svijetu mraka. Trpite u tami otuđenosti. I, sreća moja, da vas nikada više ne sretnem.

Izjurio Filip u još nerazdanjeno jutro, u ulicu kojom su se kretali prvi prolaznici. Koračao polako i odmjereno, smišljajući kako će doći pred lice strogog oca, koji ni u snu nije mogao pomišljati kakve to nevjerojatne postupke ispoljava njegov sin u kojeg je polagao velike nade, misleći u njihovim ostvarenjima više na vlastitu korist negoli na dobrobit bistroumna dječaka.

Išao polako, pješke, jer ni novac za tramvaj nije imao. I što li će drugo, nego smisli – reći će – zimski školski praznici počinju prije, pa evo i njega pod krovište novoga doma u kojeg se Filipovi roditelji useliše baš početkom tek minule jeseni. U toj je kući bio tek jednom i gotovo nije ni točno znao hoće li pogoditi gdje je i kamo on to ide.. U dječaka pak sjećanja bijahu živa i on bez

teškoća pronađe i ulicu i kuću... No, ljuto se razočarao, prešavši prag te stare, trošne kućerine.

Neki neobičan svijet prebivao u čitavom prizemlju, a Filipovi roditelji u prašnjavom, tavanskom prostoru, u dvije malene sobice, nepogodne za stanovanje, a i kako bi kad su nekada služile za odlaganje priručnog alata i pribora. Ali, što je – tu je... Iz toga se očajnog potkrovlja – barem privremeno – nigdje nije moglo pobjeći. I baš tada, zimi, bilo je tu strašno studeno i hladno. Kako li će tek biti ljeti, kad pripeče žarko sunce? Strašna je i pomisao na to.

Za Filipa izlaza nije bilo. Bjesnio je rat. I tu šćućuren pod tavanskim gredama, drugujući s velikim, masivnim dimnjacima, s onom prašinom i nečisti, bez ikakvih blagodati grada i civilizacije nastavio djetinjstvo. Pune tri godine i još nešto malo više.

Doživio otuda i prve nade u sretnije dane; osjetio odavde i prve dječje ljubavi, prve prave radosti. Svejedno, iz tog bi se nedorečenog svijeta rado sjećao onog najranijeg djetinjstva, pa bi govorio u sebi i za sebe:

Moj djeda je imao veliki voćnjak
i vinograde pune slatkog grožđa.
Kad došli bi dani prve berbe
skupio bi marljive ljude
i oni bi zdušno brali grozdove zrele.

Onda bi naišla kola i vozila plodove seljačke muke.
Često bi grezli kotači do gliba.
Događalo se, kad bi kiša pala.

Tad škripala bi pretovarena kola, gruba se kletva čula
i svuda se orila domaća pjesma.
Prštalo je grožđe. Slatki je ljetošnji tekao mošt.

Nekog pak dana, iznenada, kako to biva, nadošli neki ljudi s papirima u ruci, razjašnjavali se sa starim Žlebnjakom dugo i bučno, gotovo kao da će se potući. Stariji od njih, mršav, s napadnim brkovima na uskom, koščatom obrazu, reče:

– Gotovo! Gubimo uzalud vrijeme. Morate preseliti i – amen. Dobivate dvosobni stan, a vaša – sada prazna kuća – poslužit će za javnu namjenu.

Tri dana kasnije Žlebnjakovi su selili u nedaleki dvosobni stan na samome Velikom potoku, nedaleko nekadašnje mitnice.

Dio jedne stvarnosti pomalo zaustavljena toka izmijenio je prisilno razvoj u novu putanju. Ta samovoljna odluka, kakve su onda bile svakodnevna pojava, privremeno je Žlebnjakovima odredila novi ritam.

– Ni jedna prinuda ne završava voljom nasilnika – govorio je stari Žlebnjak. Opet ćemo u svoj dom, ali ne više u onaj prašni tavan, već u pravi stan gdje su prije drugi uživali.

U međuvremenu, stare su prostore zaposjeli novi naseljenici, uništavajući nemilosrdno taj derutni prostor. Srećom ne zadugo. Ni punu godinu kasnije Žlebnjakovi su ponovo selili, sada u svoj dom.

Tu započe nova priča što će krivudavo i vratolomno, surovo i smireno trajati tako dugo, da će joj se i teško naslutiti pravi kraj i krajnje okončanje.

Prestale trpnje. Nestalo ono sumorno raspoloženje kao alkoholne pare. A u takvim prostorima ni te pare nisu isključivost. Nikakva slučajnost, što se u malena Filipa Žlebnjaka te alkoholne pare upile ne samo nekom gotovo ozakonjenom, svakodnevnom prisutnošću, već one oživljavaše sve čvršće, sve jače, sve spontanije, kao neki podmukli udarci bata, kao nasilje u krvnom sustavu čovjeka s povišenim tlakom i nesanicom kroz stihove starog, smirenog majstora pjesničkih ljepota Dobriše Cesarića; zapisanih za nekako približnu sredinu i okolinu. Dobriša nije – dobro je znano – svima bliskim riječima opjevao TAVANAŠE, kakav je još donedavna bio i Filip Žlebnjak, već VAGONAŠE. Drugo ime i pokretniji naslov – VAGONAŠI, ali približno iste sudbine, iste tragedije:

... alkohol ubija... znamo, o znamo,
Znamo da alkohol škodi,
No, rakije, rakije, rakije amo,
Jer utjehe nema u vodi.

I uvijek tako: izjutra, u podne, uvečer, noću; svetkom i petkom, ponedjeljkom i srijedom, utorkom i nedjeljom...

Nedjelja. Tužno. Znamo, o znamo,
Znamo da alkohol škodi.
No, rakije, rakije, rakije amo.
Jer utjehe nema u vodi.

Doista, tko da u takvim tavanskim prašnjavim smradnjacima, u tim zapećcima nedostojna ljudskih bivanja prikuplja utjehu; pribire snagu, osjeća radost? Umjesto toga, u trenucima potpune razumnosti ponovo posižu za riječima Dobriše Cesarića u kojima kao najuzvišeniju molitvu izgovara i ispovijeda djelić vlastita negdašnjeg nadahnuća, što će zanavijek ostati prisutan, istinit, stvaran i svima blizak:

Ko zna (ah, niko niko ništa ne zna.
Krhko je znanje!)
Možda je pao trak istine u me,
A možda su sanje.
Još bi nam mogla desiti se ljubav,
Desiti – velim,
Ali ne znam da li da je želim,
Ili ne želim.

Filip Žlebnjak tu je ljubav zapravo priželjkivao, ali je u nju istodobno iskreno i nepokolebljivo sumnjao kolikogod bio mlad, jer nešto je skromnih, neiskrenih odnosa i sam stekao, a još je više licemjerja zamjećivao u tako zvanih krijeposnih starijih i mnogo iskusnijih, pa navodno i razumnijih od samoga sebe.

Sve su ga više zbog toga privlačile riječi njegova uzora, veličine bez premca, vješta čarobnjaka umjetnički oblikovanih riječi, oduvijek mu bliskoga, kao brata, kao djelić samoga sebe – Dragutina Tadijanovića:

Zemlja me zove, zemlja me zove; moja mati.
Otvara mi srdačno vrata, crna i glomazna.
I čeka me da uđem u odaju njenu jednostavnu,
U odaju tihu i bez sunca.

I sam sluteći tu skrivenu, nejasnu, tajnovitu, ispraznu, maglovitu, prisutnu i daleku, zbiljnu i nestvarnu, tu čemernu i sumornu, pristalu i odmjerenu, čak i otmjeno sunčanu odaju, – pouzdavao se, nadao i vjerovao u bezbrižje, u ljepše, spokojnije i smirenije dane, što ih, međutim, nikad nije dočekao...

Sjatile se crne snage sumračja i beznađa, surove sile nasilja i bespravlja na krhka leđa Filipa Žlebnjaka, pa ga rastom godina pritiskaše sve teže, sve bezrazložnije, sve neopravdanije.

Tumarao bi ponekad opterećen tim mislima i tim osjećanjima, pa bi onako u sebi nadušak i nenametljivo ponavljao starinsku, kajkavsku istinu i mudrost:

– »Ni med cvetjem ni pravice!«

Trle ga brige, morile prinude, prisile i bespuća. Sav ga taj koloplet životnih grdoba pribijao na krvavi križ raspeća, kiteći ga nekim nevidljivim zlatnim sjajem mučeništva.

Trpio i patio, ali nije sustajao. Išao sve odlučnije, sve smionije svojim određenim putom, pribavljajući sebi vlastito dostojanstvo.

– Vražji dečko, z dreka se zvlekel... Dobro je dogural... Gdo bi to rekel? – primjećivahu mnogi starosjedioci i poznanici.

No, svaka krpa ima zakrpu, a svaki uspjeh svoju suprotnost: zavist nemoćnih, razrokih i podlih. Kad pak takvi stanu na put nekome tko im nije po volji, nastoje mu satrti tijelo i dušu, ljudskost i sav osobni skriveni svijet.

U život Filipa Žlebnjaka nekim se podlim i nasilničkim načinom uvukao krivonogi, škiljooki neki problematičar; nemirnik i prokletnik, bivši robijaš i kažnjenik, sumahnit razbijač, umišljena veličina opterećena nekim nepostojećim progonima; suvremeni Napoleon iz naših žutih kuća, krivorijek sudac i obmanjivač, lažov i nitkov.

– Vražja ga sila poslala kao tuču s neba! – govoriše jedni.

– Suvremeni Atila bez hordi! Bič satane! – pridodavaše drugi.

– Jadnik! Šaka bijede! – suglašavaše se svi u skladnoj podudarnosti.

I taj nisko prizemni udarač, čovjek iz dubokog podzemlja, našao se ponukanim – tuđom zlobom nahuškan – da lažima i obmanama, suludošću i bes-

krupuloznošću, lopovluk prikaže istinom, nasilje pravdom, prevaru poštenjem, nemoć snagom... Postupao je kako to čine sitne sluge moćnih gospodara. Za svoja bezumlja i nerazumlja, za svoje pakosti i podlosti primao je zacijelo prikrivene nagrade za koje su znali samo neki pojedinci iz zakrabuljene, tamne pozadine.

Taj sumračni zlodjelac, koji se inače nastojao prikazati mudrim i razboritim, pričinjao je Filipu Žlebnjaku poprilično dugo mnoge nepravde i nepodopštine, dolične samo okorjelim i nepopravljivim stramputičarima i zločincima.

Tvrdoglavo je i uporno ustrajao u svojoj suludosti do zadnje mogućnosti što su mu je stjecajne okolnosti pružale. A onda ga odjednom, naglo i pravedno – pregazilo vrijeme.

Filip je Žlebnjak tada naposljetku zbacio težak jaram nesmiljene nepravde i iskupio ono, sada već jako davno, podjarmljeno djetinjstvo.

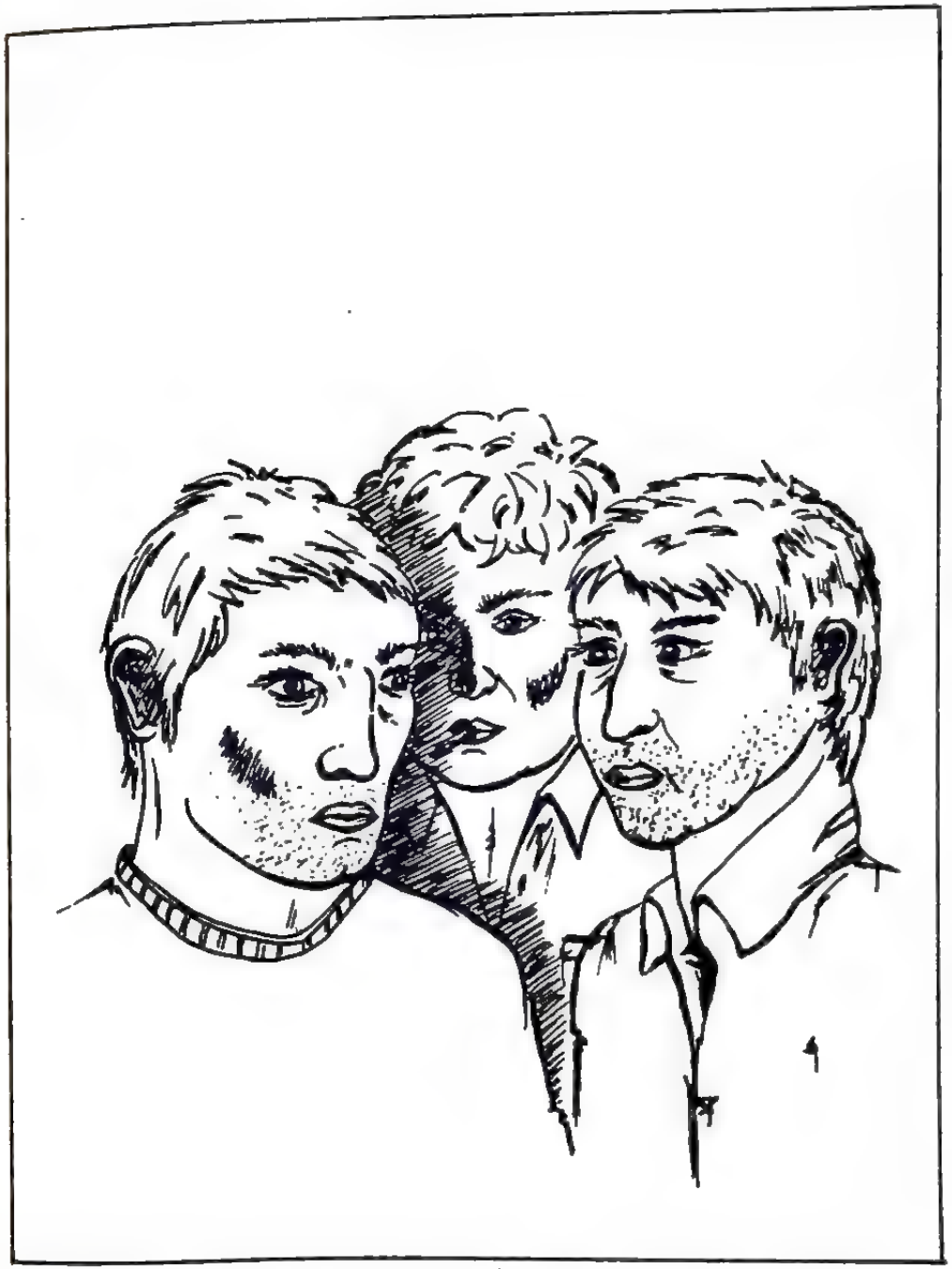

Na početku jednostavne, uske, kratke kustošijanske ulice, bolje reći puteljka, što se još u ratno i poratno doba zvao Vojničkim putom, stajahu tek dvije kuće uz koje se prostiralo prostrano, plodonosno vrtljarsko polje s gotovo stalnim urodom najraznovrsnijih poljoprivrednih proizvoda. Široko su to i bogato gospodarstvo, taj vrtnjak, zvali Bugarovim poljem, jer mu je i vlasnik bio stari Kustošijanac Marinov, podrijetlom Bugarin.

Desetljećima se tu ništa nije mijenjalo. Postojao tu, između tog polja i prostora bivše francuske pilane, na kojem je kasnije uređeno nogometno igralište kustošijanskog nogometnog kluba »Frankopan«, postojao je, dakle, tu uski pješački puteljak, kojim bi građani Donje Kustošije, napose oni ispod željezničke pruge, uglavnom iz Zagrebačke ulice, ali i iz okolnih uličica, prolazili do tramvajske ili autobusne stanice u Črnomercu. Godinama je ta uska, grabasta stazica, nasuta škrtim naslagama šljunka stajala tako neuređena, ali prohodna. I ništa se tu osobita nije zbivalo. Izdizalo se uz taj puteljak nekoliko akacija, što bi proljetne dane ispunile miomirisom. Čitava je okolica mirisala. Oslonjeni uz akacijina stabla zahuktali bi ljubavnici maštali o snoviđenjima, željama izvanzemaljskim i posve prizemljenim, u niskim travama, što bi u kasnim satima, neometane niotkoga, bile tako podatljive...

– Davna, pradavna je to već prošlost mjerena desetljećima. Neobična ta prigradska idila potrajala samo do kraja pedesetih godina ovoga našeg dvadesetog stoljeća. Tada među plodna bugarska polja, na taj uski puteljak i na nekadašnje igralište »Frankopana« dođoše radnici sa strojevima, pa buka i – nova stvarnost.

Iskopaše temelje isprva za jednu, pa za drugu, treću i tako redom – za čitav niz četverokatnih zidanica, sličnih i nalik više betonskim kutijama šibica negoli kućama, a doskora se doseliše u njih novi ljudi raznolikih ljudskih sudbina.

Svi se ti doseljenici, gotovo bez iznimke, osjećaše tjeskobno, potišteno, strano i tuđe. Nestalo istinskih osmijeha i radosti s mnogih njihovih obraza. Pojavila se umjesto toga u podosta njih zavist, zloba, grozničava neka himba i prijekorni pogledi na starosjedioce. Ponovila se i ponovo neka iskonska prastara spoznaja, kako onda, dok su oni živjeli u svojim starim sredinama, u krugovima poznatih osoba, u okrilju namrijetih im zavičaja. Odlaskom, preseljenjem – sve se izmijenilo... Počelo je zapravo iznova.

Ne bi ni u tome bilo ništa neobično značajna, kad bi poprimili život, navike i običaje kraja u koji dolaze, ne odričući se ni svega vlastitoga, držeći pritom do svog časnog imena, jer ono ostaje zauvijek.

Silvio Cmizdrek nepobitno ne odavaše takvog čovjeka, jer to nije ni bio. Nadošao ovamo, – u nekada sirotinjski ciglarsko radnički kraj, u ovo nekada daleko zagrebačko predgrađe, gdje se krpao kraj s krajem od tjedna do tjedna, ili od mjeseca do mjeseca, već prema tome kako su se dobivale plaće onih silnih, moćnih, neporočnih poslodavaca – iz nekog podstanarskog stana pridošao, dakle, u tu novu sredinu, toliko oprečnoj njegovoj djetinjoj postojbini u dalekom, napaćenom nekom kamenjaru.

Skroman, jednostavan, radin i skrban nosio u sebi poput svakog bića želje da sebi i svojoj budućoj obitelji stvori i osigura čvrstu i sigurnu opstojnost. Življenje bez velikih, teških, nemirnih, potresnih i strašnih uzbuđenja; vrijedno i dostojno ljudske jednostavnosti i plemenitosti.

Radio čovjek uporno i ustrajno. Štedio novčić do novčića. Uštedivao i veselio se, iskreno se radovao svakom novom uspjehu. Osobito obitelji, koju je – čvrsto je u to vjerovao – sretno zasnovao.

U nikakve se veze za svaki slučaj – nedajbože – nije vezao s nekakvom ovdašnjom djevojkom, već sa znanicom iz svoga zavičaja.

– Najbolji svoje gore list! – običavao je govoriti.

Kad se razgranala obitelj, a i njegovi poslovni uspjesi, nikla i kućica za odmor na pobrđima zagorskih brežuljaka.

Nasljednik njegov – jedinac, rastao naočigled, brzo... Baš pravo napredno dijete. Zapravo, čudo od djeteta. Bistar, oštrouman i laka pamćenja, odavao kao da će postati glasoviti atomski fizičar ili tako nešto slična.

Najbliži mu susjed, dugonogi školski prijatelj, napadno grube prirode. Izrazito ružan, povinuta velika nosa kao u starog papagaja, bješe ponešto sličan, ali i oprečan...

Podudarno im je područje bila fantastika, ali ne ona znanstvena, premda su oni zamišljali da baš u njena područja zaviruju, već samo neka njima svojstvena, posebna, izuzetna, gotovo isključiva – njihova...

Ta se fantastika nije iscrpljivala jedino u takozvanim znanstvenim dostignućima, nego u – električnim gitarama.

Sve bi to bilo shvatljivo, kad bi ih priroda podarila sluhom, no ta im je ista priroda – poručivao je nedaleki susjed, ozbiljnih godina – »prdnula u uho«. Glazba je njima što astronomija rudarima: zvijezde podmorničarima; slobodne šetnje utamničenicima; isposništvo razvratnicima.

Svom su uskom krugu prikupili i još poneke istomišljenike. Probudiše tako duhove odraslih, starijih i starih; svojom svirkom kidali i najdeblje živce, sviju iz najbliže i najdalje okolice. Dopuštali su sebi tu slobodu, kad su uživali zaštitu takozvanih utjecajnih roditelja... A s njima isprva u toj ulici nije bilo šale. Prave age. Mali novostvoreni zagrebački pašaluk...

– Pisni riječcu protiv odabranih, zakon će te snaći – ogorčeno bi i prezrivo govorili svi oni, koji su nasilje osjećali, ali se nisu usuđivali i javno to obznanjivati, da ih ne snađe kakvo neželjeno i nepredvidivo zlo... A ti samovoljnici, počinivši neku nepodopštinu, drsko bi u lice oštećenom govorili:

– Je li ti dosta? Hoćeš li se smiriti ili tražiš i više?

– Što šutite, plašljivci kukavni? Zar dvoje, troje sebizvanaca smije narušavati bilo čiju ljudsku slobodu i ljudsko dostojanstvo? – budio u svojih susjeda, zaspali duh Zlatko Trnovrh, buntovan, ali pravedan starosjedilac zrelih, no ne poodmaklih godina.

– Odupri se ti, Zlatko, nasilnicima! – pokušavao ga ohrabriti prvi susjed Tomica Rosić. Znaš li s kim sve Cmizdrek, a napose pak prijatelj Bartol Frtafula imaju veze? Nije li ti jasno, da možeš doživjeti i najgore neugodnosti?

– Ma, kaj? Nemre mene ništa iznenaditi. Jemput mi je taj Bartol Frtafula priredil paprenu večeru, ali nikada više. Dal me je šćuškati. Prvi i zadnji put. Ne bu više. Uvjeravam te... Doduše, dela se, kak da o svemu niš ne zna. Kaj je blesav? Samo duševno zasjenjena ličnost mogla bi poverovati njegovim lažima. Velim – samo luđak takvu laž more prijeti za istinu. Glupan i debil. Kreten i nitko više...

– O čemu ti zapravo govoriš, Zlatko? Iz tvojih se riječi može naslutiti, kako nije sve to učinio prema svom vlastitom nahođenju. Drugim riječima, Bartol Frtafula napravio je to prema nagovoru i prema uputama nekog drugog? A tko je taj drugi?

– Njegov rođak!

– Znači: njegov utjecajni rođak?

– Ma, ne radi se o nikakvom moćniku. Čovek tek ima nekakve sitne vezice. Ali, nije nekaj naročitoga. Jako se važan dela. Ukratko – jako je umišljen...

– Možda ga podcjenjuješ?

– Dakle, lepo! Ti u mene sumnjaš. Nepotrebno, jer Bartol Frtafula ni vredan da bude na treski tuče, a ni riđak mu nije niš bolji... No, kak velim; mali vezist, kaj more sitne pakosti delati...

– Molim?

– Dobro si čul. Reko sam: sitna duša. Dežurni glupan! Sada pak ne razumijem ništa. Zar i toga ima – dežurni glupan?

– Za pet ran Isusovih? Kakva pitanja! Pa ti su na ceni!

– Žalosno!

– Kak žalosno? Tragično! No, ne želim niš o tomu otkrivati. Ne kanim svakomu čoveku o tome govoriti, jer ne očekujem dobročinstva od svakoga pojedinca. Život me je dosta toga naučil...

– Oprosti!

– A kaj da ti opraštam? Neznanje? Neupućenost? Ili jednostano to če se koji strahopezdec v ljušturu zavleče.

– Zlatko?!

– Istinu ti ja govorim. I to kaj rečem ne porečem. Bez obzira na vse, zapamti si jemput za navek, razum je ključar ljudske svijesti. Ako pak ta ključar zataji, kad se svest pomuti, nastaje najstrašnije rasulo. Delirij duha i tijela. Sveopća ludost. Luđaštvo. Vidiš, v takvom je stanju sad ta raskričani jadnik, Bartol Frtafula. Suludost je njegovo oružje... baš poput onog famoznog, oglašenog na zlu, – pamtiš, ne? – Führera, tog samoživog manijaka, vode jednog tako velikog i naprednog naroda, kao što je njemački. I taj je sumanuti, opsjednuti Führer stalno govorio, kako još nije došlo pet minuta do dvanaest. A kad dođe, on će svojim čudom – a ne znam kaj se je pod tim čudom skrivalo – obmanom ili nekakvom v njegovoj moći srećom nedohvatnoj razornoj sili – okrenutu svetsku ratnu situaciju v svoju korist. V pobjedu. Brus!

– Vidjeli smo kako je to ispalo. Mnogi se sjećamo i tih prijetnji i konačnog raspleta...

– Jasno. Pa, kad je tak, kaj ti onda hoćeš v mojem slučaju? Uz onoga velikog Führera, Staljina, Beriju, Gomulku i stotine takvih – gdo da ih se svih i sjeti – stotine njimi sličnih bilo, ima ih i bude ih bilo na tisuće, a nedajbože i stotine tisuća sitnih, drobničkih, malih, puzavih diktatorčićev... Jedan med njimi je i ta vušlivec – Bartol Furtafula. Gnjida. Ulizica. Sebi dopadljivi dupelizac.

– Razmišljam, eto, u ovom trenutku, Zlatko, o svemu što govoriš, pa smjelo tvrdim: u pravu si. No, zlo se zlim vraća. Tko u zlu uživa, bit će i mora za to zlo, za pokvarena nedjelja biti kažnjen. Pravedni će zasigurno ovdje, u ovim sredinama ostati. Zli će pak i opaki biti – čvrsto vjerujem u to – hametice zbrisani sa zemlje...

– Ovak ti bum sad otpovedal, Tomice. Prevelika je to za mene radost, kad vidim i znam, da si stekel mudrost i pridobil razboritost. Bolše je to, nek da si stekel srebro. Trezveni um i razboritost veći je dobitak negoli sva bogatstva, veći i od čistoga zlata. Još više: razboritost je skupocjenija i od bisera i ni z jednom se dragocjenošću ne more usporediti.

– Kad si se već ubacio, Zlatko, u tu filozofiju dužan sam ti iznijeti svoje iskreno uvjerenje, kako će baš zbog svih tih vrijednih osobina, zbog nesebičnosti, zbog čestitosti i uzoritosti u svim svakodnevnim, međuljudskim djelima koristiti čast, premda za njome ni ne hlepe. Svi oni drugi, što ih jednim imenom zovemo bezimenicima, snosit će zasigurno, bez ikakva pogovora sramotu!

– Točno je to, Tomice. No, ja ti se držim one stare naše izreke:

»Lonac buš poznal zvoneći, a čovjeka govoreći.«

Nek zato brbla Bartol Frtafula kaj hoće, koliko mu po volji i gdjegod to poželi. Jer on je »hud kak i lud«. A Zagorci naši veliju i to čisto zasigurno ne bez razloga:

»Misli bedak, da je celi svet jednak.«

S Bartolom Frtafulom nije niš drugačije. Pa kaj da mu se onda zameravam? Ne, ne... Razum mi nalaže da ga se čuvam jedino to. Jer, on ima i pištolu, a ona mu ne služi za prebiranje krunice, nek za digitronsko razračunavanje. Sve ovisi na koju bu brojku v ruleti njegove ludorije kuglica stala.

– Svejedno gdje stane, neće zacijelo preko granice?!

– Pusti ti to. Najvekša je coprarija na svetu – življenje.

– To valjda i on zna, pa se zato mora pribrati da ne bi na kraju krajeva izvukao predebeli kraj batine... Mnogima je na žulj stao. Nije to dobro. Nepošteno radi, ali svega toga ni sam nije svjestan... Nasilnici su oduvijek odbojni i mrski. Svatko ih zato posve iskonski i spontano izbjegava. Oni ne mogu biti ni prisni ni bliski kao ljudi svjetla čela, nenarušena karaktera, te čista i uspravna životna stava.

– Morti se i zato zove – Frtafula. Jer, takav je on, žena mu nije ništa bolja, a djeca... bolje da ih mati nije rodila. Njegov je nasljednik stalni posjetitelj kafića, buffeta, caffetarija, gostionica i svih tih mračnih prostora, gdje se omladina truje, opija, – narkotizira... Zar je onda čudnovato, što ne preza ni od fizičkog nasilja? Ni sestra nije bitno, kak se veli, različita. S traljavim se vezama, z poznanstvi trudi da razori zasluženi mir mnogim kaj to nisu zaslužili.

– Znači, svi su takvi? Idu kao slijepi. Srljaju u mraku, tapću, ne znajući ni kamo, ni zbog čega i zacijelo će se na nekakvu grdu, oštru zamku uhvatiti?!

– Baš tak? Samo dobro se zna da opaki i zločesti čovek, ukratko – niš koristi, nevaljanac, hoda z usti punim laži; namiguje očima i pokazuje prstima... Nit je miran, ni spokojan, jer kak su mu prevare v srcu, stalno zmišla zlo. V svakoj priliki izaziva svade. Ali, ne bu dobro prošel: iznenada bu doživel propast; snašlo ga bu zlo; v hipu se bu zlomil i nigdo mu ne bu mogel pomoći. Nigdo! Ni jen lečnik ne bu znal ni mogel pripisati ozdravitelski lek...

– Još jedna pouka više, kako se ne treba obazirati na opake stvore, da bi se nedužnim na sudu nanijela nepravda... Vrag će doista doći po svoje!

– Sve v svoje vreme. Nigdo još, moj Tomice, ni izbegel dosujenu mu sudbinu!

Baš kao da bi slijedio tu istinu, Bartol je Frtafula bio vječito u pokretu, u trzaju, u nemiru. Nigdje se nije trajnije zadržavao, nigdje ni s kim iskreno sporazumijevao, pronalazio pravi smisao svog bivanja i življenja.

Lunjao ulicama i kutcima zadimljenih, malih i priprostih gostionica, kao da bi ga netko tjerao neprotumačivim prokletstvom.

Zacijelo se nikada neće smiriti. Tko zna kako li će ta suluda, pomahnitala njegova vrludanja naposljetku završiti?

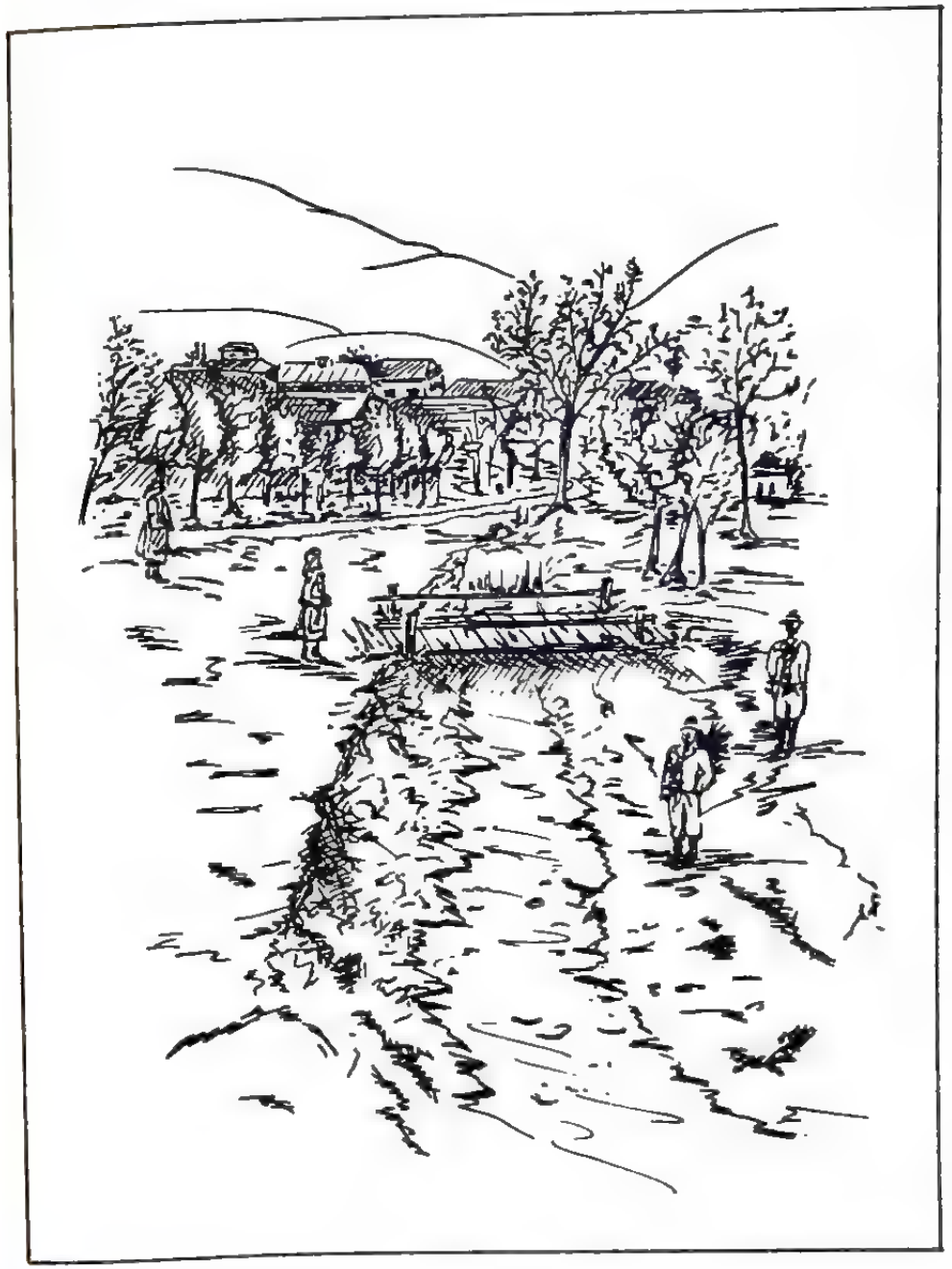

Pojavio se taj čovjek u životu samožive stare djevojke iznenada, neočekivano, gotovo na prepad. Možda se negdje i nekada sretahu, no, nigdje nitko ništa pobliže o tom poznanstvu i o toj tajanstvenoj vezi ni mrvicu nije znao.

Stara je gospodična godinama bivala sama, gdjekad bi pozvala pokoju uzgrednu poznanicu da joj pokaže svoju nevolju, vjerojatno i neljudskost bližnjih svojih, čije gostoprimstvo i skrb zapravo i uživa, ali nikakve čvršće veze s nekim nije podržavala: nikakvog muškarca nije u snovima nosila; nikakve zamisli o zajedništvu života s nekim drugim nije gajila.

Nekad, tko bi to znao prije koliko ljeta, živjela s još nekoliko članova obitelji. Ne zadugo! Jer, nitko je nije trpio. Priroda se zato pobrinula: darovala joj ružan izgled usidjelice, polarnu hladnoću u duši i slabunjavu biću. Takvima pak još obično kao priraslica iznikne iz neke skrovite, neprotumačive zbilje – ukorijenjen jal i neobuzdana, stravična, nedokučiva zloba.

Prigode vrebaju odabirom... Osamljenica Grozdana postupila spontano, iskonski nepatvoreno, otvorena srca – kako je to prema vlastitom mišljenju i uvjerenju činila – časno, pošteno i ispravno.

Stara joj rođakinja življaše u nekom dalekom samostanu. Vodila tamo domaćinstvo. Pojednostavljeno rečeno, bila je kuharica i sobarica – okamina domaćinstva. No, kako usitnjene kapi vodenih protoka postojanošću probijaju i najčvršći kamen, tako i ljeta nagrbljuju ljudski život, umrtvljuje mehaničke, nesvjesne pokrete organizma bez ičije pomoći kao odgovor na vanjske podražaje, zatomljuje znake životnosti i bivanja... pod udarcima tih neprecizno napisanih, a možda ni izrečenih zakonitosti i njenu je rođakinju prignječila minula dob; ukliještila starost svojim porocima.

– Jadna teta! Ostarila je. Sama... Baš kao i tata. Dva starca, dva osamljenika... A zašto da toj osamljenosti ne stanem na kraj, zašto da je ne dokučim? Povući ću tetu iz samostana, pa će tu malo pripomoći, a brinut će se i za tatu. Tako će i meni biti lakše. Ja se ionako uz svoje zvanje ne mogu baviti kuhinjom, čišćenjem... pa ja sam, zaboga, intelektualka... A, ona, – teta? Ona je cijeli život bila domaćica. Kuharica! Još nije baš posve sustala. Može ona još pomoći. To valja iskoristiti na obostrano zadovoljstvo...

Starica doskora preselila u novu sredinu. Umjesto samostanskog reda i mira, jalovo obiteljsko gnijezdo. No, nije tu starica našla toplo obiteljsko ognjište, već pravi brlog, jazbinu i osinjak.

Grozdana učinila sve prema mjerilima podlih račundžija. Bio je to paklenski naum, uvijek tek oblogom lažnog vanjskog sjaja. Premda nikom nije govorila. Grozdana je čvrsto u sebi stvorila jasan plan: temeljitu, dobro zasnovanu, pogodnu, praktičnu djelatnost.

Možda se nikada o svemu ne bi ni doznalo da postupno naizgled solidno uhodane obiteljske veze nisu polagano počele isprva napucavati, dok se nisu jače raspuknule, a onda počele prijetiti rasulom.

– Ja to ne morem više zdržati, veste? – počela se žaliti oniska, okrugljasta, debeljuškasta starica nježnih obraza i dobroćudnih, sitnih očiju. Otpočetka vse je to išlo, kak da se bu i najbolše odvijalo. Je, a je drugač šlo? Grozdanu ni

bilo moč sprepoznati. Sprva je karala očeta, a potem pak tako močno i mene. Veste, kako je vreme pretekalo, tako je bila se huja. Kak guja... Za res vam povem. Kmali sam spoznala da hudič vrti svoje kolo i odnaša šalu. Bog moj dragi, zakaj sam zapuščala one dobre ljude, ker mi nigdar nisu zlega pričinjavali...

Sve te riječi nisu pogađale Grozdanu. Nastavila ona započeti naum:

– Prvoga ću uzeti penzije vas obojice, staviti uštedevinu u banku, a samo najpotrebniji iznos zadržat ću za svakodnevne potrebe. Inače nećemo ništa uštedjeti. Takav način života, kako smo ga dosad provodili, gura nas ravno u propast! – korila ona istodobno svog već dobrano oseniljelog oca i tetu Matildu.

– Ne, rasipnica pač nis. Tega si ne dam govoriti. Ni mi potreban tutor. Tulka sam leta raspolagala z svojim dinarjem, a nekaj sam i ščuvala. I zdaj bom svoju penzijo pri sebi držala – suprotstavila se starica.

– Druga su to vremena bila. Onda si imala i manje godina na leđima. Razum je bio bistriji, misli brže i svježije. Sada je to drugačije. Vi starci svi ste baš kao mala djeca; trošite na bilo što, najčešće na obične gluposti. Nemate više mjere ni granice za što treba, za što se može i koliko se smije trošiti, neprekidno je podučavala Grozdana.

Starica Matilda nije ostajala bez dlake na jeziku:

– Pa, ja to nis prašala, da bi prišla sem... Morem nazaj. Lako se vrnem... povedat bi mogla kako sam ti tobož na teret i brigo tu v tem bogečkem stanovanju...

– Nemoj se odmah vrijeđati! – na trenutak bi se umekšala.

– Neč se ne vredam. Ampak ne morem podnesti da mi zapovedaš. Nisu me na to navčili. Vem i hoću delati i tako naprej postupati, ali jedino če se poštivamo...

– Teta, daj se smiri! U kući mora netko upravljati domom i gospodarstvom; netko se mora brinuti o troškovima. Jednostavno, netko mora biti gospodar.

– En človek ne more bit bezgrešen. Tak, zato nemrem podnesti da mi negdo zapoveda.

– Nitko ti neće oduzeti tvoju uštedevinu; nitko te neće vezati lancima, najmanje pak ja...

– Pak se onda zmiri!

– A što sam ti učinila? Smeta li te kad predlažem zajedničku štednju?

– Za to pak nis. Davala bom svoj del i se bom napravila, ali puščaj me nek živim v znaku svoje slobode.

– Teta, nisi kao nekad. Ne mogu te prepoznati.

– Veš kaj? Najbolše bo če se vrnem...

– Sramotu bi nam napravila. Što bi ljudi rekli?

– Kaj me za to briga?

– Nikamo ti ne ideš. Uostalom, ja ću napraviti kako mislim da je najbolje!

Ni jednog se trenutka nije više kolebala da postupi kako je najavila.

Starica se pak sve učestalije žalila najbližima u koje je imala povjerenja da je neće odati Grozdani. Postajala sve utučenija, uvučena u neke nerazjašnjene misli, potom su se često caklile suze u njenim očima i tako postupno počela sustajati.

– Kam sam ja mislila, gda sam se dala nagovoriti da dojdem Grozdani. Ja, a otkuda bi za istino i mogla pomisliti da je tako zločesta i bez srca. Ni do očeta neč ne drži. Krega se ž njim. Muči me če to gledim i poslušam, kak da bi me ose pikale. Samo bum zato tu ostala. Morda bu ipak bolše za starog mojega šurjaka. Teško je njemu, a ni pak lahko ni meni. Kakva je to starost v teroj ni mira, a za res sam si ga želela. Niš od sega. Ponorela bom...

Svoju je budućnost nekakvom mješavinom međimursko-zagorske i slovenske kajkavštine naslutila poput čudotvornog vidovnjaka...

Zadnja joj je životna adresa bila: Vrapče!

U onoj žutoj, ogromnoj i nimalo privlačnoj zgradi ugasio se i njen život, možda ne posve pomračena, ali svakako zasjenjena uma...

Podosta ju je godina nadživio Grozdanin otac. Starac teška troma hoda, koji se u tim zadnjim danima svoga življenja stalno svakome zbog nečega žalio i prituživao. Činilo se kao da ga pritišće težina osame, nerazumijevanja i teških promašaja u koje je, iako to nikada nikome nije povjerio, zacijelo bila svrstana i Grozdana, ta nesretno zlobna, gotovo prokletstvom opterećena, neuravnotežena osamljenica. Šutio o tome stari Bajs, tako su ga u Kustošiji zbog krupna, neskladna tijela svi poznanici zvali, znajući onu životnu istinu, kako sebi odsijeca noge i gorčinu sije svatko onaj tko o bezumnom poruke razašilje, ili ih na bilo koji način ostavlja. Jer, pokazivati i tajne pred nepoznatima, strancima i tuđinima donosi neizvjesnost. Nikada se zapravo ne zna, što li će se poslije takve otvorenosti i ispovijedanja vlastita osjećanja – izleći.

Bajs se bio zato ogradio šutnjom, baš kao da bi predviđao nedoslućeno.

A zbilo se uistinu neočekivano nešto u životu sada već ostarjele Grozdane, zakoraknule vrlo ozbiljno u sedmo desetljeće života, ne baš tako dugo iza toga, kako je ljetima provedenim u čamotinji i samovolji, uplovila u čudne brzace životnih tokova. Spoznaja pravi raskorak vlastita života.

U njezinoj se staračkoj zbilji pojavio junak stvarnosti, koja se više ne može uspinjati, već tonuti na zalazu zanosa, u obzorju kada i posljednje nade gasnu.

Škiljook, gotovo razrok, mrka, problematična pogleda kakav se zamjećuje na obrazima ljudi koji pokazuju znakove duševne rastrojenosti ili okorjelih robijaša, suđenih za teška nedjela; nemarno odjeven u uvijek iste platnene hlače i približno takav traljav, iznošen kratki kaput s pohabanim, nisko poklopljenim platnenim šeširom, kakve nose beskućnici, uličnjaci, siromasi i skitnice ili u najboljem slučaju čuvari starih riječnih kupališta, a još i pazitelj napuštenih plaža...

Ciprijan Grgurović, – tako se, naime, zvao – bio je neprekidno nevoljko raspoložen, mrk i zlovoljan, bez traga topline, bez vedrine u izrazu lica; nekako mahnito nervozan, stalno s cigaretom u ustima, pušeći grozničavo brzo,

premještajući tu prostu cigaretu teška vonja povremeno jednom pa drugom rukom, odavajući takvim vladanjem i ponašanjem odavno otuđena, razočarana i izgubljena čovjeka – propalu ličnost.

Nikada to nikome ne bi priznao. Jer, sebi je težio pribaviti neku lažnu utjecajnost, poseban ugled, kojemu nije bio dostupan, niti ga je mogao pribaviti, jer nikakvih vrlina nije imao.

U Grozdaninom se životu pojavio kao vitez pravde, zastupajući zapravo laži što ih je ona posvuda oko sebe širila. Zasjenjeni ljudi vrlo često tonu dublje od koljena, brže negoli to ima bilo kakva smisla, pa se upuštaju u najraznovrsnije vratolomije.

Ciprijan Grgurović potakao Grozdanu da krene putovima sudske pravde, pa je i njezino ime pokretalo bezbrojne postupke svih razina, uplećući mnoge ljude bezrazložne u svoje smušene klopke i bespravlje.

U početku bi prikrivenom hladnokrvnošću mumljao više sebi u bradu negoli u uši suca i porote. Istina mu je bila strana, kao prostitutki moral, lopovu neporočnost, lažljivcu čednost, a nemoćnom snaga. Obmanut vlastitom umišljenošću, kako njegove sposobnosti nadmašuju i profesionalne pravnike, suce i sve ljude, koji u tom pravosuđu nešto rade prema određenim pravilnicima ili zborniku zakona, odnosno prema zbirkama pravnih propisa, znao se gdjekad i ražestiti, oštro se suprotstavljati svima i svakome. Nije se, štoviše, sustezao ni da vrijeđa pojedinca i cjelokupno sudstvo.

Ušuljavao se i na taj način u Grozdanin život, ali i u njena skrovišta, u njene životne prostore što ih je imala na više strana. A u tim prebivalištima, na koja ponegdje ni Grozdana nije imala prava kako je to ona tumačila, a pogotovo su njemu stranome bile nedopustiva djela u kakve se upuštao; dakle, u tim i takvim prostorima navlačio je na sebe sumnje. Svakakva su se nagađanja ispreplitala oko tog maglovitog i tajnovitog ljudskog lika.

– Ciprijan Grgurović osvojil je – teško, kak planinari Mount Everest na Himalaji – Grozdanino srce. Znate li to? – pripoći iznenada Zlata Jorgovanić, dobro upućena žena srednjih godina svojoj sugovornici iz nedaleka Grozdanina obitavališta.

– Ciprijan? Onaj grdi, mrki čovjek?

– Da, da... Ciprijan Grgurović. Čudno i nepoznato ime, kaj ne?

– Slušajte, suseda Zlata, a kaj je taj čovek njoj? Pa, stalno ih vidimo zajedno. Kaj on nigde ne radi?

– Ma, kaj bi delal? Poglečte si ga malko bolje na ulici... Ta se već danima ni pral. Samo klatari okolo. S čudnim se poslima bavi. No, dosta se o svemu tome i zna.

– Čula sam da je konstruktor?!

– Vražji je to konstruktor! Lažlivec. Potepuh. Skitnica.

– Znači, lažno se predstavla?

– Ma, jasno! Obični beskućnik. I još nekaj gorega...

– Ma, jasno! Obični beskućnik. I još nekaj gorega...

– Dobro je, suseda Zlata, da sve znate... Jer, mislila sam si ja već, kak se to on nekim ljudima grozi. Čula sam kak govori: »Samo se vi smirite. Po-

stavit ću ja stvari na pravo mjesto. Bit ćete vi manji od makova zrna«. Na svoja sam uha čula.

– Samo nek on govori kaj mu drago, suseda Agata. Sva je istina u tom da on Grozdanu hrani z lažima, da ju navodi na pravdašenje, iako je i sama već tomu sklona i kaj je pri svemu najgore on je debelo iskorištava.

– A, velite i ljubavnik je Grozdanin? Da, vidim da na užetu furt visi nekakva cunjava košulja, ili traljave gaće, pak i pokrpane čarape. No, ni mi palo na pamet da bi ljubavnik mogel biti takvi odrpanec...

– Mislili vi kaj vam drago, život ipak piše romane. On je pravi njezin ljubavnik. Deset je godina mlađi. Nizgled se bori po sudu za nju, a misli si svoje; nestala bu baba, a gruntek bu ostal! I, eto, ti od siromačeka pravoga gospončeka!

– Grunt? Otkuda pak sad to?

– Dakle, vi moja suseda Agata baš niš ne znate. Ima vam Grozdana voćnjak i trsje, a bogme i kuću na moru... Nego? Morti i još negdi nekaj?!

– Gdo bi rekel? Takvo se siroče dela! Čujte, a morti ipak ta kuća na moru ni njezina?

– Kak ne, kad na njezino ime v katastarskim knjigami glasi. Samo, kak mi je rekel jen naš poznanik, na krivu ju je adresu prijavila. Točnije rečeno, dala je lažnu svoju zagrebačku adresu. A i tu živi na više mjesta. Je, i još nekaj: pripoveda se da z njenim zdravljem nekaj ni vredu. Čula sam da joj v jednoj instituciji hoćeju priskrbiti skrbnika, jer da sama ni sposobna sa sobom vladati.

– Tak je to, dakle, draga suseda Zlata?

– Valjda ne sumnjate? No, budem vam rekla, a kaj se ta draporitkinja ima nadati. Već se bu negdo bliži pobrinul za to kaj ona ima. Pa i njemu bu došel njegov svršetak. Vidite da je sav nakrivlen kak paragraf... Samo kad človek umre, onda dobi pravu baštinu: gnjilež, grabežlive zveri i črve.

– Okorjeli zlikovci v zlu živiju i umiru.

– Zločinci... Sad mi pak tu ni sve baš jasno!

– Ne znate? Ciprijan Grgurović je mnogo godina bio na robiji. Sad besposličari. Zato dobro ljudi veliju, da ni novci ni bogatstvo ne delaju čoveka...

Pošteno je ime iza kojega se kriju vredna dela trajnije od tisuća zaloga i jalove borbe u stjecanju tuđeg nasljedstva.

Tog mladog, napadno elegantnog, izuzetno dotjeranog čovjeka, uzorno izglačane košulje, vrlo pomno vezane kravate, vitka stasa kao svijeća, olaštene kose, kako je to onda bio običaj, začešljane u razdjeljak s lijeve strane glave, nitko zapravo dugo nije podrobno ni pobliže poznavao. Nitko zapravo o njemu nije nešto osobito znao. Nagađalo se, kako biva, svašta, ali ništa određena.

Koračao bi ulicom odmjerena, dostojanstvena koraka, ostavljajući za sobom dojam neke vrlo istaknute ličnosti, koja se izdvojila izvan osrednjosti, izvan prosječnosti sivila jedne prašne, jedne jadne, stravično bokčijanske Kustošije.

Hodao uznosito, prpošno, raskošno, razmetno. Nitko mu zacijelo – u njegovim mislima – nije bio ravan ni dostupan. Oštro i pronicljivo odmjeravao je svaki kamenčić na onda još kaljužavoj, neasfaltiranoj Glavnoj kustošijanskoj cesti; promatrao je ptice u letu, leptire na granama obližnjih stabala i sve što mu se nametalo pogledu. A ljude? Njih je sicirao rentgenskim zrakama svojih očiju!

I bilo je u tom mladom, umišljenom i ljepuškastom muškarcu, sazdanom prema gotovo savršenom uzoru šiparica – visokom, vitkom, vještom u razgovoru s prolaznicima u susretima, nečeg privlačnog i nešto odbojnog; nešto ljudski veličanstvenog i nehumano stravičnog; nešto pitomog i sirovo divljeg, nešto plemenitog i nešto sazdano u proplamsajima, žaru, iskrama i iskonu prokletstva.

Govorile ostarjele žene u prolazu:

– Pravi, fini gospon! Nema reči da bi mu se bilokaj moglo prigovoriti. Svaka čast! Sretna i ponosna mater, koja ga je rodila...

Razglabale tako dokone žene, ali bez svrhe, bez pravog razloga.

Istina, lijepi, mladi, vitki gospodin prolazio svaki dan tim kustošijanskim ulicama, te neopazice prisluškivao, promatrao i štošta se raspitivao i onako naivno nedužan, vraćao se uvečer u malu prostoriju kuće nedaleko bivše crnomerečke mitnice.

– Podstanar! Siromak...

– Tak je to? – znatiželjno bi pitanjem uzvraćala Olga Štrlić, svojoj subesjednici Franciki Vražić.

– Je, je... podstanar... samac... a neprekidno je u poslu. Piše... Razmišlja...

– Pa, nije možda sveučilišni profesor?

– Ma, kakvi profesor?

– Više od toga valjda nemre biti?!

– Novinar je, gospa Olga. Novinar... Razmete vi to? A nije baš ni to tak mala stvar. Mora on svega vraga znati, puno ljudi poznavati, provjeravati kaj čuje i podatke s kojima raspolaže, da bi tek onda nekaj i napisal...

– Pogotovo sad...

– Novine su vam kak ogledalce. Kak zrcalo. Pa, ste valjda i čuli gdjekad, kak novinari veliju, da moraju špigl napraviti?!

– To je nekaj drugo. Novinarski »špigl« ni zrcalo. Ne! To je nekaj drugo...

– Nek bude kak hoće, ali novinarsko je zvanje teško, krvavo, mučeničko... Ne govori se zbadava da su vatrogasci, policajci, kurve, dežurni doktori po bolnicama i novinari slični kak dlaka dlaki, kak jajce jajcetu...

– Je, gospa Olga, a jeste li vi baš sigurni, da je ta mladi gosponček zasigurno – novinar? Ne bi li on tak isto mogel biti makro, drugačije rečeno, svodilja, ili nedaj bože toga zla – policajac, dekster, prisluškivač? Ukratko, po domaće rečeno – šnjofalo?

– Za dragoga Isusa Krista, otkuda vam takve misli? Tak fini mladi gospon ne može biti to u kaj vi sumnjate!

– Niste dijete. Niste nerazumni. Niste, ne zamjerite, – imbecil...

– Gospa Olga! – uvrijeđeno kriknu Francika Vražić.

– Čemu i zbog čega taj vaš krik i vapaj, gospa Francika? Fteli ste, tak mi se čini, reći – blesava i šašava Olga?!

– Ne, tu mi pretpostavku sad vi namećete kak nepostojeću istinu!

– Neka bude kak velite, ali – zar u noćnim lokalima i barovima nisu najotmjenije dame, molim da se razmemo, ne javne kurve, – izmjenjivale najveće tajne? Zar niste čuli da su poneke najljepše glumice često bile privjesci doušnika i plaćenika? Zar bi Fouche uspio drugim doli licemjerstvom, troličstvom i obmanama? Zar bi špijunke i špijuni ovoga svijeta ikada okrenuli kotače stvarnosti u posve drugom smjeru negoli su oni bili usmjereni? Zar bi velikani postajali luđaci, da lukave, goropadne žene, čarobnim dražima nisu iskorištavale trenutke slabosti i takozvanih jakih ličnosti muškaraca?

Zar bi postojao Adam da nije iskrsla – Eva? Zar bi muškarci tratili noći, mladosti, zdravlje, časti i poštenje u bordelima, kad ne bi postojale javne ženetine? Razmetnice, rastepnice i prokletnice?

A zašto i one postoje?

Vjerojatno zato jer iz svake žene viri dio vraga, većeg ili manjeg, i on postaje gospodar malih stvarnosti i velikih, presudnih ljudskih sudbina!

Ne bi li ženski razbor mogao obuzdati nemoral, alkoholizam, oskvrnuća, tragedije, prokletstvo, duševna unakaženja, golgote ljudskih svijesti i savjesti?

Ne bi li one mogle, kad bi htjele, zaustaviti brzace pomahnitalih strasti, sudbonosnih nerasuđivanja između nasilja i dobrote, između veličanstva ljubavi i raskola nerazjarene mržnje?

Ne bi li sve te lucidne, dakle, bistre – u granicama, jasno – svojih spoznaja, te poduzetne, te smione, čak i bolje reći – gramzljive žene mogle poslije svih toliko isprazno izgovorenih riječi zapravo sebi u korist i čast, umjesto nadgrobnih spomenika, izmijeniti svijet?

– Ne bi, gospa Olga!

– Sumnjate, dakle, Francika Vražić? A zašto se to dvoumite? Zašto ste neodlučni? Zašto ste kolebljivi?

– Žene puno pričaju, ali prava djela nisu nikada u povijesti ostvarile, osim časnih, tek rijetkih iznimaka. Ženama valja vratiti ženstvenost, slobodu, zadovoljstvo, smanjiti im brige i obveze, skinuti s njih okove svih suvišnih opterećenja! Bila sam možda gruba? Neka. Prava je to istina. Žena ne mora is-

todobno nositi haljinu i hlače. Jer, u tom je slučaju – maškara. Maškara stvarnosti. Krabulja života...

– Prvi put progovara iz vas čovjek, iskrenost i poštenje.

– Zbilja i stvarnost!

– No, kad je tako, zašto ste onda tako odlučno počeli braniti to ljepotansko čudovište, tog doušnika, to kustošijansko njuškalo što noću i danju sluša, prati i kao teleprinter otkucava i krive i prave i poštene i lopove i razbojnike i oni koji istinu nikada nisu izdali.

– Gospa Olga, prenagli ste čovjek...

– Prenagliti se može pilot u zrakoplovstvu, ili vozač u automobilu, pa u jednoj – zamislite, jednoj sekundi, a možda i u desetinki sekunde – uništi jedan ili više života. A vi takvim poganim riječima opravdavate njuškala, koje je zasužnjilo mnogo vrijednih i uglednih ljudi...

– Do njega ionako nitko i ništa ne drži!

– Možda zato jer ga ne poznaju. Moram vam ipak reći, da je ta višestruko licemjerna facurina, kojoj je jedina zaokupljenost, kako će nekom palicom, nožem ili pištoljem prikrajčiti život.

– Svatko za svoja djela plaća!

– Fućkam vam ja na tu kretensku filozofiju. Jer, ja živim samo jedan život. I ako mi ga takav idiot, okrutni mučitelj, makar i prikriven, svjesno uništi, za mene nastaje smak svijeta. Nisam svesebica, sebičnjak, sebirad ni samoživac... Nisam ni narcisoid, znači nisam zaljubljena sama u sebe, ne uživam stalno sama u sebi kao onaj mladić-ljepotan iz grčke mitologije, bajoslovne priče, koji se zaljubio u svoju sliku u vodi potoka i od te je ljubavi umro na obali potoka, a iz njegova je tijela izrastao cvijet, što je prozvan njegovim imenom. Ne, ne... Sve ja to nisam! Ali, volim život, volim ljude i nije mi svejedno kako živim ili dovršavam taj život, a pogotovo mi nije svejedno, tko kroji moju sudbinu. Jer, da bi mi netko prikratio nešto, mora desetorostruko dokazati, da je zaslužio ono, što meni otima, krade, pljačka...

– Gospa Olga, ne zamerite, nisam preveč pametna. Više od mene znate. No, čula sam; znam to, navčila sam jemput na pamet ovu istinu:

»I zmirom i navek tek črno i belo, dobro i zlo kak zakon i pravda – regula stara, čoveka zanaša, drži i vara. I zmirom i navek, odnavek i dovek v nadi bu trdoj živil čovek, kak dost je da istini istina veli i ni mu potreban kuraž, da grdu bi, gadnu poteral laž.

Zapisano z davna je v Bibliji: 'Blago onima kaj se nadaju, kaj veru imaju'... A rekli bi jošče – kaj sve zes smehom primaju, ne cmizdriju, ne gundraju, ne sliniju, ne huliju, ne kuneju, ne cviliju, nek pokorno kak marva čkomiju.

A nas gromi žgeju; hariju nas tuče. Gmizavi birokrati z trdim lupetaju kopitami, ceriju gupce, plote nam razbijaju, krvave dohitavaju rupce; smrdlive duše kak žnirance sluzave rastežeju i shujale hipe kak klipe pod korake bi hititi nam fteli, prem znaju da ne bi, da ne bi to smeli...

Tak z dana v dan, tak z noći v noć grdobe ljucke, skrite, kurvinske, fa-

kinske, čaruginske, jocoudmanićinske, trgaju, rušiju, bušiju, njušiju, gnjaviju, daviju, sami sebe slaviju, pravednjaki i siromaki se pred ljudem skaževaju, a fini v pokvarenim krugi delaju i svoje Moćnike, staflane sine, podmukle tutlake v mukte hiže zgrajene pelaju.

A kaj da se za korov ljucki jezeraču devet stotin devedeset i nektere veli? Kaj da se želi?

Naj speša, naj vgasne (ionak je bez hasne!), naj zgine, naj hmine, pa ne bu tegob ni tmine.

I to bi, kak se veli, karmina črna mogla im biti!

I naj bu zmirom tak i naj bu navek tak, da črno i belo, da dobro i zlo kak zakon i pravda ostane – regula stara; da čoveka zanaša, drži, ali ne vara!

I zmirom i navek i kaj je odnavek i kak bu dovek v nadi trdoj naj traje i živi čovek, kak zbilam dost je da istini istina veli i da mu nikakvi hasnoviti ni kuraž, kaj bi samo istinu poznal, a nigdar, bogme, ni spoznal ni doznal ne bi za laž!!!«

– Francika, otkuda vam te riječi? Otkuda, Francika?

– Našla sam tak jemput jednu knjigu. Na njoj je pisalo:

»Poštenjačka za fakinske grdobe zrečena. Ispod toga v zagradi, lepo složeno kak po žnorici:

(Korupcionerom – v čast i slast;
birokratom, malograđanom,
skvarenim lažlivcom,
duševnim vušivcom;
vezistom, muktašom, laktašom –
ljagi i gnilobi plemenitoga roda:
– da vgasne,
da splasne,
da dalko nekam frkne,
zanavek da v ponor trkne!
– Viktoru,
Vjeri,
Vladeku,
Zlati,
Emilčeku,
Zori,
Dubravku i Zdenku,
Štefaniji i Ruži,
Antoanettoslavi,
Dragici i Miciki,
Anti, Borisu i Ivanu,
I tako dalje...
Ranku...
Vsim za uspavanku!

Odavna sve to pamtim. Još iz djetinjstva. A, vidite, kako je to u čovjeku živo i trajno za sva vremena. Do smrti!

– Vječno! – dopuni Olga.

– Gotovo baš tak! – zaključi tu spoznajnu činjenicu Francika.

– E, tako je to, tako... Jednoj se priči bliži kraj. Nedostaje još samo sitna malenkost...

– A ta je?

– Pa, red je, draga Francika, da naposljetku ipak ispovjedite svoju savjest, pa da povjerite jeste li napokon bili ipak spoznali, da je onaj, sada već zaboravljeni kustošijanski ljepotančić, bio pogano sjeme đavla, otrovna snaga nasilja – krvavo šnjofalo?

– Jesam! Uvjerila sam se... Doznala sam i spoznala, da je mnogima zapaprila život, a druge pak poput psa tragača i goniča otjerao na drugi svijet, kroz muke, u – smrt... No, kaj se tu drugo more reći, nek ono kaj sam na početku načela:

»Zmirom i navek tak črno i belo, dobro i zlo, kak zakon i pravda, sila i nepravica čoveka muči, prati, zanaša i vara«...

To je ljucko prokletstvo!

– Usud je to što ga je čovjeku namrla zla kob, koje se nikada do kraja postojanja svijeta neće rasteretiti.

– Utjeha je možda ipak u onoj narodnoj, da šnjofala, razbojnici, drznici, diktatori i ništarije propadaju i nestaju, a pravedni i pošteni zanavijek ostaju.

Čovjek je, uostalom, svojevrsna razglednica... Svaka, jasno, različita i premda ponekad i slična, svaka posve drugačija. Neponovljiva!

Tu se gotovo ništa ne može izmijeniti...

Trajanje piše povijest, a ona opet prolaznost ili vječite okamine, vazda prisutna djela, ostavine i znamenja, neotuđivo trajna, prolazna ili za bezbrojna pokoljenja – nezaboravna.

Mnoge su se nedaće, bezbrojne nepravde, događale na ulicama prostranog grada, rastrtog i slobodno rasprostranjenog između obronaka Medvednice i onih dalekih turopoljskih prostora; pa tamo od samoborskog gorja do sesvetskih i dugoselskih ravnica. Bile su to ipak slučajne suludosti, prolazna nasilja, surova mahnitanja besprizornih, koji došavši u ove predjele, dovukoše nasilja divljina, grubih nekih zakutaka, namrijete zaostalosti...

Svugdje je tako. Ni jedan kraj, ni jedan grad ne mimoilaze takva nasilja, te besramne, grube igre, nasljeđa iskona i neplemenitosti.

Mikan Ravelić posve sigurno nije bio ni svjestan svojih čina. Opterećen urođenom mržnjom, poslužio se neke, sada već davne noći, prikriven i zaštićen mrakom uz pomoć nekolicine svojih zlonamjernih, nimalo razumnih istomišljenika bezumljem, pa navalio na susjedovu imovinu, mučno stečenu, te je poče nemilosrdno i zdušno uništavati, kao ona ratna strašila što su lomila sve čega bi se domogla i sravnala sve to sa zemljom. Strahota mladenačkih nepromišljenosti. Užasno je zaviriti u život takvih mladih ljudi. Što li se u njima skriva? Ne bi li oni posegnuli i za tuđim životima? A mladost je to na pragu života! Neiskusni ljudi, koji ni kruh svojim zubima nisu počeli gristi. No, žive u sjeni i zaštiti nekih pritajenih moćnika. Ne služilo im na čast!

– Simbolične kazne, ako ih i ponekad snađu za drsku samovolju, zapravo i ništa ne znače. Jer, takvi će nadobudnici zacijelo i nadalje ispoljavati svoju snagu. Što li se, uostalom, njima može i dogoditi? Suprotnost plemenitosti!

Mikan je Ravelić samo djelić u mnoštvu. Ne znači nikako iznimku. Jer, pojedinac, bez obzira na to čemu se opredijelio, čemu stremio, što li je nakanio, ne može uspjeti sam, bez svojih znanaca podjednakih sklonosti, obilježja i opredjeljenosti.

Bitno je, vrlo je zapravo značajno reći štogod više o Mikanu Raveliću da bismo dobili potpuniju sliku, jedne slučajne, prolazne, male osobnosti, što se, eto, nametnula jednom starosjedilačkom, zagrebačkom i kustošijanskom bivanju.

Neuk, pa – dakle – bez šire obrazovanosti, a bez traga osobne i opće kulture, posjedovao je u sebi kult pradavnih vremena: Tatara, Avara, Osmanlija... Surov, bešćutan, opor, samodopadan i nasilan, ništa drugo nije mogao činiti, već silom još veću silu, lažnom snagom – nasilje posvuda oko sebe, brutalnošću – bespoštednu stravu, a njome je pak pothranjivao i praktično provodio svoje sitno, naizlged nedužno, no strašno neshvatljivo i nedopustivo, stravično bezdušje.

Posvuda se rađaju, žive i bivaju nasilni i surovi karakteri. To nije pisano pravilo već životno iskustvo. Mikan se Ravelić, međutim, odlikovao i još jednom negativnošću, prodajući im rog za svijeću; tražeći od njih da budu bezdušne igračke spletki, jadni gotovo nemušti statisti u spletkarskim igrama sa zlim nakanama i željama, da se druge prikaže nevaljalcima, štetočinjama i nitkovima. Običnim propalicama.

Mikan se Ravelić još ni rodio nije kad su drugi znojem i krvlju svojih žuljeva stvarali jednu stvarnost u koju su se pouzdavali; kad su gledali jedno

ozračje na obzorju što se tek dobrim nadama navještalo; kad su samo naslućivali zasluženu koru kruha, pošten obrok, sigurnu opstojnost – bolju sutrašnjicu.

Ni rodio se Mikan Ravelić još nije, ali što to njega može mnogo, mnogo kasnije poslije takvih samoodricanja, časnih dana zanimati, kad se on rodio u drugo doba, u drugim uvjetima, u mogućnostima da silom, bespoštednošću, grubošću, nepravdom i drugim elementima može zasnivati svoj svijet i svoju stvarnost.

Njegov se život sveo na razinu jedne kustošijanske snack-bar gostionice, gdje mladi u otrovu nikotina i igri flipera »ubijaju« besmislene dane.

Što li oni trebaju tražiti, za što li se boriti u tom životu? Imaju vikendice roditelja, stanuju također s njima ili su im čak priskrbljeni vlastiti stanovi, voze se u solidnim automobilima, imaju svoje prijateljice, svoje vikende, svoje zabave, svoje disko kutke u kućama, stereo i video uređaje... Sve! Što im, dakle, više i treba? Ništa. Baš ništa!

Mikan Ravelić ima širok krug poznanika; momaka iz disko klubova, socijalnih radnika, prijatelja, koji su odustali od školovanja, pa se zaposliše u raznim lako im dostupnim ustanovama, radnim organizacijama, ukratko – kojekuda... A sve to mnogo znači. Jer, njihovi im pajdaši mogu pomoći; zaposlenje nije problem ni teškoća; mogu oni – bude li potrebno – pomoći, da se i Mikan uzdigne, da postane viđen, tražen i – potreban. Za njega nema prepreka, pregrada ni teškoća.

Zanimljiv zapravo slučaj za sociologe i psihologe, za neuropsihijatre; za sve koji se bave ljudskim bivanjem, čovječom dušom, svakodnevnom stvarnošću.

– Mikane, Mikane, vražji sine – dobaci mu u zadimljenoj kustošijanskoj gostionici neka samouvjerena namiguša, malodobna kaćiperka, sklona očijukanju, a svu je pozornost privlačila na sebe jednim gnjusno ogavnim prenemaganjem... – Dakle, Mikane, kakav ti to dvostruki život provodiš? Imaš lice jaganjca, a dušu vola. Živiš rastrošno, budalasto, mladenački sladostrasno, a u tebi je prikrit miris seoskih nastambi, kućica s drvenim podom, dimom iz nadsvođa, sazdanog od pruća i gusto utabana blata. Ne mogu shvatiti... Velika je to nejasnoća. Jer, ja sam ipak dijete velikoga grada i sve je to što se zbiva bilo gdje na tom velikom prostoru, srašteno u meni. To je jednostavno dio mene.

– Kad bi bila bolja od mene, ne bi se družila sa mnom – odbrusi Mikan.

– A tko ti veli da ja s tobom prijateljujem? Ili da sam ti makar samo i kolegica? Brkaš pojmove, mladi moj blesanko...

– Ma, kurvice bezobrazna, nemoj ti mene još i vrijeđati!

– Istina boli. I neka boli... Kako i ne bi? Svatko o sebi ljepše misli, svatko ljepše govori; svatko se čini neporočnim i plemenitim. Nitko neće za sebe reći da je ponegdje zabrazdio u glib gluposti, u osinjak zlobe, u bezdušje... Nitko, moj Mikane!

– Spusti se, glupačo, malo na zemlju i ne tamburaj gluposti, jer bismo mi to mogli i drugačije srediti.

– Drugačije veliš? Da. Imaš pravo. Znam tvoje postupke... Onako paganski, bolje reći balkanski... Okupiš društvo, pa – dečki, popijte nešto, potom pak počinju igre za novac. Pravo raspoloženje ubrzo dolazi do vrhunca...

– Igre za novce, veliš. Da, a zaboravila si još i – seks?

– Žalim te!

– Žališ? Ti mene – žališ?

– Točno sam rekla. Nisi li čuo? Ponavljam: žalim te!

– Što li bi tome trebao biti uzrok?

– Jednostavno: ti si u seksu neiskusni – dripac! Drkadžija! Ma, što ti o seksu znaš? Misliš, posve uprošteno: uhvatiš neku ženskulju, skineš joj gaće, naprčiš guzove, pa – udri! Mikane, budalo, nije to seks. To je silovanje. Kupleraj. Bordel. Gadost. Nikakve ljepote. Nikakve topline u odnosima sviju razumnih, ljudskih osoba. To je gađenje u svijetu. Omraznuće. Javna kuća. To je iskorištavanje plaćenog ženskog tijela baš tako kao što se koriste automobili na plaćenim cestama jer su vlasnici vozila platili cestarinu. A cesta ni kriva ni dužna mora podnositi svojevrsno nasilje. To ti je i kao autobus u kojem putnik plati kartu, pa se vozi; ili vlak gdje uz rezervaciju osluškuje još i povremeno popratne riječi manje ili više sposobne i vješte stjuardese, rano izjutra, još snen i mamuran: »Dobro jutro , dragi putnici... želimo vam dobrodošlicu... zahvaljujemo vam što ste nam ukazali povjerenje, te putujete vlakovima naše radne organizacije... za vašu sigurnu vožnju brine se vlakovođa..., a za vaše dobro raspoloženje, za usluge... za opskrbu novinama brinut će se vaša domaćica vlaka«... i tako dalje i tome slično.

Tako je i u zrakoplovu.

Tako je i u kazalištu, kad te čovjek na ulaznim vratima dočeka, pregleda kartu, pa te vodi, ako to želiš, do tvog sjedišta. Isto je i u kinematografima. Svugdje, gdje se plaćaju pristojbe, naknade, usluge...

– Glupetaš, kako rekoh, kurvice... Samo, zašto ti to povisuješ glas? Zašto se uzrujavaš? Zašto psuješ? Zašto, kako bi to vi, Zagrepčani rekli – »štajgaš«?

– Baš mi pravi o svemu tome govori. I što ti znaš o tome – »štajganju«? Mikane – glupane! Ti si morao živjeti u rimska vremena, u doba Nerona, kad su cvale »krvave« igre. No, slab bi mi ti bio – gladijator. Trebao bi još mnogo, žganaca pojesti, da od »peldice«, što znači – lika ili slike, postaneš primjeran, uzoran, snažan muškarčina. Ovakvi s kokošjim prsima poput tebe, nisu postajali gladijatori.

– Ruljo! – viknu Mikan svojim poludrogiranim ili supitim istomišljenicima... – Jeste li čuli što govori ova ljepolika droljica? Treba je silovati. Nabiti je na kolac, kako su to Turci znali činiti. Na kurac – kako to mi govorimo...

– Preoštar si, Mikane. Izbacimo curetinu iz ovog ugostiteljskog prostora, da nam ne kvari zrak i zaključimo raspravu!

– Diskusiju!

– No, dobro. Sve ti je to isto... razlika je samo u tananosti, istančanosti, finoj osjetljivosti za ljepotu i ispravnost riječi...

Marinu Oštrogušić te su noći pronašli na pločniku onesviještenu. Usputni prolaznici pozvaše hitnu pomoć. Pribravši se i došavši sebi, očajna, jadna, uvrijeđena i obespravljena promrmlja više sebi negoli drugim znatiželjnicima:

– Nikada više u te mračne i prljave snack-barove, u te jazbine, u ta gnijezda zla i poroka, u te »špelunke«. Nikada u njih ni među ljude, koji se njima bave, jer svi oni, gotovo svi dolaze nekim posrednim vezama do dozvola, a onda u njima drže i okupljaju ljude poput Mikana Ravelića.

Samo kuda sve to ide, kuda sve to vodi? Tu se dangubi, tu se provode orgije, tu se lome dobre moralne rasade mladih ljudi: tu se razgrađuju najbolje vrednote o braku, toj osnovnoj ćeliji svakoga društva; tu se jednostavno životna stvarnost uništava porocima, manama i nevaljalštinama.

Marina Oštrogušić na tim je saznanjima stekla bogato iskustvo, životni doktorat bez sveučilišne diplome.

A Mikan Ravelić i nadalje sebidopadno i nesmetano okuplja oko sebe društvo, koje se – htjelo ili ne – usmjerava brzacima neiskustva i surova nepoštenja.

Milča Švargl nije ni u kojem pogledu u Kustošiji nikada ništa osobito ni bitno značio.

Već sama istina da je sa svoja četiri razreda osnovne škole, bez tračka i najmanje urođene prirodne inteligencije, bez nekog posebnog znanja, vidno ograničen, omeđen u uska vidozorja, ali sa svojom, jasnom životnom računicom – prema kojoj se nije učilo ni u jednoj školi – znao što hoće i što može – postigao koliko ni sam nije naslućivao. Sve to, dakle, uvjerava kako za uspjeh, za ostvarenje određenih dostignuća nisu bitne vrline i znanje, razum i poštenje, nego naprotiv gruba snaga nametanja, čvrsto iskešeni zubi, nasmiješen obraz i prividno naivna djela prikrivena iza samosvojnih prisvajanja prava.

Milča bijaše okorjela tvrdica i dosljedni škrtac, pravdašina i zatomljeni, prikriveni i skriveni nepoštenjak!

Bilo mu je suđeno da ostane na »gruntu«, zemljoradnik, nasljednik očeve kuće i kućišta... No, seljački se mladić, pozivom u onu davnu, gotovo zaboravljenu, tuđinsku vojnu službu, našao na ratištu, tko to sad zna kom i gdje, vjerno služeći gospodare, ne znajući zapravo – zbog čega stoji u nekom borbenom rovu, protiv nekog nepoznatog neprijatelja, u biti isto čovjeka kao što je i on, ali istakao se revnom poslušnošću, stekao priznanja i kad je ono prvo svjetsko, ljudsko, čovječansko, krvavo klanje prestalo, njemu neukom, nekritičnom i neopredijeljenom prema ljudskosti, učinilo se kako mu vojska pruža najviše mogućnosti; njegovo opstojanje i njegov smisao života.

Tako je potpisao profesionalnu vjernost vojničkom pozivu u onom neomiljenom, kraljevskom režimu njegove mladosti.

Godine su prolazile kao slike na tekućoj vrpci... Redali se događaji, zbivala nasilja u ovim našim prostorima bez pisana reda i ikakvih pravila. No, Milči su Švarglu ostali nerazumljivima svi postupci žandarskih kundačenja, velikosrpske zavojevačke vojničke palice; sva zla što su se godinama taložila u ovim našim krajevima, u ovim našim sredinama: pod ovim našim podnebljem...

Dočekao u takvom raspoloženju i u takvim okolnostima posve mirno i sabrano i drugi krvavi, svjetski rat;silnu trećerajhovsku silu, što je palila isprva od Narvika do Pariza, a kasnije i dalje – ostavši u vojarni, vjerno služeći nove gospodare...

U njegovom se emotivnom životu nije mnogo mijenjalo. Za to – prema njegovim shvaćanjima, nije bilo potrebe ni razloga.

– Rat?

Što znači rat? Zar ga nije već jednom osjetio i okusio? Tako mora biti! Iz tog se okvira, iz tog se obruča ne može izaći. Zadaća je, da se u tim okolnostima što umješnije usmjeri vlastiti položaj i da se od života uzme, koliko je najviše moguće, a da se pri tome što manje dade. Najbitnije jest to znati! Tog se načela, te izgrađene filozofije nepokolebljivo pridržavao. Prema toj je zakonitosti i postupao...

Dospio do povjerenika vojarne. Raspolagao je raznovrsnom vojničkom imovinom. U njegovom se domu – kao i tisućama ostalih domaćinstava – nije

znalo za nestašicu. Našlo se u njegovom stanu sve što su ljudi u ono doba samo i priželjkivati mogli.

Krupan, napadno debeo, dok su ljudi gladovali, mirno bi izjutra odlazio u svoju vojarnu, pa je tijekom prijepodneva, oko podneva ili u rane popodnevne sate dovozio kući, na posebnom vozilu s konjskom zapregom, raznovrsnu robu.

Iz dana u dan tako, ustaljenim redom... Odredi Nijemaca, onih iz Hitlerovog Trećeg Rajha, stupahu ovom našom kustošijanskom Glavnom ulicom, pjevajući jogunasto, razumno i bezumno za ono vrijeme i doba, svojevrsno simboličnu koračnicu »Lili Marlen«, a Milča je istodobno iz obližnje vojarne dopremao opskrbu za svoju obitelj i dobro živio, kao da rata i nema. Obdario i druge smišljenom lukavošću, predviđajući i određene životne kamate. Povojničenim je ljudima omogućavao da dobiju dopuste ili bolovanja, a oni mu se stostruko oduživahu... neki to čine do današnjih dana, kad je već rat odavna zaboravljen.

Zvali su ga »Bajs«, zbog povisokog uzrasta i napadno debelog fizičkog i nenjegovanog izgleda.

Živio taj »Bajs« već u ono doba poprilično bezbrižno, dobro opskrbljen, no uvijek na tuđi račun!

Prolažahu dani, ali Milča je Švargl odolijevao vremenu i – prostoru! Ništa njega nije previše uzbuđivalo ni uznemiravalo. Prolazio je on kroz taj život na svoj način, prema svojim shvaćanjima, ali ne i prema svojim mogućnostima.

Napisano je negdje kako je čovjek najgora beštija kad nema duše... Uostalom, pohlepnik juri za bogatstvom, a ne zna da će ga stići oskudica... Tako je to kad mutna duša sije sumnju. Pravednikova su, međutim, usta izvor života, a opakima ta ista usta kriju nasilje. Mudriji kriju znanje. Luđakova su pak usta blizu propasti.

Bez obzira na sve te nepobitne istine, Milča nije odustajao ni od kojeg svojega nauma. Pravio se pravorijekim i u sebi – nedvosmisleno – poštenim!

Potkradao je jedne, a pomalo skromno davao drugima...

Životna su balansiranja vrlo značajna i o njima, kako je tvrdio, ovisi zapravo sve znanje i sva sposobnost.

Mudra izreka poučava kako ne treba ići stazom opakih niti, stupati putem zlikovaca. Jer, opaki jedu kruh opačine i piju vino nasilja...

Sve to Milču nije opamećivalo. Ništa njega nije moglo urazumiti. Išao je svojim smjerom, govoreći: »Objesi o klin poštenje i pravednost! Živi kako je najbolje bez obzira na prilike i okolnosti.«

Kako je tvrdio, tako je i postupao i dugo se, dugo održao.

Nekog ga ranoproljetnog jutra iznenadilo, međutim – srce!

Spremao se, kako je to obično činio, s olinjalom, najlonskom vrećicom na tržnicu po namirnice za dnevni obrok. Sam je sebi pripremao svakodnevne zalogaje, jer i uz svoje najbliže, bio je – samac!

Tog dana nije dospio na tržnicu!

Klonuo je – govorili su kasnije – prije negoli je izašao. Tu je bio kraj....

Kako živio, tako i umro! Ispunila se, čini se, ona poznata, stara izreka:

»Put je opakih kao mrkli mrak; ne znaju o što će se spotaknuti.«

Moglo bi se, štoviše, reći: »Luđaku se čini pravi njegov put, a mudar čovjek sluša savjete. Ili: Glupaci baštine ludost, a mudre ovjenčava znanje!«

Milča je Švargl nestao... Umro! Nenadano i posve osamljen.

Uvijek je hodao rubom života između pohlepe i prokletstva, znajući da ima zlata i mnogih bisera, ali bez spoznaje da su mudre usne najdragocjeniji nakit...

Zato je i okončao u tako neizvjesnom bezdanu.

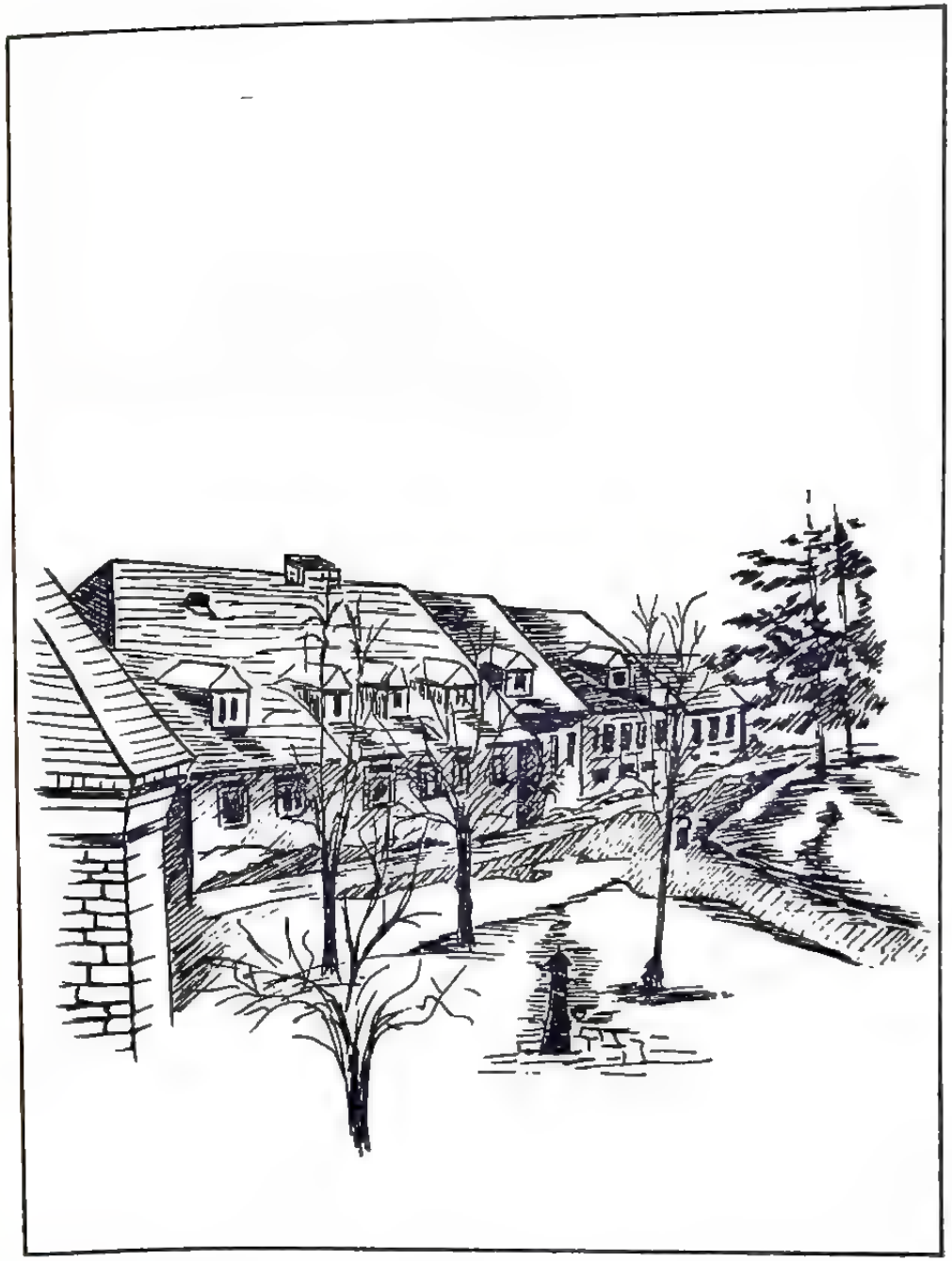

Tri su koraka nedostajala do spasenja, a samo jedan do neumitne propasti. Bio je rastrzan, načet, nagrizen, potišten i zapostavljen, napušten i zapušten...

Godinama je, kao dobro podmazana i očuvana parna lokomotiva, vukao, teglio, žurio; trudio se da svugdje stigne na vrijeme; da bude među prvima, među najboljima, među najistaknutijima. Nije, međutim, znao, ili je naivno nasjeo glupoj pretpostavci, kako najbolji nisu doista najistaknutiji, kako najpošteniji nisu najpravedniji, već sporedni izdanci, pljeva, drač... otpad...

Bio je odviše smion i previše istinoljubiv da bi raspuštenosti pridavao značenje čestitosti, a grubosti smisao dobrostivosti... Iskonski je mrzio brutalnost i nadmenost. Već je i zbog toga u jednoj prigodnoj čestici kad se izriču najspontanija i najodanija osjećanja i suosjećanja jezgrovito, vrlo zbito, jasno i nedvosmisleno ispisao:

– Jednom godišnje – barem toliko – čovjek izlazi iz svakodnevne, nazovimo to, ljušture, pa otkriva srce i dušu – najmilijima i najdražima... jedinim pravim prijateljima. Nije to ni lažni zanos, ni obmana, već iskreno saznanje za jedan sitni ljudski život, za godine koje su prohujale, a dijelom su bile i sastavnice naših zajedničkih trajanja i naših postojanja.

Prolaze godine, ali nepokolebljiva prijateljstva – nikada. Budite sretni u dane ovih naših zajedničkih praznika. Živite radosno. Živite sretno, spokojno, smireno i zadovoljno – u blagostanju... Jer, tko ima ljubavi u srcu, neizmjerno je bogat i uvijek može nešto darovati.

– Prekrasno! Pravi recitativ ljudskoj naivnosti. Da, da... naivnosti i gluposti, jer tko da u takva nešto vjeruje? Obećanja su latice na vjetru, a ta nepokolebljiva obećanja bljesak trenutnog slaboumlja!

– Krivo sudite, gospođo Anđelka. Krivo i mnogo nepravedno. Sebično. Pristrano.

– Vi mi se, prijatelju i susjede, činite kao zakašnjeli vitez: kao bojnik što na buništu ništavila nastoji iščeprkati zlato i dragulje.

– Cijenim vas kao zjenicu oka, kao srce u vlastitim grudima. Više ste mi negoli prirasli svakodnevnici, mome životu, prolaznosti, koju ni jedna snaga ovoga svijeta ne može zaustaviti. No, neovisno o svemu tome, ne mogu vas shvatiti; ne mogu odobriti vaše nazore i uvjerenja. Ne mogu prihvatiti ni kao gazdaricu, ni kao gospodaricu, jer ja sam običan priprost čovjek, koji ne traži ništa nego punu istinu i duboku pravdu!

– Stari su to pribori. Počivaljke gluposti, postelje za nemoćne narkotičare.

– Za raspuštene, dakle, ljude?

– Nema spomena o naporima, da raspušten čovjek doživi zadovoljstvo neke nepisane i nepostojeće zbilje, već o činjenici, da svatko živi prema svojim sposobnostima ili da svatko uživa prema svojim mogućnostima.

– Čestiti, gospođo Anđelko, uvijek plaćaju dnevnicu vlastita postojanja svojim trudom, znanjem i naporima.

– Svi koji sebi žele dobro, moraju od Boga biti darovani!

– Svi ljudi ne polaze u početku od istih ili jednakih polaznih ishodišta. Siromah se još uvijek rađa u skromnim, jadnim prnjama, a bogati kraljević – budući monarsi, zacijelo ni po čemu vjerojatno bolji i vredniji, doživljavaju bespotrebne izljeve malograđanskog divljenja, poklonstva, poštivanja, darova, skrbi i nekog neopisivog značenja, što im uistinu pripada.

A novac? Zlato? Bogatstvo? Kraljevska kruna?

– Da. Na žalost to je zločin prema milijunima tako zvanih pravednih, poštenih, pauperskih naravi...

– Nasilje prema ljudskim pravima, prema ljudskim jednakostima, pravicama i slobodama... Uostalom, čemu se čuditi, kad je vjerodostojno dokazano, kako su političari vrlo često bezrezervno nadmeni i bahati. Prisvajaju sebi u toliko navrata prava što im ne pripadaju ni prema kojem zakonu. Govore, govore danima, a onda tek – eventualno – satima! Djeluju zbog toga strano. Neuvjerljivo. Izgubljeno. Čine se poput prodavača ispraznosti, tjerača vjetrenjača, puhača magle... neisposnici neistine... Putuju, kasaju, gledajući često samo preda se, kao da nose naklopnike na očima, pa idu ravno, jednosmjerno, ne obazirući se unaokolo. Posvuda je u svijetu tako, u svim društvenim sustavima. Male duše, sitna tijela; lutalice u zakučastom vremenu. A kako li im je opstojnost kratka daha! Sve prema onoj: »Panta rei«... sve teče. I otječe. Život se vrti i prti u krugu. Samo, nekome donosi nepravdu, premda to ne zaslužuje, a drugima zlatna brda bez truda i znanja. Ne znam, gospođo Anđelko, slažete li se barem djelimice s takvim mojim shvaćanjima, s takvim, gotovo drakulovskim raščlambama ljudskosti?

– Bila bi ludost, susjede Lovro, i djelićem bića suprotstaviti poštenje jednoj istini o kojoj govorite.

– Ohrabruje ipak vaše suglasje i podudarnost u gledištima. Utoliko više, jer pouzdano znam za mnoge posvemašnje promašaje.

– Činjenice su to, nepobitnosti... Zadaci što ih valja riješiti, da bi se iz slabosti krenulo u jakost, iz nemoći u zahuktali život, iz besmisla do istinskih ljudskih osmišljenja, do ideala...

– Dobro, stari rekviziti – ti ideali!

– Tako? A može li se bez njih? Može li dijete bez spoznaje za neke radosti što mu predstoje? Može li mladež bez nadanja u bolju i sretniju sutrašnjicu, u odabir dobra zvanja, u osiguranu radnu opstojnost, u stvaranje vlastita doma, obitelji, zajednice iz koje proistječu sva dobra i sva zla – čitava društva? Mogu li stari hrliti spokojnoj jeseni bivanja, prolaženja, pa i odlaženja, ako pretpostavljaju ili nedajbože posumnjaju, kako netko pokušava obezvrijediti dugotrajan i mukotrpan njihov minuli, prohujali radni vijek? Može li tako u beskonačnost čovjek živjeti u bilo kojem razdjeljku trajanja bez oblika vlastita smisla, bez svojih želja i nadanja, bez vjere u pouzdanje, da mu se ostvari najosnovniji smisao, kako mu život ne bi nikada otjecao, prolazio i iščezavao bez spokojstva i osmišljenja? Eto, tako sitno, tako neznatno malo, a neizmjerno mnogo i značajno potrebno je čovjeku za njegovo pouzdanje, za nenatrunjenu i sretnu svakodnevicu...

– No, toga ipak nema, ili se rijetko na takve jedinke, spokojne i zadovoljne nailazi.

– Dopuštam nepobitnost te istine!

– Niste li to već potvrdili i izrijekom, kako mnogi samozvani posvuda u svijetu, u raznim društvenim sustavima, a mislili ste pritom na političare, – prisvajaju sebi prava, što im ne pripadaju. Razbacuju se lažnim zaslugama, a istodobno protivnicima naljepljuju najcrnje naljepnice sa strašnim slikama i izricajima u njima. Oduvijek tako u čovjeku, osobito tom moćnom, nadmenom, s vlašću u rukama i nogama, a najmanje u razumu, živi crno i bijelo, dobro i zlo, lijepo i ružno, časno i svirepo, umiljato, skrbno i nasilno; pravedno i lažno; zlato i blato! To je vulgarna ljudska stramputica, krivotok, bezvučje, nakaradna mnogoglasnost, raznorodno višeglasno ne više pjevanje ni sviranje, već trabunjanje, puhanje u mnogozvučni kravlji rog iz kojeg izviru tek odzvuci i pomahnitalog hordstva s kraja dvadesetoga stoljeća. Bezumlje. Tragedija! Bezizlaznost.

– Tu će, u svemu će tome biti kraj naše civilizacije, pa razumije se i dugoljetne kulturne tradicije čovječanstva i svih tekovina dosadašnjih gotovo savršenih dostignuća znanosti, tehnike, umjetnosti... svih ljudskih vrednota!

– Susjedo...,

– Pogađam, gospodine Lovro, pogađam... Reći ćete – udaljili smo se daleko, daleko, predaleko od ove naše nekad ojadene, napaćene, a sada i donekle – ohole Kustošije...

– Znam da ne mislite na nas starosjedioce!

– Govorim sada o takozvanim dotepencima. I sama sam jedna između njih.

– Oprostite... krivo... pogrešno vi to govorite.

– Hoćete reći, da možda nisu svi dotepenci, koji oduvijek tu ne prebivaju?

– Jasno! U pravu ste... Jer za mene su dotepenci samo oni koji za novu sredinu – bez obzira o kojoj se to sredini radi – ne osjećaju ništa; ne rade za nju, već »mlate praznu slamu«, a sebi iznalaze koristoljublje, moć, silu i snagu!

– Pošteno, vrlo čestito i razborito rasuđivanje. Znate li zašto to kažem? Eto, suprug i ja počeli smo kao dva siromaška. Pozavršavali školovanje, počeli raditi, dogurasmo do visokostručno osposobljenih građana i samo smo tu... Nismo rođeni, ali smo bolji i gorljiviji Kustošijanci negoli mnogi koji su se tu rodili, pa ili pomalo tu bezvoljno, desperatno (ili čak i sretno) žive, ili su se pak razmilili posvuda, na sve strane, u razne zemlje ovog prostranog, nemirnog našeg svijeta.

– Istina, žalosna, ali nepobitna istina!

– No, htjedoh vam reći, počela sam sa suprugom sa dvije aluminijske žlice... Onda postupno poneki nožić, vilica, tanjur, zajmovi, samoprijegor, odricanja... Sada, – premda čovjek nikada ničega nema dosta i uvijek bi želio više – ne, nedostaje nam ništa! Priskrbjeli smo stan, a – eto – i godinama već uređujemo i gradimo, dotjerujemo moju kućicu za odmor na zemljištu što nam

ga namriješe roditelji. Tu ćemo – nadamo se – poživjeti poneku umirovljeničku godinu, kad do toga dođe..

Podigli smo djecu... zašli pomalo u godine... nadošli i unuci... no, kućica za odmor nije još stasala, da popijemo glinu. Bit će, vjerujemo u to...

– Drugima to uspijeva brže i jednostavnije!

– Zacijelo su sposobniji. Znam obitelji gdje jedan zaposleni uzdržava četiri člana, a postigao je više negoli mi; ili neki naizgled dobrodušni budalko, koji pokušava izigravati naivka, nevješta, gotovo neznalicu, plaha nekog čovjeka, a on pribavio sve: uzdigao se iznad razine poštena prosjeka. Osigurao čovjek prostran stan, vikendicu koje se ne bi nitko zasramio, automobil, solidan zalog na štednoj knjižici... sve, sve...

– Djelić istine, jer, pogledajte vi, gospođo Anđelko, makar neke između tih dotepenaca, što starosjediocima žele otpiliti glavu, smrskati im lubanje, satrti ih u prah i pepeo...

– Znam!

– Ne znate dosta! Jedan između njih gotovo kao Francek blagopočivajući Tahi, obrađuje na obroncima Zagrebačke gore, na pobrđu te naše Medvednice svoj – »ranč«. »Hacijendu«, kako to voli govoriti. Drugi kupuju automobile, kao iglice za šivanje... pa stan sebi... članovima obitelji... I on »skrpao« kućicu za odmor na padinama te naše gostoljubive Medvednice. Desetak takvih, naizgled naivnih mirnih ljudi što dođoše u grad trbuhom za kruhom, postadoše gazde, milijarderi, vlasnici svojih zemljišta i vlastitih kuća. I ništa tu čudna i neobična ne bi bilo, kad bi mirno promatrali, ako i drugi imaju nešto slična. No, to već oni teško podnose. Vole svoje, ali mrze tuđe. Zato spletkare, bave se zakulisnim poslovima, proviruju kradomice kroz prozore svojih stanova, ponajčešće samo iza zastora, pa smišljahu nepodopštine, da napakoste starosjediocima. Nevjerojatno!

– Tuga i sramota pregolema!

– U Japanu odmalena privikavaju djecu na gotovo spartansku disciplinu i rad, na obveze i dužnosti. Od najmlađih dana usmjeruju mališane u određene škole, da bi ih opredijelili za buduća zvanja. Kad su gotovi, kad ta djeca ponarastu, kad završe škole, kad steknu potrebna zvanja, znaju što će raditi i sebi brzo pribavljaju ona prava što ih stječu učenjem, a kasnije samo upotpunjuju praktičnim radom. Nema prekorednih, bogomdanih, »vezista« i odabranih. Nema podobnih. Svi su jednaki. Samo ih stručna osposobljenost i znanje može pomaknuti u stanovitom pravednom redosljedu...

– U tome je uzrok što je Japan na početku osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća dospio u društvo nekoliko najnaprednijih i najrazvijenijih zemalja, ako već i nije prva velesila svijeta. Marljiv, strpljiv, predan narod, mjeren jedinkom svakog pojedinca i nadasve ukorijenjenim domoljubljem, stvorio čuda. Nacionalni je dohodak pojedinca dvanaest tisuća dolara! Napravit će i više. Zakoračit će doskora u još izrazitiji napredak!

– E, moja susjedo, samo – nama bi trebala desetljeća, možda i stoljeća, da i u malom stignemo tu zemlju prastare kulture, rada, marljivosti i zanesenjaštva.

– Nikada nećemo ni u snu dostići taj mar i procvat te daleke zemlje žutoga istoka.

Dok trutovi sišu zdravi plod, drže jasle, privatiziraju ljude i institucije, dok se u zapećcima uz privatne gozbe usmjeruju putovi mnoštva i pojedinaca i dok ne gazduje razum i pravednost; dok se podosta javno prisvajaju tuđa sredstva, dok se poprilično toga usvaja i otuđuje, pravih nam izgleda u temeljito dobru budućnost nema...

– Rekla bih, dok su prirepci nekadašnjih propalih režima još živi i među nama; dok pravdu gdjegod zastupaju i pronose krivonogi, dok kavanski pjevači postaju djelotvorni javni radnici u drugim zvanjima za koja nisu stekli stručnosti; dok poneki pravnici istjeruju poput vještica neke patvorene istine; dok na lomačama kao nekad Giordano Bruno cvrlje zbog nezasitja primitivne taštine i nasilja ljudske zamisli i poneko nepobitno pravo na življenje bez prinuda; dok nezvani ponekad nastoje postati prve violine u velikom orkestru stvarnosti; dok katkada nakupci, prekupci i »švindleri« (sljepari i opsjenari) nastoje postati uglednici, ili sebi nešto takva barem zamišljaju, – treba se trezveno i duboko zamisliti nad sobom i nad istinom. Jer, budu li se pojedinosti uvukle u zbilju svojom pogubnošću trajno, a ne samo kao uzgredna sporednost, morat ćemo reći zbogom i diplomama i zvanjima, idealima i zanosima, samopouzdanjima, strastima i ljubavima. Morali bismo tada spustiti crne zastave tuge za izgubljenim radostima u koje smo vjerovali. Nekako bismo spontano u tim okolnostima uskliknuli: naspimo do vrha čaše žući i krenimo u praiskonsku nirvanu. Opustimo se u odricanju, jer ako sve dajemo, a ništa ne primamo, nismo dužni poštovati, podržavati ni voljeti taj život...

– Promašili ste karijeru!

– Mislite na profesionalnog govornika?

– Za profesionalnog političara, htjedoh reći!

– Ista stvar. Mnogo riječi, velim, mnogo obećanja, – malo djela.

– Mudro!

– Ne, nije tako!

– Zbog čega odbijate tako odlučno moje uvjerenje?

– Zato, jer ja i vi i stotine, vjerojatno i tisuće, možda i više od toga pojedinaca ne mogu, jer ne znaju i neće raditi drugačije negoli prema zdravoj savjesti i krepkoj svijesti.

– Mudro, dakle, rekoste?

– Tako!

– Ne! To je glupo. Okrenite se oko sebe. Svuda oni s malo rada ubiru masno vrhnje. Promućurni dobivaju dozvole za razne djelatnosti: za prodavaonice, radionice, gostionice... Utjecajni prostiru i šire posvuda svoje pipke. Drugi prolaze gotovo kao šverceri na graničnim prijelazima, premda su bez tereta i robe.

– Takvi su i svi oni, koje makar privremeno izvukosmo iz tajnih skrovišta... oni slavni naši dotepenci... oni što često žive u zatišju bezimenja... i Pepek Brustić i Ilija Škrgut i Štef Zagorec i Zoran Razdoman i Radoslav Smerdal i Albin Prebježić i Miško Kornjački i mnogi, mnogi njima slični.

Naizgeld časni i ugledni građani. Jer, njihov se glas svugdje čuo, njihova riječ, premda često i loše usklađena, daleko dopirala.

Mnogim je to starim Kustošijancima dizalo tlak u žilama, suočavalo ih s nepravdama i priglupim im nametnutim uvjeravanjima, kako je za svaki uspjeh neophodna sposobnost, snalažljivost i prodornost. Baš tim osobinama treba zahvaliti što su poneki pojedinci složnim djelovanjem znali gdjekad pribaviti ono, što im prema stvarnim snagama i sposobnostima nije pripadalo.

Lovro Milčetić bio je samo jedna žrtva te podzemne vulkanske snage.

Tri su mu koraka dugo nedostaja do spasenja, a samo jedan do neumitne propasti.

Pronašao je pravi put, nadvladao osiljeno samovlašće i dostojno prebolio primljene udarce, uzvrativši na njih razumom i strpljenjem što mu je omogućilo doživljaj potpune zadovoljštine.

Druga su došla vremena. Spljoštio se, kao kule od karata, ograđeni boljševički sustav; spotakli se o kamen istine ojađeni ulični bukači, promicatelji najcrnijeg i najkrvavijeg društvena ustrojstva; usahla nečasna komunistička partijnost; ogrezle laži u ozračju pravednijih, poštenijih i ljepših dana.

Nadošlo vrijeme kad u slobodnome svijetu predstoji tek iskonska potreba da djelima dokazujemo svrhovitost svoje opstojnosti, a istinskim zaslugama obogaćujemo svaki dan budućeg našeg trajanja.

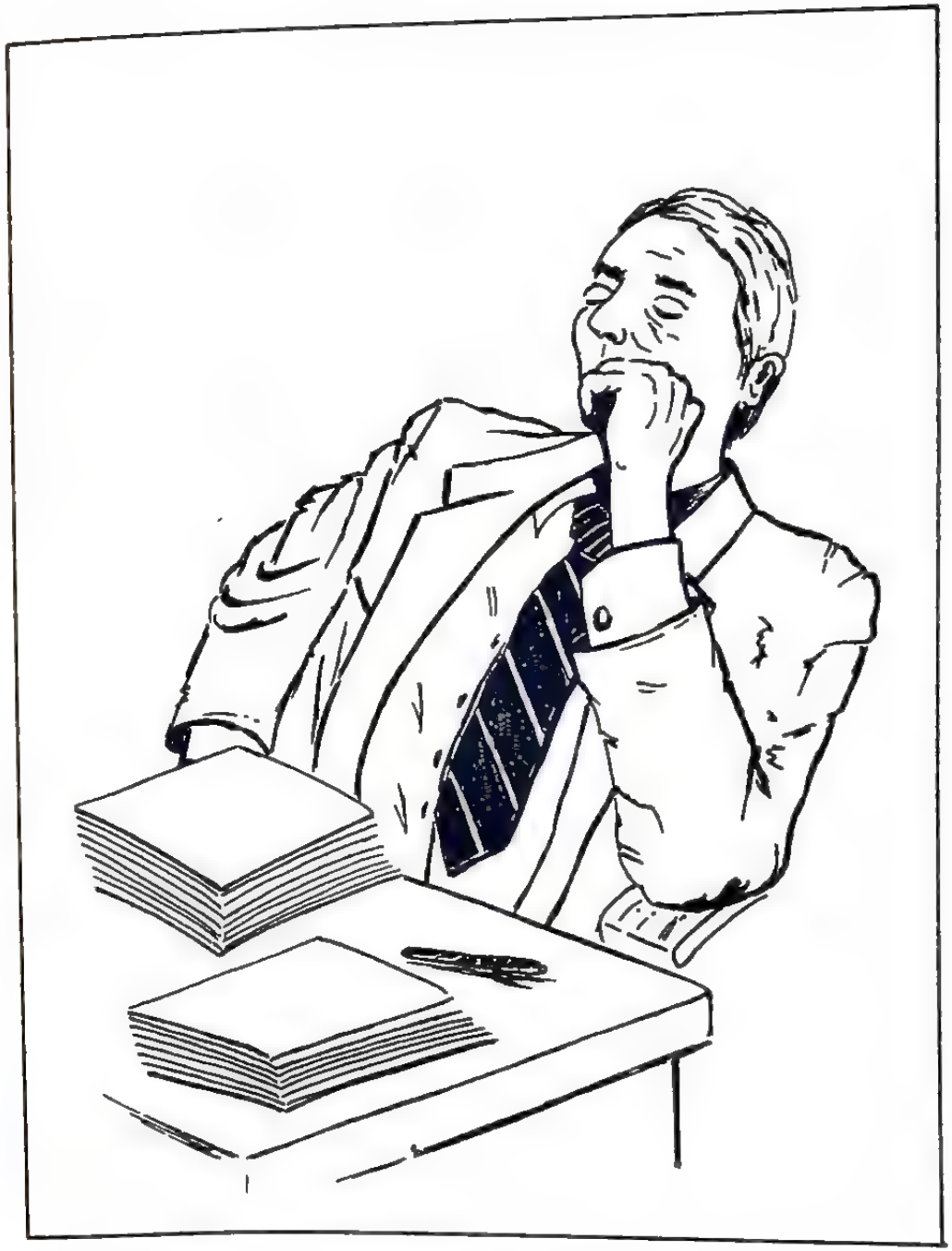

U širokom krugu ljudi Gradimir Slavovlat bijaše neznan, bezimen, nepoznat. Nesvakidašnje njegovo prezime odavaše popriličnu neugladenost, sirovost, primitivnu neku samouvjerenost, kolebljivost i sumnjičavost, podatljivost i nametljivost, prevejanost, podmuklost i proračunatost. No, on je tražio svoje mjesto, položaj i veličinu pod Suncem... Bilo je to njegovo pravo, kao što je svakome dopušteno da bude slobodan, nesputan, neometan; da ostvari svoje zamisli i svoje želje, da bude netko i nešto... Glavni! Bog i batina. To, baš to je želio i tome stremio – Gradimir Slavovlat!

Čudna neka sudbina, neobične okolnosti zguraše ga u vrtlog malog velegrada. A on, veliki provincijalac, s naljepnicama nadobudna poletarca, gotovo prethodnica, izvidnica, čelni odred ili dio snage u pohodnom nastupu tko zna koga i čega, gurao se svom silinom nepatvorena, gruba, još potpuno neoblikovana načina mišljenja, među umnike, uglednike, zaslužne ljude kulturnog i znanstvenog života.

Gradimir Slavovlat! Glazbalo bez zvuka. Zvono bez odzvuka. Poziv bez odziva. Praznina. Šupljina. Bezdan. Beskraj. Nesmisao i pritajena želja za spoznavanjem istine, poštenja i pravednosti. Samo, želje su kutije ovijene staniolom, a stvarnost – nemušta i surova – ne mari za puste želje.

Duge priče, beskrajna razglabanja, beskonačne raščlambe. Nije to sad ni bitno... Jer, Gradimir Slavovlat jednostavno snagom sitnog, neznatnog malog vlastodršca, nameće svoja htijenja svima oko sebe, a mnogi ga – na žalost – pritiješnjeni primitivizmom i uslužnom pokornošću vjerno slijede i ispunjavaju njegove zamisli...

Gradimir voli čast i vlast, ovce i novce! Novac je pak najvažniji i nepobitno najprivlačniji mamac: sladak kao med ili kao gvirc na seljačkim prošteњima...

Potrebu za posjedovanjem novca i materijalnih dobara očituju upravo beznačajni, šupljoglavi pojedinci... Oni žele materijalnom snagom i lažnim sjajem dokazati svoju nadmoć, svoju veličinu, svoj doseg, svoju snalažljivost, sposobnost i bezbroj drugih takvih lažnih ukrasa... U biti, – razmišljamo li dovoljno trezveno i mudro – odakle ta njihova lažna nadmetljivost, to iskazivanje prodornosti, snalažljivosti i poslovnosti?

Mudri često žive u skromnosti, jednostavnosti i siromaštvu, čak i bijedi. Znaju, jer to su spoznali, da čestitim radom ne mogu privrediti više od sigurnosti za golu opstojnost...

Ništa njima, takvima kakvi jesu, u biti skromni i siromašni – ne pripada: ni čast, ni vlast, ni slast! Jedino je njihovo odličje – jednostavnost, strpljenje, trpljivost i – smrt! Surovo, ali istinito! Grubo do nepobitnosti...

Vremena se mijenjaju. I sustavi. I neprikosnoveni velikani! Pohlepa ljudska ostaje uvijek skrivena i uvijena u izdancima i u generacijskim korijenima, plodotvorna i neobično rasprostranjena. Tu nema zaštitnih pregrada. Tu nema granica. Tu nema zabrana. Tu je sve dopušteno. Tu nikakva neprēdviđenost ne iznenađuje. Tu nikakvo, ni nježno ni osorno, ni podmuklo ni polutajno, iznenađenje nije iznimka, izuzetak, zasebna izdvojenost...

Pritajena taština malih ljudskih sudbina s ogromnim malograđanskim obilježjima, sa skorojevićanskim nakanama i prohtjevima, predodređuje i određuje, usmjeruje i ostvaruje gnjusne, prizemne i podzemne ljudske porive; naznake bez vrijednosti, plodove bez zdrave jezgre i sočiva, bez okusa zrelosti, bez punine raskošne plodnosti,

Gradimir je Slavovlat sva ta svojstva, sve te osobine, sva ta obilježja suzdržavao i prikrivao duboko u srži svoga bića, u labavoj, sirovoj, nedorečenoj, najskrovitijoj svojoj unutarnjosti, u svom kakvom-takvom duhovnom svijetu; u busoli, u vlastitoj spravi za usmjeravanje na prave strane svijeta, na prava djela; bez poznavanja zvijezda prema kojima bi se snašao da pronađe pravi smjer u životu; ali nevjerojatno sposoban za vlastito usmjerenje, za svoju koristoljubivost, za svoj put bez ikakvih načela i pravila, baz smisla za poštenje i odgovornost. Otuda njegova pohlepa, žudnja za karijerom, za uspjehom i, jasno, za – korišću!

Maleni, neškolovani seljačić zarana se doselio u ove kustošijanske prostore, rasprostro svoje krakove poput stare hobotnice i počeo priklještavati žrtve svojih nauma.

Ne bijaše on osamljen. Potpirali ga, podržavali i pomagali mu uspon utjecajni poznanici.

Što li sve ne bijaše Gradimir Slavovlat? Čime li se sve nije bavio?

Bolje je zapravo upitati onako potiho, šutke, gotovo nečujno – ima li područja gdje se nije okušao? Ima li radnih mjesta, bez ulaganja naročita truda, gdje li se nije okušao, a ponegdje i vrlo predano i vjerno službovao i služio... Neki između takvih posala otvorili mu sva vrata...

Gradimir Slavovlat – slika i prilika, ne u prenesenom već u onom izvornom, iskonskom smislu – Joshepha Fouchea. Zakulisna, mračna ličnost! Bez osobita razuma, ograničena uma i vrlo nerazjašnjena, problematična karaktera. Bijednik, ali istodobno i mali moćnik velikih ovlaštenja.

Doveden je iz zabiti bespuća i gurnut na pozornicu velikoga grada da sije svoju mudrost, a žanje – pljevu. Nije ga to nikada smetalo. On to jednostavno nije mogao razumjeti... Rečeno mu je da je mudar, oštrouman i bistar, te da obećava mnogo u svom području djelatnosti i on je sve to tako bukvalno i doslovno shvatio.

Obasjan raskošnim svjetlima pozornice velikoga grada, osjetio je kako on zapravo (tako se njemu činilo) postaje netko i nešto i tu priliku nije ispuštao iz ruku. Prozreo je sve tajne starih Glumaca na toj pozornici, pomalo ih motrio ispod oka, prezirao i postupno ih blatio, pljujući im u čiste obraze.

Uvijek usred događaja, ali nikada posve otkriven, već pritajen i skrit! Kockar s neotkrivenim kartama. Vjetrogonja. Prodavač magle.

Obmanjivač!

Strašna narav, nepoštedna i drska ljudska jedinka!

Sve je spletke i prevare, sve prepredenosti i laži brižno uzgojio u svome biću, u svome postojanju i trajanju...

Uske mu bijahu starinske gradske međe. On zasigurno ne bi mogao živjeti u vrijeme ono davno, staro, prastaro u – kako to govore – trulo doba, dok su u određenim gradskim predjelima postojale mitnice, kao granični prijelazi. Za njega, naime, ne postoje nikakve granice, ni ograde, pregrade i zaprijeke. On zna jedino za uspone, uzdignuća i unapređenja!

Gradimir Slavovlat doista se uspeo vrlo visoko, iznad svih svojih stvarnih sposobnosti. Pomogle su podrške, ili kako to obično svijet govori – veze!

I tako se onaj siromašni, slabo njegovan, nečist mladić, s gotovo redovito prljavom košuljom i jednom jedinom, uvijek istom kravatom ili povezom oko vrata, što je naziv dobio navodno od Croate, to jest Hrvat, jer da su hrvatski vojnici u tridesetogodišnjem ratu nosili rupčiće oko vrata, dakle, taj se mladić vinuo u visove skoro nedostižne. Nije se sada više moglo tek tako lako i jednostavno nešto postići, da bi se zaslužilo ishoditi njegovu dobrohotnost i doprijeti do njega.

I najbliži nekadašnji znanci i poznanici morali bi se najaviti vrlo službeno tajnici, koja je objašnjavala, kada njezin rukovodilac ima slobodni sat ili makar i pola sata u nekom danu. Jer, Gradimir Slavovlat bijaše preopterećen. I ne samo službenim, već i privatnim, osobnim zaokupljenostima. Ta valjalo je okončati stambene nevolje. A on, tako već istaknut, gotovo nezamjenjiv stručnjak za podvale ljudske gluposti, uz podrške svog utjecajnog dobročinitelja, morao se valjda prije svega udomiti. Kad to mogu nekakvi nabijači svinjske kože, do određenih granica dopustljivosti ili ljepše rečeno – nogometaši, kako ne bi on, ličnost, pojam, utjecajna, djelotvorna snaga i – svemoć?!

Vođen tom mišlju, Gradimir se Slavovlat iz kustošijanskog podstanarskog stiješnjenog prostora preselio ponajprije u jedan, prema njegovu shvaćanju skromni dvosobni, a nedugo potom – kako je sam želio – u trosobni, vrlo udobni trosobni stan s djevojačkom sobom.

Tako je jedan usputni prebivalac u ovom sve širem i sve uređenijem kustošijanskom podneblju, napustio jedan skučeni prostor i otišao za kruhom. A našao je i dobar kruh i izvanredan dom.

Kustošija se riješila jednog slučajnog, ne baš poželjnog ni korisnog, privremenog stanovnika.

No, što li je društvo dobilo žrtvom, darujući jednom neradniku i domišljatom filistru, dakle, samozadovoljnom i ograničenom čovjeku s uskim svakidašnjim i malograđanskim obzorom i licemjernim ponašanjem, tako veliku nagradu za nešto što nije zaslužio; poklon, koji mu ni zbog čega ne pripada...

Mnogi veliki umovi te naše sredine nestali su gotovo bestragom. Stidjeli smo se da neke između njih dostojno ispratimo u naručje zemlje, koji su zadužili trajno i neprolazno; nekima se ni ne vidi natpis na nadgrobnim spomenicima; ponegdje i korov zakriva nezaobilazne likove i ličnosti naše kulture i umjetnosti.

A Gradimir Slavovlat, donedavni kustošijanac, nagrađen suvremenim društvenim stanom i vrlo dobro materijalno osiguran, uživa blagodati društva, kojemu se sve više nameće i želi dokazati svoju patvorenu veličinu i značenje.

Kustošija ne tuguje za gubitkom takva bivšeg prebivaoca. Što li, međutim, opterećuje misli drugih, koji znaju Gradimira Slavovlata, tu lažnu lutku, papagaja što kriještećim glasom nastoji uvjeriti u svoj neodoljiv pjev?

Istini po pravdi i volji, sve je to labudi pjev Gradimira Slavovlata, tog prometnika ljudskih ispraznosti i zaluđenosti...

Nezaustavljivo, orkan društvenih promjena svom je spontanom silinom zaustavio crvene oklopnike i lažne propovjednike nasilja, bespravlja i samovlašća.

Na porušenim barikadama ljudske gluposti, kojoj je i sam pripadao, Gradimir je Slavovlat potonuo u bezdan pravednijeg i čovječnijeg pravotoka...

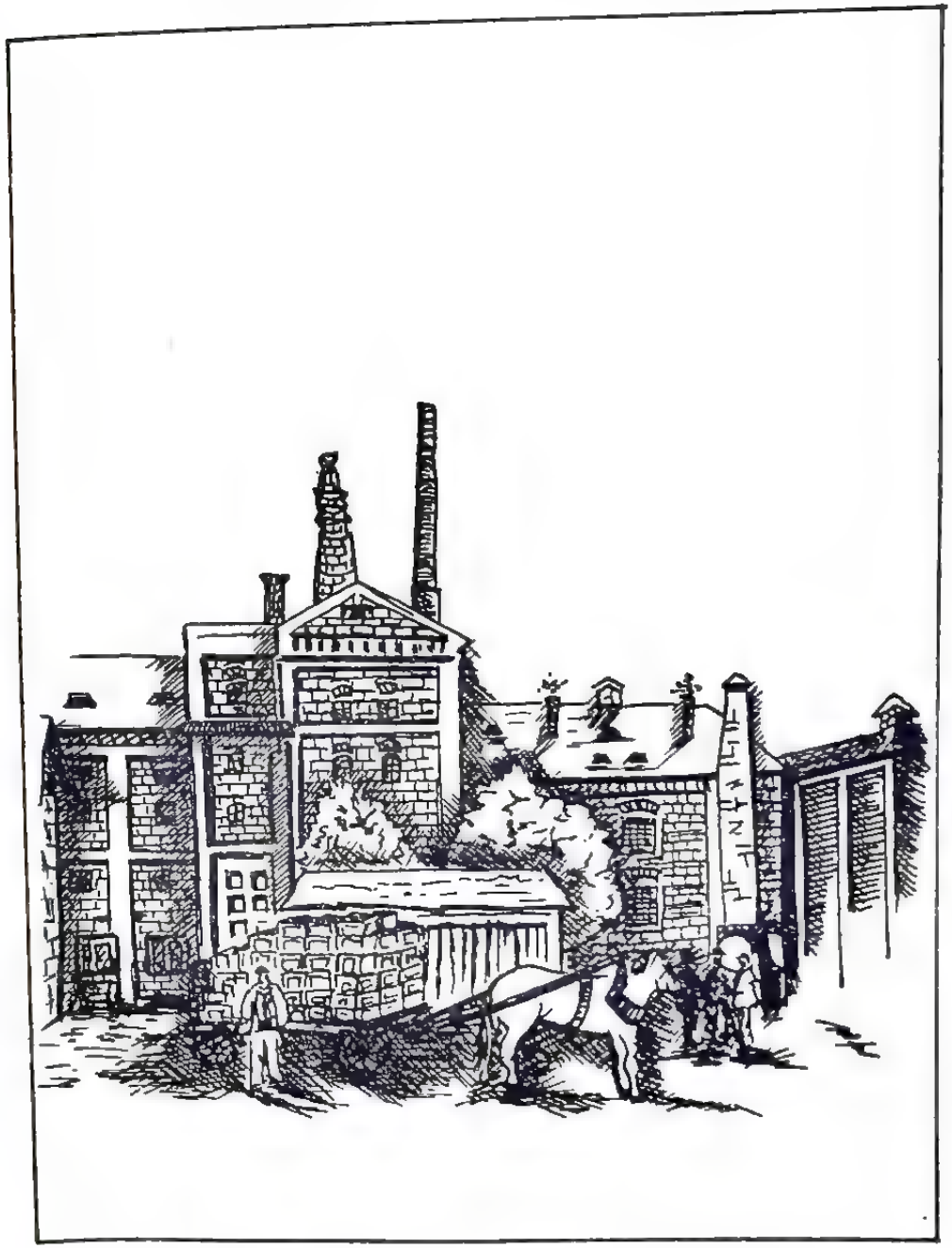

Postoji priča o čovjeku koji je dokučio sve tajne: ovladao svim znanjima, spoznao sve istine i laži, slabosti i krijeposti, svemoći i nemoći, razume i ludosti, sporazume i raskole, pregnuća i kleknuća, surova i neopoziva svrgnuća, načine i staze, priznanje i slave do uspjeha, ali i one do posrtaja.

Spoznao je raspuća kraljevstava, državomoćnih nasilništava s većim ili manjim prgavim i poročnim kadšto i krvoločnim tiranima i samovoljnicima.

Istodobno taj isti čovjek širokih vidozorja u užim ili širim vlastitim, ljudskim i svjetskim prostorima nije uz sva nastojanja uspio dokučiti neke najsitnije pojave, pojedinačne male tajne i neprotumačivosti, premda su zapravo posve dostupne i bliske. Zato je i toliko neizmjerno malenih zagonetki ostalo neodgonetnuto i nerazjašnjeno.

Među znatiželjnike takve vrste mnogi su u kustošijanskim prostorima uvrštavali Tvrtka Zamorelića. Koračao bi odmjerena hoda gotovo svakoga dana, obično u doba sutona ili rane večeri, nekamo bez određena cilja, ususret nepoznatome, iznenadnome i neočekivanome. Bijaše podosta neobičan: nikada nije priželjkivao bilo kakav događaj što ga je već doživio; nikakvu zgodu kojoj je već prisustvovao; nikakav susret u kojem bi slušao stare, otrcane, ispucane, već olinjale priče; okoštala prisjećanja iz tko zna kojeg starog vremenskog odsječka ovoga našega stoljeća; o kakvoj sve Bog te pitaj – neznačajnoj osobi, događaju ili činjenici, a najviše se zgražao kad bi morao slušati ustajala, pljesniva, patinom žabokrečine opterećena i nagrđena, štura, isprazna, besmislena, suhoparna blebetanja i zborenja o posve sporednim svakodnevnim događovštinama, kakvima se – na žalost – i najteže uklanjao...

– E, moj Tvrtko, – dobronamjerno bi ga povremeno prekoravao nedaleki susjed Danko Rašpec – ni to dobro gubit se v malenkostim. Ljudi su takvi, kakvi jesu i teško ih se zmeniti more. Više je med njimi zla, nek dobra; više grdobe, negoli lepote; puno više mržnje nek ljubavi...

– Ameriku si, Danko, otkril pet stoleća posle Kolumba!

– Nećeš me razmeti?!

– Hoću, hoću! Još više zato kaj znam, da su mudra usta najdragocjeniji nakit. Ali, zakaj ti mene zapraf opterećuješ z onim, kaj znam?

– Pa, kad v stogu, v plastu života iščeš iglu. Naočale su ti za čitanje potrebne, a da bi iglu v senu ili v otavi pronašel, trebal bi ti dalekozor, ili bolše rečeno – mikroskop! Misli na to, da si jako kratkovidan.

– Znaš li, Danko, kaj ti bum sad izustil? Imaš posve praf. I prek svih sitnicah treba jednostavno zaglamano prejti. Napraviti se kak da niš ne čujemo, kaj se h vuhu jasno i glasno razabire; kak da niš ne vidimo, premda zjenice kak kamere se obilježavaju, slikaju i – stvaraju dokument!

– Tak? I kaj se onda uzrujavaš? Prek tih sitnic drek koristi glupoščah hoćeš nečega većega, jačega i značajnijega otkriti?

– Otkriti? Krivo! Ftel bi samo znati – najviše me to zanima – kaj je zakon? Gdo ga stvara, gdo poštiva? Čemu to on praf zapraf služi i koristi?

– E, dragec moj, tu sam zatečen... to je preširoki delokrug za moje mršavo znanje... Preveliko je to područje za moje sposobnosti, da ti bilo kaj

pošteno i istinito odgovorim. Puno je okolnosti, kaj utičeju, da se stvori i v življenje sprovede zakon... regule pravičnosti...

– Sancta sanctorum! Tak sam čul, a veliju da ta »sankta sanktorum« v našem prelepom hrvatskom jeziku doslovno znači: svetinja nad svetinjah.

– Iskreno rečeno, nis ipak tak natanko upoznat, kak se to veli, ali da bi moralo biti svetinja nad svetinjah, s tim se čisto glatko, bez razmišljanja slažem.

– Najlakše je reći: slažem se. Kuliki se tak zlažeju z nekim kaj je prije nekaj, a za istinu niti ne razmeju kaj je ta z terim se slažeju ftel reći.

– I to je čisto točno!

– Dobro, a kaj je onda za tebe ipak zakon, ili bolše rečeno – poštivanje i sprovođenje zakona v sakodnevni život, v praksu? Kaj su tvoje nade povezane z poštivanjem paragrafov toga zakona; kaj su tvoje sejne, gdi počivaju tvoja vjerovanja v tih zakoni? Je li? Imaš li ih? Ili se morti varam, gda te tak nametlivom o vsem tomu raspitavlem?

– Misliš nepriliku, kaj ja opće v niš ne verujem; da za mene nikakvi zakoni ne postojiju, pak ih jednostavno zaobilazim, kak i tuliki bezimeni i bezvezni (nu, tu itak mislim na one z debelim vezami i z čvrsto nabitih pobelari)... Značilo bi to, kaj ne?, da ih ne priznam, da im odričem saku vrednost. Za dragoga Boga? Pa kaj bi ja to opće mogel napraviti, da ne poštujem zakone? A to ne...

– Nigda se ne zna!

– Čuj me, Tvrtko: puž svoju hižu ima. V njoj postoji red! I kornjača nosi oklop... Tu je isto vse kak mora biti. A mravci? V njihovi mravinjaki, skoro bi rekel svojevrsnim katakombami, gdi se samo za delo zna, vse se odvija kak po žnorici. Vsaki mravec zna, gdi mu je mesto i kaj mora delati. Ti bokca, to je zajedništvo, to ti je organizacija... Ljudi si takvoga nekaj moreju samo priželkivati i puno, jako puno od mravcof vučiti. A med ljudi? Znaš gdo se najviše šepuri? Snobeki. Oni kaj oponašaju druge, kak majmuni... Oponašanje im je nakit i ures, baš kak i zakrpe kaj su pogrde siromakom. Sigdi, daklem, nekakvi, makar i nepisani, nigdar nenapisani zakon, propis i zakoniki postojiju kak i se živo... A ja? Kakav sam, čemu pripadam, komu snagu, razum, krv i osećanja dajem? Odma odgovaram: vse, celoga sebe dajem vremenu tak hitrom, prenaglom: prolaznosti, nedostižnosti, ludošćam ispraznim, zamislima za se ono, kaj bi lepšemu i bolšemu med ljudem pridoneslo i svirki večernjoj sebe rashitavam, svirki se podarivam v nekakvom neopisivom nerazumevanju, v nekakvom zdravom pijanstvu, v postojanju i v zrastanju prema poštenju i plemenitosti.

– Malo mi je teže, pak sad ne razmem je li postaješ pesnik ili mudrac?

– Niš od toga!

– Viš, a ja mislim i više od toga!

– Ni istina!

– Kaj je onda tvoj zakon, kaj zakoni jezeračah nepoznatih?

– Budem li igdar spoznal tu tajnu, otkril bum i se nedokučivosti, zago-

netke, nejasnoće i tajanstva; otkril bum dobar delek smisla i istine ovoga našega postojanja, trplenja i živlenja. I če bi se to bilogda uspel otkriti, usudil bi se nazvati filozofom!

– Za tebe je to velika stvar?

– A za koga poštenoga ni?

– Za fiškale!!!

– Poričeš im, daklem, poštenje i prišivaš im neznanje?

– Kakvo neznanje? To je fakinarija. Tatski posel. No, samo pazi, da se razmemo: prije sega, ne mislim ja pritom na celokupnu fiškalsku struku, već na jen delek tih braničov istine. Puno fiškalof pak za istinu zna kaj su to zakoni i koga moraju zaštičivati. Oni su zvučeni branitelji zakona! Znači, pravde i pravice. No, kak šverceri na carinarnici, tak se, jasno, i oni z tuđom pomoćju švercaju vuz te zakone i kak vrači, kak madioničari, kak čarobnjaki dokazivaju da je črno belo, a negda i da je belo črno; da vrag samo v mašti zločestih živi, a Kristuš v sakomu teri se vu fiškalsku pomoć pouzda... Oni z nemogućega toliki put napraviju moguće: krivce uz snagu pozlaćenih, poganih i otrovnih reči – prikažeju nedužnim janjčekom; razbojnike – zalutalim ovčicam; kriminalce – privremeno i slučajno posrnulim; ubojice – zmanjeno uračunatim, umobolnike, kaj im društvo mora pomoći da bi se zvlekli z provalije... i tak u nedogled! Ne veli se zabadav, da fiškali i crknite krave moreju podojiti...

– Stani, Tvrtko! Moglo bi to prejti vu poganu kletvu, vu vređanje jednoga zvanja, jedne profesije!

– Ne govorim ja o profesiji. Ona je na svojemu mestu; ne v oblaki, nek prizemlena tu na zemli. Med nami i za nas – za sve ljude lišene opačin, grdih, nepoštenih činov, krivokletstva, zlonamernosti, podlačenja, kavgašenja i vsih takvih nevaljaštin. No, ja sad kak navek razmišlam o pojedincih terih, kak i v sa dosadašnja vremena, – i sad ponegdi ima...

– Jedna tica ne predstavla jato!

– Ali jedna krivo dokazana laž, zaistinu prouzrokuje, kak bi to pomorci rekli, brodolom savjesti i poštenja; pouzdanje v sredinu, gdi se to događa, pak i više od toga – v zajednicu, bez obzira na to na teru se odnosi. Izaziva to sumnju v načela, v život, v pravicu i poštenje. A sumnja je otrov ljucke duše. On vbija i zatire najvekše čovekove svetinje. Sumnja je prokletstvo. Usud i nezaustavliva čovekova želja, da potrga lance nepravde, pak onda srlja v iskanje istine. Na kraju krajev rashitavle i razdorne udarce osvete.

– Sve kaj je stvoreno, svrhu ima. Čak i nepravda. Kajviše, podmićivanje o kojemu očito tak duboko i potresno razmišljaš. Ipak, sve to prije ili kasnije nestaje, propada gubi se bez traga. Niš ne traje do veka...

– Da, da... Morti je tak. Mišljenja sam vuz se to, da saki onaj gdo preveč govori postaje odvratan, nametljiv i nasilan. Baš kak zareznik, rečimo – obad, kaj piče se živo na kaj nadojde. Ak je pak još negdo vuz se to i preveč slobodan sakomu trezvenom postaje – mrzak!

– Tvrtko, Tvrtko, pa v tebi ima još barem mrvičak pouzdanja, ili po domaće rečeno – optimizma?! Ni tak?

– Čudno pitanje?

– Zakaj čudno? Morti ti je već negdo v životu povedal, kaj ti bum sad i ja rekel: nigdar ne nigdo do kraja života, do trajanja svojega životnoga vijeka ne bu popravil, če se je na grde, gnjusobne, odvratne, lažne, grube, nečasne, prevarantske reči naviknul, kak na svakodnevni obed i večeru; na obroke bez tarih ne bi mogel živeti ni trajati...

– Ni slova ne poričem, ni ne dodajem. V duši i v srcu nosim veliku, nepobitnu istinu i tu moram sterati zes sebe. Bu mi lakše... Puno pameti i mudrosti znači istodobno i neizmerno, neograničeno puno jada. Čim čovek ima više znanja v sebi saka ga nepravda, saka krivica, sako zlo i podlost drugih još više boli!

– Pogodil si, Tvrtko i moje misli, moja raspoloženja i moja opredeljenja. Jer, ja v semu tražim istinu i poštenje, a nabasam z mirom na odurnu laž, pokvarene himbe i klevete!

– Nezadovoljan si?

– Zakaj nezadovoljan? Kamen za pračku veže on, gdo bezumnom i tupoglavom iskazuje čast ili mu se najblaže rečeno ne ufa suprotstaviti zbog njegovih zasenjenosti, poradi njegovih samoživosti, samovlasti i svetogrđa prema ljuckom dostojanstvu.

– Duboki su i veliki razlogi za takva mišlenja. Tu već moramo otvorenije pripovedati...

– Baš je tak. Nesretan je i neizmerno pati saki onaj gdo mrzi. Kad ti to velim, pomišlam na Klaru Pujaković, koščatu, staru, sebičnu, na svoj način luckastu, sumahnitu proganjanjem, betežnu i krmežlivu staru pucu, doslovnije kak mnogi veliju djevojčuru, kaj sebi zamišla da je duhom velika, moćna i značajna osoba, a v stvari je obična duševna bogica. Drek na šibici! Bila je vučiteljica one predratne stručne škole gdi su se puničke vučile pomalo kuhati, a nekaj više – »štrikati«. Spoznale su i »šlingeraj«. No, po staroj, grdoj malograđanskoj navadi počela je sama sebi davati vekše vrednosti nek ih je igdar imala i jednostavno je ftela biti na bilo kakav način zapažena i poznata. Zato je se naopak delala i nigdar nikam nije dogurala. Bogica. Ograničena sirota. Bolesnica...

Pokretala je najraznovrsnije zakulisne igre, započinjala se gadosti, se podlosti, vsa zla. Bila je izvor podmuklenosti i jala.

– Promašeni ljudski izdanak. Klica otrova, surovosti i suvremene duševne inkvizicije – istrage: okrutnosti, mučenja, sadističkog vrijeđanja, naslađivanja tuđim mukama...

Klara Pujaković osoba je kakva se rađa – najblaže rečeno – svakih pedeset, ako ne i sakih stotinu let jemput... Natovarena je z bolešćam, ograjena duhom i čovečnošću, pak se zato služi najsvirepijim postupanjem, da bi pokazala svoju dobrotu i plemenitost tere nigdar nije imala i da bi se zvrstila med tak nazvane – ugledne ljude. Nigdar nije nikomu spominjala, da je završila nekakvu stručnu »štrikersku« školu, te da je zapravo ona starinska, predratna učitelica domaćinstva, dakle – domaćica, kuharica, premda ni to v praksi ni baš

nigdar bila, već se je predstavlala – profesoricom... gdo vrag zna z kojim pravom i na osnovu kakvih dokaza, kad visoke škole ni zvučila. Nu, pripovedala je tak lažlivo okolo vse to zato, jer si je v svojoj zagalamanoj tintari na taj način ftela pribaviti pravo za ulaz vu to lažno zbirlivo, ugledno društvo.

Njeno je istinsko opredjeljenje bila, međutim, – laž i zavaravanje drugih. Naglila se z mirom v bijes i mržnju, v zločestoću i srdžbu, kak da ni znala da te njezine osobine spadaju v srce luđaka. Za nju već i zato ni vredila izreka, da ne treba odbacivati mudre, dobre i razumne, jer je njihova ljupkost vrednija i dragocenija od suhoga zlata. Ali, dobro joj je pasala misao, da klevetnik zmotava i izvrće dobro v zlo i hiče ljagu na samu krepost.

– Tvrtko, tek sad niš ne razmem!

– Budeš odmah spoznal celu istinu. Dobil buš pravu sliku. Ne bude to oslikano črno belim tušem, nek z raznovrsnim bojcami!

– Ne razmem ti se ja v te slikarske vrste!

– Ne treba ti to. Klara Pujaković već je – kak se dobro zna – od prije poznata – stara frajla. Gospodična nelublena. Ne želena. Ne iskana. Kleta i prokleta! Niš koristi. Priroda ju je nagrdila kak mračnu jesen z črno načublenim oblaki, a dragi ju je gospon Bog obdaril z poganim jezikom klepetače i tračlerice. Poradi toga naslednoga dara, za nju su i oni kaj su joj tobože negdar povlađivali i shvaćali se jenzine životne teškoće govorili, kak zločesti čovek, pa tak razme se – ni Klara Pujaković nema budućnosti, jer se svetilka opakih gasi i na najsmirenijemu obzorju...

– Još se z djetinjstva sjećam, moj dragi Tvrtko, jedne čisto jednostavne uzrečice, kaj mi se sama po sebi z daleke podsvesti vrnjeva, kak delček mene samoga... Ta je uzrečica na stanoviti način i zakon, jer podučava i uči, da saki onaj gdo sije nepravdu, žanje nesreću. Čini mi se, da je stvaran i dodatak k toj istini, jer veli, da šiba gnjeva vudrila bude sakoga takvoga, kaj zločestoću i nepravdu širi i razbaciva posvud med ljudi...

– Zato pametan čovek, gda vidi zlo – skrije se, a glupani pak idu kak čorava kokoš bezbrižno i trpiju zasluženu kaznu.

– Zločesti, scereni pokvarenjaki, grdo načmrljeni i opaki, blesavo pokazivaju svoje zdureno i nasilničko lice. Nasuprot tomu, poštenjak zjačava i učvršćiva svoj put. I lakše mu je... Zna, da je v pravom smjeru i da jemput i vuz vsu pokvarenu bagažu, stepihlebe i zgubidane, vuz se vucibatine i propalice, ustalil bude sebe, svoje poštenje, svoj ugled i svoje dostojanstvo.

– Haha... hahaha... Danko, Danko. Smijem se, iako tu niš smešnoga nema. Plakati bi se prije trebal. Jer, lepo ti pripovedaš. No, gdo da odredi komu prišiti obilježje zločestoga, a komu opet – dobroga?! Koga nazvati poštenjak, a koga fakin? Za koga reći da je fini i uglađeni čovek, pravičan i plemenit, a za koga se odlučiti, da je lopov, rasteplivec i ništarija? I gdo to more odrediti; gdo ima na to pravo; gdo je i gdi su ti i takvi ljudi i stvori, ljucke spodobe? Reči treba, da saki sam o sebi najbolše misli. Pokvarenjakov prema tomu ni nema!

– I Klara Pujaković misli tak lepo za sebe!

– Još i više! Zamišlaš se v položaju nekakve davnašnje barunese ili barem današnje, suvremene takozvane velike, svetske dame. Morti se i zbog toga predstavla, da je profesorica. Kak da titula, ili kak mi to domaći velimo, podijeljeni naslov, kaj su ga nosili, ili ga nosiju još zmirom ljudi stanovitoga stanja i položaja na primer, – grof, barun, doktor, profesor, inženjer i tak slično, daklem, da saka takva titula daje čoveku punu i pravu vrednost. Uza se to, neprekidno ju negdo – to si po istini ona samo zamišla – progoni, zaustavla, muči, zlostavlja, iskorištava, z njom užasno loše postupa, grunt joj i peneze hoće oplačkati i gdo da sav sadržaj jedne betežne stare frajle zreda? Njezin je lik izvitoperen, a duša paranoična, jer stalno misli da je celi svet z njom obuzet, te da bar pol čovečanstva misli kak ju bu zništilo i iskoristilo.

Luda je Klara Pujaković! Luda kak i puno njezinih rođakov. Po rodbinskih geni to ide. S kolena v koleno, Betežna joj duša. I srce. Se... Zatrovana je. A pomoć joj se ne mre...

– Sad mi je jasno zakaj zes sekirami uništava plote i lese, zakaj črepe po tuđi tavani v prizemlje spuščava, prisvaja si sa prava, a ne prizna nikakve dužnosti ni obveze; zide po hodniku i trga, zmazanoću podržava i pakosti dela dok ju nigdo ne vidi... Na vulici to je na izgled sasvim drugi stvor. Pokorna ovčica.

– Je, ali čim za prvi vugel dojde, zmišlja komu bi zlo fčinila... komu bez razloga nekakvu štetu napravila.

Ima ta tupasta i ograničena, betežna baba i sakakvih drobnih vezic i kojekakvih poznanstvah, pak – makar su i sitna – kojekuda z njimi dopre i koječega nepravednoga postigne.

– Po istini rečeno, na primer, bumo rekli, jedno si je jutro dopelala nekakvu gnidu: čoveka, kaj mu v oči piše, da se posvadil z poštenjem. I ta zaglamani svat počel je kričati na domaće: »Sram vas bilo. Zatvorili ste to dvorište z lesom, z ogradom kaj podseća na konclogor. Nezamislivo. Zar u socijalizmu smijete to učiniti? Nismo se mi zato borili...

– Niste se vi gosponček za niš borili... samo za svoje interese...

– Nečuveno! Miliciju ću zvati. I tužbu podnijeti zbog uvrede časti...

Ništa od toga nije učinio.

– Previše je putra imal na svojim plećah.

Usputni prolaznik, uznemiren i gotovo povrijeđen pripomenu onako uzgred:

– Ljudi, pa kaj dopuštate, da vas takvi fakin uznemirava i vređa. Gledam ja se to i mislim si svoje. Čujete vi mene? Kak se date uznemiravati, zakaj dopuščate da vas ponižava? Kaj ne znate gdo je ta tipčina?

– A vi znate?

– Pa, fala Bogu.

– No, recite onda, kaj znate...

– Fakin. Obični prevarant. I doušnik. Z policajci šmira. Niš koristi...

– Gospon, a kaj vi zapravo o tom čoveku znate?

– Rekao sam: prevarant. Izdaval se za stručnog suradnika v društvenoj, obrtničkoj zadrugi »Beton«. Šezdeset mu je let. Švindler. Šintar. Opljačkal je

miljarde, a drugim je omogućaval, da na fakinski, prevarantski način, bez pokriča, gradiju hiže, na kredite... razme se! Črno se društvo okupilo tu h vašem dvorišču, a vi mrtvo hladni. Još vas ta kurvin sin plaši s policijom, s prisilom, z mukami. A v kriminal je do pupka ogrezel. Danguba. Nitković. Otkucivač i policijski agent. Samo pitajte ljude gdo su mu gosti v hiži, kaj ju je s vkradenim novci zgradil... Sterajte ga, lopova, prevaranta i varalicu... Udbaško vam je to njuškalo. A ta vaša stanarka, kaj se kak njegova prijateljica dela, narihtala si ga je kak telohranitelja. Gorilu!

A jen fiškal čuda dela i okončava parnice i spore, kak mu paše. Zato i debele peneze vleče! Negdo bi neupućen i hrgast rekel: sposoban čovek, nu to su pričice za malu dečicu. Zna se, dobro stoji na određenim mesti, utjecajni je partijaš i opasan, pak more zbilam kak čudotvorac z nemogućega napraviti moguće, zes zgublenoga postići dobitak! On z nevidljivoga stvara opipljivo, iz zamišlenoga – stvarno. More mu biti!!! Jako je »podoban«. A v biti je pijanec i razvratnik. Raskoljnikov! Si čul gda za toga Raskoljnikova?

– Čul sam, kak da ne bi čul. No, retki su takvi Raskoljniki!

– Retki sim ili tam. Zakiti si ti s tim nakitom škrlak. Retki su oni, retki. Zato je i žalosnije, da v svojoj bešćutnosti moreju napraviti se kaj hoćeju. Ljucka je to trulež. Lažlivci i rođeni prevaranti, kaj bi i gospona Boga fkanili!

– Je, ali oni su i skupi. Preskupi! Samo pokvarenjaki, kak je ta Klarin zastupnik imaju kičmu od fiberglasa! Zvitljivu i nelomljivu. Kak zamisliju, tak napraviju, kaj poželiju, to im se ostvari. Za njih nema granic, okvira ni propisa. Oni delaju bez ograničenosti. Nad takvim, gda čovek razmisli, s pravicom pita – zakon i zakonitost, a kaj je to, prosim fino? Ako je već zakon skup pravila za pošteno i iskreno ponašanje v određenim područjima ljuckoga djelovanja, onda ta pravila ne bi nigdo smel mimoilaziti niti izigravati. Jasno, ni takve zamišlene veličine kakva je Svevlad Vadetić, kajti bi se i z vragom v kolo zvrtil samo da se dokopa tih privlačnih, prokletih i nesretnih penez. No, sretno živlenje traje samo stanovito – svejedno kak dugo – vreme. Časno pak ime ostaje svetlo i blistavo kak dijamant – zanavek...

– Pa, sad si, Tvrtko, otkril i svoju zagonetku. Zakon ni niš drugo nek poštenje: uzoriti korak bez mrlja vu sakom našem danu. Saki bi ga baš tak moral i razmeti, a ne izigravati; poštivati, a ne iskorištavati: ceniti, a ne zlorabiti na povlašteni način.

– Znam, jako dobro znam iz vlastitoga iskustva, ali i iz govorenja tolikih znancof, da sako mito i nepravda propadaju... Tu nema zbora ni pogovora. Vredno je zato misliti na kraj. Jer, čestit čovek bez mrlje na obrazu – nigdar nestal ne bu. Pošteni i uzorni živiju do veka. Zanavek živi i on gdo zgine pošteno. Varalice pak i bagaža iščezavaju još i prije nek ih znajde fizička smrt.

– Kad bi o tom ljudi mislili, bolši bi bili!

– Bude tak morti i jemput bilo na svetu. Bude! Onda gda nestanu izdanki starih, boljševičkih, birokratskih podanikov, sineki poltronov i malih moćnikov, »Bogom danih«, izabranih i »podobnih«, kaj su kak pijavice ispijali zdravi narodni organizam.

– I sad još z mirom delaju ti sineki pokvarenih, bezdušnih i povlaštenih crvendaćkih tatekov i pradedekov...

– Ne bu za dugo... Ti spentrani društveni nametniki, – talog društva – z vrha opada prema dnu...

– Bude, mora krenuti! Budući se svet ne zasniva na lažlivci i na muktaši. Na sineki slavnih tatekov...

– Bogme niti na samovolniki!

– Sako delo dojde na videlo.

– Istina je zato, da saki kaj zlo dela, mora biti siguran da zlo ga čeka...

Klaru Pujaković vrijeme je načelo, a da sama nije bila toga svjesna.

Kad joj je pak počelo bivati jasno, ona više jednostavno nije htjela u to vjerovati. No, tlo joj se pod nogama počelo sve jače tresti baš kao i Svevladu Vadetiću, te bezbroju njihovih srodnika, istomišljenika i nedoličnika.

Sila i pravda ne idu zajedno!

Nad silom, sila je pravda!!!

U toj je spoznaji pronašao mnoga razjašnjenja i Tvrtko Zamorelić, pa se od tada nekao rasterećenije, olakotnije i smirenije kretao kustošijanskim ulicama, vjerujući i u nova olakšanja, u naletu nezaustavljivih svojih razmišljanja.

BILJEŠKA O PISCU

Zvonimir Bukovina rodio se 11. ožujka 1929. godine u Brdovečkom Prigorju, kraj Zaprešića. Prve je dane djetinjstva proboravio u Prigorju i u Zagrebu, najveći dio u Kraju Donjem, a nešto i u Brdovcu.

Osnovnu je školu polazio u Mariji Gorici, zavičaju velikana hrvatskoga realizma Ante Kovačića. Zadnje polugodište četvrtog razreda završio je u – Brdovcu.

Tada, u jedanaestoj godini, odlazi u Zagreb, gdje pohađa gimnaziju (prvih pet razreda završio je na drugoj, a posljednja tri na petoj realnoj gimnaziji). Maturirao je 1948. Četiri godine kasnije diplomirao je na Višoj novinarskoj školi, a studirao je i na Filozofskom fakultetu hrvatski jezik i književnost.

Radio je kao profesionalni novinar od 1953. neprekidno do 1984. u Radio-televiziji Zagreb, kada je naprasno, zbog podmuklih prinuda, zakulisnih uvreda i ponižavanja, ne mirivši se u ispovijedanju pripadnosti svom hrvatskom narodu i očitovanju hrvatskim književnim izričajem, suprotstavljajući se istodobno unitarističkim strvinarima, morao otići u – invalidsku mirovinu. Tako je do kraja, nepokolebljivom ustrajnošću očuvao svoju samobitnost i svoja spontana i iskonska hrvatska opredjeljenja. Inače, u tridesetjednogodišnjem je djelovanju obavljao razne novinarske dužnosti i uređivao mnoge i raznovrsne emisije.

Uspostavom slobodne Hrvatske odmah se, neposredno poslije demokratskih izbora, ponovo uključio djelotvorno u javni život, postavši tajnikom Gradske organizacije Hrvatske demokratske zajednice Zagreb.

Još u djetinjstvu počeo je pisati pjesme. No, kao gimnazijalac doživio je nesporazum s redakcijom jednoga književnog časopisa, što ga je u osamnaestoj godini života odvratilo da bilo što objavi – sve do 1970. godine. Tada je stjecajem okolnosti sudjelovao na »Prvom festivalu kajkavske lirike« u Zelini.

U prigodnoj zbirci »Zeleni bregi Zeline« objavljena mu je »Popevka za maloga Jožu Zgubidana«. Od tada sudjeluje na gotovo svim smotrama kajkavskih pjesnika u Zelini, pa u Zlataru i u Krapini, opredijelivši se potpuno za kajkavski književni izražaj, za govor kojim se i sam s radošću i ponosom služi. Neke su mu pjesme uglazbljene. Kajkavske je pjesme objavljivao u časopisima: »Kaj«, »Zagorski godišnjak« i »Zagorski kalendar«, a neke su predstavljene i gledateljima Hrvatske televizije.

Dosada je objavio knjigu proze: »Zemlja, kolijevka i smrt« (1974). Od tada se ponovo dugo ne javlja, do ove sadašnje knjige: »Kustošijanske minijature«. Za tisak je pripremio i zbirku kajkavskih pjesama pod naslovom: »Razmejašena vitozorja« i četiri zbirke pjesama u štokavskom izričaju.

KAZALO

Predgovor 3

Kustošijanske minijature 9
Samozvani velikani 13
Stoljetno ciglansko predanje 19
Verglaš 23
Žemlje, vruće žemlje 29
Gospa Žmuk 33
Šutnja je kušnja ljudi 37
Srdžba je u srcu luđaka 43
Stari vuk – pasja maškara (Kučićeva bagaža) 49
Nedužni bezbrižno hodaju 59
Francuska pilana – »Dom d.d.« 65
Stotinu priča – jedna smrt 73
Životne krivulje maestra Peteka 77
Paganini 83
Zvonar crkve svete Marije 95
Istina ima dva kraja 99
Brico Valent 105
Prokleta kuća 109
Svakom je početku naznačen i kraj 117
Strmoglavi bezdan Slave Klokočar 127
Čast se mora platiti i iskupiti 135
Brlog kralja džepara u Sokolskoj 149
Na vjetrometini krivokletstva 159
Čemerna sudbina tišlerskog majstora Jureka Roženjaka 167
Starost, zadnja žalost 175
Uvijek iznova raste pjenušavo stablo bijelog vodoskoka 187
Kad možeš biti svoj, ne budi tuđi 199
Podjarmljeno djetinjstvo Filipa Žlebnjaka 205
Papreni žalci Bartola Frtafule 213
Ime je trajnije od tisuću zaloga 219
Šnjofalo 225
Razuzdane opačine 231
Ki sam živi i sam krepa 237
Bezumnima ne pristaju počasti 241
Labuđi pjev Gradimira Slavovlata 249
Nad silom sila je pravda 255

Bilješka o piscu 265

Kazalo 267
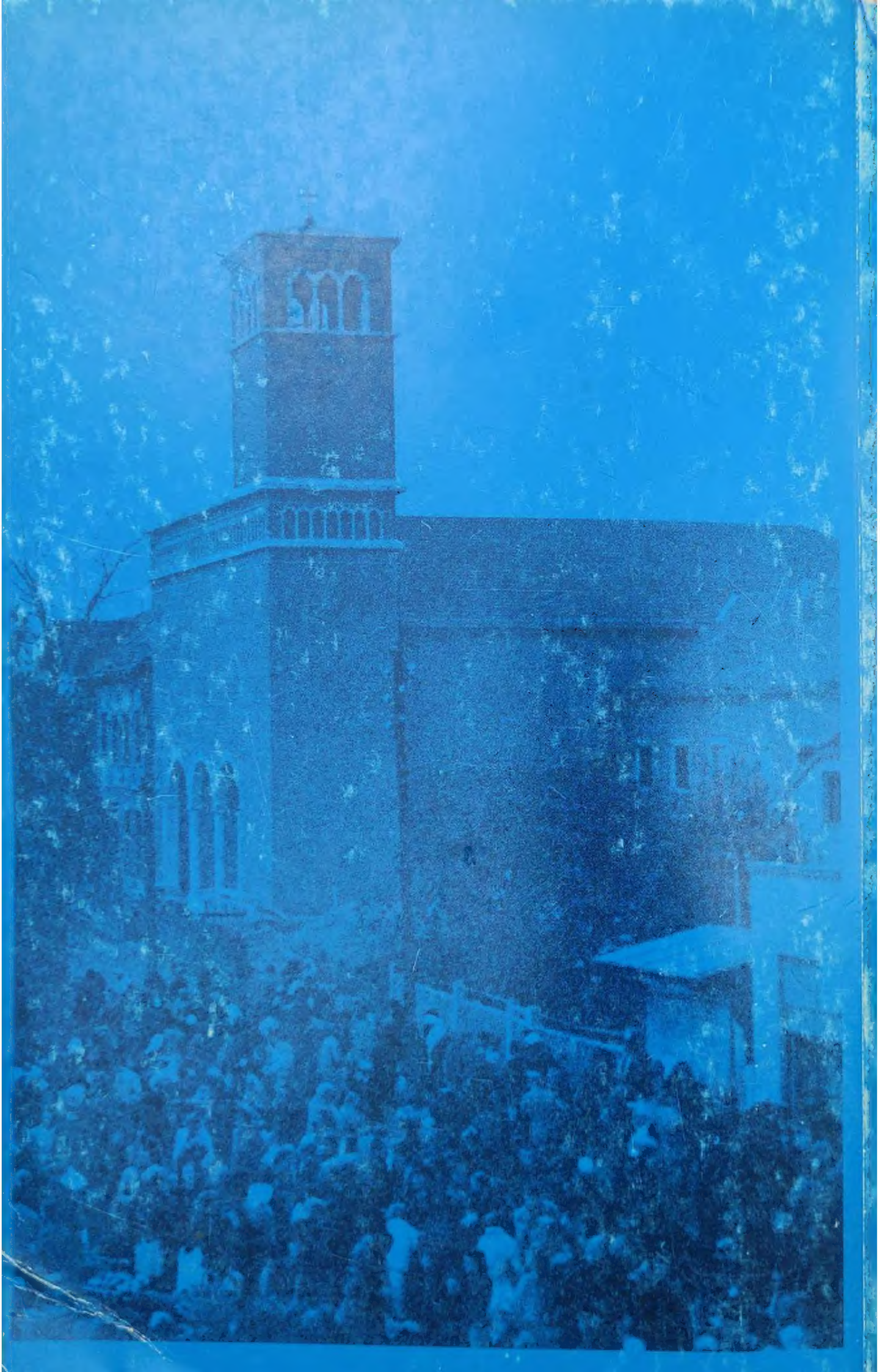
Zvonimir Bukovina »KUSTOŠIJANSKE MINIJATURE«, prvo izdanje,
Zagreb, 1991.
Nakladnik: »Azur Journal«, Zagreb, Nova Ves 23a, tel. 276-349
Za izdavača: ing. Josip Zebić, direktor
Glavni i odgovorni urednik: Marijan M. Grakalić
Pomoćnik glavnog i odgovornog urednika: Damir Polzer
Lektor: Mirjana Paić Jurinić
Korektor: Marija Špiranović
Grafički urednik: Vlasta Delimar
Ilustracije: Snježana Gežin, Damir Polzer
Zagreb 1991.
Tisak: »AZUR«, poduzeće za grafičku i novinsko-nakladničku djelatnost,
unutarnju i vanjsku trgovinu s p.o. 41000 Zagreb, Nova Ves 23a